

BÖRTÖNÜGYI KALEIDOSZKÓP

**ÜNNEPI KÖTET DR. LŐRINCZ JÓZSEF
70. SZÜLETÉSNAPJA TISZTELETÉRE**

Börtönügyi tanulmányok 1.

A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai

BÖRTÖNÜGYI KALEIDOSZKÓP

**ÜNNEPI KÖTET DR. LŐRINCZ JÓZSEF
70. SZÜLETÉSNAPIJA TISZTELETÉRE**

Budapest, 2014

Szerkesztette: Deák Ferenc és dr. Pallo József

Fotó: Apró Andrea

Kiadó:

Büntetés-végrehajtás Tudományos tanácsa

Nyomda:

Duna-Mix Kft.

ISSN 2064-5457

ISBN 978-963-89996-0-3

Dr. habil. Lőrincz József ny. bv. dandártábornok
c. egyetemi tanár

TARTALOMJEGYZÉK

CSÓTI ANDRÁS: Köszöntő	9
BALÁZS PÉTER: A helyreállító igazságszolgáltatástól a drámapedagógiáig (A pálhalmi gyakorlat bemutatása).....	11
BENCZE BÉLA: A fiatalok fogvatartása, pártfogása, lelki gondozása Pécsen.....	23
BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: Az istenítélet és formái a középkorban	32
BUDAI ISTVÁN: „Semmi nem működik”, vagy mégis? (A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben folyó reintegrációs programok hatékonyságának vizsgálata)	43
CSERNYÁNSZKY LAJOS: A büntetés-végrehajtási jog oktatása az ELTE-n	59
ESTÓK JÓZSEF: A büntetés-végrehajtás függelmi viszonyrendszerének, felügyeletének története 1867-1990. között.....	63
FLIEGAUF GERGELY: Az integritás. Néhány börtönügyi megfontolás Stanislaw Lem két műve alapján	84
FORGÁCS JUDIT: Változó nyomvonalon. A nevelői funkció formálódása a 80-as évektől napjainkig	91
JUHÁSZ ZSUZSANNA: Néhány gondolat a külföldi fogvatartottakról	103
MEZEY BARNA: A börtön kezdetei (Adalékok a szabadságvesztés történetéhez)	112
MIHÁLY ATTILA: A börtönök társadalmi felügyelete, avagy szükségünk van-e a nyilvánosságra?	122
MÓDOS TAMÁS: Visszatekintés a büntetés-végrehajtási nevelés elmúlt negyven évre	132
NAGY ANITA: A büntetés-végrehajtási bíró és a büntetőeljárás különleges eljárásának kapcsolata.....	146

NAGY FERENC: A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásról.....	152
PALLO JÓZSEF: „Büntetéstől menten...” (Gondolatok a kényszergyógykezelés néhány sarokpontjáról).....	162
RUZSONYI PÉTER: Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex.....	179
SCHMEHL JÁNOS: Széljegyzetek a sorsfordító kodifikációhoz.....	195
SOMOGYVÁRI MIHÁLY: A börtönök körüli társadalmi szervezetek értelmezési keretei és a klasszikus civil szervezetek térnyerésének közelmúltja.....	203
TARI FERENC: Különleges feladatok a büntetés-végrehajtásnál: Nagy Imre és mártírtársai újratemetése	211
TÓTH TAMÁS: A Vasvármegyei Fogháztól a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetig. Szombathely börtöntörténete dióhéjban	221
VÉGH MARIANNA: Az ügyész szerepe a büntetés-végrehajtásban a jogi szabályozás tükrében	227
VÓKÓ GYÖRGY: Fogvatartotti jogokról emberi jogi követelmények tükrében.....	231
Dr. Lőrincz József válogatott publikációs jegyzéke (Összeállította: Deák Ferenc).....	241
A kötet szerzői	247

Köszöntő

Dr. Lőrincz József nyugalmazott bv. dandártábornok, habilitált, címzetes egyetemi tanár 1944. április 9-én Szekszárdon született pedagógus szülők gyermekeként. Gyerekkorát, középiskolás éveit Pécsen töltötte.

A pécsi jogi egyetem elvégzése után, 1967 nyarán a tököli Fiataikorúak Bv. Intézetében kezdett dolgozni nevelőként. Az ott eltöltött öt év szakmai, emberi élményei alapvetően, egész életre szólóan meghatározták érdeklődési körét, elkötelezettségét.

1972-ben a Rendőrtiszti Főiskola újonnan alakult Bv. Tanszékére vezényelték, feladata kezdetben a büntetés-végrehajtási jog tantárgy struktúrájának felépítése és oktatása volt. Itt dolgozott együtt Horváth Tibor professzorral, akit máig tanítómesterének tekint.

1982 márciusában a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságára került, ahol a személyi állomány képzésének szervezését, felügyeletét ellátó alosztály vezetőjévé nevezték ki.

A Rendőrtiszti Főiskolára 1985 elején vezényelték újra, ezúttal a büntetés-végrehajtási tanszék vezetőjeként. Egyik legfontosabb feladatának a tanszéknek mint tudományos kutatóhelynek fejlesztését tekintette: a tanszék a 80-as évek végére a fellendülő szakmai kutatások egyik bázisává vált.

A rendszerváltás után a büntetés-végrehajtási ismeretek valamennyi jogi karon tartárgy lett. A Bv. tanszék kiváló kapcsolatokat ápolt a jogi egyetemekkel, valamint a Legfőbb Ügyészséggel; ez is hozzájárult ahhoz, hogy a büntetés-végrehajtási jog tudományos és oktatási háttéranyaga viszonylag hamar megszületett.

Dr. Lőrincz József, aki időközben, 1993-ban kandidátusi fokozatot szerzett a „Fiataikorúak szabadságelvonással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása” című disszertációjával, a Rendőrtiszti Főiskola Bv. Tanszékét 1985-től 1999-ig 14 éven át vezette sikeresen; munkájának és a tanszék tevékenységének köszönhetően az intézmény falai közül szakmailag felkészült, modern szemléletű, elkötelezett tisztek sokasága került ki, akik megállták a helyüket, és közülük számosan a büntetés-végrehajtási szervezet vezetői körének tagjai lettek.

1998-tól 2001-ig az RTF főigazgatójának tudományos helyettese volt, majd ezt követően bontakozott ki széleskörű egyetemi oktatói tevékenysége, amely három jogi egyetemhez, a szegedihez, a miskolcihoz és az ELTE Állam és Jogtudományi Karához is kapcsolódik. Az utóbbi egyetemen 2009-ben habilitál, majd címzetes egyetemi tanárrá nevezik ki.

Dr. Lőrincz József tudományos, kutatói érdeklődése számos területet ölel fel: a magyar börtönügy története; a fiataikorúak büntetés-végrehajtása; a büntetőpolitika és a büntetés-végrehajtás viszonya; a büntetés-végrehajtás társadalmi kapcsolatai és kontrollja; a büntetés-végrehajtás tudományos művelésének kérdései, és még sorolhatnánk.

Gazdag szakirodalmi munkásságából három munkáját mindenképp ki kell emelnünk. 1997-ben jelent meg dr. Nagy Ferencsel közösen írt könyve, a „*Börtönügy Magyarországon*”, amely a szakemberek és az érdeklődő olvasók számára egyaránt kiválóan foglalja össze a büntetés-végrehajtás tevékenységét. A „*Fiatalkorúak büntetés-végrehajtása*” című nagy ívű történeti művét 1998-ban adták ki, míg a „*Büntetőpolitika és börtönügy*” című elemző munkája 2009-ben látott napvilágot.

Dr. Lőrincz József a Magyar Rendészettudományi Társaság, valamint a Magyar Börtönügyi Társaság elnökségének tagja, az utóbbinak a megalakulástól, 1990-től szellemi motorja. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsának állandó tagja, a Börtönügyi Szemle szerkesztőbizottságának tagja, a folyóirat meghatározó személyisége közel 25 éve.

Tábornok úr szerencsére napjainkban is alkotó ereje teljében van: több egyetemen is tanít, részt vesz a büntetés-végrehajtási szakemberek képzésében, könyveket ír, és állít össze.

Tisztelt Tanár Úr, kedves Jóska! A magam és a büntetés-végrehajtás dolgozói, valamint a jelen tisztelgő kötet szerzői nevében szeretettel köszöntelek kerek évfordulód alkalmából; köszönjük a tőled kapott tudást, a belőled áradó bölcsességet és derűt. Jó egészséget és további alkotókedvet kívánunk!

2014. március 1.

Csóti András

Balázs Péter

A helyreállító igazságszolgáltatástól a drámapedagógiáig (A pálhalmi gyakorlat bemutatása)

Szinte minden büntetés-végrehajtásban dolgozó szakember azonnal fel tudja idézni a hatályos jogszabályok értelmében a szabadságvesztés végrehajtásának célját, azt, hogy a joghátrány érvényesítése során segítsük elő az elítéltnék a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. A társadalomba történő visszailleszkedés, a reintegráció egy komplex, többfunkciós és több szakértő igénybevételét igénylő munka eredményeként valósulhat meg. Ezért van szükség a reintegráció keretében nemcsak a büntetés-végrehajtási szakemberek, hanem pszichológusok, szociológusok, orvosok, pedagógusok, pártfogók, lelkészek és más szakemberek segítségére is.

A korrekció, reszocializáció sikeressége azonban nagymértékben függ attól, hogy az adott társadalom, az adott környezet mennyire nyitott a korrekcióra, milyen mértékben épültek ki a reszocializáció intézményrendszerei, szimbolikus szokásrendszerei. Természetesen ez összefügg azzal is, hogy mennyire épültek ki a deviáns életút felé sodródó személyek rehabilitációját segítő korrekciós programok, illetve intézménystruktúrák. További nagy kérdés, hogy ezen elméleti célok és szerepek tényleges eredményessége szempontjából a korrekcióra, a nevelésre milyen mértékben és hogyan alkalmasak a mai börtönök.

A bv. intézetek speciális elvek szerint működnek, hiszen feladatunk az, hogy a társadalom peremére helyezett polgárokat végül visszavezessük a szabad életbe, a hétköznapi valóságába. Ennek megfelelően nem csupán elkülönítjük a bűnöst az ártatlantól, hanem a saját falainkon belül megkíséreljük a társadalmi normák helyreállítását is.

A rehabilitáció támogatására igen szűk a büntetés-végrehajtás mozgástere. A lehetőségek kiaknázását előmozdíthatja az Európai Uniónak a *társadalmi kirekesztődés elleni politikája*. Az elmúlt években a bűnelkövetők is bekerültek abba a célcsoportba, amelynek társadalmi befogadását az Európai Unió különféle programokkal segíti. Ebben nagy hangsúlyt kap a helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet érvényesítése.

A helyreállító igazságszolgáltatás gyakorlata ma még gyermekcipőben jár Magyarországon, ugyanakkor a jelenlegi szakmapolitikai és intézményi fejlesztések mentén felfedezhetők azon szándékok, amelyek elősegíthetik a megközelítés szélesebb körű alkalmazását a jövőben. Szakmai berkekben sokszor vitatott kérdés, hogy szabadságelvonás esetén is fontos-e, és ha igen, milyen módon lehet alkalmazni a helyreállító szemlélet alapjait.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájában már 2008-ban a tervezett célok között szerepelt, hogy „... lehetőséget kell teremteni a közösség javát szol-

gáló, azt kiengesztelő szimbolikus jóvátételi tevékenység folytatására. Ez a tevékenység alkalmas lehet a büntetés-végrehajtási intézeteknek a helyi közösségek életébe történő integrálására is.” A helyreállító igazságszolgáltatási szemlélet a társadalom korábbi elutasításával szemben pozitív válaszokat kínál a jóvátétel viszonylatában.

A bv. intézetekben folytatott tevékenységek távol esnek a klasszikus resztoratív gyakorlatoktól, bizonyos mértékben mégis a helyreállító szemlélet fogalmkörébe tartoznak.

Hogy a közösség számára végzett jóvátételi munka valóban képes-e a szabadságtól megfosztott személyek emberi méltóságának megőrzésére, az áldozati és a közösségi szükségletek feltérképezésére, hogy lehetőséget teremtsen-e felelősségvállalásra és szembenézésre, megbánásra és megbocsátásra, vagy éppen a jóvátételre, hogy elő tudja-e segíteni a közösségbe történő reintegrációt, azt döntse el a kedves olvasó az alábbiak alapján.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága honlapján, a Börtönügyi Szemlében, a Börtönújságban számos cikket olvashattunk arról, hogy milyen gazdag a tárháza a resztoratív szemléletű megközelítéseknek, hogy milyen kreatív ötletekkel állnak elő a bv. intézetek.

Intézetünk, a Pálhalmi Országos Bv. Intézet első próbálkozása a jóvátételi programok terén a börtön mélyküti női részlegének közelében lévő temető megtisztítása volt, mely nemcsak a háborúban elesett hősi halottaink sírhelyének méltó gondozását jelentette, hanem a közelben lakó idős embereknek nagy örömet nyújtott.

A Heves megyei bv. Intézetben megvalósított meseterápia híre eljutott hozzánk is, a programot rendkívül jónak tartottuk, a fogvatartottak által készített ajándék mese-CD ötlete pedig különösen mély benyomást keltett bennünk. A megvalósítás nem váratott sokáig magára, ugyanis büntetés-végrehajtási bírónk, dr. Hámos Edit, aki mélyrehatóan foglalkozik a meseterápiával, az egri példát szintén megismerve fordult kéréssel intézetünkhöz, hogy a női fogvatartottak körében szeretné megvalósítani a programot. Így kezdődött meg 2011 szeptemberében a meseterápiás program, melynek eredményeként karácsonykor 21 fogvatartott küldhette el családjának az elkészült CD-ket. Ebben az esetben nem a közösség számára végzett resztoratív munkáról beszélhetünk, hanem a börtönbe került édesanyák legfőbb áldozatainak, az otthon maradt gyermekeik megbocsátására, kiengesztelésére adott lehetőséget.

Intézetünkben a Pannon Oktatási Központ együttműködésével kezdődött meg az a célzatos és eredményes program, amelynek lényege, hogy az arra vállalkozó elítéltek hasznos, a társadalom felé nyitó eseményekben vegyenek részt. Az oktatási központ intézetünk Mélyküti Alegysége bábszakkörének és énekkarának működéséhez biztosítja egy-egy pedagógus szakmai irányítását. A női fogvatartottakkal 2009-ben kezdtük meg ezt a tevékenységet, mely azóta is folyamatos: istentiszteleteken énekkari szolgálat teljesítése, illetve sajátos nevelési igényű felnőttek számára ünnepi műsorok előadása Dunaújvárosban.

Ez a két program volt az első olyan társadalmi szerepvállalás, amikor intézetünk fogvatartottjai találkozhattak azokkal az emberekkel, akikhez „szólni akartak”, ahol azonnal visszacsatolást kaphattak a befektetett munkájukról. Nagyon fontos ez a momentum, hiszen visszacsatolás nélkül vajmi kevésbé várhatjuk el, hogy az érintett személyek érzelmei kifejezésre jussanak, továbbá nem tudható, hogy a jóvátételi munka valóban kielégítette-e az érintett közösség igényeit.

Hogy mennyire érte el célját a közös program, dr. Békefy Lajos börtönlelkész sorait szeretném idézni, aki így értékelte az eseményt: *„valami történt pünkösdkor Dunaújvárosban. A fogvatartottakból álló Kodály-kórus szép pünkösdi éneklése, az élő női hang szép összhangzatos megszólalása, az alkalomhoz választott versek előadása szívszorítóan hatott a jelenlévőkre. Fogvatartottak énekeltek a Lélek szabadságáról, s mindnyájan átélhettük, hogy a szabadságnak nem csak a börtönből való szabadulás tekintetében van igazi tartalma számukra, hanem lelki értelemben is. (...) Ezen a pünkösdön Dunaújvárosban is bebizonyosodott: a bizalom, a nyitottság tud jó gyümölcsöt teremni fogvatartottakban, s őket hallgatókban egyaránt. S hogy az eredmény(esség)hez a kockázatvállalás bátorsága is kell. Ennek nyomán mindnyájunkban megfogalmazódott és a búcsú pillanataiban ki is fejeződött a köszönet. Ezen a pünkösdhétfőn Dunaújvárosban igazán Európában és Jeruzsálemben érezhettük magunkat, amikor néhány pillanatra – mint az első pünkösdkor – valóban megszűntek, leomlottak Krisztusban a legkülönfélébb válaszfalak, hogy ne mondjam: a rácsok és a szögesdrótok, meg az elítéltek és a szabadlábon lévők közötti határok (...) S talán bizonyos előítéletek is oldódtak, mert embereket, s nem különöket láthattak maguk között a templomos hívek. A bukdácsolók között »bebukottakat«, akik sokban olyanok, mint ők. De mindenképpen Isten megváltásra szoruló gyermekei, vagy éppen a szabadlábon lévőknek megváltást, isteni szabadítást elfogadott testvérei. Köszönet ezért a kölcsönösen különös és fontos tapasztalatért a fogvatartottaknak, a büntetés-végrehajtás vezetésének s a vendéglátó evangélikus gyülekezetnek!”*

A Józsolgálati Otthonban történt fellépéseket követően a Dunaújvárosi Hírlapnak az Otthon vezetője, Kecskés Rózsa a következőket nyilatkozta: *”a gondozottak számára is hatalmas élményt jelentett az előadás – a »két világ találkozását« mindenki izgalmas, érdekes, örömteli élményként élte meg. Hajlamosak vagyunk azt hinni, a börtön csak az elvetemült, gonosz bűnözők gyűjtőhelye, holott elég egy gondatlanság, meggondolatlanság ahhoz, hogy valaki rács mögé kerüljön. A mostani bemutaton is tapasztalhattuk: a közreműködő nőknek, lányoknak is lelkük van, megvan bennük az adni akarás és adni tudás öröme. Érdekes helyzetet eredményez egy-egy ilyen esemény, találkozás: mindkét csapatnak hatalmas élményt, többletet ad. A sérültek világa zárt, szegregált világ. Nekik folyton nyitni kell, hogy elfogadják őket. A börtön zártságában is hasonlóak az érzések, nekik is szükségük van egymásra, meg kell nyílniuk annak érdekében, hogy ép lélekkel viseljék el a monotonitást.”*

Nagyon fontos, hogy a „másik oldal” véleményét is megismerjük, következésképp tehát a szereplő fogvatartottak élménybeszámolóiból néhány gondolat:

„Hetekkel ezelőtt lázasan készülődtünk erre a műsorra, hiszen tudtuk nem szokványos szereplésről lesz szó: sérült, beteg gyermeket fogunk meglátogatni. Ez volt a hivatalos verzió. Kicsit másképp láttam a helyzetet, és magukat a vendéglátóinkat is, számomra ők nem betegek, csak kicsit »mások«: emberek szívvel, lélekkel, hatalmas szeretettel és irigylésre méltó erővel, energiával.

Zalaszentgróton nőttem fel, ahol az ország egyik legnagyobb bentlakásos kisegítő iskolája működik a város központjában, egy csodálatos park által körülvett kastélyban. Ezek a gyermekek, ahogy jártak-keltek az utcákon, a városképhez, hozzánk nőttek, sohasem tekintettük őket sérültnek. Sokat játszottunk együtt, nem voltak elszeparálva, mindegyiket tudtam szeretni valamiért. Később a tanítóképző főiskola elvégzése után két hetet magam is ott töltöttem közöttük gyakorlasként. Megtisztelő és felemelő érzés volt, azonnal elfogadtak. Ilyen előzmények után indultam útnak Dunaújvárosba, a Józsolgálati Otthonba.

Vegyes érzéseim voltak: eszembe jutott a gyermekkorom, eszembe jutottak ők, és egy kicsit szégyelltem magam amiatt, hogy hosszú évek óta feléjük sem néztem. Majd, ha innen szabadulok, másképp lesz, bepótolom ezt is, mint a többi restanciámat, fogadtam meg magamban gyorsan. Aztán a szomorúság mellé némi öröm is vegyült, mert itt Dunaújvárosban talán már meg is kezdek a kárpótlást, gondoltam.

Csodálatos érzés volt egy hatalmas »szeretetgomolyag« közepébe csöppeni... Évek óta börtönben élek, s bár már hazajárós vagyok, időm legnagyobb részében mégiscsak rideg, közönyös, érzéketlen arcok vesznek körül. A gyermekek boldog, önfeledt mosolya, a felénk nyújtott kezek, bájos arcok, meleg tekintetek egyszerűen elfeledtették velem a börtön, a rácsok egyhangú, sűrű embertelen világát. Azt éreztem, hogy igen, itt akarok maradni, veletek szeretnék lenni, köztetek ülnék, megfogom a kezeteket, csak kicsit szeressetek, kicsit öleljetek, kicsit szorítsatok magatokhoz, ne engedjete el innen!

Maga a hely is otthonos, varázslatos volt, béke, nyugalom áradt mindenhol, kicsit megállt az idő. Örültek a kedves színdarabnak, velünk együtt énekelték a dalokat, tapsoltak, nevettek, önfeledten szórakoztak. Mi is jól éreztük magunkat, s próbáltunk minél több szeretetet adni, odafigyelést, törődést, kedvességet. Hiszem, hogy az ott töltött órák alatt ugyanúgy »gyermekekké« váltunk, nem voltunk fogvatartottak, rabok, bűnözők, legalábbis ők nem ezeket látták bennünk.

Bilincs a csuklón, motozás ismét, egy erőteljes hang közölte velünk, hogy most már megérkeztünk vissza a valóságba, ne álmodozunk! Számomra Dunaújváros nem csak egy álom volt. Sokkal inkább egy megtörtént csoda, egy óriási ajándék a szívemnek. Arra gondoltam, amíg vannak érzéseim, amíg ilyen intenzíven tudok szeretni és szeretetet adni, azt elfogadni, amíg ember tudok, tudtam maradni ebben az embertelen világban is, addig belőlem nem tudnak kiölni semmit. Ugyanaz vagyok, mint 30 hónappal ezelőtt, az az ember, akinek a lelkében dal van, aki imádja az életet, akar és tud is normális életet élni.

Nem tudtam megígérni, hogy jövőre ugyanitt találkozunk, hiszen a következő karácsonyt már szabad emberként a szeretteim körében tölthetem majd el.

Azt viszont megígérem, hogy szenteste gyújtok gyertyát értük is, eszembe jutnak majd, gondolok rájuk, és a tőlük kapott ajándékokat egész életemben viszem majd magammal, s valamennyi karácsonyon a fa alá teszem.” (Elítélt nő)

„Köszöntőt kell mondanom. Hőember jelmezben, seprővel a kezemben kiállok a közönség elé. Küldeném lefele a gombócot a torkomból, befelé a könnyeket a szememből, nehezen megy... Keresem a szavakat, próbálok önmagamra találni. Eszembe jut, amit a szociálisasszisztens-képzésen próbálnak belém sulykolni a tanárok: kell az empátia, de nem szabad őket sajnálni és túljajnározni. Nem lesz könnyű...”

A télapós előadás nagyon jól sikerült. Hagyunk időt a beleélésre, tapsra, nevetésre. Nem gügyögünk, mellőzzük az infantilizmust, nincs rá szükség. Minden poén célba talál, a gyermekek értik a bájos humort, nem kell túljátszani magunkat. Kétségtelen, a télapónak van a legnagyobb sikere. Az előadás végén mindenki jelentkezik egy verssel vagy énekkel, hogy aprócska ajándékkal gyarapodjon a kifogyhatatlan zsákból. Elérzékenyülten leplezzük a szemünket elborító könnyeket. Én is homályosan látok, de érzem a felénk nyúló karokból, a boldog, tiszta tekintetekből, hogy ez több volt a szokásos előadásnál. Erre a kis időre közénk szállt a szeretet, ragaszkodás, és az élet szépségébe vetet hit.” (Elítélt nő)

A társadalom felé történő nyitás, a helyreállító igazságszolgáltatás pozitív tapasztalatai vezettek minket arra a gondolatra, hogy az intézetünkben működő színjátszó körök munkáját ne csak a bv. intézetekben fogva tartott elítélt-társaiknak mutassák be a szakköri tagok, hanem tágítsuk ezt a kört.

2010 decemberében kezdtük el a „Ma is légy jó mindhalálig” című színdarab próbálását Sándorházán férfi fogvatartottakkal. Ez volt az első olyan darabunk, amit fogvatartottunk írt, amely kapcsolódott a börtönlét mindennapjaihoz, a szabadulás utáni élet kérdéseivel, a visszaesés könyörtelenségéhez, a buktatókhoz. A szereplők maximálisan magukénak érezték a próbák folyamán a darabot – akár róluk is szólhatott volna. A színdarabot 2011 áprilisában mutattuk be Sándorházán egy hétvégi program keretében százfős közönség előtt, majd sor került az első nagyszabású előadás megszervezésére Pálhalmán, a Kultúrteremben, ahol igazi színházi élményt adott a színpad, a világítás, az igényes, szép nagy terem. Az első előadást több is követte, ahol meghívott vendégeink, a fogvatartottak és a szereplők családtagjai is megtekinthették az előadást.

Kaiser Gabriella bv. őrnagy, nevelő véleményéből idézek: *„Azt hiszem, ennyire megható és felemelő érzést csak nagyon ritkán kaphatunk nevelői munkánk során. A részt vevő családok – még a legapróbb gyermek is – püsszenés nélkül élték meg a színházi élményt, nagyon sok hozzátartozó fakadt sírásra a darab mondanivalója kapcsán. Ezzel az újszerű és egyedi jutalmazási formával sokat segítettünk a résztvevőknek a további fogvatartás elviseléséhez, a családi kapcsolatok erősítéséhez.”*

A nagy sikerre való tekintettel úgy véltem, hogy a társadalom és a civil szféra felé történő nyitás további lépéseként fontos lenne bemutatni az itt végzett szakmai

munkát azoknak a szervezeteknek, akikkel folyamatosan együttműködik az intézet. A dunaújvárosi Bartók Kamaraszínház és Művészetek Házának igazgatóját felkeresve lehetőséget kaptunk arra, hogy a kulturális intézmény kamaratermében is bemutathassuk a „Ma is légy jó mindhaláláig” című darabot. Erre az előadásra 2012. június 13-án került sor. Nem titkolt álmom volt már akkor, hogy az intézetünk adjon otthont Pálhalmán egy nagyobb volumenű börtönszínházi programnak, amelynek – valljuk meg őszintén – fontos előpróbája volt ez az előadás, konkrétan a civil szféra fogadtatásának főpróbája... Ezáltal is szerettük volna csökkenteni a társadalomban lévő, a börtönökkel szembeni előítéleteket.

Az előadás színházi körülmények között még a korábbiaknál is átütőbb sikert hozott, a nézőtér teljesen megtelt a civil érdeklődőkkel, még a lépcsőkön is ültek... A fellépésre a korábban szabadult színjátszó körös fogvatartottak közül is eljöttek, elmondhatták érzéseiket a sajtónak arról, hogy mit adott nekik a színjátszás fogvatartásuk alatt.

Az egyik szereplő fogvatartottunk az alábbiakat nyilatkozta a színjátszó kör kapcsán: *„2011 áprilisában láttam a Ma is légy jó mindhaláláig című színdarabot Pálhalmán rabok előadásában. Ekkor fogalmazódott meg bennem, hogy ez talán menne nekem is, ha egy kicsit ráfeküdnék. 2011 októberében lehetőséget kaptam, hogy ebben a darabban főszerepet játsszak. Olyan közösségbe kerültem, ami meglehetősen inspirált engem. Nem titkolhatom azt sem, hogy meglehetősen könnyebé vált számomra a „bentlét” a színjátszás kapcsán. Mindezeknek a sikereknek köszönhetően megnőtt az önbizalmam és az önbecsülésem is. Ezek mellett a börtönön belül kialakult egy olyan közösség, akiknek a tagjaira bátran támaszkodhattam a jövőben is. Igaz ugyan, hogy közben cserélődött a csapat a szabadulások és áthelyezések miatt, de úgy érzem, hogy elég jó és stabil csapatot sikerült kialakítani. A rám bízott feladatok alatt teljesedett ki a szervezőképességem is. De hogy mégis egy mondatban válaszoljak: önismeretet, fegyelmet és odafigyelést, összpontosítást tanított. Nem utolsó sorban sok vidám percet adott.”*

A nagy siker, valamint a felkészülés közben tapasztaltak nevelő hatása megerősítette vezetőtársaimat és az intézet dolgozóit is abban, hogy Pálhalma egy országos szintű börtönszínházi találkozót szervezhetne, amelyen több bv. intézet is bemutatkozhatna a civil közönségnek. A dunaújvárosi színház igazgatónőjét, dr. Borsós Beátát meglepte a felkérésünk – „a börtönben dolgozókat korábban katonáknak, »afféle sarkos embereknek« gondolta” –, de nyitott volt az együttműködésre. Későbbi nyilatkozatában – melyből már idéztem – így fogalmazott: *„Nagyon meglepett a hozzáállásuk, olyan szeretettel beszéltek az elítéltekről, hogy bár kezdetben ódzkodtam az egészről, sikerült meggyőzniük. Mert a dologhoz azért hozzátartozik, hogy a városban nem fogadta mindenki lelkesedéssel a kezdeményezést. Még a baráti körömben is voltak, akik szerint az ilyesmi nem való közönség elé, a drámapedagógia legyen a börtön belügye. Erre azt mondtam, hogy a színháznak az a sajátossága, hogy közönség előtt zajlik.”* (Magyar Narancs, 2013. 26. szám)

A kételkedők véleménye nem tántorított minket el a börtönszínházi találkozó megrendezésnek tervétől. Lehet, hogy sokan úgy vélik: egy ilyen rendezvény felesleges

luxus, de mi minden olyan dolgot támogatunk, ami az elítéltek reszocializációját segíti. A legfontosabb célkitűzésünk, hogy az ember önmagától akarjon tanulni, fejlődni. Márpedig az elítéltek a színjátszás során toleranciát tanulnak, s a közönség ereje személyiségfejlődést indíthat el. Nemcsak az agresszív viselkedést lehet így kezelni, az alkalmazkodási képességekkel nehezen birkózókra is pozitívan hat, ami pedig a közönséget illeti, fontos, hogy a civil társadalom is megtudja, milyen munka folyik a börtönökben, hogy lássa: komoly szellemi tevékenység van abban, hogy az elítéltek pszichéjét, én-tudatát megváltoztassuk, jó irányba állítsuk. Ne feledjük, ezek az emberek előbb-utóbb visszamennek a társadalomba, és nem mindegy, milyen állapotban engedjük őket vissza. Őszintén reméltük, hogy az ilyen rendezvények hatására az előítéletek valamennyire csökkennek.

Az országos parancsnokság jóváhagyását követően 2013 júniusára hirdettük meg az I. Országos Börtönszínházi Találkozót. 2012 szeptemberi felhívásunkat követően – az előzetes várakozásokat meghaladóan – 15 bv. intézet, intézmény (3 intézet két-két darabbal) jelezte részvételi szándékát. A nevezések nagy számára tekintettel a nevező intézetekben válogatást tartott egy háromfős független zsűri, amelynek nem volt egyszerű dolga. Színvonalas előadások, rengeteg munka és a továbbjutás reménye fogadta mindenhol a zsűritagokat, akik legszívesebben minden előadásnak zöld utat adtak volna. A döntőbe végül az állampusztai, a tököli és a tiszalöki bv. intézet, a Fővárosi Bv. Intézet, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyintézet, valamint a pálhalmi börtön társulatai jutottak be.

A döntő első napján, 2013. június 20-án elsőként a tököli Fiatalkorúak Bv. Intézetéktársulatalépettszínpadra Rudyard Kipling *A kíváncsi kiselefant* című művével. Őket követte az Állampusztai Országos Bv. Intézet együttese a *Társak* című előadással, majd a nap programját a Fővárosi Bv. Intézet társulatának fellépése zárta, ők Schwajda György *A rátóti legényanya* című művét állították színpadra.

A találkozó második napján, június 21-én a Tiszalöki Országos Bv. Intézet társulata egy részletet adott elő Shakespeare *Szentivánéji álom* című drámájából, majd az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet együttese Arany János *Családi kör* című versének „újrágondolását” vitte színre. Zárásként a Pálhalmi Országos Bv. Intézet társulatának előadásában Somogyi Ottó *Borbála korcsmája* című művét tekinthette meg a közönség.

A börtönszínházi találkozó zsűrijének tagja volt Csadi Zoltán, a fesztivált befogadó Bartók Kamaraszínház színművésze, aki részt vett az előválogatón is. A több hónapig tartó munkáról, a börtönökben szerzett élményeiről így nyilatkozott: *„Korábban csak egyszer jártam börtönben, Állampusztán mutattunk be részleteket az egyik zenés darabunkból. Mi, színészek másképp éljük meg ezeket a dolgokat, az átlagnál kicsit szenzitívebbek vagyunk, így aztán elég komoly letargiába kerültünk az előadás után. Nyomasztó dolog, de most, hogy személyesen megnézhettem egy csomó előadást, más lett a véleményem. Láthattam a másik oldalt, hogy az elítéltek mennyi energiát, akaratot, hitet fektetnek be egy-egy előadásba, az intézet pedig mennyi erőfeszítést tesz, nemcsak azért, hogy megvalósuljon egy sikeres produkció, inkább hogy az ott élőket valamilyen módon visszatereljék majd a normális életbe. Ez az ügy tehát bonyolultabb az egyszerű zsűrizésnél, annál, amit látok, tapasztalok és hozzá tudok szólni, ezért elsősorban olyan előadásokra voksoltam, amik elemi erővel hatottak rám.”* (Magyar Narancs, 2013. 26. szám)

Legát Tibor, a Magyar Narancs újságírója szerint az IMEI színjátszói egészen biztosan e válogatási szempont alapján kerültek Dunaújvárosba. *„Arany János Családi körét költötték át úgy, hogy a kórház életét mutassák be, a versszakokat mindenféle slágerek bejátszásával és énekléssel egészítették ki. Mindenki magát alakítja, van, aki szinte katótoniában várja ki, hogy elmondhassa a saját versszakát. A kétségtelenül felkavaró előadás a zsigerekre hat, nem csoda, hogy a zsűri elnöke, Pogány Judit sírva fakad, mint ahogy jó néhányan a teremben. Noha a többi elítélt – köztük néhány igazi nehézfiú – is a nézőtéren foglal helyet, az ilyenkor szokásos kuncogás is elmarad, a különböző nyugtatókra (például Rivotril) kihegyezett poénok viszont működnek. (...) ezeknek az embereknek a nagy része évek óta először hagyta el a kórházi intézetet. Ahogy nevelőjük, Liebl Judit mondja, az ide felé vezető úton meg sem mert szólalni, hiszen a szereplők úgy bámulták a tájat, mintha a vidámparkban lennének. Kiderül az is, hogy egy évig készültek erre a produkcióra, és álmukban sem gondolták volna, hogy eljutnak az országos döntőbe. Ráadásul a legjobbak kiestek a darabból, mivel megszűnt a kényszergyógykezelésük. Ami viszont az előadás résztvevőit illeti: előfordulhat, hogy egy ilyen sikerélmény jelentősebb javulást hoz az állapotukban, mint egy rakás gyógyszer.”* (Magyar Narancs, 2013. 26. szám)

A legnagyobb színházi élményt mégsem az IMEI betegek okozták. *„A tiszalöki börtön lakói aktuális darabbal, a Szentivánéji álom Mesteremberek-jelenetével érkeztek. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az öt kigyúrt, tetovált keményfiú nemcsak profi módon játszott, és hibátlanul mondta el Arany veretes fordítását, de sikerült valóban elvarázsolniuk a közönséget. Amit láthattunk, valódi színház volt, nem számított, honnan érkezett.”* (Magyar Narancs, 2013. 26. szám)

A zsűri elnöke Pogány Judit színművész volt, aki a „Pedig én jó anya voltam” című előadásával már lépett fel börtönszínpadon, fogvatartottak előtt. Mun-

káját Dobák Livia, a Bartók Kamaraszínház és Művészetek Házának művészeti igazgatója, Csadi Zoltán színművész és Kőszegi Szilvia, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának munkatársa segítette.

Pogány Judit – a zsűri nehéz döntése után – négy díjat adott át a kétnapos rendezvényt záró gálaesten, remélve, hogy a börtönkapun kilépőknek – köszönhetően ennek az egyedülálló kezdeményezésnek is – majdan lesz esélyük az újrakezdésre. Záró gondolataiban így búcsúzott: *„Régóta tudjuk, hogy a színház csodával határos módon képes pozitív irányba változtatni az ember értékrendjét, sőt személyiségét, akár nézői vagyunk, akár magunk »csináljuk«. Megtiszteltetésnek tartom, hogy részese lehettem a büntetés-végrehajtás területén ennek a csodának.”*

A legjobb szövegkönyv díját az Állampusztai Országos Bv. Intézet *Társak* című darabja kapta, amelyet Bakonyi Péter fogvatartott erre az alkalomra írt; a személyes élmények ihlette mű két, különböző kultúrával rendelkező, más-más generációhoz tartozó ember kényszerű, zárkabeli találkozását jeleníti meg. (A darab egyik szerepét a szerző játszotta.)

A legjobb rendezés díját az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyintézet *Baráti kör* (Arany János Családi kör című verse újrarendelve) című előadása kapta. Az ironikus, humoros hangvétellű darab, az ismert klasszikus vers saját életükre fogalmazott változata, a fesztivál legmegrendítőbb perceit szerezte.

A legjobb előadás díját a Tiszalöki Országos Bv. Intézet *Mesteremberek* című jelenete, a Szentivánéji álom drámarészlete nyerte el. Különleges hangulatot teremtett Shakespeare nehéz nyelvezete és a színpadi játék közvetlen játékstílusa.

A legjobb alakítás díját a Fővárosi Bv. Intézet *A rátóti legényanya* című előadásának főszereplője, Kálmán Péter fogvatartott kapta.

Ugyan nem lettek díjazottak, de további két nagyszerű produkciót láthatott a közönség. A tököli Fiatalkorúak Bv. Intézetének társulata *A kíváncsi kislefánt* című művet adta elő, melyet Rudyard Kipling nyomán Szalay Álmos írt. A Pálhalmai Országos Bv. Intézet Bernátkúti és Mélykúti Alegysége Somogyi Ottó *Borbála korcsmája* című művével lépett színpadra, az előadás különlegessége volt, hogy férfiak és nők együtt játszhattak a színdarabban.

„De mi lesz ezután? – tette fel a kérdést Legát Tibor – A találkozó sikere kétségtelen, ahogy az is biztos, hogy hosszú ideig lesz téma odabent. Akik eljöttek (mindkét nap telt ház volt, és nemcsak az olyan hozzátartozók miatt, akik 500 kilométert utaztak, hogy itt lehessenek), minden bizonnyal másként tekintenek egy ilyen esemény után a börtönlakókra. És persze jó lenne elhinni azt, amit az egyik fiatal elítélt mondott, noha meglehetősen illuzórikusan hangzik: »Szeretnénk, akarjuk is, hogy pozitívan álljunk vissza a társadalomba. Tudjuk már, hogy miért mi jár, és nem akarunk újra idekerülni. Az ember fejlődik, tapasztalódik, és a színház is segít abban, hogy meg tudjuk különböztetni a jót a rossztól.«” (Magyar Narancs, 2013. 26. szám)

S hogy hogyan élték meg a részt vevő fogvatartottak a börtönszínházi fesztivált? A következőkben négy elítélt gondolataiból idézünk:

„Az előadás napján a természetes lámpaláz volt a jellemző mindenkinél, de ezt tudta csillapítani az intézetünk parancsnoka egy-két biztató szóval. Ennek tudatában eljátszottuk a darabot, mely nagyon jól sikerült, és meghatódottan vettük át az elismeréseket. (...) Alkalmam volt megvilágosodni, illetve meggyőződni arról, hogy a börtön nem feltétlenül a »bűnözés iskolája«, hanem rendelkezik prevenciós és nevelő jelleggel is. Ezúton szeretném megköszönni a felkészítők segítségét, a fogvatartott-társaim bizalmát és nem utolsó sorban a vezetőség támogatását; nagy örömmel gondolok vissza a színjátszó időkre.” (Elítélt férfi)

„Boldog voltam! Nap mint nap több pozitív inger ért, mint előtte másfél év alatt összesen. A kívülállók és börtönalkalmazottak el sem tudják képzelni, mit jelent ez egy fogvatartottnak. Jó érzéseket »loptunk« bele a szürke napjainkba. Az, aki nem elítélt, ezt nem érezheti. Emerson azt mondja: »Az élet olyan leckék sorozata, melyet át kell élnünk, hogy megérthessük őket«. Mindemellert fárasztó is volt a munka, mert dolgozni jártunk mellette. Ha lehúztak minket a kivonuló listáról, nem örültünk. Ha fáradtak voltunk, az sem volt jó, ha nem mentünk dolgozni, az sem. A 22-es csapdája, illetve bármelyik ujjamat harapom meg, mindegyik fáj.

Majd jött a színházi próba és előadás. Belépni a színházba egy csodás, még egy szabad embernek is csodálatos érzésnek kell, hogy legyen. Nekem az volt. A színpadra állásról nem is beszélve. Labdarúgó lévén engedjen meg egy hasonlatot! Mintha a katalán FC Barcelona stadionjának gyepére léphetnék, és még egy labdát is rúghatnék a hálóba. Jó hatással volt rám az egész művészi szféra.

Ahogy közeledett a főpróba és előadás, mindenki nagyon izgult, és komolyan vette mindenki. De utána csak megkönnyebbült és felszabadult, boldog, mosolygó „kisművészeket” lehetett látni.

Örültem, hogy apám ezt látta. Láthatta, hogy a fia a börtönben nevet, jó emberek veszik körül, munkája eredményét neves emberek díjazták.” (Elítélt férfi)

„Életre szóló élményt szereztünk egymásnak, önmagunknak, s bízunk a nézőkben, akik jelen voltak, melyből csüggedtségben, reménytelenségben, kiszolgáltatottságban életünk folyamán bizonyosságot tudunk meríteni: hogy igenis képes vagyok akarattal, bölcsen, higgadtan, tudatosan, hasznosat tenni, cselekedni, s nemcsak magamra tekintettel, hanem környezetemre is. Ez azt igazolja, hogy az vagyok, aki mindig is akartam lenni: ember. A tanulságokat levontam. Nincs reménytelenség, ha élni, látszani és adni akar az ember, mert lehetőség az van. Adatik a kérdés, hogy képesek vagyunk-e felismerni a lehetőséget, és élni vele annak érdekében magunk is, családtagjaink is boldoguljunk. Bebizonyosodott, tapasztaltam, hogy elszántsággal, tudatossággal az egyszerű napok szürkeségét be lehet tölteni fényvel, s ehhez nem kell több, mind saját magunk.

Ez az élmény egész életemre kiható marad, hisz képes vagyok alkotni. Mi magunk ítéljük a jót jónak, a rosszat rossznak. Hálát adok a Teremtő Atyának, hogy számomra ez a felismerés megadatott, s a létező maximális segítséget megkaptam azoktól, akik ennek részesei voltak.” (Elítélt férfi)

„Feszültebb próbák és Shakespeare nyelvezete! Elég sok szöveggel! Nekem, akinek a tv-újságot óránként kell átnézniem, hogy megismerjem az esti műsort! Hihetetlen öröm volt. Ide mindenki szívvel készült. Mással nem, csak szívvel.

Rengeteget próbáltunk, beszédtechnikáztunk, nem egyszer kaptam dicséretet a családtól, hogy érthetően, tisztán beszélek. „Mimi mama ma maga maradt” – ez a kedvencem. A kellékeket én készítettem, az oroszántól kezdve, a csacsin, maszkon, sírkeresztben át a fakardig. Tetszett, hogy új, kreatív dolog volt, és még jobban az, hogy rám bízhatják. Nekem külön büszkeség volt, hogy láthattam a két kezem munkáját fontos szerepben.

Talán sosem mondtam ki, de kaptunk egyfajta megbecsülést. Úgy a rabtársaktól, de főleg a vezetőségtől. Munkába menetkor mindig volt valaki, egy nevelő vagy felügyelő, aki elismerte azt, hogy teszünk valamit, valami hasznosat. Pont úgy, ahogy terveztem régen.” (Elítélt férfi)

Dr. Surján László az Európai Parlament alelnöke rendezvényzáró szavaiban méltatta a börtönszínházi találkozót. Kiemelte, hogy mennyire fontos a börtönökben ez a tevékenység, és köszönetképpen a közönség meglepetésére egy rögtönzött verssel búcsúzott.

A média – különböző írott, képi és hangalapú sajtómegjelenések formájában – még sokáig foglalkozott a börtönszínházi fesztivál témával a bemutatókat követően is – rendkívül pozitív kicsengésben.

A játék, mint tudjuk, az ember fejlődésének része, hiszen egész szocializálódásunk a játékra épül, játszva tanuljuk meg szerepeinket, sajátítjuk el a családban és a társadalomban elfoglalt helyünk mintáit már az óvodáskortól. A játék alakítja énképünket, a siker elérésére, a bukás elviselésére, mindkettő megélésére és feldolgozására tanít, fejleszti személyiségünket.

A színjátszás nem más, mint gyermekjátékaink felnőttkori folytatása, mert felnőttkori életünk sem lehet teljes játék nélkül; csak tudnunk kell elválasztani a jót és a rosszat, és helyén kezelni a játék következményeit, nehogy a játékból szenvedélybetegség alakuljon ki. A színjátszás fejleszti, erősíti belső énünket, megerősítve ezáltal felelősségtudatunkat; és ne feledjük, hogy a színészkedés nem csak szórakozás, hanem nagyon komoly, pozitív hatású tanulás is. Nem hiába mondják, hogy a színház a játszva tanítás műhelye, nemcsak kultúrát és szórakozást biztosító intézmény. Ha a drámapedagógia az élet számos területén a pozitív folyamatok kialakításának eszköze, miért ne lehetne a reszocializációban, reintegrációban is az? Ráadásul óriási előnye, hogy a totalitárius intézményi közegben is – ahol a pedagógiai hatások gyakran csak a konformizmust erősítik – eléri a kívánt célt.

Amikor játék közben tanulunk, észre sem vesszük a célzott ráhatást, és belső énünk nem küzd a drillekkel szemben. Olyan ez, mint a börtönbeli kutyaterápia: azzal, hogy az elítéltek oktatják a kutyákat, észre sem veszük, hogy közben ők fejlődnek és tanulnak a legtöbbet.

A drámapedagógia létjogosultságát és eredményeit nem kell bemutatni, hiszen az eredmények önmagunkért beszélnek: az elmúlt néhány év során Magyarország számon bv. intézetében alakultak drámapedagógiai műhelyek, színjátszó körök.

A drámapedagógia terén elért eredményeink számos munkatársunk önzetlen, fáradságot nem kímélő, áldozatos - a napi munkájuk mellett végzett- tevékenysége révén valósultak meg. S bár sokan tettek sokat, de a legtöbbet mégis Pleszné Antal Ágnes parancsnokhelyettes asszonynak köszönhetjük ezen a területen.

Összekapcsolva a munkáltatást, az oktatást és számos más reszocializációs elemet, hiszem, hogy egyre hatékonyabban tudunk előrelépni a fogvatartottak társadalomba történő visszavezetésében az új bv. kódex szellemisége alapján, az egyéniesítés figyelembevételével, melyben feltétlenül szerepet kell kapnia a drámapedagógiának is.

Bencze Béla

A fiatalok fogvatartása, pártfogása, lelki gondozása Pécsen

„Tudjuk, hogy egy-egy hosszú század is letűnik, míg túl szigorúnak mutatkoznak az előző század büntetései, és sok-sok századnak kellett elmulni, míg reá nem jöttünk arra, hogy a büntetését kiállott egyént vissza kell segítenünk a társadalomba, s ha ezt elmulasztjuk, éppen a társadalomnak aggódva őrzött biztonságát veszélyeztetjük az elkövetett mulasztással.”¹

Megyery István

Helyzetkép a XX. század elején

A századforduló idején a megnövekedett bűnözés elleni eredményesebb fellépés sürgető szüksége, valamint a társadalomtudományok fejlődése mentén megjelenő új felismerések a kriminálpolitika módosítását igényelték. A fiatalok megkülönböztetett büntetőjogi kezelését bevezető 1908. évi XXXVI. törvény (I. büntetőnovella) és végrehajtási rendelkezései 1910. január 1-jén léptek hatályba. Az igazságügyi kormányzat feladata most már a megvalósítás feltételeinek biztosítása lett. A nehezebben, nagyobb erőfeszítésekkel létrehozható intézménynek kétségtelenül a fiatalok fogházhálózatának kialakítása mutatkozott, ahol a végrehajtásnak mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberei híján voltak még a megfelelő tapasztalatoknak. A felnőtt korúaktól elkülönített fogházbüntetések végrehajtása arra vezette az igazságügyi kormányzatot, hogy – elsősorban a kisebb befogadóképességű – törvényszéki fogházak közül jelöljön ki főügyészségi székhelyenként fiatalok befogadására alkalmas intézeteket. 1910 végéig tizenhárom ilyen intézet kijelölése történt meg (Budapest, Nyíregyháza, Győr, Kassa, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó, Gyula, Pécs, Pozsony, Nyitra, Zombor és Lugas), amelyeknek teljes befogadóképessége 1 200 férőhely volt (ebből 300 lányok részére kialakítva).

1910-ben szerepet kapott Pécsen a fiatalok szabadságvesztésével, nevelésével kapcsolatos tevékenység ellátása, ugyanis ekkor az egyik kerületi börtönnek jelölték ki az intézetet, mely három évig látta el ezt a feladatot, majd az 1920-as években ismét ideiglenes jelleggel helyeztek el fiatalok büntetőket Pécsen. A Pécsi Fiatalok Kerületi Börtöne 28–37 fiú és 1–3 lány elhe-

¹ Megyery István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905.

lyezését biztosította. A korabeli börtönügyi szabályozás előírta, hogy ahol jelentős számban vannak olyan elítéltek, akik a szabad életben mezőgazdasági munkát végeznek, számukra ilyen jellegű munkát kell biztosítani. A pécsi fiatalkorú „bűnhöncök” a helyi szőlőkben dolgozhattak volna, de az ügyész szerint „*a talaj köves, s a nehéz fizikai munka a testileg fejletlen fiatalkorúaknak terhes és nehéz.*” Emiatt a külső munkáltatást elvetve – a mezőgazdasági munkát tágran értelmezve – a jól bevált kosárfonást jelölték ki számukra munkatevékenységként. Folytatásképpen már belső rabkertetés létrehozásán fáradozott az ügyész, melyet az igazságügyi kormányzat elvben jóváhagyólag tudomásul vett. Az ügyész a következő érveket hozta fel:

- „A fiatalkorú elítéltek biztos megélhetési keresetforrást nyújtó szakismeret elsajátításához vezetne.
- A letartóztatottak a szakszerű kertészkedés üzését kiszabadulásuk után a széles vidéki rétegekben meghonosíthatják, így a közéleti mezésnek végtelem szolgáltatást téve.
- Pécs város élelmezési viszonyainak megjavítása érdekében a közérdeket szolgálná.
- Egészségügyileg jó, s a letartóztatottak kedélyére is jótékonyan hatna, midőn a fogház zárt falai közül őket a szabad levegőn való foglalkoztatáshoz juttatná.”

A továbbiakban meglátogatták a zalaegerszegi és soproni rabkertetészetet, ahol bolgár rendszerű kertészet működött, melyet Pécssett megvalósíthatatlannak tartottak (a kertészet konkurenciát jelentett volna a helyi, közel 100 hold nagyságú bolgárkertészet tulajdonosainak). Később a város is sürgette a kezdeményezést városélelmezési szempontból, de a huzavonának az lett az eredménye, hogy a miniszter nem hagyta jóvá a rabkertetészet létrehozását, de újabb javaslattételre utasította a főügyészt. Az országos kezdeményezést elutasítás követte a többi vármegyéből, kertészetre csak Pécsen volt kereslet, de az megfelelő telek hiányában nem valósult meg.² 1915-től újra napirenden volt a rabkertetészet kialakításának kérdése, de ekkor már kényszerűségi okokból. A sok levélváltás, alkudozás eredménye a székesegyházi uradalom erdőgondnokságával kötött szerződés lett 1916-ban, mely az Árpádtető pusztai 6 holdas területre koncentrált. A telekbérlet 2 570 koronába került, melyet a kincstár fizetett, az őrzést-felügyeletet a fogház biztosította, a vezetői teendőket Kolozsváry Andor főerdőmérnök látta el. 1918-tól már az ügyészség üzemeltette a kertészetet, és az 1917-es mostoha időjárás, nagyfokú szárazság ellenére, öntözés mellett, szakszerű vezetéssel sikeres évet könyvelhettek el. A terményeket a személyzet számára is értékesítették, akik így 30–40%-al olcsóbban juthattak hozzá az árukhoz. A szerb megszállással együtt szűnt meg a rabkertetészet, az újjászervezésre 1924-ig várni kellett.

² Polgár András: Pécs-baranyai börtönügy a dualizmus korában 1867–1918. Szakdolgozat, Pécs, 2001, PTE Bölcsészettudományi Kar. 50–51. o.

A fiatalok fogvatartásának új fejezete

Az Európai Unióhoz való közeledésünk idején, az 1990-es években került sor a PHARE program meghirdetésére. A program a kelet-közép-európai volt szocialista országok felzárkóztatását célozta meg. Ennek keretében írták ki a „*Börtönkörülmények javítása fiatalok bűnelkövetők társadalomba történő visszailleszkedésének elősegítésére*” című pályázatot. A PHARE program kapcsán egy új, 50 fő fiatalok bűnelkövető elhelyezésére alkalmas büntetés-végrehajtási intézet megépítésének a gondolata került a középpontba. Az új épület alapkövének lerakása 2004. december elején történt meg Pécsen, majd az építési munkák befejezését követően az ünnepélyes átadásra 2006. május 5-én került sor. Az intézet tényleges birtokbavétele, a fogvatartottakkal való betelepítése 2006. szeptember 28-án valósult meg.

Jelenleg 16 fő előzetes letartóztatottat és 34 fő elítéltet lehet a normáknak megfelelően elhelyezni a fogvatartotti körleten. A felső szinten a fiatalok, börtön fokozatú elítéltek elhelyezésére van lehetőség egy-, két- és háromszemélyes zárkákban, amelyek összesen 15 fő elhelyezésére alkalmasak. A középső szinten a fiatalok, fogház fokozatú elítéltek elhelyezése történik – szintén 1, 2 és 3 fős zárkákban –, itt 19 fő számára van hely. Az alsó szinten pedig az előzetes letartóztatásban lévők lettek elhelyezve kétszemélyes zárkákban, összesen 16 fős befogadóképességgel. A zárkaágak nem a hagyományos keretes, magasítható vaságyak, így nincs lehetőség a bővítésre, a befogadóképesség növelésre. A zárkákban padlófűtés van, rögzített zárkaberendezésekkel, belső, de leválasztott WC- és fürdőhelyiséggel, külön szellőzéssel.

A patronáztól a pártfogói felügyelet reformjái

A börtönből szabadult elítéltekről való gondoskodás nem új keletű gondolat. Kezdetek már megtalálhatjuk az ókori Római Birodalomban is. A korai keresztény egyház niceai zsinatán, 325-ben már létrehozott egy ilyen feladatot ellátó szervezetet. Az utógondozás gyökerei, mint ahogy a szabadságvesztés-büntetés általános alkalmazásának gyökerei is, a XVIII. században erednek. John Howard törvényjavaslatot nyújtott be az „elbocsátott elítéltek gondozásáról”, majd 1826-ban a Rajna-Vesztfáliai Börtönügyi Társaság tűzte a zászlajára e nemes ügyet.

Hazánkban Eötvös József Vélemény a fogházjavítás ügyében című munkájában, 1838-ban hangsúlyozta, hogy: „*csak ha a büntető társaság mellett egy másik áll, mely a süllyedt szerencsétlent magához felemelni igyekszik, csak ha a rendes tömlöci kormányt egyes polgárok segítik, részint a lelkipásztort felváltva, vigasztalással közelítve a rabokhoz, részint oktartva őket vagy kiszabadulásuk után jövő jólétekről gondoskodna, csak akkor remélheti mindezen instrukciók sikerét.*”

A 18.819/1886. számú igazságügy-miniszteri rendelet hívta életre hazánkban a rabsegélyező egyetek megalakítását a törvényszékek működési területén. Az utógondozás a XIX. század végén kétféle tevékenységet jelentett. A szabadságvesztés idején a fogházmissziós munkát, amely a fogvatartottak erkölcsi nevelését, a csa-

ládtagjaikkal való kapcsolattartást, támogatást jelentette, illetve a rabsegélyezést, amely a szabadulást követően kezdődött, s amely támogatást, gondoskodást és el-
lenőrzést jelentett a beilleszkedésig, de legfeljebb egy évig.

A századforduló igazságügyi reformmozgalma nem csupán a fiatalkorúak büntető anyagi, eljárási és végrehajtási jogának korszerűsítésére törekedett, de lelkesen felkarolta, elvi-elméleti támogatást nyújtott az ún. patronázsmozgalomnak, rabsegélyezésnek is.³ Ennek magyarázata az volt, hogy felismerték: a fiatalkori bűnözés csökkentése, a bűncselekmények megelőzése nem lehet csupán szűk körű állami feladat, széles társadalmi összefogásra van szükség.

Pécsett az akkori börtönigazgató – Zsolnay György királyi ügyész – nevéhez köthető a Patronázs Egylet megalapítása, 1886-ban. Az elnök Bánffy Simon kir. tanácsos volt, az egyik alelnök lett Zsolnay György. 1887. június 18-án, az igazságügy-miniszter utalta az első államsegélyt a pécsi patronázs számára. A testület feladatköre a következő volt: *„A letartóztatásból elbocsátott vizsgálati foglyoknak, elítélteknek a polgári életbe való visszatérését megkönnyíteni és őket a jónak ösvényein megtartani. A javító intézetben, központi fogházakban és közvetítő intézetben letartóztatottakat vallás-erkölcsi, elemi, gazdasági és egyéb közhasznú oktatásban részesíti, vagy az állam közegei által eszközölt oktatást előmozdítja és a fogházi könyvtárakat alkalmas művekből szaporítja. A letartóztatottakat társadalmi és vagyoni viszonyaik megismerése, a segélyezés legmegfelelőbb módjának kiadása, s különösen az elítélteket még a szabadulásra való előkészítés végett is meglátogatja.”*⁴

Az iskolát állami költségvetésből tartották fenn, a fogvatartottak szakmát tanultak a bentlétük ideje alatt. A segélyek mértékét féken tartották, mivel tőkét gyűjtöttek egy javítóintézet létrehozása miatt. Az első segélyezett Gregurnics György szabaduló volt, aki 8 forintot kapott útiköltségre. A könyvtár létrehozására már többet áldozott a házipénztár. 1889-ben 25, 1891-ben 30, 1896-ban 40 forintot költöttek, mindezt úgy, hogy a segélyezést mélyponton tartották, a megyébe szabadultakat nem látták el útielölleggel. A könyvtári állományról elmondható, hogy hűen tükrözte az akkori pécsi gazdálkodók igényeit, ahol a fogvatartottak bér munkát

³ Az első rabsegélyező egyletet, melynek tagja volt Benjamin Franklin is, Richard Whistar hozta létre 1776-ban Philadelphiában a szabadult rabok támogatására. Európában a legrégebbi rabsegélyező egylet a dán Odensee-ben alakult 1797-ben Hazánkban 1874-ben alapították a Budapesti Rabsegélyező Egyletet, azzal a céllal, hogy a vagyontalan fogvatartottnak megkönnyítse a polgári életbe való visszatérést. Ezt az egyletet az Igazságügyi Minisztérium pénzzel is támogatta. Az egylet menedékházában a szabadultak hajlékot, ételmezt, orvosi ellátást kaptak, valamint oktatásban is részesülhettek. 1908-ban 79 rabsegélyező és patronázs (fiatalkorúakat gyámolító) egylet működött hazánkban. A segélyezés a hazautazáshoz szükséges költség, alapvető ruházat és 3 forintnál nem nagyobb összeg lehetett. A visszaesők és a külföldi szabadulók nem részesülhettek segélyben. Az I. világháború után ezek az egyletek ellehetetlenültek, helyettesítésükre 1919-ben tanárok és tanítók közreműködésével megalakult a „Fogházmisszió”, amely később egyházi személyek bevonásával felekezetenként volt jelen a hazai bv. intézetekben.

⁴ Márfi Attila: Rabsegélyezés a Dél-Dunántúlon a dualizmus alatt – www.kih.gov.hu

végeztek. Az 1891-es filoxéra járvány megtizedelte a Mecsekalja szőlőültetvényeit, emiatt főleg a filoxéra elleni védekezés, a kaliforniai szőlőfajták gondozásáról szóló szakkönyvek voltak ezek.⁵

Az egylet bevételeit az évente kiutalt állami segély képezte, de elvárás volt, hogy évente jelentésben küldjék meg a segély felhasználását, valamint a következő évi előirányzatra az előterjesztést tegyék meg. Ez a legtöbb esetben elmaradt. A tagdíjakból csak eleinte volt jelentős bevétel, de az idő múlásával a patronálók kezdeti lelkesedése csökkent, 1890-ben már csak a pénztáros fizetett tagdíjat. A bomlás jelei a gyűléseken is megmutatkoztak, mivel a szavazásokhoz szükséges létszám nem jelent meg. 1898 és 1901 között sem közgyűlést, sem választmányi ülést sem tartottak. A reform az új elnök hivatalba lépésével kezdődött, az új cél pedig az egylet vagyonához mért segélyezés lett. 1905-től az elhagyott rabcsaládok felkutatása is napirendre került, melybe bevonták a letöltő házak segítő szándékú vezetőit is. A segélyezés már regionális jelleget mutatott, mivel Zala és Somogy vármegyében is végeztek segélyezést. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen 1909-ben 53 fogvatartott 367 koronát, valamint 14 család 832 koronát kapott. A kölcsönrendszer nem minősült működőképesnek, mivel nem történt meg egy esetben sem a visszafizetés. A pártfogók vidéken a tanítók és egyházi személyek voltak, Pécssett az egyesületi tagok látták el ezt a feladatot. 1904-ben az egyleti vagyon és az 5 000 koronás céltámogatás már lehetővé tette, hogy a Rákóczi úton egy épületet vásároljanak az utógondozás céljára. Az épületben az egyleti szolgának egy lakást, valamint 4 szobát alakítottak ki a szabadultak számára. A szolga biztosította a reggelit és a vacsorát, az ebédeltetést a Nőegylettől kapott étkezési jeggyel oldották meg. A „menház” alacsony kihasználtságú volt; 1912-re a vasúthálózat lehetővé tette, hogy a szabadultak az ország legtávolabbi pontjába is gyorsan hazajussanak, így az épületet eladták, a bevételből leány javítóintézetet szerettek volna beindítani.

Az egyesület kiemelkedő alakja vitathatatlanul dr. Angyal Pál jogtanár volt, aki rendszeres fogházlátogatásokat tartott a Patronage Kör (1907) bevonásával. Az egyesület célja a bűnözésnek kitétt személyek, különösen az erkölcsileg romlott gyermekek és fiatalkorúak megmentése volt. Dr. Angyal Pál elsőként vállalkozott arra, hogy a rabcsaládokat is meglátogassa, és támogassa őket. Problémát okozott a támogatás formája, mivel természetbeni támogatást nem tudtak nyújtani, csak pénzbenit. Ennek felhasználása az érintettek részéről pedig a legtöbb esetben kudarcra végződött, és nem a cél szerint történt. Egy érdekes „eredményről” számoltak be, miszerint sikerült elérniük, hogy a pécsi fogház vezetőségénél *„az az örvendetes humánus felfogás honosodjék meg, amely nem akarja többé kitiltani – mint némely helyeken még mindig – a pártfogókat a fogházból”*.⁶ Az elnök szerint igazán jól működött ekkoriban az egylet: *„elvitathatatlan az, hogy kevés*

5 A Pécsi Szőlősgazdák Egyesületének kezdeményezésére az 1890-es évek elején az ún. Amerikai Szőlőtelepet jelentős vállalkozói támogatással hozták létre, pl. Széchenyi gróf 18 000 szőlővesszőt juttatott díjtalanul a károsult gazdák rendelkezésére. Az új szőlőfajták meghonosításában dr. Horváth Antal ügyvéd (1848–1912) végzett kimagasló munkát.

⁶ Varga Nagy István szerk.: A Pécsi Rabsegélyező Egylet évkönyve 1906-ról. Pécs, 1907.

*vidéki város van, ahol a patronage munkához annyi tényező elem áll rendelkezésre, mint minálunk, ahol az egyletek egymással versengve kelnek, hogy minél több jót tegyenek, minél nagyobb eredményt mutassanak fel*⁷

1907-ben a Patronage Kör a pártfogói teendőket átvette a korábbi Rabsegélyező Egylettől, környezettanulmányokat készített, melyeket felhasználtak a tárgyalások során. Az 1910–1913 között a fiatakorúak felügyeletét is ellátták, valamint a munkaközvetítésben is jelentős eredményeket értek el. 1911-ben 36 szabadulónak találtak munkát, akiknek sikerült így beilleszkedniük a társadalomba. A fogházmisziós tevékenység a bürokrácia lassúsága miatt kudarcba fulladt a fiatakorúak tekintetében, mivel a minisztériumtól kellett engedélyt kérni erre a feladatra.

1911-ben a fiatakorúak támogatására hivatott jótékony célú intézmények közt szerepelt a fiatakorúak pécsi felügyelő hatósága. Elnöke dr. Angyal Pál kúriai bírói címmel felruházott nyugalmazott királyi ítéltáblai bírósági volt. Tagjai közt találjuk dr. Jellachich István kir. törvényszéki és fogházorvost, valamint dr. Sárospataky Józsefet, a pécsi kir. ügyészség és egyben a fogház vezetőjét.

1912-ben a két, fogvatartottakat támogató szervezet egyesült Pécsi-Baranyai Patronage Egylet néven. A fő feladatok a következők voltak: segélyezés, pártfogás, jogvédelem, fogházlátogatás, illetve a Leányjavító Nevelőintézet működésének segítése. Az I. világháború idején kibővült az egylet tevékenysége a katonai pártfogással. A vármegyében járási tanítói pártfogó köröket szerveztek. 1913 végén a vármegye mindegyik járási székhelyén léteztek már ilyen körök a néptanítók irányításával. Az egylet megalakuláskor az elnök Varga Nagy István ítéltáblai bírósági, a titkár Szieberth Frigyes jogakadémiai tanár volt. A szerb megszállás alatt az egyesület munkája csak formális és minimális volt, az 1921-es ügyészi beszámoló szerint az egylet anyagi és társadalmi hátterét elveszítette. A háborút követő megszorítások az egyesületet is elérték, egyre inkább ellehetetlenült a működése, támogatók hiányában kevéssé működött. Az 1924/25-ös tanévben az egyetem akkori rektorának, dr. Irk Albert büntetőjogász bevonásával egyszeri fellángolást és pénzügyi bevételt sikerült elérni, de az agonizáció egészen 1932-ig tartott.

A későbbi időkben a szocialista felfogásnak megfelelően az 1.105/1954. (XII. 7.) MT számú határozat előírta, hogy „a letartóztatottak munkába helyezéséről szabadulásuk után – lehetőleg - gondoskodni kell”.

Ezt követően az utógondozás jogi szabályozásának első komolyabb lépcsőfoka az 55/1960. (XII. 22.) Kormányrendelet volt, mely már konkrét feladatokat határozott meg a bv. intézeteknek a szabadulásra felkészítéssel kapcsolatban. Majd a 12/1965. (VII. 11.) Kormányrendelet továbblépett ezen a kezdeti szabályozáson, és részleteiben is előírta, hogy a szabadult személyek letelepedését, segíteni kell, valamint, hogy a szabadult 8 napon belül köteles jelentkezni a tanácsnál. A kormányrendelet végrehajtási utasításában már helyet kapott az önkéntes pártfogók szerepe is, de a jogi szabályozást nem követte a szervezeti feltétel kiépülése, mivel nem volt egy olyan szervezet, mely felügyelte volna a tevékenységüket, szervez-

⁷ Polgár András: A börtönügyi utógondozás pécsi egyesületei (1887–1944). Tanulmányok Pécs történetéből 18. 2006.

te volna a munkájukat. A büntetés-végrehajtási szervezetre háruló feladatokat az 1966. évi 21. számú tvr. végrehajtására kiadott 110/1967. IM utasítás részleteiben is meghatározta.

Az igazi áttörést az 1975. évi 20. tvr. hozta, a szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásáról, mely egységes irányítás alatt működő rendszert hozott létre. Ezáltal mind a jogi, mind a szervezeti feltétel elvileg adott volt az eredményes utógondozói munka elvégzéséhez. Egy korabeli utókövetés szerint a legnagyobb ellenállás akkor következett be, ha magatartási szabályok és tiltó rendelkezések is meglettek határozva. Pécssett 1980-ban, K. Rozália 25 éves szabadult elítéltet egy évre pártfogói felügyelet alá helyezték, harmadik esetben volt lopásért elítélve, szórakozóhelyen ismerkedett meg áldozataival és fosztotta ki őket. Ennek alapján kapta az elítélt a „szigorított pártfogói felügyeletet” – ahogy akkoriban nevezték a speciális magatartási szabályokat. Szabadulása után így írt: *„A pártfogói felügyelet igen nehéz, sajnos 1 évig keveset szórakozhatok, mindenáron ki kell bírni ezt a helyzetet, nagy erőfeszítésembe kerül, de nem akarok visszakerülni.”* K. Rozália havonta jelentkezett egy képeslappal pártfogójánál, jelezve, hogy ígéretét megtartotta.⁸

A rendszerváltozással együtt a bűnözés, a bűnözői rétegek struktúrája is megváltozott, szükségessé vált az akkor már csak emlékeiben működő utógondozói munka tevékenységének újraszabályozása is. Ennek a kihívásnak és a jogharmonizációs törekvéseknek igyekezett, igyekszik eleget tenni az újjászervezett – előbb az igazságügy-miniszter, majd a közigazgatási és igazságügyi miniszter alá rendelt – Pártfogói Szolgálat.

Jelentős változás állt be a pártfogói szervezet felépítése terén is. A felügyelet a korábbiakban szervezetileg elkülönülten működött a fiatalkorúak és a felnőtt korúak tekintetében. A pártfogói felügyelet napjainkban egységes szervezetben, központi irányítással dolgozik.

Börtönpasztorizáció

A két világháború között ezt a tevékenységet az egyházak fogházmissziói látták el. 1924-től a katolikus Szociális Misszió Társulat, valamint a református fogházmissziós osztály és egy kisebb zsidó fogházmisszió is működött Pécssett. Ezek a karitatív szervezetek segélyruhát gyűjtöttek, környezettanulmányokat készítettek, lakásszerzéssel, állásközvetítéssel és – nem utolsósorban – a fiatalkorúak lelki gondozásával foglalkoztak. Bevételük adományokból és gyűjtésekből állt össze, állami támogatás ekkor már nem volt. A katolikus fogházmisszió vezetője Jantsits Lajosné volt, aki vasárnaponként szentmisére ment a fogvatartottakkal, délutánonként pedig lelki olvasmányokat dolgozott fel velük.⁹ A református egyházból Vécsey Géza 1923 és 1931 között látta el a fogházmissziós feladatát a gondnoki és presbiteri,

⁸ Hartung Vilmosné: A női bűnözés alakulása, az elítélt nők nevelésének sajátosságai és problémái a büntetés-végrehajtás alatt. Szakdolgozat. Szeged, 1981, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. 49. o.

⁹ Pécsi Katolikus Tudósító, 1926. 8–9. szám

valamint gyógyszerészi teendői mellett. 1942-ben vasárnap délelőttönként fogházi istentiszteletet, délután 3 órakor fogházi bibliaórát tartottak a reformátusok a megyei börtön falain belül.¹⁰

Az egyház jelenléte a börtönökben a II. világháborút követően jelentősen csökkent, majd 1949-től teljes egészében el is maradt az új típusú, kommunista hatalmi berendezkedésnek köszönhetően. 1949-ből még származik egy igazolás, miszerint Nyárádi Ádám római katolikus lelkész, aki a megyei bírósági fogháznál látta el a lelkészi feladatokat, 1949. december 20-án letette esküjét az új alkotmányra a pécsi államügyészségi elnök előtt. A pécsi fogház kápolnájának felszerelése – püspöki hozzájárulással – 1950-ben átkerült a csányoszrói református templomba, további használatra.

Mint a fönix madár, amely a hamvaiból éled újra, úgy a rendszerváltást követően újra megjelentek az egyházak képviselői a börtönökben. 1991 szeptemberében megalakult a Magyar Börtönpasztorációs Társaság, amely összefogja, irányítja a magyarországi börtönökben ténykedő katolikus, református, evangélikus, metodista, adventista felekezetű lelkészek munkáját. Ezt követően, 1991 őszétől szerveződött meg a Magyar Testvéri Börtöntársaság. Magyarországon a börtönmissziós tevékenységnek 40 év kényszerszünet után nem voltak meg a megfelelő szervezeti keretei, és a különféle vallások intézeti tevékenysége sem volt kellően koordinálva. Pécsen 1992-ben elkészült a „börtönkápolna” számára az új oltárasztal.

A börtönlelkészi szolgálat intézményét – több mint 50 év után – a 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet állította vissza. A pécsi katolikus egyház Kajtár Eduárd, majd Gaál Károly egyházi személyeket bízta meg a börtönpasztorációs feladattal, melynek teljesítése sajnos mintegy egy-két éve abbamaradt. Szalay Lajos református lelkész 1998-tól végzi a missziós tevékenységét, 2000-től már a személyi állomány részmunkaidős tagjaként. A zsidó felekezet 2000 óta van jelen újra az intézetünkben Schönberger András főrabbi személyében, aki börtönpasztorációs feladatát az egész országra kiterjedően látja el.

2010-ben adtuk át a megyei intézet legfelső szintjén kialakított új börtönkápolnát, ahol ökumenikus jelleggel valamennyi egyházi felekezet elláthatja pasztorizációs tevékenységét, megtarthatja egyház, vallási programjait.

¹⁰ Nyáry Pál: Az ötvenéves pécsi református egyház. Pécs, 1942.

Felhasznált irodalom

- Bencze Béla: A büntetés-végrehajtás múltja, jelene és jövője Baranya megyében. 2009. Kézirat.
- Hajdu Lajos: Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Budapest, 1983, Magvető Könyvkiadó.
- Hartung Vilmosné: A női bűnözés alakulása, az elítélt nők nevelésének sajátosságai és problémái a büntetés-végrehajtás alatt. Szakdolgozat. Szeged, 1981, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola.
- Lőrincz József: A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása. Budapest, 1998, Citoyen Kiadó.
- Márfi Attila: Rabsegélyezés a Dél-Dunántúlon a dualizmus alatt - www.kih.gov.hu
- Megyery István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905.
- Mezey Barna: A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy történetében. Börtönügyi Szemle, 2007. 3. szám
- Nyáry Pál: Az ötvenéves pécsi református egyház. Pécs, 1942.
- Pécsi Katolikus Tudósító, 1926. 8-9. szám
- Polgár András: A börtönügyi utógondozás pécsi egyesületei (1887-1944). Tanulmányok Pécs történetéből 18. 2006.
- Polgár András: Pécs-baranyai börtönügy a dualizmus korában 1867-1918. Szakdolgozat. Pécs, 2001, PTE Bölcsészettudományi Kar.
- Varga Nagy István szerk.: A Pécsi Rabsegélyező Egylet évkönyve 1906-ról. Pécs, 1907.

Az istenítélet és formái a középkorban

A középkori peres eljárást szigorú formák és kényszer jellemezték. Az istenbe vetett hit, a vallásos hiedelem a bizonyítási eljárás részeként alkalmazott istenítéleteknél jutott kifejezésre. Az istenítélet (*ordalia*) lényege az volt, hogy a peres felek Istenre, mint legfőbb bíróra bízta vitás ügyeik eldöntését. A keresztény egyház ezt a fajta bizonyítási eszközt istenkísértésnek tartotta, az eltörlésére irányuló próbálkozások azonban eredménytelenek maradtak. Az egyháznak annyit sikerült elérnie, hogy a bizonyítási eljárásra egyházi személyek részvételével, vallási szertartás keretében került sor. Az istenítéleteknek Európa-szerte különböző nemei alakultak ki.

A próba

Könyves Kálmán egyik dekrétuma a próbák végrehajtásának helyéről így rendelkezett: „Megtiltjuk, hogy vassal és vízzel való próbát akármely egyházban is ne tessenek, hanem csak püspöki székhelyen és majd prépostságokban, mint Pozsonyban és Nyitrán.”

A magyar joggyakorlatban gyakori volt a *tüzesvaspróba*. Az istenítélet alá vetett felet háromnapos kenyéren és vízen való böjtölésre, majd gyónásra és áldozásra kötelezték. Könyves Kálmán a hamis tanúzással vádolt személyek bűnösségének, illetve ártatlanságának bizonyítására rendelt tüzesvaspróbát:

„Ha valakit hamis tanúságtételről vádolnak, az, ha több falubeliek akár vizsgálódás, akár gyűlölség okából vallják azt felőle, próbáltassék meg tüzes vassal; és ha megtisztul, a vádoló bűnhődjék tiz pénzzel.

1. § Ha pedig vétkes leend, javait megtartsa ugyan, de arczára keresztforma jegyet égessenek vassal, hogy senki el ne fogadja többé az ő tanúságát.”

E próbák részleteiről a Várad Regestrumból tudunk, amely a várad káptalan előtt 1208 és 1235 között lezajlott eljárások dokumentumait foglalja magába. Tüzesvaspróba esetén a templom előcsarnokában vagy cintermében az istenítélet alá vetett félnek egy, a püspök által megszentelt 1-1,5 kg súlyú izzó vasdarabot bizonyos szertartások és szavak kíséretében meg kellett fognia, és azt 9-12 lépésnyire el kellett vinnie. A vasat vivő kezét ezután bekötötték, és a lepecsételt kötést csak néhány nap múlva bontották fel. A gyógyulófélben lévő kézzel a peres fél tisztázta magát, ártatlannak bizonyult, ha viszont kezén a seb üszkösödött vagy elgennyesedett, ez a per elvesztését jelentette, és a fél bűnösségét bizonyította.¹

¹ A Várad Regestrum (értelmezi KANDRA Kabos). Budapest, 1898, Szent István Társulat. 25-34. o.

Boszorkánymérleg (Oudewater)²

A *mérlegpróba* során a boszorkánysággal vádolt nőt „megmázsálták”, hogy megvan-e testének természetes súlya. E próba során gyakran fordulhatott elő csalás és hamisítás, mivel egyes helyeken csak a hiteles városi mérlegeket lehetett használni. Jelentős hírnévre tett szert a hollandiai Oudewater boszorkánymérlege. V. Károly császár kiváltságlevélben adott

jogot a városnak, hogy a városi mérlegen boszorkányokat mérjenek, mégpedig azzal, hogy az eredményt hitelesnek kell elfogadni. A gyanúba esett személy súlyát megbecsülték, majd ráállították a mérlegre. A boszorkányság „biztos” jele volt, ha a becsült súlynál kevesebbet mutatott a mérleg nyelve, ha pedig többet, akkor az eljárást meg kellett szüntetni. Valóban becstületesen kezelhették a mérleget Oudewaterben, mivel még a szomszédos országokból is érkeztek ide boszorkánysággal vádolt személyek, akik számára a próba lefolytatása után kapott hiteles bizonyítvány mintegy menlevélként szolgált „otthoni inkvizítoraik mesterkedései ellen”.³

Boszorkányokkal szemben alkalmazták még a *vízpróbát* (más néven boszorkányfürösztést) is, amelyet a hóhér hajtott végre. A hóhér a gyanúsítottat valamely vízhez (folyó, patak) kísérte, levetkőztette, kezeit és lábait összekötözte, majd a vízbe lökte. Ha a gyanúsított elmerült, akkor ez ártatlanságát bizonyította, viszont ha a víz felszínén maradt – ebben csakis az ördög segíthette –, akkor bűnösnek, azaz boszorkánynak minősült.⁴ A vízpróba bizonyító ereje abból a hiedelemből eredt, hogy a boszorkány teste könnyű, és maga az ördög sem képes súlyukat „szaporítani”.⁵

Kizárólag a boszorkányság bizonyítására találkozunk a német joggyakorlatban a *könnypróbával*, amely azon a hiedelmen alapult, hogy a boszorkányoknak csak a jobb szeme képes három könnycseppet hullatni.

A *forró vízpróba* során a próbára ítélt személynek egy forró vízzel teli üstből a beledobott követ, gyűrűt vagy egyéb apró tárgyat kellett kivennie, anélkül, hogy a keze megsérülne.

² http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/071/724/752_001.jpg[2013. december 5.]

³ RÁTH-VÉGH István: A varázssvessző. Budapest, 2010, Fapadoskonyv.hu. 227. o.

⁴ SCHILD, Wolfgang: Alte Gerichtsbarkeit vom Gottesurteil bis zum Beginn des modernen Rechtssprechung. München, 1985, Callwey Verlag. 24. o.

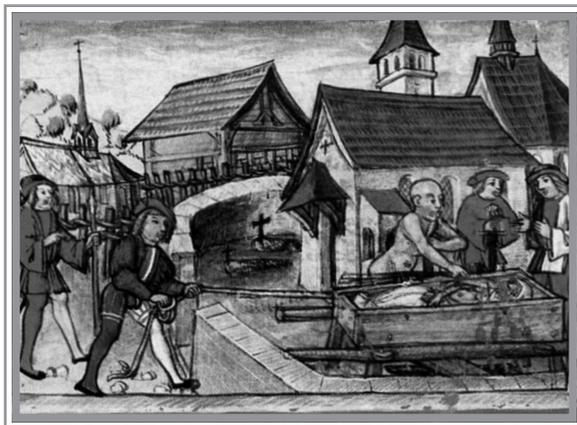
⁵ RÁTH-VÉGH 2010. 226. o.

Bizonyításra szolgáltak a *tűzpróba* különböző formái is: kéz tűzbe tétele, égő farakáson való áthaladás, bekötött szemmel tüzes ekevasak közötti lépdelés, illetve két kisebb máglya közötti „séta” egy viasszal átitatott ingben⁶, stb.

A germán jogban ismerték a „*szent falat próbáját*” (*iudicium panis adiurati*), amelynek lényege az volt, hogy a próbára kötelezett személynek meghatározott mennyiségű kenyeret és sajtot kellett megennie. Ha ez nem sikerült, akkor bűnös-ként ítélték el.⁷ Ehhez hasonló volt, amikor a boszorkánysággal, illetve bűbájossággal vádolt asszonynak és egy másik nőnek saját kezűleg vajot kellett készíteni, és a kétféle vajjal megkínáltak először egy kutyát, majd egy macskát. Ha az állatok az ártatlan nő vaját ették meg, és a vádlottét otthagyták, akkor a vádat bizonyítottnak találták.⁸

Egyházzal kapcsolatos ügyekben szolgált bizonyításra a *keresztpróba*. A vádló és a vádlott együttes közreműködésével zajló szertartásra a templomban, a mise alatt került sor. Az evangélium felolvasása alatt a vádlónak és a vádlottnak fel kellett tartania a karját kereszt-alakban, mint a keresztre feszítettnek, és aki tovább bírt így maradni, az nyerte meg a pert.

A longobárdok és a frankok alkalmazták az *üstpróbát*. Ehhez egy vízzel teli, felakasztott üstre volt szükség, amely mellé odaállították a próbára kötelezett személyt, akinek bizonyos imákat kellett elmondania. Az illető bűnösségét bizonyította, ha a víz bugyogni, illetve az üst forogni kezdett.

*Tetemrehívás (1513)*¹⁰

Emberölés esetén, ha a gyilkos kiléte kérdéses volt, *tetemre hívásra* kerülhetett sor. A tetemre hívás rituáléja úgy zajlott, hogy a halotthoz valamenyny gyanús személyt odarendelték, akik „eskü és átokmondás mellett” illették az elhunyt sebét vagy köldökét. Emberölés elkövetéséért azt a személyt állították bíróság elé, akinek az érintésére a halott megmozdult vagy „színeben megváltozott”⁹

⁶ SALVIOLI, Giuseppe: Storia della procedura civile e criminale – Dal VI secolo al XII secolo, in: Storia del diritto italiano (szerk. del GIUDICE, Pasquale) III/1. Milano, 1925, Ulrico Hoepli Editore Libraio della Real Casa. 294. o.

⁷ SALVIOLI 1925. 295. o.

⁸ BUNYITAY Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I. kötet. Nagyvárad, 1883. 71. o.

⁹ KIRÁLY János: Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugat-európai jogfejlődésre. Budapest, 1908, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. 261. o.

¹⁰ Hans Spiess tetemre hívása (Ettiswil, 1513), Luzerner Chronik des Diebold Schilling <http://www.ruhr-uni-bochum.de/ng1/DerMordfallLackum/diebahprobe.html> [2013. december 10.]

Tetemrehívást alkalmaztak 1624-ben Szepes vármegyében a következő jogesetben: Herencius János iglói bodnár beleszeretett Kalmann István feleségébe, Borbálába, aki viszonzta is érzelmeit. Mivel másképp nem lehettek egymáséi, elhatározták, hogy a férjet „eltéteik láb alól”. A gyilkosság végrehajtására 50 forintért vállalkozott Istvánfy Mihály hernádmátéi mészáros. A férjnek üzleti ügyben Batizfalvára kellett utaznia. Istvánfyt és segítőtársát „a szerelmesek” ellátták fegyverrel, és megjelölték a helyet, ahol a megbeszélte nap reggelén lesbe kellett állniuk. Kalmann mit sem sejtve, éjfél után útnak indult. A kijelölt helyre érve a két ember előugrott a bokor mögül, Kalmant leütötték, és holttestét a Hernádba dobták. A gyilkosság már reggel kiderült, és a bodnárra kezdtek gyanakodni. Herenciust Borbála asszonnyal együtt a bíróság elé idézték, ahol mindketten tagadták bűnösségüket, és mivel *a tetemrehívásnál a holttestből nem szívárgott vér*, kezesek állítása mellett szabadon bocsátották őket. Egy hónappal később azonban elfogták Istvánfyt, aki beismerő vallomást tett, amelyet segítőtársa is megerősített. Mivel a szerelmesek Brassóba akartak szökni, letartóztatták és szembesítették őket Istvánfyval és segítőtársával. Bevallották, hogy ők bérelték fel a gyilkosokat. A bűncselekmény elkövetésének indokaként szenvedélyes szerelmükre hivatkoztak. A bíróság ítélete alapján mindkettejüket az akasztófa alatt lefejezték, és testüket négy részre „darabolva” helyezték a sírba. Istvánfyt és társát pedig a hóhér kerékbe törte.¹¹

Az 1215. évi IV. lateráni közzsínat határozatai szigorúan megtiltották, hogy a próbák megtartásánál egyházi személyek közreműködjenek. Magyarországon a próbák megszüntetését az 1279. évi budai zsinat rendelte el. Egyes formái a késő középkorban a boszorkányperekben maradtak meg.

A perdöntő bajvívás

Az istenítéletek közé tartozik a germán eredetű bajvívás (baj) is, amelyről mint bizonyítási eszközzel Magyarországon először egy 1139-ben, a bozsoki prépost részére kiállított oklevélben olvashatunk. Említést tett róla az Aranybulla 12. cikke: „Ha valaki meghal, vagy törvény szerint halálra ítéltetett, vagy *perdöntő bajon* esik el, vagy akármilyen más ok miá, annak felesége az ő hitbérében kárt ne valljon.” Perdöntő bajvívásnak többek között hazaárulás, felségsértés, pénzhamisítás, kegyúri joggal való visszaélés, gyilkosság, rablás, megsebesítés, megcsonkítás, magzatelhajtás, tolvajlás, verekedés, kétes rokonság, „szűzeken elkövetett erőszak”, illetve örökösödési kérdések megoldása esetében volt helye.¹²

Bajvívásra csak szabad nemes embert ítélték, akinek joga volt fegyvert viselni. Az elfogadott bajvívás teljesítése nem volt minden esetben személyes kötelezettség: papok, nők és zsidók esetében mindig helyettesek, a bajnokok (viadorok) jártak el. A királyi bajnokok szolgálatait gyakran birtokadománnyal vagy neme-

¹¹ TRÓCSÁNYI Zoltán: Régi világ, furcsa világ – Emlékek, életképek, kuriózumok a magyar múltból. (Szerk. PÓK Lajos). Budapest, 1958, Bibliotheca Kiadó. 128–129. o.

¹² A Váradi Regestrum. 1898. 15. o.

sítéssel jutalmazták.¹³ A bajvívásra személyesen csak súlyos bűncselekmény vagy személyre szóló kihívás esetén kellett kiállni.¹⁴

Ha a viador árulást követett el, akkor szigorúan megbüntették. Ennek egyik legismertebb példája annak a XIII. századi bajnoknak az esete, akinek a feladata volt megvédeni Hector grófot, Márton mesternek Tamás fia ellen, a Győr melletti halászat végett bajvívásban. Hector viadora, Csiba fia, Achilles azonban a legelső „összekoccanás” alkalmával minden fegyverét, gerelyt, pajzsot, két kardot, botot és törét eldobta, és fennhangon azt kiabálta, hogy „vívni éppenséggel nem akar”. A király bölcs belátásának köszönhetően az azonnali büntetés helyett Hectort és a megfutamodott bajnokot a törvényszék elé idézték. Achilles azonban a kítűzött határnapon nem jelent meg, többszöri felszólításra sem. 1228-ban végül ítélet született, amely kimondta, hogy ő és felesége, valamint gyermekeik „örök rabságra legyenek kárhozthatva”, és minden vagyonuk Hector grófra szálljon.¹⁵

A bajvívás jeléül Magyarországon facöveket (írott történeti forrásainkban *chewek*, *cewiek*, *chewk*) vagy pálcát – Németországban kesztyűt – adott át a kihívó fél, amelyet tőle a másik fél a kihívás elfogadásának jeleként átvett.

A bajvívásra a bíró által megjelölt időpontban és helyen – lovas bajvívás esetén a XV. században rendszerint a budai bajtéren, bajszerűn¹⁶ – került sor. A bajvívónak az esti harang megszólalásáig kellett várnia ellenfelére, és a viadalt alkonyatig be kellett fejezniük. A párbaj megkezdésekor a felperes vagy bajnoka keletről, az alperes vagy bajnoka pedig nyugatról támadt. Ha a küzdelemre kijelölt napon valamelyik fél nem jelent meg napnyugta előtt, akkor őt pervesztesnek tekintették.

Európában gyalog és lóháton vívtak bajt. A gyalog bajt botokkal kellett vívni, míg a lovas baj napján a viadal helyén a feleknek vagy bajnokaiknak lovon és vitézi fegyverzettel (pajzs, lándzsa, kard) kellett megjelenniük.¹⁷

Az illetékes bíró a küzdőtéren ellenőrizte a bajvívók fegyvereit, felügyelt arra, hogy a felek a vívás szabályainak és az azt kimondó bírói ítéletnek maradéktalanul eleget tesznek-e, a lovak, illetve a hadiöltözet választásában nem sértették-e meg a törvényeket, nem használták-e mérgezett nyilakat.¹⁸

Általában nem kívánták meg, hogy az ellenfelet a harc során megöljék, eleendő volt a vérontás. Ha azonban az ítélet hazaárulási perben rendelt bajvívást, akkor a vádlottnak egy szál ingben, éles karddal, sokszor életre-halálra kellett küzdenie.¹⁹

¹³ KIRÁLY 1908. 258. o.

¹⁴ BÉLI Gábor: Magyar jogtörténet – A tradicionális jog. Budapest-Pécs, 1999, Dialóg Campus Kiadó. 274. o.

¹⁵ PESTY Frigyes: A perdöntő bajvívások története. Pest, 1867, Eggenberger Ferdinánd Magyar Akad. könyvtárus. 146–147. o.

¹⁶ BÉLI 1999. 275. o.

¹⁷ HAJNIK Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1899, Magyar Tudományos Akadémia. 268–269. o.

¹⁸ PESTY 1867. 32. o.

¹⁹ A Várad Regestrum (értelmezi KANDRA Kabos). Budapest, 1898, Szent István Társulat. 15. o.

A Mátyás által kibocsátott 1486:18. tc. az „ez országon kívül a világon halatlant” párbaj alkalmazását csak akkor engedte meg, ha az adott perben más bizonyíték nem állt rendelkezésre. Ilyen eset lehetett például, ha „utközben valamely egyedül levő ember egy más egyedül levőt, a nélkül, hogy valaki látná, kifosztana, vagy ha egyik a másiknak, a nélkül, hogy valaki tanuként jelen lenne, kölcsönt adna, vagy valamit titokban mondana és különben sem a fosztogatást, sem a hitelezést, sem pedig a mondott szavakat bizonyítani nem lehetne.”

A bajvívás így Magyarországon a XV. század végétől kikerült a rendes bizonyítási eszközök sorából, ám Angliában még a XIX. században is olvashatunk olyan jogesetről, amelyben a felek egyike ártatlansága igazolására bajvívást kért a bíróságtól. A bajvívás eltörlésére a XVII. században (1620, 1641), majd a XVIII. században (1770, 1774) születtek ugyan törvényjavaslatok az angol parlamentben, de ezekből törvény nem született. A nevezetes *Ashford v. Thornton* jogeset fellebbviteli tárgyalására a King's Bench előtt került sor 1818-ban. 1817 májusában Erdingtonban a gyanú szerint Abraham Thornton megerőszakolta, majd meggyilkolta Mary Ashfordot. A fiatalok egy táncmulatságon ismerkedtek meg, ahonnan a késő esti órákban együtt indultak el, a fiatal leány holttestét pedig másnap reggel egy vizesárokban találták meg. Az elhunyt testén található sérülések egyértelműen alátámasztották, hogy emberölés történt. A helyi közvélemény számára nem volt kétséges Thornton bűnössége, röpiratok és versikék születtek a „gyilkosról”. Az első fokú ítélet a vádlottat mindkét bűncselekmény alól felmentette. Az ügy furcsasága, hogy a számos tanú meghallgatását, illetve a bírói összegzést követően az esküdtek mindössze hat perc alatt hoztak döntést a vádlott ártatlanságáról az emberölést illetően²⁰, és az elnöklő bíró utasítására a nemi erőszak elkövetésében sem találták őt bűnösnek.

Thornton felmentése nagy visszhangot keltett az egész országban, levelek és kommentárok tucatjai jelentek meg a korabeli lapok hasábjain, az ügygel még a rangos *The Times* is foglalkozott. 1817 októberében William Ashford, Mary Ashford bátyja fellebbezést nyújtott be a King's Bench-nél Thornton ellen. A másodfokú eljárásban Thornton – a régi törvényekre hivatkozva – bajvívásért folyamodott ártatlansága bizonyítására. A Westminster Hall-ban zajló tárgyaláson 1818. november 16-án, miután a bíró felhívta védekezése előadására, Thornton kijelentette, hogy nem bűnös, és ezt kész, akár testével is megvédeni.²¹ Kesztyűjét – a kihívás jeleként – a földre dobta, ám William Ashford azt nem vette fel. A per ezt követő részében a felek jogi képviselői a bajvívás, mint bizonyítási eszköz igénybevételének lehetőségére vonatkozó érveiket és ellenérveiket sorakoztatták fel. Az akkor még érvényben lévő törvényi szabályozás szerint, az emberölésben való elmarasztalás miatt indított fellebbviteli eljárás (*Appeal of Murder*) folyamán a gyilkossággal vádolt személy élhetett

²⁰ <http://www.birmingham.gov.uk/cs/Satellite/maryashfordmurder?packedargswebsite%3D4&rendermode=live> [2011. február 15.]

²¹ „Not guilty; I am ready to defend the same with my body.” English Reports, (1818) 106 ER 150. <http://www.commonlii.org/uk/cases/EngR/1818/3.pdf> [2011. február 15.]

a bajnívás²² bizonyítási eszközével. Kivétel volt ez alól, ha az elkövetőt tetten érték, megkísérelt megszökni a börtönből, vagy bűnösségét a feltárt bizonyítékok minden kétséget kizáróan alátámasztották. A bajnívás alól mentesültek a nők, a kiskorúak, a 60. életévüket már betöltött személyek, a papok, valamint London város polgárai. E feltételek mentén érveltek az ügyvédek pro és kontra, számos jogesetet idézve a bírói gyakorlatból. Az ügyet tárgyaló bírák mindannyian egyetértettek abban, hogy a Thornton ellen felhozott bizonyítékok alapján nem állapítható meg egyértelműen bűnössége, így nem zárták ki a bajnívás lehetőségét.²³

A bajnívásra végül nem került sor. A bíróság felszólította a fellebbezést benyújtó William Ashfordot, hogy fogadja el a bajnívásra szóló kihívást, egyébként Thorntont, akinek a gyilkosság éjszakájára vonatkozó alibijét nem sikerült megdönteni – bár az Ashford család támogatói nagy igyekezettel dolgoztak ezen –, szabadon bocsátják. Ashford a bajnívástól elzárkózott, így Thornton szabad emberként távozhatott a bíróság épületéből.

1819 júniusában Lord Eldon főkancellár törvényjavaslatot nyújtott be a peröntő bajnívás eltörlésére, amelyet a House of Lords nagy sietve, mindössze egy éjszaka leforgása alatt megvitatott és el is fogadott.²⁴ A törvény ily gyors megszületését egy, az Ashford v Thornton ügyben benyújtott fellebbezéshez hasonló Appeal of Murder indokolta.²⁵

²² A bajnívásra egyébként a bírósági küzdőtéren került sor, miután a felek minden boszorkányság és varázslás ellen esküt tettek. Ha a vádlott alulmaradt a küzdelemben, de még életben volt, akkor őt azonnal felakasztották. Ha a vádlott legyőzte ellenfelét, akkor szabad emberként távozhatott. Ha pedig az ellenfél a „craven” (legyőztek) felkiáltással, feladta, akkor becstelen személyé vált, szabad embert megillető jogaitól megfosztották.

²³ Lord Ellenborough összegzésében elmondta, hogy az ország joga a bajnívást lehetővé teszi, a bíróságnak pedig kötelessége a törvényt úgy hirdetni, ahogy az van, még akkor is, ha esetleg másként kívánná. E bizonyítási eszközzel kapcsolatos jogos előítéletek ellenére is, a bíróságnak a törvényes keretek között erre lehetőséget kell adnia. „*The general law of the land is in favour of the wager of battel, and it is our duty to pronounce the law as it is, and not as we may wish it to be. Whatever prejudices therefore may justly exist against this mode of trial, still as it is the law of the land, the Court must pronounce judgement for it.*” English Reports, (1818) 106 ER 169. <http://www.commonlii.org/uk/cases/EngR/1818/3.pdf> [2011. február 15.]

²⁴ MEGARRY, Robert: A new miscellany-at-law – Yet an other diversion for lawyers and others. (Ed. GARNER, Bryan A.). New Jersey, 2005, The Lawbook Exchange Ltd. 66. o. http://books.google.com/books?id=exU2ejrCpNMC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [2011. február 15.]

²⁵ Az Ashford v Thornton ügy érdekessége még, hogy az irodalomtudósok szerint Walter Scott Ivanhoe című regényét is inspirálta.

Az eskü

A bizonyítási eszközök közül a legelterjedtebb az egyházi eredetű eskü volt, amely később a világi eljárásjogban is fontos szerepet töltött be. Eskütételnél az esküre kötelezett fél misztikus tárgyakra, így kardra, gyűrűre, szent kövekre vagy áldozati állatokra tette a kezét. A bíró előtt, annak pálcájára is történhetett az eskütétel. Sokszor olyan tárgyakra is esküt lehetett tenni, amely az esküt tevő fél életében bírt különleges jelentőséggel, például a harcos kardjára, a paraszt ember pedig egy földdarabra tett esküt. Az esküt tevő fél felajánlhatta a becsületét, szabadságát, egészségét, kezének és lábának épségét és egyéb erkölcsi javakat is.²⁶ A kora középkorban az eskütételnél isteneket is segítségül hívtak. Az eskü vallási eredetét erősítették az eskü letételére kijelölt helyek: szent hegyek vagy sziklák, folyók, szent források vagy kutak.

*Eskütétel a bíróság előtt*²⁷

ujjának (a Szentháromság szimbóluma) feltartása honosodott meg.²⁸ Az eskü letételéről oklevelet adtak ki, amelyben szerepelt, hogy „X” a bíróság ítélete szerint az esküt letette.

A középkor hiedelme szerint a hamis eskü azonnal kiváltja Isten haragját és „büntető közbelépését”.

Budán, de az ország más területein is, ha az eskütételre kötelezett férfi elhibázta az eskümintát, pervesztes lett. Ugyanez a szigorú előírás vonatkozott a kofákra is. A nőekkel szemben elnézőbbek voltak. A budai jogkönyv abból indult

²⁶ KIRÁLY 1908. 254. o.

²⁷ Derick Baegert: Die Eidesleistung (1493/1494)

<http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/persoenlichkeiten/B/Seiten/DerickBaegert.aspx> [2013. december 19.]

²⁸ STIPTA István: A magyar perjog fejlődése 1848-ig. In: Magyar jogtörténet. (Szerk. MEZEY Barna). Budapest, 2007, Osiris Kiadó. 410. o.

ki, hogy a nő „korlátolt eszű”, így ő az eskü szövegét akárhányszor elhibázhatta, nem számított.²⁹ A szepesi jog szerint viszont az eskü feltétlen bizonyító erővel csak akkor bírt, ha azt „hibátlan beszélő szervvel” rendelkező férfi tette, a nők esküjét semmisnek tekintették.³⁰

Pozsonyban, ha egy nőnek kellett esküt tennie a bíróság előtt, a városi jog szerint bal mellét ki kellett húznia, jogi képviselője pedig a nő jobb kezének két ujját és hüvelykujját a mellére helyezte. Ezután a bírósági személyek ellenőrizték, hogy helyesen állt-e, majd jogi képviselője köpenyével betakarta, és végül a nő elmondta az esküt. A pozsonyi jogkönyv szerint – hasonlóan a német joggyakorlathoz – semmisnek tekintették az esküt, ha azt a nő hibásan mondta el, illetve, ha ujjai nem a megfelelő helyen voltak.³¹ De előfordult az is, hogy, ha az esküt tevő nő elhibázta az eskü szövegét, azt a széket, amelyen ült, egy kicsit arrébb tolták, majd a nőnek ismét el kellett mondania az eskü szövegét, ha ismét hibázott, a széket újfent más helyre tolták, és ez mindaddig folytatódott, míg hibátlanul el nem ismételte az eskü szövegét.³²

Károly Róbert 1324-ben Szent Lőrinc napján Henrik veszprémi püspök kérésére kiadott rendelete az ország főpapjainak és nemeseinek panaszára változtatott az eskütétel addigi gyakorlatán. „Az esküt ezentúl kötetlenebb, összefoglaló jelleggel és olyan formulába öltöztetetten kell kivenni, amely nem a szavakra, hanem értelmükre és az ügy érdemére helyezi a súlyt.” Ha az eskütevők mégis hibáztak az eskü szövegében, azt többször is megismételheték. A biztonság kedvéért még al- és felperesi eskümintát is csatoltak a rendelethez.³³

Az eskü letételére a bíróság által kitűzött napon került sor. Az esküt tevő fél és hasonló rendi állású eskütársai állva, hajadon fővel, kabátjukat levetve, övüket leoldva esküdtek, kezüket pedig legtöbbször a feszületre tették. Ha eskütársakkal együtt történt az eskütétel, akkor először a peres fél, majd társai tették le az esküt. Az eskütársak száma általában a pertárgy értékétől, illetve büntető per esetén az elkövetett bűncselekmény súlyától függött. Az eskütársak nem a tényállást tanúsították, hanem az eskütevő szavahihetőségét igazolják, magáról a peres ügről nem is kell tudniuk.

²⁹ RELKOVIĆ NÉDA, Davori: Buda város jogkönyve. Budapest, 1905, Stephaneum Nyomda. 201. o.

³⁰ DEMKÓ Kálmán: A szepesi szászok ősi jogélete. Lőcse, 1896, Reiss J. T. Könyvnyomdája. 73., 131. o. „Wir haben das czw einem Rechten wer einen eydt thutt vnnd seynem vorsprechenn nicht Recht noch redet, der soll seyn sach vorloren haben, es wer den das er nicht vollkommen wer an seyner rede das er stamlett, auch ab ein fraw einen eidt thutt die mag nit fallen.”

³¹ KIRÁLY János: Pozsony város joga a középkorban. Budapest, 1894, Magyar Tudományos Akadémia. 341. o.

³² KIRÁLY 1894. 342. o.

³³ Anjou-kori Oklevéltár VIII. kötet, 1324. (szerk. BLAZOVICH László). Budapest-Szeged, 1993, JATE. 191. o.

A „bitang” (azaz elkóborolt) állat miatti perben különleges rituálé mellett zajlott az eskütétel. Esküre kötelezték azt a felet, akinél az állat volt. Az illetőnek harmadmagával kellett megesküdni Istenre és a keresztre, hogy az állat az övé, és korábban elveszett. A per tárgyát képező állatot szintén a bíróság elé vitték, és az esküt tevő félnek bal kezével meg kellett fognia az állat bal fülét, jobb kezével pedig az állat nyakát, és így kellett elmondania az eskü szövegét.³⁴

A zsidók keresztények elleni esküjéről szól a Hármaskönyv: „[...] a zsidónak, a ki esküt akar tenni, magára rövid köntöst vagy palástot öltve és fején zsidó kalapot viselve a nap felé kell fordulnia és mezitláb állania, ki is a törvénykönyvet (melyet Mózes táblájának neveznek) kezével érintse és tartsa [...]” (III. rész 36. cím), és ezt követte az eskü szövegének elmondása.

A középkori büntető eljárásban gyakran *tisztító eskü* letételével bizonyosodtak meg a vádlott bűnösségéről vagy ártatlanságáról. Tisztító eskü elrendelésére rendszerint akkor került sor, ha a vádlottat nem érték tetten, és így saját magának kellett a gyanút elhárítania magától. 1589 júliusában Körmeny város bírósága egy jobbágyasszony ügyében döntött, akit egy nemes ember rágalmozásért perelt be. A bíróság nyelvkivágásra ítélte az asszonyt. Az úriszék a büntetést nyelvváltságra, azaz mivel a sértett nemes ember volt, 100 forintra változtatta át. Az úriszék kimondta azt is, hogy ha a jobbágyasszony a felperes fejére tisztító esküt tesz³⁵, és ártatlannak bizonyul, akkor a nemest ki kell űzni a városból.

Egy 1393-ból származó oklevélben azt olvassuk, hogy Hajszentlőrincen Bátmonostori László fiának, Lászlónak a csikósa lólopással vádolta Oltuk Miklóst. A felek ügyében fogott bírák jártak el, és az ítélet szerint a csikósnak *a ló fejére* kellett tizedmagával esküt tennie, míg Oltuk Miklónak ártatlansága védelmében tizenkét eskütársat kellett felsorakoztatnia.³⁶

Hatalmaskodási perekben a felperest fejre tett eskü (*juramentum ad caput*) letételére kötelezte a bíróság a tudományvételt követően, ha a vádat a bírói közgyűlésen jelenlévők valamennyien igazolták. Bónis György szerint, amikor a felperes az alperes fejére esküdött, azt „valóban ennek fejére tett kézzel”³⁷ tette. Erre azonban – ahogy Béli Gábor kifejti – csak a szóhasználatból lehet következtetni, hiszen nincs olyan forrásunk, amely az eskütétel menetét örökítette volna meg. Véleménye szerint, ha ténylegesen a fej érintésével vagy a fej fölé helyezett kézzel kellett volna az eskü szövegét elmondani, akkor „*super caput*” elnevezéssel illették volna az eskütétel e módját. A *juramentum ad caput* kifejezés arra utal, hogy az eskü úm. „életre” szólt. Így, ha a felperes letette az esküt, akkor ellenfele

³⁴ RELKOVIC NÉDA 1905. 202. o.

³⁵ VARGA Endre: Úriszék – XVI-XVII. századi perszövegek. Budapest, 1958. 221–222. o.

³⁶ A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára (szerk. KAMMERER Ernő) VII. kötet első fele, Az I-VI. kötetek időrendi mutatója. (Készítette: BARABÁS Samu). Budapest, 1903, Magyar Történelmi Társulat. 310. o

³⁷ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996, Zala Megyei Bíróság és Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete. 65. o.

hatalmaskodónak bizonyult, és büntetésül – mintegy élete megváltására – vérdíjat kellett fizetnie.³⁸

A legünnepélyesebb esküformának számított – ahogy erre egy 1268. évi nádori oklevél utal (*horribile juramentum*) – a birtokperekben kiszabott *földre letett eskü*. A peres fél és eskütársai ingben, hajadon fővel, a vitás földterületen vagy egy ott megásott sírszerű gödörben állva úgy mondták el az előírt esküformát, hogy fejük felett földgöngyöt tartottak.³⁹ Az önmegátkozás, amely minden eskü velejárája, itt a temetésre utal, mivel az esküt tevő öltözéke tulajdonképpen a középkorban szokásos temetési ruha volt. A földre letett eskü megjelenik Arany János 1853-ban írt költeményében, „A hamis tanú”-ban (Vén Márkus) is. Ezen eskü emlékét a népnyelv is megőrizte a „föld nyeljen el”, „a föld emészsen el” átkozódásokban, az esküt tevő fél ugyanis azt mondta, hogy ha hamisan esküdne, úgy életében őt a föld nyelje el, halála után pedig a sír testét magából kivesse.⁴⁰

A tanúbizonyítás általánossá válásával az eskü szerepe egyre inkább viszszaszorult. A XVIII. századtól kezdődően (1729:27. tc.) már csak akkor alapulhatott a bírói ítélet eskün, ha más bizonyítási eszköz nem állt rendelkezésre. Az eskü a tanúbizonyítás kiegészítésére szolgáló ún. pótló eskü (*iuramentum supplectorium*) lett, így az eskütársak közreműködése is fokozatosan feleslegessé vált.⁴¹

³⁸ BÉLI Gábor: Az eskütétel sajátos módjai a középkori Magyarországon. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. Különszám, 122–123. o.

³⁹ TIMON Ákos: Magyar alkotmány- és jogtörténet, különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére. Budapest, 1919, Grill Károly Könyvkiadóhivatala. 486. o.

⁴⁰ RÁCZ Lajos: Uralkodói eskük (Magyar Királyság és Erdélyi Fejedelemség). *Jogtörténeti Szemle*, 1992/5. 44. o.

⁴¹ BÉLI 1999. 290. o.

Budai István

„Semmi nem működik”, vagy mégis?

(A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben folyó reintegrációs programok hatékonyságának vizsgálata)

A rehabilitáció gondolata az 1970-es évek közepén kegyvesztettnek tűnt az igazságszolgáltatásban. Ennek egyik oka a Martinson-i kutatás eredményének publikálása volt 1974-ben. Martinson több mint 300 rehabilitációs program hatékonyságát vizsgálta, és pesszimista következtetése, hogy semmi nem működik – a rehabilitáció hatástalan eszköz a bűnismétlés megelőzésében –, a kezelési korszak látványos végét jelentette. A kriminálpolitikában a rehabilitációs ideológia helyét egy ideig a „megtorlás” és az „elrettentés” politikája vette át.

Az 1980-as évek végétől számtalan elemzés, kutatás készült a bűnismétlés megelőzésének különböző eszközeiről. Az eredmények azt mutatták, hogy a rehabilitációt temető pesszimizmus elhamarkodott volt, bizonyos programok nagyon is meggyőző eredményeket mutatnak a harmadlagos bűnmegelőzésben. Európa számos országában nagyon komoly intézeti és közösségi szintű programok működnek a börtönből szabaduló emberek társadalomba történő visszavezetése céljából. Ezek hatékonyságáról egyre több információ áll rendelkezésre.

A magyar büntetés-végrehajtásban eddig dominánsabb szerepet kapott a szabadságvesztés-büntetés megtorló és elrettentő, valamint társadalomvédő funkciója, ezzel egyidejűleg a harmadlagos megelőzés szempontjai háttérbe szorultak. Magyarországon elenyésző számú kutatás zajlott, zajlik ezen a területen: egyedül Borbíró Andrea és Szabó Judit, az OKRI munkatársainak „Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében” című anyagát¹ lehet megemlíteni.

A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága viszonylag szűk korlátok között érvényesülhet. Mozgásterét egyfelől a büntetőpolitika sokszor változó, módosuló keretei, a jogállami, büntetőeljárás-jogi garanciák, a jogdogmatika szabályrendszerre korlátozhatják. A korlátok másik csoportja a bűnözés dinamikájából, az igazságszolgáltatási rendszer konfliktusos jellegéből fakad.

A hatályos magyar jogszabályi rendelkezések eddig is a reintegráció irányába mutattak: „*a szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltnak a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől. A szabadságvesztés végrehajtása során elő kell segíteni az elítéltek személyiségéből, előéletéből, befogadást megelőző sajátos életkörülményeiből, életviteléből, így különösen rendszeres alkoholfogyasztásából vagy kábítószer-használatából, a közterületen életvitelszerű lakhatást folytató sajátos*

¹ Megjelent a Kriminológiai tanulmányok 49. számában. (Budapest, 2012, OKRI. 158–192. o.)

*élethelyzetéből adódó hátrányok csökkentésére irányuló egészségügyi, gyógyító, rehabilitációs ellátását, személyiségfejlesztő programokon való részvételét.*²

Kiemelten fontos továbbá, hogy „*a szabadságvesztés céljának elérése érdekében az elítéltek nevelése – önbecsülésük és felelősségérzetük fenntartása, fejlesztése, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, szabadulásuk után a társadalom életébe való beilleszkedés elősegítése – a Bv. Szervezet és – külön jogszabályban meghatározott esetben – a pártfogó felügyelői szolgálat feladata. A nevelési folyamat magában foglalja az elítélt személyiségének a megismerését, megfelelő foglalkoztatását és önképzését, a rehabilitációs és a szabadidőprogramok szervezését, a családi és társadalmi kapcsolatok támogatását.*”³

A büntetés-végrehajtás mindennapjaiban ellentmondást okoz, hogy az objektív lehetőségek szűkössége még abban az esetben is felülírja a reszocializációs célokat, ha azokat egyébként az éppen aktuális kriminálpolitikai retorika támogatja.

A büntetés-végrehajtási keretek között a nevelés kiemelt jelentőségű szakmai tevékenység, ami valójában nem más, mint fejlesztő és korrigáló hatások olyan összehangolt rendszere, amely jogszabályi keretek és zárt intézeti viszonyok között a fogvatartott személyiségéhez igazodó differenciáltsággal segíti elő a büntetés-végrehajtási célok elérését, a társadalmi beilleszkedéshez szükséges viselkedés és magatartás kialakulását.⁴

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön évek óta kiemelt figyelmet fordít a fogvatartottak társadalmi visszailleszkedésének elősegítése és támogatása érdekében kitűzött szakmai célok elérésére, valamint arra, hogy a hagyományos büntetés-végrehajtási programokon kívül minél nagyobb mértékben alkalmazzunk újszerű módszereket.

Az elmúlt években pályázati pénzek bevonásával számtalan, a fogvatartottak reszocializációját elősegítő programot valósítottunk meg, így joggal merült fel bennünk is a kérdés, hogy mi az, ami valóban működik.

TÁMOP – 5.6.1.A-11/4-2011-0001

„Alkalmazkodóképesség fejlesztése a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben, valamint a Heves megyei Bv. Intézetben elhelyezett fogvatartottak körében” (Összköltségvetés: 48 000 000 HUF)

TÁMOP – 5.6.1.A-11/2.

„Az elítéltek reintegrációja a szabadulást követően / Munka – közösség – megbánás / Börtön café” (Összköltségvetés: 112 866 693 HUF)

Norvég Civil Támogatási Alap

„Fogvatartottak társadalmi visszailleszkedésének támogatása olyan újszerű módszerekkel, mint a mesekör és a családi döntéshozó csoport. Jó gyakorlatok bemutatása” (Összköltségvetés: 10 315,26 Euro)

² A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 19. § (1)–(2) bekezdése

³ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályaitól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 68. § (1)–(2) bekezdése

⁴ Kovács Mihály börtönblogja: www.prisonunited.blogspot.hu

KAB-ME-12-8026

„A családi kapcsolatok helyreállítását szolgáló kábítószer-prevenációs modellprogram a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben” (Összköltségvetés: 1 236 000 HUF)

TÁMOP 5.6.3-12/1-2012-0001

„A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje”

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön, valamint a Nógrád Megyei Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálatának szoros együttműködése hosszú múltra tekint vissza. Az önálló Pártfogó Felügyelői Szolgálat 2003. évi létrejötte óta az elítéltek társadalmi visszailleszkedését segítő munka hatékonyságát növelendő, folyamatos és jó szakmai kapcsolatot ápol a két szervezet.

A szakmai tevékenység hatékonyságának mérésére és a további feladatok színvonalának növelésére alakította ki a két szervezet 2010-ben az elítéltek utánkövetésére szolgáló speciális kísérleti programját, amely azóta is folyamatosan működik. Ennek lényege, hogy a szabadulás előtt álló elítéltek kitöltenek egy kérdőívet. A kérdések az elítéltek legfontosabb adataira, korábbi életvitelükre, kriminalizáltságukra, valamint a börtönártalmakra, a bent töltött időre, jellemző tevékenységekre és a szabadulást követő időszakra irányuló tervekre vonatkoznak.

A nevelők segítségével kitöltött kérdőívet az intézet összegyűjti, és átadja az ügycsoporttal foglalkozó pártfogó felügyelőnek. A kitöltött kérdőívek az Igazságügyi Szolgálat rendszerébe bekerülő elítéltek esetében eljutnak a szabadulóval foglalkozó ügygazda pártfogó felügyelőhöz. A pártfogó felügyelő a szabadulást követő 6. hónap után kitölti az elítélt szabadulás utáni életére, és annak legfontosabb jellemzőire vonatkozó részt. Kiemelt figyelmet fordít a bv. intézet által nyújtott programokon és képzéseken való részvétel hatékonyságának, eredményességének a mérésére szolgáló részre. A kérdőíveket ezután szintén a bv. intézet gyűjti össze, melyek elemzése és értékelése közös feladat.

A 110 vizsgált ügy közül azonban 45 esetben nem történt utánkövetés, mivel az elítélt kitöltötte büntetését, így esetében nem rendeltek el pártfogó felügyeletet, és a szabadult személy nem kért utógondozást. A jelenlegi jogszabályi háttér nem teszi lehetővé a pártfogás alatt nem álló szabadulók utánkövetését, pedig ennek valamilyen formában történő általánossá tétele véleményünk szerint csökkentené a bűnis-méltés lehetőségét és segítené a reintegrációt.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönből 2012-ben az elítéltek 29%-a szabadult a teljes büntetés kitöltését követően. Ez a szám 2011-ben szintén 30% körüli volt. Ez azt jelenti, hogy a szabadultak egy jelentős része – azok, akik nem állnak pártfogó felügyelet alatt – semmilyen segítséget, kontrollt nem kapnak a büntetés letöltését követően, annak ellenére, hogy őket ugyanúgy sújtják a börtönártalmak, ugyanúgy szükségük lenne segítségre, valamint bizonyos szintű ellenőrzésre/irányításra, mint pártfogó felügyelet alatt álló társaiknak. Pontosan ezek azok a személyek, akik egy erős kontroll alól szabadulva nem tudnak mit kezdeni a hirtelen kapott szabadsággal, és a szabadulást követő 1–6 hónapon belül újabb bűncselekményt követnek el.

A továbbiakban a visszaérkezett kérdőívekből leszűrt következtetéseket öszszegzem.

Alapadatok

1. Életkora?

Az elítéltek közül a legfiatalabb 20, a legidősebb 64 éves, a vizsgált minta átlagéletkora 35 év.

2. Bekerülés előtti lakhelye?

A bekerülés előtti lakhely szerint 18 fő budapesti, 17 fő salgótarjáni, 29 fő városi, 46 fő pedig falusi lakos volt. Az együttműködési megállapodásból következően a pilot projekt elsősorban Nógrád megyére terjedt ki, csupán egy-két esetben kaptunk vissza más megyébe szabadult személytől származó kérdőívet.

3. Büntetése megkezdése előtti legmagasabb iskolai végzettsége?

Kiemelkedően magas az „iskolázatlansági” mutató: 53 fő nem rendelkezik befejezett 8 osztállyal; 8 általános végzettséggel 21 fő; szakmunkás bizonyítvánnyal 26-an rendelkeznek; szakközépiskolába heten jártak, gimnáziumban 2 fő végzett, és mindössze 1 fő elítélt rendelkezett főiskolai diplomával.

4. Családi állapota?

6. Gyermek száma?

14. Ki a legfontosabb az életében?

17. Kivel élt a bekerülését megelőző időben?

Családi állapotukat tekintve az elítéltek jellemzően kapcsolatban éltek bekerülésük előtt. 44 elítéltnak volt élettársa, 21-en nősnek, 30-an nőtlennek vallották magukat. 13 megkérdezett elvált, 2 özvegy volt. A kérdőívet kitöltött elítélteknek összesen 182 gyerekük volt, amely azt jelenti – természetesen a nőtlen elítélteket figyelmen kívül hagyva –, hogy átlagosan családonként 2–3 gyerek eltartásáról kellett gondoskodniuk. Voltak olyan fogvatartottak is, akik 5–6 gyermeket hagytak otthon bv. intézetbe való bevonulásukkor.

Családi, emberi kapcsolataik vonatkozásában az elítéltek többsége szüleit tartja legfontosabb személynek életében.

7. Hány évet töltött bv. intézetben élete során?

8. Jelenleg mennyi ideje tölti büntetését?

9. Hányszor volt már elítélve?

10. Milyen bűncselekmény elkövetése miatt töltötte a büntetését?

A megkérdezettek átlagosan, jelenlegi büntetésükkel együtt 5,8 évet voltak már bv. intézetben, természetesen ezt az átlagot néhány hosszú ítéletes torzítja. A fogvatartottak között volt 16 fő első ítéletes, 48-an egyszer már voltak büntetve, 46-an háromszor vagy annál is többször. Az elkövetett bűncselekmények széles skálán helyezkednek el:

- a legjellemzőbbek – 60% – vagyon elleni bűncselekmények (lopás, rablás);
- az egyéb erőszakos bűncselekmények aránya 15%;

- súlyos megítélésű életellenes bűncselekmények, illetve erőszakos közönség miatt a megkérdezettek 10%-át ítélték el;
- az egyéb bűncselekmények aránya a megkérdezettek körében 15% (ezek jellemzően kisebb súlyú csalások, kábítószerrel való visszaélés, csempészés stb.).

Bekerülésük előtt 47-en rendes munkaviszonyban álltak, 45-en alkalmi munkából éltek, a folyamatos munkával töltött időszakuk átlaga mindössze 5,5 év.

Jövedelemként 63-an munkabért jelöltek meg, mellette feketejövedelmet 10-en, illetve bűnözésből szerzett jövedelmet további 10 fő. 21 elítélt nyilatkozta azt, hogy tisztán bűnözésből élt.

15. Van-e a családjában olyan személy, aki volt már büntetve?

16. Van-e a baráti társaságában olyan személy, aki volt már büntetve?

57 főnél nem volt a családban bűnelkövető, 23 esetben a szülő, illetve 30 esetben a testvér már követett el bűncselekményt.

50 főnél a baráti kör bűnelkövetőkkel nem fertőzött; 28 elítélt barátai között gyakran tűntek fel bűnözők, valamint 32 fő úgy nyilatkozott 1-3 bűnelkövető van a baráti körében. Ez összességében azt jelenti, hogy több mint 55%-uknál a baráti kör, közel ennyi főnél, 50%-uknál a családi háttér mint kockázati tényező a szabadulás után is fennáll, mindössze 30 fő, azaz 28% esetében nem kell ezzel a kockázati elemmel számolni.

18. Milyen volt a kapcsolata a családjával a bekerülése előtt?

19. Hogyan értékeli a bekerülés előtti helyzetét?

Az elítéltek legtöbbször jó volt a kapcsolata a családdal a bekerülése előtt, és átlagosnak értékeli a bekerülés előtti helyzetét. Kifejezetten átlag alattinak, vagy nagyon rossznak a bekerülés előtti helyzetét mindössze 10%, a családdal való kapcsolatát rossznak vagy közömbösnek mindössze 7% értékelte. Olyan, aki egyáltalán nem tartott kapcsolatot a családjával, csak 1 fő volt.

Ez utóbbi adatsor megerősítheti az utóbbi évek törekvését a Családi Döntéshozó Csoportkonferencia alkalmazásának kiszélesítésére, hiszen látható a stabil családi és kisközösségi háttér jelentősége.

Prizonizáció, börtönélet, a szubkultúrába ágyazottság mértéke

Ennél a kérdéscsoportnál a kérdésekre adott válaszok esetében megítélésünk szerint a konkrét számok, illetve százalékos megoszlás mellett érdemes vizsgálni a kialakult mintákat és tendenciákat, amelyek a kérdőívet kitöltő elítéltek ide vonatkozó válaszaiban megmutatkoznak. Ezek tanulságosak, hasznosak lehetnek a velük való foglalkozás során.

1. Hányszor volt fenyítve az elmúlt évben?

2. Hányszor volt jutalmazva az elmúlt évben?

Még fenyítésről mindösszesen 28-an számoltak be a büntetésük elmúlt egy évében, addig jutalmazásról szinte mindenki említést tudott tenni. Kirívó 8 fenyítést egyetlen elítélt esetében lehet megemlíteni, a többiek egy-két esetben voltak fenyítve.

Ezek a számok is azt mutatják, hogy az elítéltek figyelnek arra, hogy lehetőségük szerint jutalmakat szerezzenek és elkerüljék a fenyítést, hiszen ezeknek a tényeknek döntő szerepük van büntetésfélbeszakítás engedélyezése, jutalomszabadság, jutalom eltávozás és a feltételes szabadítás esetén.

3. Milyen biztonsági csoportba volt sorolva?

A kérdőívet kitöltők nagyjából egyenlő arányban vannak a II-es és a III-as biztonsági csoportból, az I-esből mindössze ketten, IV-esből pedig egyetlen elítélt. 4 esetben az elítélt nem válaszolt az adott kérdésre.

4. Hányszor fordult nevelőjéhez az elmúlt 3 hónapban valamilyen kéréssel, panasszal, problémával?

5. Milyennek tartotta a nevelővel való kapcsolatát?

A válaszadók többsége 1-5 alkalmat jelölt meg a válaszában, elenyésző a száma azoknak, akik egyáltalán nem fordultak a nevelőjükhöz. A kapcsolatukat szinte valamennyi elítélt „jó” és „nagyon jó” kategóriával jellemezte, mindössze 7 elítélt írta, hogy „közömbös”. A nevelők munkájának egyfajta elismerése, hogy e válaszok között nem szerepelt egyetlen esetben sem negatív jelző.

6. Dolgozott-e a szabadulása előtti időszakban?

Az elítéltek közül 32 fő jelölte meg, hogy nem dolgozott, a többiek mind foglalkoztatva voltak az Ipoly Cipőgyár Kft.-ben vagy költségvetési munkahelyeken. Ez rendkívül jó arány, ismerve az intézet túltelítettségét. A foglalkoztatottság magas aránya is jól példázza a Kft., és az intézet azon törekvését, hogy lehetőség szerint minél több elítéltnak biztosítsunk valami olyan tevékenységet, amely egyrészt hasznossá teszi a bent eltöltött időt, másrészt mind anyagilag segíti az elítéltet, mind a szabadulás után következő időszakra nézve hordoz magában hasznos elemeket a munka és a rendszeresség megszokása, az elítélt önképének javítása vonatkozásában azáltal, hogy hasznosnak, értékesnek érzi magát.

7. Hány engedélyezett kapcsolattartóval rendelkezett?

8. Ezek közül hány személlyel tartotta rendszeresen a kapcsolatot?

9. Hány kapcsolattartójával levelezett rendszeresen?

10. Hány csomagot kapott az elmúlt évben?

11. Hány alkalommal fogadott látogatót az elmúlt évben?

Ezt az öt kérdést összevonva érdemes kezelni. A legfontosabb itt azt kiemelni, hogy a mintából mindössze 6 fő elítélt nem jelzett engedélyezett kapcsolattartót. Ebben a 6 esetben fordult csak az elő, hogy a fogvatartottnak sem levelezés, sem csomagküldés, sem látogatás formájában nem volt kapcsolata senkivel az intézeten kívülről. Ennek több oka lehet. A szabadítás előkészítésében és a szabadulás utáni visszailleszkedés elősegítése érdekében a fenti okok részletes ismerete nagyon fontos lenne, így a kérdőívet célszerű a jövőre nézve kiegészíteni.

A kapcsolattartók száma egyébként a fent említett 6 fő elítélt kivételével 1 és 17 között mozgott. Jellemző a kapcsolattartásra, hogy az elítéltek gyakorlatilag minden engedélyezett kapcsolattartójukkal valós kapcsolatot is tartottak, elvértve

volt olyan, akinél nagy különbséget mutatott a két szám. A legtöbben a levelezést jelölték meg, a kapcsolattartásnak ez a leggyakoribb és legáltalánosabb formája. Ennek bizonyára az az oka, hogy a kapcsolattartási formák közül ez a legolcsóbb és a legegyszerűbben kivitelezhető az elítéltek és a családtagok számára egyaránt az adott körülmények között.

Külön említést érdemel, hogy eltérést lehet felfedezni a látogatások száma és a kapcsolattartók száma között. Az elítéltek 1/3-át nem látogatták, és 1/4-ük nem kapott csomagot. Nyilván ez azzal magyarázható, hogy az elítéltek nagy többsége anyagilag lecsúszott, igen rossz szociális környezetből kerül be, ahol a kint lévők többnyire a mindennapi megélhetésükért küzdenek, nem jut még arra is, hogy csomagot küldjenek, vagy utazzanak.

A kapcsolattartók magas száma azonban mutatja, hogy az elítélteknek rendkívül fontosak a külső kapcsolataik, és igyekeznek azokat rendben tartani, kapaszkodni a kapcsolattartókon keresztül is a kinti élethez.

12. Büntetése töltése alatt vett-e részt valaha oktatásban, képzésben vagy szakképzésben?

26. Tett-e valamit azért, hogy szabadulása után könnyebb legyen a visszailleskedése, munkába állása?

A 12. kérdésre az elítéltek mintegy fele adott nemleges választ. Az oktatásokat, képzéseket döntően pályázati forrásokból tudja biztosítani az intézet, így bevonni sem tudunk annyi elítéltet ezekbe a programokba, amennyit szeretnénk. Ennek fényében viszont ez az arány semmiképpen sem tekinthető alacsonynak. A szabadulás utáni esély növelését figyelembe véve pedig kifejezetten jó az, hogy minden második elítélt részt vett valami olyan programon, amely a börtön utáni életét könnyíti meg. Az oktatási programok között az elítéltek felsorolták az általános iskolát, az érettségire való felkészítést, a Zakeus programot, az intézet által kidolgozott szabadulásra felkészítő programot, a freskóterápiát, a TÁMOP pályázatokból megvalósított szakképzéseket, tréningeket.

Mindössze 10 elítélt nyilatkozott úgy, hogy semmit sem csinált a büntetésének töltése alatt.

13. Előfordult-e, hogy valamilyen problémájával felkereste az intézeti pszichológust?

Az elítéltek közül mindössze hatan nyilatkoztak úgy, hogy maguktól fordultak a pszichológushoz. Ez igen alacsony arányt jelent, amelynek nyilvánvalóan több oka is lehet. 2010-ben az intézetben még csak egy főállású pszichológus dolgozott, jelenleg már két fő foglalkozik az elítéltek mentális problémájával. Az elítéltek nagy része itt jelölte meg a befogadása alkalmával történt találkozást a pszichológussal, egy részük pedig azt írta, hogy nem kereste. A szabadságvesztés-büntetését töltők jelentős része valószínűleg küzd olyan problémával, amelynek megoldásához a szakember segítsége bizonyára jól jönne. Az, hogy ennek ellenére miért nem keresik fel a pszichológust, a rendelkezésre álló információk alapján nem egyértelmű. A kérdőív ezen kérdését tovább kell finomítani.

14. Előfordult-e, hogy valamely fogvatartott társa részéről sérelem, bántalmazás vagy más atrocitás érte?

15. Ha más fogvatartott részéről sérelem, bántalmazás érte, akkor kihez fordult?

Fenti két kérdésre egyetlen elítélt sem adott igenlő választ. A többségük semmit nem írt, üresen hagyta a vonalakat, a másik részük pedig azt írta, hogy nem történt ilyen. Jellemzően, az sem írja le, akit ért ilyen sérelem, még akkor sem, ha közvetlenül a szabadulás előtt tesszük fel a kérdést. A börtönéletet sajátossága, hogy ezek a dolgok sokszor nem derülnek ki.

16. Hányan voltak elhelyezve az Ön számára kijelölt zárkában?

A zárkák lakóinak száma 1–8 között változott. Ez azt az ismert problémát mutatja, hogy a Balassagyarmati Fegyház és Börtön telítettsége is tartósan 150 és 160% között mozog.

17. A szabadságvesztés-büntetés töltése alatt kihez fordulhatott bizalommal?

A kiválasztásos 4 típusú válasz egyforma számban fordult elő. Kivételt csak a pszichológus és a pártfogó felügyelő képezett, gyakorlatilag ezt a két lehetőséget sokkal kevesebben jelölték meg, mint a nevelőt, a munkáltatót, a felügyelőt és az elítélt-társat. A nevelő gyakorlatilag valamennyi elítélt esetében szerepel, szinte kivétel nélkül megjelölte valamennyi elítélt, mint olyat, akihez bizalommal tud fordulni. Emellett változóan jelenik meg a másik három kategória: a felügyelőket is sokan megjelölték, ahogyan az elítélt-társat is (nagyjából hasonló arányban), illetve a munkáltató is számos elítéltnél szerepel.

18. Fogvatartása alatt volt-e egészségügyi problémája?

22 fő elítélt jelzett egészségügyi problémát, ebből 1 infarktus, 4 megfázás, 2 munkahelyi baleset, 1 fogfájás, a többi valószínűsíthetően olyan betegség, amely nem az intézetben alakult ki, hanem már korábban is létezett. Volt ezek között tumor, cukorbetegség, sérv, gyomorfekély, szívritmuszavar, allergia, szívbetegség. A kérdés pontosítása szükséges, hogy kiderüljön: melyek azok a betegségek, amelyek konkrétan a büntetés ideje alatt alakultak ki, és esetleg összefüggésben vannak a fogvatartással, és melyek azok, amelyek a szabadságvesztéstől teljesen függetlenül is léteztek, illetve problémaként jelentkeztek volna egyébként is. Esetleg érdekes lehetne arra nézve is információkat gyűjteni, hogy voltak-e olyanok, akiknek betegségére azért derült fény, mert befogadásakor megvizsgálták, tehát a betegség létezett, csak az elítélt nem tudott róla.

19. Volt-e lehetősége arra, hogy egyházi rendezvényen, csoportos vagy egyéni lelki gondozáson részt vegyen?

Mindössze az elítéltek 1/10-e, 12 fő adott erre a kérdésre nemleges választ.

20. Kísérelt-e meg öngyilkosságot fogvatartása ideje alatt?

21. Ha igen, hogyan?

A kérdésre 5 fő elítélt adott igenlő választ, közülük 2 fő nem nevezte meg a módszerét. Erei felvágását két fő, az önakasztást pedig egy elítélt jelölte meg.

22. *Tartott-e kapcsolatot családtagjaival?*

23. *Tartotta-e a kapcsolatot barátaival?*

24. *Változtak-e a kapcsolatai a börtönbüntetése éveitől kezdve?*

A kérdésekre adott válaszokból kiderül, hogy amíg szinte valamennyi fogvatartott a rendszeres kapcsolatot jelölte meg a családdal, úgy a barátokkal már sokkal kevesebben. Nagyobb arányban maradnak meg a családi, mint a baráti kapcsolatok. A családi kötelékek kapcsán szinte alig fordult elő a „megszakadt” válasz. A kapcsolattartás a legtöbb elítéltnél rendszeres, csak néhányan írták azt, hogy ritka. A családtagokkal való kapcsolatát szinte valamennyi elítélt változatlanul jelölte meg. Ezzel ellentétben a nem annyira szoros, baráti kapcsolatok az esetek jelentős részében megszakadtak. A baráti kapcsolatokra, akiknek meg is maradtak, inkább az „alkalmankénti” jelzőt használták, míg ez a jelző a családdal való kapcsolatoknál csak elvétve fordult elő. Konklúzióként elmondható, hogy a börtönbüntetést töltő elítéltek gyakorlatilag a családjukra számíthatnak a szabadságvesztés ideje alatt, a baráti kapcsolatok jelentősen nagyobb számban szakadnak meg, vagy „szünetelnek”.

A kapcsolatok változását elsősorban a „nem változott” válaszok határozták meg, elenyésző számban nyilatkozott úgy fogvatartott, hogy jobb vagy rosszabb lett.

25. *Milyen volt a személyi állomány tagjainak a hozzáállása, Önhöz való viszonyulása?*

27. *Mi a véleménye a Balassagyarmati Fegyház és Börtön fogvatartottakkal való bánásmódjáról, az intézetben tapasztalható légkörről?*

A megadott felsorolásból az elítéltek túlnyomó többsége az emberséges jelzőt használta a személyi állománnyal kapcsolatban. Szinte valamennyi elítélt megjelölte ezt a választ. Ezen túl a „következetes” és a „támogató” szerepelt még igen nagy számban. Elmondható a válaszokról, hogy az elítéltek a lehetséges válaszokból szinte kivétel nélkül pozitív jelzőt húztak alá, a negatív lehetőségeket nem választották. A „közömbös” jelzőt mindössze két elítélt használta a személyi állományra, és egyetlen elítélt volt, aki az „ellenséges”, „közömbös”, „provokatív” jelzőket találta megfelelőnek. A kérdésekre adott válaszok alapján az elítéltek és a személyi állomány viszonya megfelelő. Az elítéltek a velük való bánásmódot pozitívnak tartják, a személyi állományt úgy látják, mint akik nem nehezítik a büntetésük töltését. Az egyöntetűen elismerő nyilatkozatok olyan intézeti légkört feltételeznek, ami valamennyi jelenlétre jó hatással van.

Ezt támasztja alá a másik kérdésre adott válasz, melyben szintén az emberséges jelző szerepel szinte minden elítéltnél. A „következetesen szigorú” kategóriát szintén igen sok elítélt jelölte meg, de ebből is az látszik, hogy az elítéltek értik, elfogadják az állomány tagjainak tevékenységét, tisztában vannak azzal, mi miért történik.

A kitöltéskor két elítélt jelölte meg az emberséges mellett azt, hogy szerinte az intézet „túlságosan szigorú”, ám érdekes módon egy elítélt szerint „túlságosan megengedő” az intézet a fogvatartottakkal szemben.

28. Elgondolkodott-e azon, hogy ha lehetősége nyílna rá, akkor szeretné-e jóvátenni a sértettnek vagy a bűncselekménye által érintett közösségnek az okozott kárt vagy sérelmet?

Erre a kérdésre kicsit kevesebb mint a megkérdezettek fele (50 fő) válaszolta azt, hogy nem. Mivel a kérdőív nem tartalmaz kérdést arra vonatkozóan, hogy miért gondolják ezt így, ennél fogva ennek okai nem ismertek. Az intézetben zajló resztoratív programoknak köszönhetően 60 fő állítása szerint gondolkodott már azon, hogy valamiféle jóvátételt nyújtson. A pozitív választ adók mintegy fele meg is nevezte azt, hogy ezt hogyan képzelné. Többségük kártérítést vállalna, és bocsánatot kérne. Ez a két jóvátételi mód szerepel leginkább, emellett ketten írták, hogy már megtörtént a jóvátétel, bár azt nem jelezték, hogy milyen módon, és hogy ez mit takar. További két elítélt pedig saját magával szemben elvárt követeléseit fogalmazta meg azzal, hogy az egyik törvénytisztelő életmóddal, a másik a drogozással való teljes felhagyással tenné jóvá, amit elkövetett. Ez utóbbi két elítélt nyilvánvalóan a szabadulásra való felkészülés egy olyan fokán áll már, hogy tisztázta magában a bűncselekményhez vezető útját, és látja, hogyan tud magán segíteni amellett, hogy mások is próbálnak majd neki segíteni.

A kérdésekre adott sok pozitív válasz mutatja, hogy az elítéltek foglalkoznak azzal, hogy amit tettek, az kárt okozott. Többségük tudatosította magában azt, hogy valakinek ártott, és ennek beismeréséből, valamint a jóvátételre való nyitottságból és akaratból látható, hogy a büntetés várhatóan el fogja érni a célját, és az elítéltek érzékenyítése céljából megvalósuló resztoratív programok mennyire hasznosak lehetnek.

29. Melyek azok az intézeti programok, képzések, amelyek érzése szerint segítséget nyújtanak a szabadulás utáni újrakezdésben?

Az elítéltek döntő többsége válaszolt erre a kérdésre, elenyésző azok száma, akik nem jelöltek meg semmit. Nyilvánvalóan mindenki azt jelölte meg elsősorban, amiben részt vett, így legtöbbször az általános iskolát, a szakmunkásképzést, az önismereti és a kommunikációs tréninget és egyéb, az intézet által működtetett programokat jelölték meg, mint a Zakeus, az Első lépés, a TÁMOP projektek.

A válaszok száma és sokszínűsége is tükrözi, hogy az intézet megpróbál minél szélesebb skálán mozogva lehetőséget biztosítani a fogvatartottaknak arra, hogy megfelelő programokon keresztül fel tudjanak készülni a szabadulásra és a kinti élet nehézségeire.

A miéltre az elítéltek által legtöbbször megfogalmazott indokok között az szerepel, hogy a programok segítik a felkészülésüket a szabad életre. Bár a miéltre sokkal kevesebben válaszoltak, mint amennyien az alapkérdésre, a legtöbbször jól mérik fel, hogy a programok az ő érdeküket szolgálják, és a válaszok alapján igyekeznek is az elsajátított ismereteket hasznosítani majd szabadulásuk után.

Az elítéltek javaslatokat is megfogalmazhattak arra nézve, milyen programokat látnának szívesen még az intézet kínálatában. Ezen javaslatok közt szerepel a több sporttevékenység, verseny, műveltségi vetélkedők szervezése, sokan szeretnék több kulturális programot, koncertet látni, illetve megfogalmazódott egyesekben, hogy több tanulási és munkalehetőség kellene. Nyilván a személyes igények megjelenése időnként nem a realitás talaján mozog.

30. Szabadulása előtt hat hónappal igénybe vette-e a pártfogó felügyelő segítségét?
31. Megkapta-e az Igazságügyi Szolgálat részéről összeállított, a szabadulás előtt álló fogvatartottak és pártfogoltak részére szerkesztett tájékoztató füzetet.

Az első kérdésre a kérdőívet kitöltő elítéltek fele válaszolt nemmel. Ehhez hozzá kell fűzni, hogy valószínűleg itt a helyes válasz a „még nem” lenne, hiszen a negyedévente tartott csoportos tájékoztatáson az intézetparancsnok intézkedése alapján valamennyi szabaduló elítéltnak részt kell venni szabadulását megelőzően. Az igennel válaszolókat iratok pótlásában, munkába állással kapcsolatos problémákkal, lakhatás megoldásában kértek segítséget, az elítéltek többsége azonban konkrétumokat nem jelölt meg.

A tájékoztató füzet kapcsán mindössze 16-an írták azt, hogy még nem találkoztak vele.

A szabadulás utáni időszakra vonatkozó tervek

1. Mit gondol, lesz-e állása szabadulása után?

61 elítélt úgy gondolja, hogy szabadulását követően lesz munkája, 43 fő reméli, 2 fő szerint nem lesz, 3 fő úgy érzi, csak alkalmi munkát tud majd szerezni, valamint 1 elítélt nyilatkozott úgy, hogy nem akar dolgozni.

A valós elhelyezkedési lehetőségeket figyelembe véve sajnos csak a szabadulók 20–30%-a talál állást. Elsősorban a Budapesten és annak környékén élők vannak kedvező helyzetben, mivel ezen a területen több a munkalehetőség. Ezt követik a nagyobb városok, megyeszékhelyek és azok vonzáskörzetében élők lehetőségei, ahol még a szabadulók viszonylag könnyen találhatnak legalább alkalmi munkát. Legrosszabb helyzetben a kisebb városokban, községekben, falvakban élők vannak, mivel itt nagyon nehéz elhelyezkedni.

2. Vannak-e tervei a jövőre vonatkozóan?

A megkérdezettek döntő többségének vannak tervei a szabadulást követően, mindössze 3 fő elítélt nyilatkozott úgy, hogy nem tervez semmit sem.

3. Ha igen, milyen tervei vannak a szabadulás utáni évekre?

101 elítélt egyértelműen munkába állását tervezi, 34-en családot kívánnak alapítani, de ezt legtöbbször a munkavállalás mellett képzelik el. Összesen 10-en tervezik azt, hogy a szabadulást követően tanulni fognak, de ezek döntő részben a bv. intézetben megkezdett tanulmányok befejezését jelentik. Gyakran a büntetés-végrehajtási intézetben szervezett tréningek tudatosítják az elítéltekben, hogy tanulással, egy szakma megszerzésével könnyebb elhelyezkedni, valamint magasabb összegű kereset érhető el.

4. Megbánta-e, amit tett?

A megkérdezettek közül 9 fő nyilatkozott úgy, hogy nem bánta meg tettét. Ebből 5 fő tisztában van cselekményének társadalomra veszélyes voltával, de ennek ellenére úgy érzi, az adott körülmények között megfelelően cselekedett. Ennek gyakran az

önbíráskodásra való hajlam, valamint a társadalomban időnként tapasztalható morális válság lehet az oka.

5. Valószínűnek tartja-e, hogy újabb bűncselekményt követ el?

110 megkérdezettből 101 elítélt úgy gondolja, hogy nem fog elkövetni újabb bűncselekményt, 6 fő nem biztos ebben, hárman pedig úgy nyilatkoztak, hogy úgy érzik újabb bűncselekményt fognak elkövetni büntetésük letöltése után.

6. Várja-e a szabadulás napját?

A szabadulást minden elítélt várja, a börtönélet kötöttségeit még a rosszabb körülmények közé kikerülők (pl. a hajléktalanok) is nehezen viselik.

7. Mit gondol, a társadalom hogy gondol önre?

Az elítéltek döntően úgy érzik, a társadalom pozitívan viselkedik velük szemben szabadulásukat követően. 45-en úgy gondolják, megbocsátanak nekik, 46 elítélt úgy vélekedik, hogy a társadalom teljes mértékben visszafogadja őt. 13-an úgy érzik, általában félnék tőle az emberek, és mindössze 11 megkérdezett gondolja úgy, hogy elítélik tette miatt, illetve öten gondolják, hogy gyűlölni fogják ezért.

A „pozitív” válaszok magas száma feltehetően abból adódik, hogy az elítéltek közül számosan nem a teljes társadalomra, hanem a szűkebb környezetük (család, lakóközösség, ismerősök) reakciójára, hozzáállására gondoltak.

8. Ön mit gondol a társadalomról?

A megkérdezettek döntő többsége úgy nyilatkozott, hogy megbánta tettét, és reméli, a társadalom visszafogadja. 11 elítélt fél a társadalomtól, valamint ketten elítélik az embereket, amiért őket bezárták. Volt olyan elítélt, aki csak a döntéshozókat ítélte el, valamint olyan is, aki előítéletekkel telinek tartja a társadalmat. A gyakorlati tapasztalatok, valamint az elítéltek elmondásai szerint ez a félelem legtöbbször az elhelyezkedési, megélhetési nehézségekre vonatkozik. Több esetben volt rá példa, hogy amint megtudták valakiről, hogy bv. intézetben volt, ez olyan előítéletet generált, ami ellehetlenítette, vagy nagyon megnehezítette az illető munkához jutását, helyzetét.

9. Gondolkodjon el rajta, hogy a szabadulása után kitől kaphat segítséget!

110 főből 100-an szabadulás után a családtól, illetve barátoktól számítanak segítségre. 15 elítélt említette meg az Igazságügyi Szolgálatot, illetve a pártfogó támogatását, valamint 13-an számítanak a szabadulást követően a helyi polgármesteri hivatal segítségére. 8 fogvatartott volt munkaadója segítségére számít, öten a szomszédok, a lakóközösség, négyen egyházak, társadalmi szervezetek segítségét várják.

A szakmai tapasztalatok alapján elmondható, hogy az utógondozás nagyon fontos feladata a családdal való kapcsolattartás erősítése, az elhelyezkedés elősegítése, hiszen ezek olyan szegmensek, melyek talán a legnagyobb mértékben segíthetik a reintegrációt.

10. Szabadulása után kinek a tulajdonát képező ingatlanban fog lakni?

A szabadulást követő lakhatással kapcsolatosan az elítéltek döntő része (57 fő) úgy nyilatkozott, hogy családi tulajdonú ingatlanban fog élni. A megkérdezettek közül

37-en saját tulajdonú ingatlanukban fognak lakni, heten élettársukhoz költöznek, négyen azt mondták: albérletbe mennek, de az nem szerepelt a nyilatkozatokban, hogy annak költségeit miből kívánják majd finanszírozni. Egy fogvatartott úgy nyilatkozott, hogy barátoknál fog lakni, további egy elítélt lakhatásául önkormányzati tulajdonú ingatlan fog szolgálni. A megkérdezettek közül – a válaszok szerint – hárman hajléktalanok lesznek.

11. Van Önnek tartozása?

A megkérdezettek nagy részének, 80 elítéltnak nincs tartozása, de 30 fogvatartott úgy nyilatkozott, hogy szabadulását követően rendezendő adósságok várják. A legtöbben valamilyen ingatlanhitellel rendelkeznek, de sokakat bűnügyi költségtartozás, valamint gépjárműlízing-tartozás terhel. Két megkérdezettnek tartásdíj-fizetési kötelezettsége áll fenn, illetve van olyan, akinek áruhitel, közüzemi tartozása, vagy szabálysértés miatt kiszabott bírságtartozása keletkezett.

12. Szabadulás utáni lehetőségeit illetően kitől kapta a legnagyobb segítséget?

A szabadulást követő lehetőségeket illetően 100 elítélt érezte úgy, hogy nevelőtől kapta a legnagyobb segítséget. 30-an a felügyelő, 15-en a pártfogó felügyelő tájékoztatását, segítségét ítélték a leghasznosabbnak. A lelkes tájékoztatását tizen, a munkaadó által felvázolt lehetőségeket heten értékelték a legjobbnak. 4 elítélt úgy érzi, senki nem tájékoztatta a szabadulást követő lehetőségekről, ketten fogvatartott-társaitól kaptak a legtöbb segítséget.

13. Az utógondozás keretein belül igényel-e támogatást, segítséget?

A megkérdezettek mintegy fele kéri a börtönpártfogó segítségét, gyakorlatilag minden második elítélt fordul hozzá. 36-an a munkába álláshoz kérnek támogatást, heten megkezdett tanulmányaikat szeretnék befejezni. Hárman szállásbiztosításhoz, ketten gyógykezeléshez, egy-egy szabadulandó letelepedéshez, illetve jogi ügyei rendezéséhez kér segítséget.

Az utánkövetés céljára összeállított kérdések

1. A szabadulás ideje

A vizsgált ügyekben a szabadulás időpontja a 2010 márciusa és a 2012 szeptemberre közötti időintervallumba esett.

2. Az érintett állandó lakcíme

Az elítéltek közül 53 fő állandó lakcíme kisebb településen, községben található. 12-en a fővárosban vagy megyeszékhelyen, 20-an kisebb városban kezdtek új életet. Ezek az adatok a munkalehetőségek szempontjából fontosak, mivel – mint említettük – Budapesten, illetve nagyvárosi környezetben nagyobb esély van arra, hogy a szabaduló munkát találjon.

3. Felkereste-e az érintett személy az Igazságügyi Szolgálatot?

A vizsgált ügyek közül 53 esetben a szabadulók a pártfogó felügyelet elrendelése

miatt keresték fel a Szolgálatot, 10-en korábbi ügyük (közérdekűmunka-büntetés letöltése) folytatása, illetve egyéb segítség, munkalehetőség kérése céljából. 2 főnek nem volt az Igazságügyi Szolgálattal további kapcsolata.

4. Munkahellyel rendelkezik-e?

5. Amennyiben igen, akkor hol dolgozik?

Az utánkövetéssel érintett 65 főből 25-en nyilatkoztak úgy, hogy állandó munkahellyel, vagy állandó jellegű alkalmi munkával rendelkeznek. Legjellemzőbb a közfoglalkoztatás keretében történő munkavégzés, valamint a rendszeres (állandó jellegű) alkalmi munka. Hárman korábbi munkahelyükre mentek vissza. Volt, aki vállalkozó lett, külföldön dolgozik segédmunkásként, de olyan is, aki targoncásként tevékenykedik, vagy multi cégnél operátor.

6. Amennyiben dolgozik, akkor milyen lépéseket tett az álláskeresés érdekében?

Az állandó munkahellyel nem rendelkezők közül álláskeresés érdekében 28-an munkanélküliként regisztráltatták magukat, 27-en alkalmi munkát vállaltak, hárman úgy nyilatkoztak, hogy feketemunkásként dolgoznak, szintén hárman szakmát adó tanfolyamra jártak. Voltak olyanok is, akik rendszeresen érdeklődnek a munkaügyi központban újabb induló képzések felől.

7. Amennyiben a büntetése alatt oktatásban, képzésben vagy csoportos foglalkozáson vett részt, akkor ez segítette-e a munkaerő-piaci elhelyezkedését, illetve társadalmi visszailleszkedését?

A kérdőívet kitöltő szabadultnak több mint a fele (65 fő) vett részt szabadságvesztés-büntetése letöltése alatt valamilyen oktatásban, illetve képzésben. Ebből 24-en nyilatkoztak úgy, hogy ez segítette munkaerő-piacon való elhelyezkedésüket, valamint a társadalomba való visszailleszkedésüket. Öten nem tudtak egyértelmű választ adni arra, hogy az említett képzések hasznosak voltak-e számukra, 4 fő erről negatívan nyilatkozott.

A pártfogók tapasztalatai azt mutatják, hogy a személyiségfejlesztő tréningek és szakmaképzések (csőszerelő, hegesztő, targoncavezető stb.) a leghasznosabbak, ezekre van a legnagyobb igény az elítéltek körében is. Az intézet a szakmai képzések tervezése során minden esetben figyelembe vette az észak-magyarországi munkaerő-piaci keresletet. Elmondható az is, hogy ezek a foglalkozások, oktatások segítik elő leginkább a végső és általános cél, a minél hatékonyabb reintegráció elérését.

8. Van-e olyan információ, ami alapján újabb büntetőeljárás kezdeményezésére lehet következtetni?

Újabb büntetőeljárást 8 személy ellen kezdeményeztek az utánkövetés időszakában. Garázdaság, hamis vád, lopás a legjellemzőbb bűncselekmények. Volt olyan szabadult is, aki ellen a szabadságvesztés-büntetésének letöltését megelőzően elkövetett bűncselekménye miatt indult eljárás.

Összegzés

Tekintettel arra, hogy Magyarországon nem folyt ilyen jellegű kutatás, csak dr. Borbíró Andrea, az OKRI tudományos munkatársának kutatási beszámolóját – *„A prevenció célú kezelési programok továbbfejlesztésének lehetőségei a büntetés-végrehajtásban I.”* – vehetjük alapul. E szerint *„a hatékonyságvizsgálatok alapján egyértelmű, hogy már rég nem tartható a »semmi nem működik« álláspontja. A célzott és strukturált prevenció programok eredményessége között nagy különbségek vannak: míg egyesek kifejezetten káros hatásokkal – a bűnismétlési valószínűség növelésével – járnak, mások igenis hatékonyak bizonyulnak a visszaesés megelőzésében. Egy-egy jó program 30–40%-kal, vagy akár még magasabb arányban is csökkentheti a visszaesési rátát.”*⁵

A hatékony kezelési programok kritériumairól jelentős mennyiségű ismeret halmozódott fel. Az empirikus adatok az ún. RNR (Risk–Need–Responsivity, Kockázat–Szükséglet–Reszponzivitás) modell használhatóságát támasztják alá. Ez a modell a bűnelkövetők rehabilitációjának legismertebb és legmeghatározóbb elmélete napjainkban. Vázát a három említett központi elv képezi: a kockázati elv azt határozza meg, hogy *kit* kell kezelni, a szükségleti elv azt, hogy *mit* kell kezelni, a rezponzivitás elve pedig a kezelés módját, a *hogyan-t*. A *kockázati elv* szerint a bűnismétlés valószínűsége – kockázatbecsléssel – felmérhető, és a megelőzést célzó kezelést a kockázat szintjéhez kell igazítani. A terápiát a közepes és a magas kockázatú bűnelkövetők számára kell fenntartani, mivel az alacsony kockázatúak esetében általában hatástalan, sőt olykor káros a beavatkozás. A *szükségleti elv* szerint a kezelésnek az ún. kriminogén szükségletekre, tehát a bűnelkövetés szempontjából specifikus dinamikus kockázati tényezőkre kell irányulnia. Ilyenek például az anti-szociális személyiségmintázat, a bűnözést támogató attitűdök vagy a szerhasználat.

Összegezve elmondható, hogy az intézet gyakorlata reintegráció-fókuszú, amelyen belül megjelennek – ha nem is mindig tudatosan – a rehabilitáció eszközei is. Ennek egyik oka lehet a nevelői állomány alacsony létszáma és jelentős mértékű adminisztrációs leterheltsége. Hatékony kezelési programokat csupán kis létszámú, homogén csoportokkal, speciális képzettség birtokában lehet eredményesen végezni, ezek a feltételek azonban jelenleg hiányoznak az intézetnél. A jelenleginél jóval erőteljesebb, akár intézetek közötti szinten megvalósuló klasszifikációra lenne szükség.

Egyértelmű, hogy tovább kell folytatnunk együttműködésünket a Pártfogó Felügyelői Szolgálattal az utánkövetés fenntartása, továbbfejlesztése érdekében, hiszen az utánkövetés hiányában semmit nem tudunk meg a szabadságvesztés prevenció hatásáról, így a büntetés-végrehajtásban dolgozók csupán szubjektív benyomásaik alapján alkotnak képet a visszaesések arányáról, munkájuk eredményéről. Másrészt fontos az utánkövetés a büntetés-végrehajtás prevenció hatékonyságának növeléséhez is, hiszen csupán így lehet információt szerezni arról, hogy egy-egy kezelési, képzési program valóban eredményes-e a reszocializáció előse-

⁵ Borbíró Andrea (2010a): *A prevenció célú kezelési programok továbbfejlesztésének lehetőségei a büntetés-végrehajtásban I.* Kutatási beszámoló. OKRI.

gítésében, illetve hogy mely programtípusokat érdemes erősíteni. A visszajelzés ugyanakkor morális megerősítést is jelenthet a személyi állomány részére, hiszen a sikerekről való értesülés megerősíti azt a tudatot, hogy van értelme erőfeszítéseket tenni a fogvatartottak reintegrációja érdekében.

Irodalom

- Borbíró Andrea (2010a): A prevenció célú kezelési programok továbbfejlesztésének lehetőségei a büntetés-végrehajtásban I. Kutatási beszámoló. OKRI.
- Borbíró Andrea (2010b): Statisztikai alapú kockázatbecslési eljárások a büntető igazságszolgáltatásban: áttekintés a nemzetközi gyakorlatról. Kutatási beszámoló. OKRI.
- Borbíró Andrea – Szabó Judit (2012): *Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében*. In: Kriminológiai tanulmányok 49. Budapest, 2012, OKRI. 158–192. o.
- Harik Ferenc – Végh Béla (2012): Utógondozás Nógrád Megyében. Kézirat.
- Kovács Mihály – www.prisonunited.blogspot.hu
- Róth Erika (projektvezető) (2009): Empirikus kutatás a magyarországi büntetés-végrehajtásról. Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Kézirat.
- Szabó Judit: A bűnismétlés megelőzését célzó rehabilitációs programok tapasztalatai: Mi működik, és mi nem. *Alkalmazott Pszichológia*. 2012. 3. 49–60. o.

A büntetés-végrehajtási jog oktatása az ELTE-n

Az 1999–2000-es tanév óta folyik rendes tantárgyként a büntetés-végrehajtási jog oktatása a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Az oktatás keresztféléves rendszerben történik, amelynek első félévében a tananyag a büntetéstan kialakulását, történetét és a jelenlegi megítélését öleli fel, míg a második félévben a mindenkori hatályos büntetés-végrehajtási joganyag megismertetése folyik. Ez utóbbi oktatása során – elsősorban a bv. jog gyakorlatának bemutatása céljából – a hallgatók önkéntes jelentkezőkből álló csoportja megismerkedhet a magyar büntetés-végrehajtás felépítésével, munkájával, aktuális sikereivel és gondjaival. Ez utóbbi témakörbe illeszkedik az egyes büntetés-végrehajtási intézetek meglátogatása, a napi munkájuk részletesebb megismerése, illetve információszerezés a helyi specialításokról. Félévente két-három bv. intézet felkeresésére van mód.

A börtönlátogatások alkalmával a hallgatók megismerhetik az adott bv. intézet történetét, az ott folyó nevelési, munkáltatási tevékenységet, vagy éppen az elítélteket érintő jogok és kötelezettségek megvalósulását.

Az elmúlt években a változó összetételű csoportok megismerhették a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetet, a szirmabesenyői Fiatalkorúak Bv. Intézetét, a Kalocsai Fegyház és Börtönt, a Márianosztrai Fegyház és Börtönt, 2013-ban pedig az Állampusztai Országos Bv. Intézetet, illetve a Balassagyarmati Fegyház és Börtönt.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bv. Intézetben tájékoztatást kaptak, benyomást szereztek a hallgatók arról, hogy a túlszűfolt intézetben hogyan tudják megoldani – többek között – a rendszeres látogatófogadást, illetve az ott elhelyezett fogvatartottak általános iskolai oktatását.

A szirmabesenyői intézetben a hallgatók megismerkedtek a fiatalkorúak sajátos nevelési módszereivel, pszichikai problémáival. Ebben az intézetben a 14–21 éves elítéltek között kisgyermekes szülők is megtalálhatók, akikkel nemcsak az elkövetett bűncselekményeik következményeiről, a reintegrációjuk lehetséges útjairól kell a nevelőknek rendszeresen beszélniük, de arról is szót kell váltani, hogy az otthon lévő, átmenetileg apa nélkül nevelkedő gyermekek milyen bánásmódot igényelnek, ha probléma adódik velük. Ez azért is érdekes, mert a fiatalkorú elítéltek sok esetben maguk sincsenek tisztában a helyes társadalmi magatartás kialakításának szabályaival, de sokszor az alapvető higiéniai szabályokkal sem.

Ebben az intézetben a fiatalkorú elítéltek felelősségtudatának fejlesztése a fő célok egyike. Ennek eszköze többek között a kisállatok gondozása, oktatása, az emberhez való hozzászoktatása. Egy-egy kutyahez mindig ugyanaz a fiatalkorú „gazdi” tartozik. Az állatokért érzett felelősség, a gondozásuk során felmerülő problémák megoldása jótékony hatással van a fiatalokra. Az intézetben dolgozó

pszichológus és a nevelők folyamatosan figyelik a kutya és a „gazdája” közötti viszony alakulását, fejlődését. Az ember és az állat kapcsolatának elmélyülése javítja a fiatalok elítelt felelősségtudatát, amely pozitívan hat személyiségfejlődésére, reintegrációjára.

Kalocsán a női fogvatartottak sajátos problémáival ismerkedhettek meg a jogászhallgatók. Az otthon maradt gyermekekkel való kapcsolat fenntartása (különösen sok gyerek esetén), a gyermekek iskoláztatása számos női elítelt gondja. A női fogvatartottak nehezebben fogadják el az érdekeikkel ellentétes döntéseket, ami náluk gyakran hisztériás rohamokhoz vezet. A konfliktusok gyakran fegyvelmsértéseket vonnak maguk után, ezek pedig mindig sajátos nevelői feladatokat jelentenek.

A Kalocsai Fegyház és Börtönben az elítelt nők reintegrációját segíti az általános és középiskolai tanulmányaik támogatása, itt még arra is lehetőség van, hogy az érettségit szerzett elítéltek egyike-másika felsőfokú tanulmányokat folytasson (erre korábban csak Szegeden a férfi elítéltek számára volt lehetőség).

A női fogvatartottak nagy többségének munkáltatása a varrodában történik. Jelenleg az egyes rendvédelmi szervek – köztük a büntetés-végrehajtás és a honvédség – gyakorló öltözeteinek varrását végzik. Az egyik szalagon kalocsai mintákkal ellátott terítők, kendők hímzése folyik – meglehetősen magas művészi színvonalon. Az itt készült hímzések díszítik az intézet egyes folyosó részeit is.

Az Állampusztai Országos Bv. Intézetben két területen ismerkedhettek meg a hallgatók az intézet életével: egyrészt megtekintették az intézet solti körletét, másrészt Állampusztán a fogvatartottak munkáltatását.

A solti körlet abból a szempontból volt érdekes, hogy ott folyik a szabálysértési eljárás során kiszabott elzárásbüntetések végrehajtása, továbbá a Btk. módosítását követően az intézet a Btk. alapján kiszabott elzárásbüntetéseket is végrehajtja. A kétféle elzárás végrehajtása egymáshoz képest jelenleg nem mutat különbséget, ez a későbbiekben fog kialakulni.

Az állampusztai körleten az intézet biztonságát növelő szolgálati kutyák ügyességével, bevethetőségük egyes eseteivel ismerkedtek meg a jogászhallgatók, míg a munkáltatás területei közül a Kft.-ben folyó lótenyésztésről kaptak információkat. Az intézet munkatársai ismertették a viszonylag nagy létszámú börtönpopuláció elhelyezéséből, kezeléséből eredő problémákat, kitérve a fogvatartottak mindennapi életére, családi kapcsolataikra és a fegyelmi helyzetükre.

Az intézetlátogatásokon legutoljára felkeresett Balassagyarmati Fegyház és Börtönről, az ott folyó fogvatartotti programokról, ezen belül is a resztoratív technikák alkalmazásáról az előbbieknél részletesebben írok.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön Magyarország egyik legrégebbi, műemlék jellegű börtöne, 1845 óta fogad be elítélteket. Az eredetileg egyszemélyes zárkák többségét az idők folyamán kétszemélyessé alakították, de van négyszemélyes zárka is. Az itt elhelyezett fogvatartottak jelentős része fegyházfokozatú, munkáltatásuk a bv. intézettel egy területen lévő Ipoly Cipőgyár Kft.-nél történik. A gazdasági társaságnál elsősorban munkavédelmi bakancsok előállítására folyik, amellyel a

hallgatók a gyártási folyamatok sorrendjében ismerkedtek meg látogatásuk során. Itt találkozhattak a cipőgyártás 2012-ben átadott modern gépsorával is.

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön nevelési gyakorlatából a resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatás módszereinek alkalmazását emelem ki, amelyhez dr. Budai István bv. ezredes, az intézet parancsnoka előadását használtam fel. (Az előadás a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmával megszervezett, 2013. november 5-én megtartott konferencián hangzott el.)

A helyreállító vagy resztoratív igazságszolgáltatás egy olyan, hazánkban még viszonylag kevésbé ismert és alkalmazott alternatív igazságszolgáltatási módszer, amely elsősorban a bűncselekmény következtében az egyén, a kapcsolatok és a közösség által elszenvedett károk helyreállítását célozza.

A resztoratív technikák közül a közösség érdekében végzett tevékenységek, a mediáció és a családi döntéshozó csoport alkalmazhatóak a börtönben, a szabadságvesztés végrehajtása mellett.

A fogvatartottak által végzett jóvátételi tevékenység pozitív hatása kétségtelen mind az egyén, mind a társadalom vonatkozásában. A közösség érdekében véghezvitt tevékenységek besorolhatók a helyreállító szemlélet fogalma alá, amennyiben kialakításuk és megvalósításuk során elősegítik a fogvatartottak és a helyi közösség szereplői közötti kommunikációt. Mint dr. Budai István előadásában elhangzott: „A közösség érdekében végzett tevékenységek jelentősen javították a büntetés-végrehajtási intézetek elfogadottságát, illetve segítettek beilleszteni az intézetet az adott település életébe.”

A mediáció a börtönviszonyok között kialakult fogvatartotti konfliktusok esetében is használható. Mivel a mediáció egyenrangú felek konfliktusának a rendezése, így az alapesetben alá-fölérendeltségi viszonyban egymással nem álló fogvatartottak között kialakuló vita, konfliktus rendezésére mindenképpen jól alkalmazható. Ilyen esetben egy pártatlan harmadik fél működik közre a konfliktus rendezésében.

A megállapodás feltételeit nem a mediátor, hanem a felek határozzák meg – a bv. intézet rendjét nem sértő módon. A résztvevők önként vállalják a részvételt. Elsődleges szempont, hogy az áldozat ne váljon ismételtén áldozattá, továbbá az elkövető képes legyen valamilyen szintű felelősséget vállalni a tettéért. A folyamatot, amely bizalmas természetű, pártatlan, képzett facilitátor/ mediátor/ koordinátor vezeti.

A családi döntéshozó konferencia a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének következő olyan eleme, amely börtönkörülmények között alkalmazva a fogvatartottak társadalmi reintegrációját segítő program, melynek során az elkövető által meghívott és a bv. intézet vezetése által jóváhagyott családtagok, barátok közösen fogalmazzák meg a szabadulás utáni sikeres reintegráció szempontjából legfontosabb kérdéseket.

A balassagyarmati intézet látogatása során a joghallgatók tájékoztatást kaptak arról is, hogy a családtagok, rokonok, barátok és a bv. intézet szakemberei (nevelő, pszichológus, börtönlelkész) mellett célszerű a résztvevők körébe bevonni az

önkormányzatok, a büntetés-végrehajtás munkáját segítő szervezetek képviselőit és a pártfogó felügyelőt, akik részletes tájékoztatást adhatnak az általuk nyújtott szolgáltatásokról.

Visszaulva a 2013. november 5-én megtartott konferenciára, prof. dr. Vókó György, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója előadásában kiemelte: rendkívül fontos, hogy a joghallgatók kellő mennyiségű és mélységű büntetés-végrehajtási ismeretet sajátítsanak el tanulmányaik során. A fentebb ismertetett intézetlátogatások is – a maguk módján – ezt a célt szolgálták.

A büntetés-végrehajtás függelmi viszonyrendszerének, felügyeletének története 1867–1990. között*

A börtönügy, illetve a büntetés-végrehajtás felügyelete, irányítása korszakonként változó módon valósult meg. A jelenlegihez hasonló, jogilag szabályozott, jól nyomon követhető, áttekinthető felügyeleti rend kialakítása a 19. század második feléig váratott magára.

Ha az irányítás és a felügyelet oldaláról vizsgáljuk meg az azóta eltelt közel 150 évet, az alábbi általános következtetések vonhatók le.

A börtönügy, illetve a büntetés-végrehajtás szervezete vertikálisan és horizontálisan is tagolódott, tagolódik:

- A vertikális felépítés alsó szintű szervezeti egységei mindig a különböző típusú, eltérő feladatokat megvalósító intézetek – mint elsőfokú szervek – voltak, a legfelső szinten pedig mindig valamelyik – kormányzati szerv – minisztérium volt;
- Az intézetek irányítása, felügyelete korszakonként is igen eltérő képet mutat. Volt időszak, amikor egyes intézetek felett a felügyeletet közvetlenül valamelyik minisztérium gyakorolta, míg ugyanebben a korban más típusú intézetek felett a felügyeletet a minisztérium közvetett módon, „közbeeső szervezeti egységen keresztül” látta el, illetve egyes időszakokban pedig a minisztérium közvetlenül egyetlen intézetet sem felügyelt;
- korszakonként változott az is, hogy melyik minisztérium – az igazságügyi vagy a belügyi tárca – volt legfelsőbb szinten a börtönügy, illetve büntetés-végrehajtás felügyeleti szerve.

A horizontális felépítés pedig a különböző – adott esetben eltérő feladatokat – végrehajtó intézetek, intézmények szintjén jelent, jelenik meg.

A dolgozatomban igyekszem bemutatni – terjedelmi okok miatt a teljesség igény nélkül, de a legfontosabb tényeket nem mellőzve –, hogy egy adott korban az irányítói, illetve a felügyeleti feladatokat ellátó szervezetnek milyen jogszabályi, szakmai kihívásokkal kellett szembesülnie, továbbá azt is, hogy bizonyos időszakokban milyen „politikai elvárásoknak” kellett eleget tennie, és a végrehajtás szintjén a feladatokat és az „elvárásokat” milyen szervezeti struktúrák létrehozásával oldották meg. Az irányítást és a felügyeletet ellátó szervezetnek volt ugyanis a feladata és kötelezettsége gondoskodni a jogszabályi, adott időszakban kifejezetten a politikai elvárások alapján:

- a jogalkotó szándékának, esetenként a „politikai kívánalmaknak” megfelelő intézetek létesítéséről, az intézményhálózat fenntartásáról, felújításáról;
- a magasabb szintű jogszabályok alapján az alacsonyabb szintű, a konkrét

* A tanulmány bővebb, valamint irodalomjegyzékkel kiegészített változata a Börtönügyi Szemle 2013. évi 4. számában jelent meg.

- végrehajtást meghatározó belső utasítások, illetve az irányítás egyéb jogi eszközeinek – parancsok, intézkedések, leíratok stb. – megalkotásáról, azok aktualizálásáról;
- a feladatok végrehajtásához szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosításáról;
 - továbbá arról is, hogy a börtönügyben, a büntetés-végrehajtásban dolgozó személyzet a ráháruló feladatokat törvényesen, a jogszabályi előírásoknak megfelelően hajtsa végre.

1. A hazai börtönügy függelmi viszonyai a 19. század második felében

1.1. A szabadságharc és a kiegyezés közötti időszak börtönügye

A szabadságharc bukását követően, 1852–1860. között Magyarországon hatályba léptették az osztrák birodalmi büntető törvénykönyvet. A törvénykönyv központi büntetési neme a szabadságvesztés volt, amit az igazságszolgáltatás gyakran alkalmazott is, azonban ennek végrehajtásához, a megnövekedett elítéltlétszám befo gadására nem volt elegendő férőhely.

1854-ben megszületett a döntés az állami fegyintézetek felállításáról. A probléma megoldására a Habsburg-kormányzat gyors és főként olcsó megoldást keresett. Ezt a célt a legkézenfekvőbb módon a meglévő objektumok (várak, katonai erődök és más középületek) átalakításával tudták elérni. Így lett fegyintézet 1854 és 1858 között a korábban katonai erődítményként működő Lipótvár, Illava és Munkács vára, a váci nemes ifjak kollégiumának épített intézet, illetve Márianosztrán az egykori pálos rendi kolostor. Hozzájuk csatlakozott 1857-től Erdélyben – az egyetlen, eleve fegyintézetnek épített – nagyenyedi és a már 1786-tól „provinciális” börtönként működő szamosújvári intézet, Horvátországban pedig Lepoglaván a szintén pálos rendi kolostor és a zágrábi erőd.

1852–1860. között a magyarországi állami fegyházak felügyeletét a m. kir. helytartótanács, Erdélyben a kolozsvári kir. kormányzóság, Horvátországban pedig a zágrábi helytartótanács látta el. Az intézetek felszerelését és eszközeit a m. kir. állam-számvevőség évente leltározta, és erről jelentést készített a helytartótanácsnak, az építkezések felügyeletét a budai cs. kir. építészeti bizottság látta el.²

A büntetések végrehajtására az *osztrák büntetőtörvénykönyvnek a büntetés-végrehajtásra vonatkozó rendelkezései* és más, alacsonyabb szintű birodalmi jogszabályok – többek között az *1850. évi cs. bír. belügyminiszteri börtön szabályzat* – voltak érvényben.

1854-ben az osztrák igazságügyi minisztérium rendeletben szabályozta a hatósági fogházak szervezetét és a foglyokkal való bánásmódot. Ebben az időben a hatósági fogházak felügyeletét a cs. kir. megyei törvényszékek és a városi bíróságok látták el.

² Megyery: i. m. 37–38. o.

1861–1867. között az állami fegyintézetek változatlanul a helytartótanács felügyelete alá tartoztak. A személyzeti és a fontosabb gazdasági ügyek a m. kir. udvari kancellária hatáskörébe kerültek.

A hatósági fogházak a megyei kormányzók, a főispánok, ezek távollétében az első alispánok felügyelete alatt működtek. *A hatósági fogházak szervezetéről* a helytartótanács 1863. július 10-én a *20.172. sz. rendeletében* intézkedett.

1867. március 10-étől, a m. kir. igazságügyminisztérium felállításától *a börtönügy*, így annak felügyelete is *az igazságügyi tárcához került*. A kiegyezést követően Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter áldozatos tevékenységének köszönhetően lázas munka vette kezdetét, nemcsak a jogalkotás, hanem a börtönügyi kérdések rendezése terén is.

1868. május 1-jétől az erdélyi intézetek a kormányzók felügyelete alól az Igazságügyi Minisztériumhoz kerültek. Ezzel egységesen igazságügyi irányítás alá került a magyar börtönügy és az igazságszolgáltatás átfogó szabályozása érdekében – szinte hihetetlen intenzitással – megkezdődtek a kodifikációs munkálatok, megszülettek azok a sarkalatos törvények, amelyek alapján végre rendezettebb viszonyok alakultak ki a börtönügy terén.

1.2. Kodifikációs munkálatok

Elkészült és elfogadásra került az *1871. évi XXXII. tc. a kir. törvényszékekről és járásbíróóságokról*, valamint az *1871. évi XXXIII. tc. a királyi ügyészségről*, illetve a miniszter kiadta a fogházrendtartásról szóló IM rendeletet, amely rendezte a börtönök felügyeleti viszonyait.

Az ügyészségről szóló 1871. évi XXXIII. tc. 25. §-a szerint: „Az ügyész a törvényszéki fogház fölött felügyel, és öröködi különösen, hogy a foglyokkal való bánásmód, azok őrizete, élelmezése, ruházata, a fogházak tisztántartása, és egyáltalában a fogházi rend és fegyelem iránt fennálló törvényes rendeletek pontosan végrehajtásának, és e végett a fogházakat havonként legalább egyszer megvizsgálja.”³

A közigazgatási hatóságok fogházai, a törvényhatósági börtönök 1871-ig a vármegyék, így a Belügyminisztérium fennhatósága alatt működtek. Az *1871. évi XXXII. és XXXIII. tc.* az Igazságügyi Minisztérium, illetve az ügyészség alá rendelte azokat is.

1869. február 10-i hatállyal az igazságügy-miniszter kiadta a *„Házszabályok és szolgálati utasítások a m. kir. országos fegyintézetek és az azoknál alkalmazott hivatalnokok és örök számára”* című IM rendeletet, amely megreformálta a fegyintézetek vezetésének kérdését és az intézetek teljes belső rendszerét, továbbá részletes szabályokat tartalmazott az új házirend, a kezelés és a felügyelet terén is.

A változások, a gyakorlat során szerzett tapasztalatok újabb átfogó szabályozás végrehajtását tették szükségessé. A miniszter – rövid időn belül – az 1870. június 10-én kelt IM rendelettel a fentiekben jelzett házszabályok és szolgálati utasítások javított, illetve bővített változatát adta ki. Ezzel egy időre a börtönügy részletszabályozása befejeződött.

³ 1871. évi XXXIII. tc. a királyi ügyészségről. Ezer év törvényei – www.1000ev.hu

1874. február 18-án az igazságügy-miniszter – egy addig részletesen nem szabályozott terület zavartalan, jogszerű működésének érdekében – kiadta a 696. sz. *IM rendeletet* (továbbiakban: foghr.) *„a kir. elsőfolyamodású bíróságok fogháza- inak és börtöneinek kezelése és az azokban letartóztatottak irányában követendő bánásmód tárgyában”*.⁴

A felügyeleti rend az előzőekben jelzett jogszabályok szerint a következőkép- pen alakult: a kir. törvényszékek és a járásbíróóságok mellett működő fogházak fe- letti felügyeletet a kir. ügyészek látták el, amelyet a törvényszéki fogházaknál ők maguk végeztek, a járásbíróósági fogházaknál pedig helyettük a kir. járásbírák lát- ták el. A járásbíróósági fogház felett a kir. járásbíróóság vezetője (foghr. 180. §), a tör- vényszéki fogház felett a kir. ügyészség vezetője, vagy annak helyettese gyakorolta a felügyeletet (1871. évi XXXIII. tc. 25. §, foghr. 179. §).

Az országos büntetőintézetek közvetlenül az Igazságügyi Minisztériumnak vol- tak alárendelve. Ide tartoztak a fegyházak, az államfogházak, néhány kivétellel a kerületi börtönök, továbbá a közvetítő és a javító intézetek. A bírósági fogházak- nak a kir. főügyész volt a másodfokú (1871. évi XXXIII. tc. 27. §-ának d. pontja, 1891. évi XVII. tc. 2. §-ának 3. pontja), illetve az Igazságügyi Minisztérium volt a harmadfokú felügyeleti hatósága. *Tehát valamennyi intézet felett a legfőbb fel- ügyeletet az igazságügy-miniszter gyakorolta.*

Magyarországon *„az igazságügyi tárcához került börtönügy irányításához nem állítottak fel az osztrák megoldáshoz hasonló országos felügyelőiséget, ehe- lyett először osztály-tanácsost bíztak meg a börtönügyek intézésével, majd kü- lönböző ügyosztályokhoz – a II. és a III-hoz. – került a börtönügy (csupán 1906- ban alakítottak ki önálló ügyosztályt a börtönök általános felügyeletére).”*⁵

A 1876. évi VI. tc. a közigazgatási bizottságról szerint a bizottság hatásköre a börtönügyre is kiterjedt, ennek alapján a bizottság az igazságügy-miniszter ügy- körét érintő hatásköre által vizsgálhatta a börtönök általános állapotát, élelmezé- sét, egészségügyi viszonyait stb.⁶

A kir. ügyészség vezetőjének jogszabályokból fakadó kötelezettsége volt, hogy a felügyelete alatt álló törvényszéki fogházakat havonként legalább egyszer (1871. évi XXXIII. tc. 25. §), a működési területén lévő járásbíróósági fogházakat pedig évente legalább egyszer meg kellett vizsgálnia.

A főügyész vagy helyettese kétévenként egyszer (a 4.600/1899. sz. r. ügyész- ségi utasítás 93. §-a alapján) köteles volt megvizsgálni a hatósági területén lévő törvényszéki fogházakat, és ennek eredményéről jelentést kellett tennie az igazság- ügy-miniszternek (1871. évi XXXIII. tc. 27. §, 1891. évi XVII. tc.).

Az igazságügy-miniszter (a személyes ellenőrzésein túl) az országos büntetőin- tézetek általános felügyeleti vizsgálatára időnként miniszteri biztost rendelhetett ki (a börtönrendtartás 89. §-a és a fegyházrendtartás 72. és 90. §-ai alapján).

⁴ Megyery: i. m. 151. o. – Megyery István idézett művében szükségesnek tartotta megjegyezni (169. o.), hogy ebben az időben *„a börtönügy fejlődését jelentékenyen előmozdították a bu- dapesti és a marosvásárhelyi kir. főügyészek útmutató rendeletei is.”*

⁵ Kabódi – Lőrincz – Mezey: i. m. 131. o.

⁶ Megyery: i. m. 175. o.

1.3. Az intézetek személyzete, szervezeti struktúrája a századfordulón

Magyarországon 1872-ben „*a kir. törvényszéki (ügyészségi) fogházak száma a budapesti és a marosvásárhelyi kir. főügyészségek területén 107, az ügyészségi fogházaktól elkülönített járásbírói fogházak száma pedig 274 volt.*”⁷ A kir. ügyészségi fogházakban rendszerint egy fogházfelügyelő, egy-két börtönőrmester, illetve több börtönőr, míg a kir. járásbírói fogházaknál egy-két börtönőr teljesített szolgálatot.⁸ A felügyelő és őrszemélyzet létszáma 1872-ben 1 206 fő (102 fogházfelügyelő, 123 börtönőrmester, 981 börtönőr) volt, a börtönőrök létszáma 1873-ban 1 358 főre emelkedett.⁹ Az intézeti státuszok alábbi felsorolása egyben az intézetek szervezeti struktúrájára is utal.

Országos büntető intézetek személyzete

Tisztviselői állások:

- igazgató
- titkár
- büntetőintézeti főtiszt, illetve tiszt (ellenőr, gondnok, igazgatási irodavezető, díjnok, kezelő)¹⁰
- főorvos, orvos
- őrsparancsnok

Altiszti állások:

- főfegyőrök és fegyőrök
- börtönőrmesterek
- börtönőrök

Műszaki alkalmazottak:

- munkavezetők, gépészek

A közvetítő intézetekben: főfelügyelők és felügyelők

Az IMEI-ben: főápolók és ápolók

Kir. ügyészek, illetve a járásbírók vezetése alatt álló fogházak személyzete

- kir. ügyész/járásbíró
- fogházvezető tiszt (fogházfelügyelő, fogházgondnok)
- orvos (tiszteletdíjas)
- lelkész (tiszteletdíjas)
- tanító
- fogházőrmester
- fogházőrök

⁷ Megyery: i. m. 151. o.

⁸ Megyery: i. m. 174. o.

⁹ Megyery: i. m. 174. o.

¹⁰ A jogi képesítéssel bíró tisztviselőket a „büntető-intézeti fogalmazó” cím illette meg.

1.4. A korszak börtönügyére ható egyéb tényezők

A korszak börtönügyének irányítását, felügyeletét, az intézetek belső életét számos további jogszabály, kormányzati döntés és intézkedés határozta meg. Az igazságszolgáltatás, illetve az igazságügyi irányítás alá került magyar börtönügy átfogó szabályozása érdekében tovább folytatódtak a kodifikációs munkálatok.

Horvát Boldizsárnak, majd Pauler Tivadarnak köszönhetően megindult az *első magyar büntető törvénykönyv* kodifikációja, ami 1878. évi V. tc.-ben öltött testet, és *Csemegi-kódex* néven vonult be jogi irodalmunkba.

A kódex:

- a büntettek és a vétségek kategóriáira tartalmazott rendelkezéseket;
- a szabadságvesztés-büntetés öt különálló nemét határozta meg: a *fegyházat*, az *államfogházat*, a *börtönt*, a *fogházat* és az *elzárást*;
- a börtönrendszerre nézve az 1843-as törvényjavaslatnál lényegesen kevesebb rendelkezést tartalmazott, csak a büntetések neveinek lényegét rögzítette, a humanizmus, az igazságosság és a fokozatosság (progresszív rendszer) talaján állt;
- a részletszabályok kidolgozását a miniszteri indoklás – az igazságügy-miniszter parlamenti felelősségére hivatkozva – a tárca vezetőjének rendeleti hatáskörébe utalta.

Az igazságügy-miniszter a miniszteri indoklásra figyelemmel kiadta 1880-ban a 2.106. sz. *IME rendeletet* a fegyházbüntetés végrehajtásával kapcsolatosan, egyúttal e rendelet módosításaival hatályban tartotta az 1874. évi 696. sz. *IM rendeletet a fogházak és a börtönök rendtartására vonatkozóan*. A *kihágásokról külön törvény*, az 1879. évi XL. tc. rendelkezett.

Az új Btk. rendelkezéseinek végrehajtásához, illetve a fokozatos rendszer megvalósításához új börtönöket kellett építeni. A 19. sz. utolsó negyedének gazdasági fellendülése azóta is példátlan méretű börtönépítkezési programot tett lehetővé. 1883-ban létesítették a *kishartai* (ma Állampuszta) mezőgazdasági jellegű közvetítő intézetet, majd 1885-ben adták át rendeltetésének a csillagrendszerben épült *Szegedi Kerületi Börtönt*. 1886-ban nyitották meg az elhagyott cukorgyár helyén épült Sopronkőhidai Fegyintézetet, illetve ebben az évben kezdte meg működését a főváros által ingyen felajánlott telken az ugyancsak csillagrendszerben épített *Budapesti Gyűjtőfogház*. 1892-ben épült fel a *Budapesti Törvényszéki Fogház*, a Markó. 1996-ban létesítették a *Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézetét*, amely 1906-os újjászervezése során kapta az *Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeógyógyító Intézet* nevet.

Ha megkíséreljük ennek a korszaknak a börtönüggyel kapcsolatos valamilyen szempontok szerinti összefoglalását, akkor abban – megítélésem szerint – az alábbi két momentumnak mindenféleképpen szerepelnie kell:

- A 19. század végén, illetve a századfordulót követő első években épült a törvényszéki és járásbírósi fogházak zöme (a mai börtöneink több mint 80%-a).

- A gazdasági fellendülés kedvezett a rabipar fejlődésének is, valamint a gyorsuló ütemben fejlődő gazdaság pedig szinte kivétel nélkül alkalmazta a börtönből szabadult munkaerőt.

A börtönügy eredményei és fejlődése szempontjából nyugodtan nevezhető a 19. és a 20. század fordulója és az azt megelőző időszak virágkornak, mint ahogy azt a *Börtönügy Magyarországon* című, 1997-ben megjelent kézikönyv írja: „A magyar börtönügy e múlt század végi virágkora történetének eddig legkiegyensúlyozottabb szakasza volt.”¹¹

2. Börtönügyünk felügyeleti viszonyai a századfordulótól 1945-ig

„Az I. világháborúig kiteljesedő börtönhálózat 9 országos fegyintézetből, 65 törvényszéki és 315 járásbírósi fogházból állt. Ezekben a férőhelyek száma megközelítette a 17 ezret (ebből a magánzárkás elhelyezés száma a 2 700-at). A fogvatartottak létszáma az I. világháborút megelőző húsz évben 14-16 ezer között ingadozott.”¹²

A börtönök a századfordulót követően is a – korábbi felügyeleti rendnek megfelelően – az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álltak. Mint már említettük: „csupán 1906-ban alakítottak ki önálló ügyosztályt a börtönök általános felügyeletére”.¹³ A börtönügy felügyeletéről az IM Közlöny 1918. december 31. számában röviden összefoglalva az alábbiak olvashatók:

- A miniszter a Börtönügyi osztályon – a VI. ügyosztály hat fő beosztottján – keresztül gyakorolja a főfelügyeletet a büntetések végrehajtása felett.
- Emellett létrehoznak – hat fővel – egy újabb osztályt, az V. ügyosztályt a fiatalkorúak ügyeinek intézésére, a fiatalkorúakkal kapcsolatosan bevezetett büntetőjogi és büntetés- végrehajtási ügyek felügyeletére.

A századfordulótól 1918-ig, az I. világháború befejezésig azonban több fontos változás következett be a hazai büntető igazságszolgáltatásban, így a börtönügy terén is.

1908-ban az *I. büntetőnovella* rendezte a fiatalkorúak börtönügyét a felnőttektől elkülönített fogházbüntetés és speciális végrehajtási rendszer előírásával (az oktatás, képzés előtérbe helyezése stb.)

1910 végéig tizenhárom, a főügyészségi székhelyen lévő törvényszéki fogházat jelöltek ki fiatalkorúak befogadására. (1913-tól az egy évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélteteket a budapesti Gyűjtőfogházba vonták össze, lemondva az új intézet építéséről.)

Az 1913. évi XXI. tc. vezette be a *dologház intézményét*, a közveszélyes, munkakerülő csavargókkal szemben alkalmazandó biztonsági rendszabályt. 1916-ban a *jászberényi járásbírósi fogházában* a férfi, a *kalocsai törvényszéki fogházban* pedig a női dologházat rendezték be.¹⁴

¹¹ Lőrincz - Nagy: i. m. 35. o.

¹² Lőrincz - Nagy: i. m. 35. o.

¹³ Lásd a 11. lábjegyzetet!

¹⁴ Lőrincz - Nagy: i. m. 36. o.

1920. június 4-e, a trianoni békeszerződés után az ország nem csak kb. kétharmadnyi területtel lett kisebb, hanem a határokon túlra került az állami vagyron – a természeti értékek, gyárak, középületek stb. – jelentős része is. A korábbi fejtett, jelentős számú intézetből álló börtönhálózatunk is erre a sorsra jutott.

A Trianon utáni Magyarországon

- 6 országos büntetőintézet,
- 24 törvényszéki és
- 90 járásbíróági fogház maradt.

A megmaradt intézetek közül, példaként, a hat országos intézet nevét említtem meg, melyek a következők: budapesti országos gyűjtőfogház, váci országos fegyintézet és közvetítőintézet, soproni országos fegyintézet és szigorított férfi dologház, hartai országos büntetőintézet, márianosztrai országos büntetőintézet és szigorított női dologház, szegedi kerületi börtön és államfogház.

„A megkisebbedett országterületre eső letartóztatottak száma megduplázódott és az intézetek túlszűfoltta váltak (az új határok között 1920 májusában a rablétszám meghaladta a 14 ezret, holott a háború előtt 7 700 körül mozgott ugyanezen a területen).”¹⁵

Trianon után a hazai börtönügy a perifériára szorult területek közzé került, ezt az időszakot nyugodtan nevezhetjük a „mély depresszió” korszakának. *„A honi börtönügy szakmai fejlődését ráadásul még az is nehezítette, hogy a leszerelt hadsereg számos tisztjét a börtönök élére helyezték, amelynek következményeként a börtönélet erőteljes militáris vonásokat öltött.”¹⁶*

Különböző okok miatt – jövedelmezőség, a börtönpopuláció összetétele (a fogvatartottak 40%-a a mezőgazdasággal foglalkozók közül került ki) stb. *„a rabmunkáltatás fő vonása az első világháborút követően az ipari jellegűről a mezőgazdasági termelésre való áttérés volt. [...] A változásokkal összhangban az Igazságügyi Minisztériumban külön ügyosztály alakult a büntetés-végrehajtás gazdasági ügyeinek az intézésére, ...nem annyira a börtönügy finanszírozása, mint inkább a rabmunkából befolyó jövedelmek fokozása lett a célja az új szervezeti egységnek.”¹⁷*

Az 1920-as évektől három intézetben – a nyíregyházi, a pestvidéki és a pécsi fogházakban – helyezték el a fiatalkorúakat.

A 7.000/1925. ME sz. rendelet módosította a kinevezés útján betöltendő állásokkal kapcsolatos jogköröket. A XI-VIII. fizetési osztályig saját hatáskörében a miniszter, a VII. fizetési osztályba sorolás esetén a minisztertanács hozzájárulásával az igazságügy miniszter nevezett ki, a VI. vagy magasabb fizetési osztályba való kinevezés joga – a minisztertanács előzetes hozzájárulásával – az államfőé volt. Az 1891. évi XVII. tc. 57. §-a alapján az igazságügy-miniszter a kir. ügyészeket

¹⁵ A királyi törvényháztól...: i. m. 134. o.

¹⁶ Lőrincz – Nagy: i. m. 36. o.

¹⁷ A királyi törvényháztól...: i. m. 134. o.

kérelmükre továbbra is megbízhatta – állásuk és rangsoruk megtartása mellett – az országos büntetőintézetek és fogházak igazgatásával.¹⁸

Az 56.029/1925. sz. *rendelet* az országos büntetőintézetek általános felügyeleti vizsgálatáról rendelkezett (korábban a 24.600/1910. sz. *rendelet* hatályon kívül helyezte a főügyész évenkénti kötelező helyszíni vizsgálatát).

Az 1928. évi X. tv. vezette be a *szigorított dologház* intézményét a visszaesők azon körével szemben, akiket a bűnözői életvitel, szokásszerű bűnözés jellemez. A férfiakat ideiglenesen a *soproni* fegyházban, a nőket a *márianosztrai* fegyintézetben helyezték el. (A szigorított dologház-büntetés 3 évtől életfogytig terjedhetett, a cél a „*munkásemberré-nevelés*” feltételek, módszerek hiányában jó szándékú törekvés maradt.) A törvény a dologházakkal kapcsolatosan különálló intézetek létesítését irányozta elő, azonban a jogintézmény 1950-ben történt megszüntetéséig ilyen létesítmény nem épült.¹⁹

Az 1930/31. évi kimutatás szerint a főállású börtönügyi tisztviselők (igazgató, titkár, főtiszt, orvos, lelkész, tanító, őrparancsnok, fogalmazó, fogházgondnok stb.) létszáma 94 fő, a tiszteletdíjas alkalmazottak (orvos, lelkész, tanító) létszáma 88 fő volt, az őrszemélyzet 1 460 főből állt.²⁰

1941 októberében a politikai ügyek tárgyalására létrehozták a Magyar Honvéd Vezérkari Főnökség (VKF) Bíróságát és több büntetőintézetet jelöltek ki katonai, illetve a fasizmus és a háború ellen fellépő személyek fogvatartásának foganatosítására. (Az intézet vezetését általában a korábbi parancsnokok, igazgatók látták el, akiket katonai tartalékos állományba vettek, illetve neveztek ki. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Magyar Honvéd Vezérkari Főnökség (VKF) Bíróság hatáskörébe tartozó, a börtönügyet érintő ügyekben a hadsereg illetékes szervei rendelkeztek felügyeleti joggal.

3. A börtönügy irányítási rendszerének változásai 1945-től 1962-ig

3.1. A korszak büntetőpolitikájának a börtönügyre, büntetés-végrehajtásra gyakorolt hatásai

„A II. világháború befejeződése után az újjáformálódó politika erők közös törekvése a fasiszta maradványok felszámolása volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései közé tartozott a jogrend helyreállítása és a számonkérés feltételeinek megteremtése.”²¹

Az 1945-ben létrehozott népbírósági jogban – a fegyházon és börtönön kívül – bevezetik az *internálás* és a *kényszermunka-büntetéseket*. Az internálás nem sokáig maradt a büntetési rendszerben, mert rendőri kényszerintézkedéssé változ-

¹⁸ Szöllősy Oszkár: Magyar börtönügy. A büntetések és biztonsági intézkedések végrehajtása. 2., bőv. kiad. Budapest, 1935, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 393. o.

¹⁹ Lőrincz – Nagy: i. m. 36. o.

²⁰ Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o.

²¹ Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o.

tatták, így lehetővé vált, hogy törvényi garanciák nélkül politikai fegyverként lehessen alkalmazni mindazokra, akik a „*demokrácia ellenségeiként*” voltak számon tartva.

A különbíróként létrehozott népbírságok mellett, a köztörvényes bűncselekmény elbírálása a hagyományos büntetőbíróvási szervezet keretein belül a Csemegi-kódex büntetési és végrehajtási rendszerének alkalmazásával történt, de 1946-ban eltörölték az államfogház-büntetést.²²

„Az úgynevezett koalíciós időszak jellegzetes, a büntetőpolitikai és gazdasági érdekeket sajátosan ötvöző büntetése a kényszermunka-büntetés volt.”²³ A kényszermunkára ítélték internáltak táborszerű elhelyezést kaptak, átnevelő, felvilágosító oktatásban részesültek, és kemény fizikai munkával vették ki részüket a romhalmazba döntött ország újjáépítéséből. A munkatáborok felállítása azonban nem a politikai hatalom igényének megfelelő ütemben haladt, Ries István igazságügy-miniszter 1949 őszén a munkatáborok felállításának elmaradásának egyik okaként a háború előtről visszamaradt börtönszemélyzet alkalmatlanságát jelölte meg.

Az igazságügyi kormányzat álláspontja 1947-től az volt, hogy a büntetés, annak végrehajtása nem lehet az állam számára veszteséges. Az elítéltek munkáltatásának új, gazdaságos alapokra helyezését az akkor meginduló hároméves terv központosított keretei között kívánták megvalósítani.²⁴

1949-től megkezdődött az osztályjellegű, a proletárdiktatúra elnyomó funkcióját reprezentáló sztálini büntetőpolitika térhódítása. „*Honi börtönügyünk „az ’50-es évek elejétől az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely a korszerű és hangzatos elveket képviselt ugyan, de gyakorlatában az osztályharc egyik előretolt bástyájaként a „szocializmus” építésével szembefordulók megleckéztetését végezte el.*”²⁵

1949–50-ben a börtönök személyi állományának teljes cseréjét hajtották végre. „*Az új a személyzet nem előképzettség és szakmai rátermettség, hanem főképpen a politikai megbízhatóság kritériumai alapján verbuválódott.*”²⁶ Feltehetően ez is hozzájárult ahhoz, hogy soha nem tapasztalt gyűlölet alakult ki a személyzet többségének részéről a rabok iránt; a személyzet és az elítéltek mint politikai ellenfelek álltak egymással szemben. „*Az őrszobákon kihelyezett parancsoló jelmonda, a „ne csak őrizd, gyűlöld is” gyakorlatában elterjedt a durva, embertelen bánásmód, az elítéltek mély, megalázó alávetése az »osztályharcra edzett«, átmitarizált személyzetnek.*”²⁷

Az 1950. évi II. tv. (Bt.), amely 1951. január 1-jén lépett hatályba, eltörölte a Csemegi-kódex egész büntetési rendszerét, az új szabályozás csak egyféle szabadságvesztést ismert, a „börtönt”. E mögött az egyre növekvő számú elítélt akadályta-

²² Az államfogház büntetést az 1946. évi. XIV. tc. szüntette meg.

²³ Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o.

²⁴ Lőrincz – Nagy: i. m. 37–38. o.

²⁵ Lőrincz – Nagy: i. m. 38. o.

²⁶ Lőrincz – Nagy: i. m. 38. o.

²⁷ Lőrincz – Nagy: i. m. 38. o.

lan munkába állításának szándéka húzódott meg. A politikai igényeket kielégíteni akaró igazságszolgáltatás *„az elítélteknek hazai történelmükben példátlan tömeget zúdította a börtönökre.[...] 1952 márciusára az elítéltek száma országosan mintegy hatvanezerre (az internáltaké százezerre) duzzadt.*²⁸ Az intézményrendszer gyors bővítésére érdekében – szovjet minta alapján – alapján alakultak egymás után a *„nyitott végrehajtási helyek*”, és megkezdődött a gyáraknak, üzemeknek, bányáknak stb. átadása a büntetés-végrehajtás számára. 1949-ben kezdődött el, és 1952 végére már szinte az egész országot behálózták az úgynevezett őrparancsnokságok, illetve munkahely-parancsnokságok; országsszerte mintegy 45 helyen dolgoztattak elítélteket.²⁹

„A politikai hatalomnak 1953 tavaszától – Sztálin halálától – kezdődő átmeneti megingása lehetővé tette a büntetés-végrehajtási tevékenység jogi szabályozásának, a törvényesség, vagy annak látszata megerősítésének napirendre tűzését.”³⁰ A következő években a büntetőpolitika éles fordulatokat vett, amelyeket a következőképpen foglalhatjuk össze. Megkezdődött az ártatlanul bebörtönzöttek rehabilitálása; újabb letartóztatási hullám kezdődött 1955 nyarától a szélsőbaloldali büntetőpolitika pozíciójának erősödése következtében; megindult a külső rabmunkahelyek felszámolása, 1955 végére az elítéltek többsége újból zárt intézetbe került; a politikai vezetés 1955 novemberében a bűnüldöző szervek tevékenységét korlátozó büntetőpolitikai elveket fogalmazott meg; 1956. október elejéig a börtönök fogvatartotti létszáma a felére csökkent.

Az 1956-os forradalom leverése után a forradalom résztvevőivel, a rendszer ellenségeinek kikiáltott „osztályidegenekkel” szemben véres leszámolás vette kezdetét; *„a polgári és katonai bíróságok által 1956. november 4-től 1957. július 31-ig halálra ítélték száma 131 fő (egyes források szerint a forradalmi eseményekben való részvétel miatt kivégzettek összlétszáma meghaladta a 350 főt), míg a politikai okokból bebörtönzöttek száma 5 813 fő volt.*”³¹

A Csemegi-kódexet teljes mértékben felváltó, a szocialista jogalkotás termékének tekintett új Btk., az 1961. évi V. tv., *„az előző években kialakult gyakorlatnak megfelelően a szabadságvesztés végrehajtásának két módját különböztette meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.*”³²

3.2. A börtönügy, büntetés-végrehajtás irányítása, felügyelete – az intézményrendszer és a szabályzók változásai

3.2.1. Irányítás

1945 után továbbra is az Igazságügyi Minisztérium irányította a börtönügyet az alábbi megoldások szerint:

²⁸ Lőrincz – Nagy: i. m. 38. o.

²⁹ Lőrincz – Nagy: i. m. 38. o.

³⁰ Lőrincz – Nagy: i. m. 39. o.

³¹ Lőrincz – Nagy: i. m. 39. o.

³² Lőrincz – Nagy: i. m. 39–40. o.

- A járásbírósi fogház gazdasági ügyei a járásbírósi vezetőjéhez, a büntetés-végrehajtási jogkörök az államügyészség, illetve a járásbírósi közvádoló hatáskörébe tartoztak.
- A megyei bírósági fogházat az államügyészség elnöke felügyelte.
- A bírósági fogházaknak a főállamügyész volt a másodfokú, az igazságügy-miniszter pedig a harmadfokú felügyeleti hatósága.
- Az országos büntetőintézetek közvetlenül az igazságügy-miniszternek voltak alárendelve.

1950 után több börtön az *Államvédelmi Hatóság irányítása* alá került. Közéjük tartozott a *budapesti Pestvidéki Fogház*, a Markó utcai fogház II. és III. emelete, a Mosonyi utcai börtön, a *Budapesti Gyűjtőfogház*, a *Váci Fegyház*, illetve férőhelygondok miatt a *Sátorlajújhelyi börtön*.

1951 végétől a börtönügyet az Igazságügyi Minisztérium VI. főosztálya felügyelte, amelynek vezetője Garasin Rudolf, a BVOP későbbi parancsnoka volt. Az 1951. évi 33. számú heti parancs a következőképpen rendelkezett: „*Közlöm az elvtársakkal, hogy megalakult az Igazságügyi Minisztérium VI. főosztálya, a Büntetés-végrehajtási főosztály. Főosztályvezető Garasin Rudolf, főosztályvezető-helyettes Virág Miklós. A főosztályvezető és főosztályvezető-helyettes elvtársak a li. őrtestület tagjainak előljárói.*”³³

1952. március 1-jén a börtönügy szervezete a *2033/10/1952. sz. MT. határozat* alapján az Igazságügyi Minisztérium felügyeletéből a *Belügyminisztérium hatáskörébe került*. A büntetőintézetek központi irányítására létrehozták a *Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát*. Az elítéltek munkáltatásának irányítását – a Népgazdasági Tanács határozata alapján – a *Közérdekű Munkák Igazgatósága* (KÖMI) vette át.

Fontos történeti adalék, hogy az 1956-os forradalmat megelőző hónapokban volt arra kísérlet, hogy a büntetés-végrehajtás felügyelete a belügyi tárcától az igazságügyhöz kerüljön, de ezt a döntést – nyilván a forradalmi események miatt – 1957 januárjában visszavonták, és egészen 1963-ig jegelték.

3.2.2. Az ügyészi felügyelet kérdései

Csupán 1953-ban hozták létre a 1949. évi XX. törvénnyel kihirdetett Alkotmánynak megfelelő ügyészi szervezetet: az Országgyűlés július 4-én megválasztotta a legfőbb ügyészt, majd sor került a Legfőbb Ügyészség felállítására. A szervezetről szóló *1953. évi 13. tvr.* kialakította az új hierarchikus szerkezetet, mely alapján az országos főhatóság alatt a megyei, míg helyi szinten a városi, járási, fővárosi kerületi ügyészségek alakultak. Az addig különálló katonai ügyészeket a szervezetbe integrálták, mint az egyes katonai egységek ügyészségei, a legfőbb ügyész egyik helyetteseként működő katonai főügyész irányítása alatt. A tvr. az ügyészség köteleességévé tette a büntetőeljárás és a büntetés végrehajtása törvényességének felügyeletét.³⁴

³³ Az idézetben található li. őrtestület kifejezés jelentése: letartóztató intézeti őrtestület, mai szóhasználattal: a büntetés-végrehajtás személyi állománya.

³⁴ Nánási László: Történeti áttekintés [az ügyészi szervezet honlapján]. – www.mklu.hu

Indokoltnak tartom az 1950-es évek elejének meglehetősen kusza viszonyaival kapcsolatosan megjegyezni, hogy a büntetés-végrehajtás felügyeleti rendje szempontjából – lényegét tekintve – továbbra is az 1871. évi XXXIII. tc. 25. §-a alapján kialakult rendszer működött 1949-ig. Az utána következő évek felügyeleti viszonyait Kabódi Csaba plasztikusan jeleníti meg a *Büntetés-végrehajtási jog* című tankönyvben: „Az 1949-es alkotmány... a szovjet... mintát alapul véve újrafogalmazta az ügyészség funkcióját: a szocialista ügyészséget olyan központosított és – a többi állami szervtől – független szervezetként határozta meg, amelynek egyetlen feladata a törvényesség egyetemes védelme. Az alkotmány... csak általánosságban szólt a törvényesség érvényesítéséről, és nem» nevesítette «a büntetés-végrehajtási felügyeleti funkciót. A proletárállam pedig – egészen 1953-ig – »felelősenek« mutatkozott az ügyészi tevékenységi körök pontos meghatározásában és az ehhez illeszkedő szervezet felállítása tekintetében. Ötényi »csipkerózsika« álom után az 1953. évi 13. tvr. rendelte el az ügyészségnek az Igazságügyi Minisztériumtól való függetlenségét, s egyben kialakította – hosszú évtizedekig meghatározó módon – az ügyészi törvényességi felügyelet szakterületi tagolását. A tvr.-rel az ügyészség büntetés-végrehajtással összefüggő feladata alapvetően megváltozott: nem a polgári korszakra jellemző, a végrehajtó hatalom részeként a börtönügy érdemi irányítása maradt a feladata, hanem az '50 évek eleji – szakmailag nem túl szabatos – szóhasználatával: »a letartóztató intézetekben való fogva tartás törvényességi felügyeletet« kellett ellátnia.”³⁵

Az 1.105/1954. (XII. 17.) Mt. h. sz. határozat 22. pontjában kapott felhatalmazás alapján megszületett, a Belügyminiszter által kiadott *Büntetés-végrehajtási Szabályzat* 535–540. §-aiban³⁶ már részletesen ismertette az ügyészség felügyeleti jogkörét, az ügyész helyét, szerepét a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során.

3.2.3. Az intézményrendszer változásai a jogszabályok tükrében

Mint már említettük az előző alfejezetben: a koalíciós időszak jellegzetes büntetése a kényszermunka-büntetés volt. „A munkatáborként kijelölt budapesti, szegedi és márianosztrai büntetőintézetek zsúfoltság miatt fogadóképtelennek bizonyultak, ezért a kényszermunka-büntetésre ítélteteket kezdetben a soproni fegyintézetbe szállították. 1946 derekától azonban a férőhelyszűke, valamint a határ közelsége miatt az elítélteket más, olyan fegyintézetbe irányították, ahol a folyamatos munkáltatás lehetőséget biztosítani tudták.”³⁷

Az állami szervek, szervezetek erőteljes centralizálása, átgondolatlan gazdasági szempontok, a fogvatartotti munkaerőnek a börtönvállalatokhoz történő koncentrálása miatt 1948. július 1-jével megszüntették járásbírósági fogházak jelentős részét.³⁸

³⁵ Büntetés-végrehajtási jog. 4., átdolg. kiad. (Szerk. Horváth Tibor) Budapest, 2007, Rejtjel Kiadó. 310. o.

³⁶ Büntetés-végrehajtási szabályzat. Budapest, 1955, Belügyminisztérium. 170–171. o.

³⁷ Lőrincz – Nagy: i. m. 37. o.

³⁸ A járásbírósági fogházak vezetője általában letartóztató intézeti tiszthelyettes volt, aki néhány őrt irányított.

A rabmunkáltatás szervezésére 1948 júliusában a 7.700/1948. Korm. sz. rendelettel létrehozták *Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatóságát*. Irányítási és felügyeleti szempontból fontos megjegyezni, hogy az Igazgatóság az éves tervét az Országos Terv Hivatal (a továbbiakban OTH) irányelvi alapján készítette el, és a terv jóváhagyása is az OTH hatásköre volt. Az Igazgatóság fő feladatai közé tartozott az előzőekben jelzett formák betartásával a rabmunkáltatás olyan irányú szervezése, amely az ország újjáépítését szolgálta. Ennek formáját, szervezeti kereteit – mintaként – a nehéz fizikai munkát végző szovjet munkatáborok adták.

1948 decemberétől a 12.780/1948. Korm. sz. rendelettel a letartóztató intézetek mellett működő ipari és mezőgazdaság üzemeket az igazságügy-miniszter főfelügyelete alatt állami vállalatokká szervezték. Ennek során előírták a vállalatoknak a büntetőintézetektől való különválását, továbbá azt, hogy az intézet köteles a vállalat számára megfelelő munkaerőt biztosítani.³⁹

A 31.000/1950. I. M. III/2. sz. rendelettel kiadott *Ideiglenes szolgálati szabályzat*⁴⁰ meghatározta a szervezeti struktúrát, ennek megfelelően rögzítette, hogy vannak járásbírói, megyei bírói fogházak és országos büntető intézetek. A fenti Ideiglenes szolgálati szabályzatot rövid életűnek szánták, azonban az meglehetősen hosszú ideig volt hatályban – a 8/1959. B.Mh. parancs, a Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata helyezte hatályon kívül.

Mint már írtuk: 1950 után több intézet az *Államvédelmi Hatóság irányítása* alá került. Közéjük tartozott a *budapesti Pestvidéki Fogház*, a Markó utcai fogház II. és III. emelete, a Mosonyi utcai börtön, a *Budapesti Gyűjtőfogház*, a *Váci Fegyház*, illetve férőhelygondok miatt a *Sátoraljaújhelyi börtön*. Ezen kívül az ÁVH minden intézetben 1–3 fő tisztet vagy tiszthelyettest vezényelt elvileg a parancsnoki munka segítésére, de egyértelműen meghatározott államvédelmi feladattal, mint pl. a cenzori munka, az állomány hangulatának, magatartásának figyelemmel kísérése, stb.)

A Belügyminisztérium hatáskörébe került büntetés-végrehajtás központi irányító szervének (BVOP) megalakulása, illetve a rabmunkáltatás megszerzésére létrehozott *Közérdekű Munkák Igazgatósága* (KÖMI) az alsóbb szinteken is változásokat eredményezett. Összevonták az intézetparancsnoki és a vállalatigazgatói munkaköröket. Ez egyben nyitánya volt a későbbi intézményi átszervezéseknek vagy az intézmények igazgatásában bekövetkezett változásoknak.⁴¹

Az 1954. január 27-én megjelent belügyminiszter-helyettesi intézkedés a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a megyei rendőr-főkapitányságokon létrehozott megyei főosztályok büntetés-végrehajtási jogkörét tartalmazta. Eszerint a megyei főosztályok középszintű irányító és ellenőrző szervek lettek. (Nem

³⁹ Gyarmati Géza: A fogvatartottak munkáltatásának története. Szakdolgozat. Miskolc, 2006, Miskolci Egyetem ÁJK. 49. o.

⁴⁰ Teljes címén: Ideiglenes szolgálati szabályzat letartóztatóintézeti alkalmazottak részére: az igazságügyminiszter 31.000/1950. IM III/2. sz. rendeletéhez.

⁴¹ Például 1959-től a börtönvállalatoknál a polgári élethez hasonló vállalati struktúrát alakítanak ki, létrehozzák a főmérnöki, főkönyvelői munkaköröket.

meglepő, csupán a tényként jegyezem meg, hogy a megyei fő- és alosztályok munkatársai az államvédelmi hatóság tagjai közül kerültek ki.)

A 1.105/1954. (XII. 17.) Mt. h. sz. határozat 22. pontjában kapott felhatalmazás alapján a Belügyminiszter által kiadott – az ügyészi felügyelet kapcsán már említett – *Büntetés-végrehajtási Szabályzattal* egy új – a korábbiaktól eltérő – rendszer került bevezetésre. Az 1954-es Bv. szabályzat a büntetés céljának elérését *a rendszeres munkáltatás és oktatás eszközeivel* kívánja elérni, kimondta, hogy a szabadságvesztés-büntetést börtönökben vagy büntetés-végrehajtási munkahelyen kell végrehajtani, ehhez a börtönöket négy csoportba sorolta be: *országos börtönök, megyei börtönök, körzeti börtönök, járási börtönök.*⁴²

A Bv. szabályzat 532. §-a szerint: „*Valamennyi büntetés-végrehajtási szerv felett a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság útján a belügyminiszter gyakorol főfelügyeletet.*”⁴³ Az országos, megyei és körzeti börtönök, valamint az önálló bv. munkahelyek feletti közvetlen felügyeletet – a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság vezetőjének felügyelete alá tartozó szervek kivételével – az illetékes megyei főosztály gyakorolta. A járási börtönök és a nem önálló bv. munkahelyek felett a közvetlen felügyeletet a területileg illetékes, vagy az ezzel megbízott országos, megyei, vagy körzeti börtön, illetőleg az önálló bv. munkahely parancsnoka gyakorolta (533. §).⁴⁴ Az 534. § lehetővé tette, hogy a Büntetés-végrehajtási Parancsnokság vezetője javaslatára a belügyminiszter bármely bv. szerv közvetlen felügyeletét a parancsnokság felügyelete alá vonja, vagy az illetékes megyei főosztály felügyelete alá rendelje.⁴⁵

1959. augusztus 1-jén lépett hatályba a 10–23/8/1959. BMh. 8. sz. parancsával kihirdetett *Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata*, amely egyértelműen kimondta, hogy a büntetés-végrehajtás a BM fegyveres, egyenruházott, igazgatási szerve.⁴⁶ (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ebben az időben a belügyi tárcán belül a miniszter első helyettesének felügyelete alá tartozott a büntetés-végrehajtási szervezet.)

Az 1960 elején életbe lépett 8/1959. BM sz. utasítás „*politikai küldetesként ugyan még hátrányosan diszkriminálta az »osztályidegeneket«, de emellett megteremtette az elítéltek nevelésének elvi-szervezeti feltételeit.*”⁴⁷

A belügyminiszteri utasítás a büntetés-végrehajtás két fő feladatává az elítéltek őrzését és nevelését tette, egyben kötelező elvárásként kimondta, hogy minden más, a végrehajtás során jelentkező funkciót ezeknek kell alárendelni. Ennek a célnak az elérése érdekében:

- megszüntették a KÖMI önállóságát, és azt a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szervezetébe integrálták, abból a megfontolásból,

⁴² Büntetés-végrehajtási szabályzat. Budapest, 1955, Belügyminisztérium. 3., 5. o.

⁴³ Uo. 169. o.

⁴⁴ Uo. 169. o.

⁴⁵ Uo. 169–170. o.

⁴⁶ Büntetés-végrehajtási testület szolgálati szabályzata. Budapest, 1959. BM BVOP. 5. o.

⁴⁷ Lőrincz – Nagy: i. m. 39. o.

hogy különálló szervezetként ne zavarja az egységes büntetés-végrehajtási rendszer – elsősorban a nevelési szempontok – érvényesülését;

- A vállalati állomány egy részét hivatásos testületi taggá nevezték ki. Az országos parancsnokságon létrehozták a termelési szolgálatot, illetve – a szakterületeknek megfelelően – további alosztályok kezdték meg működésüket;
- az ipari és a mezőgazdasági nagyüzemi munkáltatás – a termelőmunka – a nevelés fő eszközévé vált;
- az intézetekben a parancsnokok és helyetteseik a szakterületeknek megfelelően irányították a különböző szolgálati ágakat;
- a letartóztató intézetekben új szolgálati ágként létrehozzák a nevelési szolgálatot, és előírták, hogy minden 100 letartóztatott nevelésével egy nevelő foglalkozzon;
- az őrséget az őrparancsnokok irányították.

A büntetés-végrehajtást érintő jogszabályokat, utasításokat, parancsokat összefoglaló, egységes szövegezésű szabálygyűjtemény, az 1961-ben megjelent *Büntetés-végrehajtási szabályok hatályos gyűjteménye* 1. §-a szerint „*a szabadságvesztés büntetést a belügyminiszter felügyelete alatt álló börtönökben kell végrehajtani.*” Az 5. § a börtönököt öt csoportját különbözteti meg: „*országos börtönök, körzeti börtönök, megyei börtönök, járási börtönök, mezőgazdasági büntetés-végrehajtási munkahelyek.*”⁴⁸

3.3. A személyi állománnyal kapcsolatos jogszabályok

A 8.400/1945. ME sz. rendelet megszüntette a fegyőr elnevezést, helyette bevezette a li. alkalmazott és li. ór elnevezést; megtiltotta a jelentéseknél használt „*alázatosan jelentem*” formula használatát, bevezette a „*bajtárs*” megszólítást, továbbá a li. alkalmazottaknál is a honvédségnél működő rendfokozati és előléptetési rendszer alkalmazását írta elő. A rendelet végrehajtásáról szóló 27.000/1946. IM sz. rendelet besorolta az állományt a li. őrtől egészen a vezérőrnagyig.

A letartóztató intézeti alkalmazottak illetményeinek és ellátásának megállapításáról szóló 8470/1948. Korm. sz. rendelet 14. §-a kimondta, hogy „*ha a letartóztatóintézeti alkalmazottakra külön jogszabály nem intézkedik, rájuk nézve a 15.600/1947. Korm. sz. rend. intézkedéseit, illetőleg a közszolgálati alkalmazottakra általában mindenkor érvényben lévő jogszabályokat kell alkalmazni.*”⁴⁹

A már említett 31.000/1950. I. M. III/2. sz. rendelettel kiadott *Ideiglenes szolgálati szabályzat* szerint az országos büntetőintézetek vezetője az intézetvezető tiszt, a megyei bírósági fogház vezetője pedig a fogházvezető tiszt. Az országos büntetőintézetek és a megyei bírósági fogházak státuszai, egyben szervezeti struktúrái az alábbiak voltak:

⁴⁸ Büntetés-végrehajtási szabályok hatályos gyűjteménye. Budapest, 1961, BM BVOP. 7., 8. o.

⁴⁹ 8.470/1948. Korm. sz. rendelet a letartóztatóintézeti alkalmazottak illetményeinek és ellátásának megállapításáról. 14. §.

Országos büntetőintézet

- intézetvezető tiszt
- intézetvezető-helyettes
- gazdasági hivatalvezető
- ellenőr
- pénztáros
- büntetés-végrehajtási törzskönyvi irodavezető
- személyi előadó
- orvos,
- tanító
- őrparancsnok
- őrök
- munkavezetők

(Az intézetekben házi tanács működött, munkaidő után ügyeletes tiszt szolgálat volt.)

Megyei bírósági fogház

- fogházvezető tiszt
- büntetés-végrehajtási előadó
- gazdasági előadó
- orvos
- őrök

A 81.300/1951. IM sz. rendelet a Letartóztatóintézeti Őrség Egyesületéről kinyilvánította, hogy *„Az Egyesület munkáját a Magyar Dolgozók Pártjának rányitása és vezetése mellett végzi. Munkája során a Párt köré tömöríti a li. Őrtestület tagjait, valamint azok hozzátartozóit.”*

Az 1951. évi 33. számú heti parancs beszámolt az IM Bv. Főosztály megalakulásáról, Sztálin születésnapjáról, a letartóztató intézeti Őrtestület hajtókajelvényének megváltozásáról és – a következő szavakkal – a politikai tisztek státuszának és jelvényének rendszeresítéséről: *„Elrendelem egyidejűleg, hogy az Őrtestület politikai helyettesei és politikai megbízottai egyenruhájuk zubbonyának és köpenyének balkarján a részükre rendszeresített jelvényt hordják. Népköztársaságunknak ez az elismerése, mely Sztálin elvtárs születésnapjának jelentőségét még jobban kiemeli, buzdítsa testületünk valamennyi tagját még jobb munkára és szilárd helytállásra.”*

Az 1953 tavasza – Sztálin halála- utáni időszakban kezdődött meg személyi állomány szolgálati viszonyát rendező jogszabály előkészítése, amely 14/1956. sz. NET határozatban öltött testet, és amelyet a Belügyminiszter 1956. február 1-én a 6. sz. parancssal bocsájtott útjára, amit az Elnöki Tanács 1959. évi 105. sz. határozata⁵⁰ alapján kiadott új rendelkezések helyeztek hatályon kívül.

⁵⁰ Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1959.évi 105. sz. határozata a belügyminisztérium hivatalos személyi állományának szolgálatáról

4. A büntetés-végrehajtás irányítása és felügyelete 1963-tól a rendszerváltásig

1963-ban az Elnöki Tanács 24. sz. törvényerejű rendelete alapján *a büntetés-végrehajtás* kivált a Belügyminisztérium szervezetéből, és 1963. november 1-jei hatállyal *ismét az igazságügy-miniszter irányítása és felügyelete alá került*.⁵¹

4.1. A büntetés-végrehajtás működését meghatározó legfontosabb jogszabályok

Az 1966. évi 21. tvr. a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról az elítéltek átnevelését tűzte ki célként, és a szabadságvesztés-büntetésnek négy fokozatára – a szigorított börtönre, a börtönre, a szigorított bv. munkahelyre és a bv. munkahelyre – tartalmazott rendelkezéseket.

Az 1971. évi 10. tvr. rendelkezett – a fegyveres erők és más fegyveres testületek hivatásos állományához hasonlóan – a büntetés-végrehajtásnál dolgozók szolgálati viszonyával kapcsolatos kérdésekről.

Az 1971. évi 28. tvr. (Btk. novella) – 1972. január 1-jétől – a halálbüntetés mellé visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést, és megváltoztatta a szabadságvesztés-büntetés fokozatainak elnevezését: a fegyház, a szigorított börtön, a börtön és a fogház fokozatot vezetett be.

Az 1974. évi 9. tvr. a különösen veszélyes visszaesőkkel szembeni intézkedésként bevezette a szigorított őrizetet; „*a jogszabály ezt az őrizetet a szabadságvesztés-büntetés kiállása után fegyházban rendelte végrehajtani, legalább két, legfeljebb 5 évi tartamban*”.⁵²

Az 1974. évi 10. tvr. az alkoholisták kötelező munkaterápiás intézeti kezeléséről intézkedett, a kényszergyógyítás a hatályos Btk. rendelkezése szerint önálló intézkedésként legalább egy, legfeljebb két évig tarthatott.

Az 1978. évi IV. tv. (büntető törvénykönyv) a szabadságvesztés-büntetés fokozatait négyről háromra – fegyházra, börtönre és fogházra – csökkentette; új intézményként vezetett be az átmeneti, illetve gyógyító nevelő csoportot.

1979. évi 11. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról céljának meghatározásában már nem írta elő az elítéltek „*törvénytisztelő állampolgárrá átnevelését*”, a jogszabály a végrehajtás feladatává annak elősegítését tette, hogy „*az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől*”.

Az tvr. végrehajtásának részletszabályait a 8/1979. (VI. 30.) IM sz. rendelet, a Bv. Szabályzat és ennek további végrehajtási utasítása, a 101/1980. IM sz. uta-

⁵¹ A tanulmány e legutolsó fejezetében a büntetőpolitikai háttér az előző fejezethez hasonló, teljesebb felvázolását – részben a terjedelmi korlátok miatt – mellőzöm, és elsősorban a büntetés-végrehajtás működését befolyásoló legfontosabb jogszabályok, illetve a testület irányításában, felügyeletében bekövetkezett változások ismertetésére fókuszálok.

⁵² Lőrincz – Nagy: i. m. 41. o.

sítás tartalmazta, amelyek elkészítésénél a jogalkotók már figyelemmel voltak az európai börtönstandardokra is.

Az új jogszabályok lehetővé tették, sőt inspirálták büntetés-végrehajtási szervezet vezetését – és ettől a felsőbb szintű szervezet, az igazságügyi tárca sem zárkózott el –, hogy egy-egy szakterülettel kapcsolatosan távlati célokat, célkitűzéseket dolgozzanak ki szaktekintélyek bevonásával. Így látott napvilágot 1983-ban a büntetés-végrehajtási nevelés, majd 1986-ban a munkáltatás fejlesztési koncepciója.

Az 1984. évi 19. tvr. vezette be büntetőjogunkba új fő büntetési nemként a közveszélyes munkakerülőkkel szemben a szigorított javító-nevelő munkát, amely 1992-ig volt hatályban.

Az 1989. évi XVI. tv. kimondta, hogy a halálbüntetés nem lehet hazánkban a politikai megtorlás eszköze. Ezt követően 1990-ben az Alkotmánybíróság megállapította a halálbüntetés alkotmányellenességét⁵³, és megsemmisítette a hozzá kapcsolódó előírásokat. Ezzel a rendelkezéssel hazánk teljesítette – e téren – a különböző nemzetközi megállapodásokból fakadó kötelezettségeit.

4.2. A büntetés-végrehajtás irányítását, felügyeleti rendjét meghatározó legfontosabb jogszabályok

Mint már említettük: A 1963. évi 24. tvr. a belügyi tárcától az igazságügy miniszter felügyelete alá helyezte a büntetés-végrehajtást, ami rövid időn belül új szabályok megalkotását kényszerítette ki úgy a személyzet, mint a fogvatartottak vonatkozásában.

Az igazságügy-miniszter BV.-2-1/1966. 001. sz. parancsával kiadott *Szolgálati Szabályzat* kimondta, hogy a büntetés-végrehajtási testület az Igazságügyi Minisztérium egyenruházott fegyveres testülete. (Erre vonatkozóan az 1976. évi I. tv. a honvédelemről is tartalmazott rendelkezéseket, amikor rögzítette, hogy fegyveres testületek: a rendőrség, a munkásőrség és a büntetés-végrehajtási testület, és egyben meghatározta a fegyveres testületek honvédelmi feladatait is.)

Az 1966-os Szolgálati Szabályzat az alábbiak szerint tartalmazta a felügyeleti viszonyokat:

- A büntetés-végrehajtás felügyeleti szerve az Igazságügyminisztérium.
- Az irányító szervezeti egység a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága. A végrehajtás szervezeti egységei az intézetek és a vállalatok.

Meghatározta a szabályzat a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság szervezeti struktúráját, a vezetői törzs összetételét, amely az országos parancsnokból és két helyetteséből – az országos parancsnok általános helyettese és az országos parancsnok helyettese – állt, és az irányításuk alatt működő, a különböző szakirányítási feladatokat ellátó osztályokat és önálló alosztályokat.

A Szolgálati Szabályzat meghatározta az intézetek szervezeti struktúráját is, ahol a vezetői törzshöz a parancsnok, a parancsnokhelyettes, a főmérnök és a főkönyvelő tartozott, és az irányításuk alatt különböző szolgálati ágak működtek.

⁵³ Lásd: 23/1990. (X. 31.) AB határozat.

A korábbi állapotokhoz viszonyítva jelentősebb változás ezen a téren csak a biztonsági szakterületen történt, amikor is a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a 052/1967. sz. parancsával rendszeresítette az őrségparancsnoki beosztást.

A Szolgálati Szabályzat tartalmait tükrözi az Igazságügyi Minisztérium 1969-es szervezeti és működési szabályzata – IM SZMSZ – [101/1969. (IK 2.) IM sz. utasítás], amely kimondta, hogy „Az igazságügy-miniszter[...] ellátja a büntetés-végrehajtás felügyeletét” az 1963. évi 24. sz. tvr. 1. §-a alapján, továbbá „gyakorolja a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1964. évi 129. sz. határozatával módosított 1959. évi 105. sz. határozatában biztosított jogkörét.”⁵⁴ (Ez utóbbi, fentebb már említett határozat a személyi állomány szolgálati viszonyával kapcsolatos rendelkezéseket foglalta magába.) Megjegyzem, hogy ekkor az IM-en belül a Személyzeti főosztálynak *Büntetés-végrehajtási személyzeti csoportja* működött.

Az Igazságügyi Minisztérium következő, 1978-as SZMSZ-e [120/1977. (IK 1978. 1.) IM sz. utasítás] szerint: „A miniszter a minisztérium útján felügyeletet gyakorol (...) a büntetés-végrehajtás (...) felett.”⁵⁵ Az SZMSZ szerint a minisztériumnak nem volt önálló, a büntetés-végrehajtás irányításával foglalkozó részlege.

Az 1980-as IM SZMSZ [104/1980. (IK 3.) IM sz. utasítás] szerint: „A miniszter a minisztérium útján felügyeletet gyakorol (...) a büntetés- végrehajtási szervek és a büntetés-végrehajtási tevékenység (...) felett.”⁵⁶ Jelentős változás viszont, hogy – az SZMSZ szerint – az Igazságügyi Minisztérium több főosztályához is tartozott a büntetés-végrehajtás ügyeivel foglalkozó részleg: az IM Személyzeti és Oktatási Főosztályának volt Büntetés- végrehajtási Személyzeti Osztálya, a Terv- és Pénzügyi Főosztálynak Büntetés-végrehajtási Költségvetési Ellenőrző Csoportja, valamint a Tudományos és Tájékoztatási Főosztálynak Büntetés- végrehajtási Tudományos Csoportja.

1985-ös IM SZMSZ [101/1985. (IK 1.) IM sz. utasítás] szerint: „A miniszter felügyeletet gyakorol (...) a büntetés-végrehajtási szervek és a büntetés-végrehajtási tevékenység (...) felett.”⁵⁷ Ekkor az Igazságügyi Minisztérium egyetlen főosztályának sem volt a büntetés-végrehajtás működésével foglalkozó szervezeti egysége, ebből tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a BVOP ismét (lásd az 1978-as IM SZMSZ-t) „teljes” önállóságot élvezett.

Az 1985-ös SZMSZ szerint: *A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (...) az igazságügy-miniszter felügyelete alatt álló fegyveres szervezet irányító parancsnoksága, amely az Igazságügyi Minisztérium szervezetébe tartozik, de elkülönített költségvetéssel és szervezettel működik.*”

⁵⁴ 101/1969. (IK 2.) IM sz. utasítás az Igazságügyminisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról. 1–2. o.

⁵⁵ Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1978, IM. 6. o.

⁵⁶ Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1980, IM. 6. o.

⁵⁷ Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1985, IM. 6. o.

A dolgozat korszakhatárát, az 1990-es esztendőt „átlépve”, a rendszerváltás utáni első minisztériumi szervezeti és működési szabályzat, az 1991-es IM SZMSZ [3/1991. (IK 6.) IM utasítás] így fogalmaz: „Az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság az igazságügy-miniszter felügyelete alatt álló fegyveres szervezet irányító parancsnoksága, amely önálló fejezetszintű költségvetéssel és szervezettel működik.”⁵⁸ Az SZMSZ szerint az Igazságügyi Minisztérium XIII. főosztálya a Büntetés-végrehajtási Ügyek Önálló Osztálya.

⁵⁸ Az Igazságügyi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, 1991, IM. 3. o.

Az integritás

Néhány börtönügyi megfontolás Stanisław Lem két műve alapján

Bevezető

Nem kevesebb mint négy évet dolgoztam a Budapesti Fegyház és Börtönben nevelőként, tehát közvetlenül a fogvatartottakkal. Mindez 1995 szeptemberétől kezdődött, nem sokkal azután, hogy befejeztem a Rendőrtiszti Főiskolát (ami ma már a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kara). Végzős koromban ismerttettem meg Lőrincz József professzor úr Foucault és Goffman tanaival. Soha nem felejttem el azt az első órát, amit a professzor a *Felügyelet és büntetés* első lapjának¹ felolvasásával kezdett, ahogy Robert-François Damiens-t gyötrelmes módon kivégzik. Engem azóta „megszállt” Foucault, és nem is nagyon tudok tőle elszakadni. A Gyűjtőben fogalmazódott meg bennem a gondolat, miszerint a börtönben mindig olyan dolgokat lehet látni, amire azt hisszük, hogy ez a legszörnyűbb történés, amit valaha láttunk. (Szolgálatom során láttam olyan fogvatartottat, akinek szaruszarva nőtt; sőt olyat is, akit úgy ápoltak, hogy csak két ágyon fért el, mert annyira túlsúlyos volt.) És aztán mégis történik valami még szörnyűbb (hasra falcoló fogvatartott halt meg szinte a karjaimban...), és így tovább (Dániában állkapocs nélkül élő fogvatartottal beszélgettem, ha ez a beszélgetés a részéről egyáltalán lehetséges volt...). Tehát a börtönhöz erős idegzet kell, és úgy gondolom, hogy a börtön valahogy próbálgat, mindig azt a képét mutatja, ami éppen engem, éppen akkor a legjobban zavar. A klinikai pszichológia ezt egyszerűen traumatizációnak vagy kiégésnek hívja, azonban szerintem ennél jóval összetettebb és bonyolultabb a képlet.

Goffman írja az *Asylums*-ban², hogy a börtön (a totális intézmény) egyik sajátossága, hogy a bent lakók közössége megtudja az újonnan érkező személy legféltebb titkát. Bármi legyen is az. Hogy mi az őrület tárgya, hogy a fogvatartottnak mi a bűncselekménye, esetleg azt is, hogy az mennyire *piti*. Megtudják azt is, hogy milyen menők a családtagok, mekkora az a vagyon, ami felett a rab rendelkezik. Ha a bűncselekmény bestiális, a fogvatartottnak folyton azzal kell élnie a börtönben, hogy a többi rab szembesíti a tetteivel. Így van ez a gyilkosokkal és a szexuális

¹ Michel Foucault (1990): *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, Gondolat. 9–12. o.

² Erving Goffman (1961): *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York, Doubleday Anchor.

bűnelkövetőkkel. Ez a folyamat végül is két funkcióval bír: egyrészt ennek köszönhetően épül ki a helyi struktúra, aminek az alapja a hierarchia és a hálózati szerveződés. A fogvatartottak a zárkán belül, először „letapogatják”, majd lejátsszák, hogy kinek lesz kártyatartozása, kié lesz az alsó ágy, kinél fogják elrejtteni a tiltott tárgyat, azaz kiépítik a hierarchiát. Ez az információ akár egy másik épületbe, sőt másik intézetbe is elterjed. Ez az a börtönigazság, hogy a kártyatartozás elől nem lehet elmenekülni. Azaz a hálózat is működik.

A börtönön kívüli baráti köröm is érdeklődött a börtön iránt, és azzal kellett szembesülnöm, hogy képtelen vagyok elmagyarázni a börtön valóságát. Ahhoz egyszerűen ott kell lenni, hogy megértsük. Máshogy nem lehet. Ha pedig a munkatársi baráti körömmel találkoztam, félszavakkal megértettük egymást; tudták, mit jelent, hogy *káté kell a béef-hez*, hogy a *rívó nem rinyó*, vagy – ahogy most is – tudják, hogy *a rajok és a jógyerekek is menők, nem gizdáskodnak*. Ezeket a jelenségeket más egyetemek hallgatóinak órákig lehet magyarázni, mégis mindig marad kérdésük.

A lelki integritás

Lem *Solaris* című művéből³ két momentumot emelek ki: az egyik a *kis apokrif*, a másik a *vendég*. A könyv tartalmának ismertetésétől most eltekintek, mert nem lenne elég a megengedett terjedelem.

A kis apokrif jelenetben egy helikoptervezető az idegen bolygón bizarr dolgot lát: egy óriás csecsemőt, aki véletlenszerűen mozog, és egy nyári kertet, ahol méhkaptárak vannak. Egy bizottság hallgatja meg éppen, aminek a funkciója ketős: a bizottság tagjai egyrészt pszichiátriai szempontból közelítenek a kérdéshez, mert az gondolják, hogy a látottak hallucinációk; másrészt fegyelmi szempontból is vizsgálják a történetet, mert az álláspontjuk szerint mulasztások is történtek. A helikopter vezetője tudja, hogy a látomásai valóságosak voltak, és azt is tudja, hogy az, amit látott, egy szerencsétlenül járt ember *legbensőbb titkainak manifestációja*, ezért csak akkor folytatja a vallomását, ha a bizottság garantálja, hogy a meghallgatás bizalmas, és nem pszichiátriai természetű. Erről nem tudja a bizottság biztosítani, ezért a helikoptervezető etikai szempontok miatt hallgatásba burkolózik, és inkább nem mondja meg, hogy mit látott *még*, inkább elviseli, hogy őrülnék tartásák.

Számos esetben találkoztam ezzel az élménnyel a börtönben. A fogvatartottak nem osztottak meg bizonyos információkat egyes, talán még érthető történetekről, mert attól tartottak, hogy a kiadott információnak nem várt következményei lesznek rájuk vagy a társaikra nézve. Magam is szembesültem ilyen mélységekkel. Egyszer egy rendkívül renitens fogvatartott gyermeke úgy halt meg, hogy a kerti locsolócsapból ivott, szájjárat kapott, és a víz szétrobbantotta a belső szerveit. A fogvatartott egyébként olyan mértékben manipulatív és szemtelen volt, hogy még

³ Stanisław Lem (1999): *Solaris*. Budapest, Magyar Könyvklub.

„azt sem hittük el, amit kérdezett”, de a tragédia mindenkit megrázott. Vezető-bilincsből kellett előállítani a temetésre; erősen esett, a dombtetőre nem tudott felmenni a rabomobil, ezért az öröknek ki kellett szállniuk, hogy tolják az elakadt járművet, de a kerekek összefröcskölték őket, és mindeközben a családtagok vagy segítettek, vagy átkozták, szidták a kollégákat. Láttam őket, ahogy bejöttek az intézetbe a temetés után. Leírhatatlan volt. Csak néztek maguk elé, és nem nagyon akartak beszélni arról, ami még egyébként történt. És korántsem a legszélsőségsé-
sebb példát hoztam fel itt.

A vendég olyan lény a Solarisban, aki a bolygó körül keringő űrállomáson hirtelen jelenik meg az emberek szeme előtt, teljesen valóságos, viszont mégis teljesen egyértelmű, hogy nem létezhet; azaz egy bizzar másolat. A főszereplő Kris Kelvin pszichológus előtt például az egykori szerelme jelenik meg, aki miatta lett öngyilkos egy veszekedés után. Kelvin tudja, hogy a másolat tökéletes, de azt is tudja, hogy a barátnője nem lehet igazából itt, hiszen meghalt. Kelvin soha senkinek nem beszélt erről, mégis megjelenik a vendég. Az is érdekes, hogy hogyan jelenik meg: a könyv második jelenetében egy, már a bázison lévő személy (Snaut) próbálja figyelmeztetni Kelvint, hogy mi fog vele történni, aki naivan és könnyelműen azt hiszi, hogy az előző személy örült. Aztán, amikor Kelvinnek is megjelenik a vendég, már ráébred, hogy mit is akart mondani a másik. A vendéghez a következő nagyon intenzív érzelmek kötnek: szégyen, szeretet, szerelem, bánat, meghökkenés, elkeseredés, reménytelenség, idegesség. Mindez egyszerre. A fogvatartottak *recsegésnek* hívják ezt az állapotot.

A börtönanalógia itt az, hogy Kelvin előtt *a legféltettebb titka manifesztálódik*, ahogy a többi személy előtt is, aki a bázison tartózkodik. Kelvin egyrészt iszonyatos lelki kínokat él át a vendég miatt, mert folyton azzal kell szembesülnie, hogy a jelenés nem lehet igazi. Ehhez hasonló élményeket tanulmányozhattam börtönpszichológusként, amikor a férfi fogvatartottak mindenféle mentális technikákhoz folyamodtak, hogy felidézzék a szerelmeiket. Ha ezt nem tették, akkor sok esetben a szerelem démonként jelent meg az életükben – legalábbis így gondolták –, elhagyták őket, nem válaszoltak, nem jöttek beszélőre és így tovább. Kelvin ezen kívül szégyelli a vendégét a többi bázislakó előtt, és nem akarja megosztani velük az élményt, éppen úgy, ahogy rabok nem akarják kitergetni egymásnak a szennyesüket.

Hihetetlen érdekes, hogy a szereplők később rájönnek, hogy a vendégeket az alattuk hullámzó bolygó hozza létre úgy, hogy *letapogatja* az agyukat, megtalálja a tudatban a legféltettebb titkot, és létrehozza azt, olyan módon, hogy ez a démon *képtelen elszakadni* a titok gazdájától. A bolygó kvázi úgy viselkedik, mint egy zárközösség: kipuhatolja a szégyent, és folyamatosan szembesíti vele az egyént. A bolygó úgy próbál kommunikálni vagy kapcsolatot teremteni, hogy a pszichoterror eszközt választja. A zárközösségben éppen ezen a jelenségen alapszik az emberek közti kapcsolat abban az esetben, ha pár fogvatartott sanyargat egy másikat (avagy minden esetben, de nem ilyen kiélezett módon). Azzal szembesültem a Solaris olvasása közben, hogy tökéletesen lefesti a börtönt, ábrázolja a börtön va-

lóságát, megtalálja azokat a szavakat és képeket, amikkel a börtön belső történéseit egy metaforában le lehet írni. Metaforában, ez igaz, de le lehet írni.

A bolygó persze nem gonosz, nem is akar gonosz lenni, inkább a maga szempontjából semleges, és sejthető, hogy éppen effektív akar lenni: kapcsolatot akar teremteni az idegen civilizációval, az emberrel. Ha a bolygó egyáltalán „akar”. Éppen így a börtön: ő maga azért jött létre, hogy a kínzást és tortúrát helyettesítse, és a büntetést humanizálja. Azonban ez (pl. Foucault, Jock Young⁴, Mathiesen⁵, David Garland⁶ és mások szerint) egyáltalán nem, semmilyen formában sem sikerült. A börtön nem gonosz, legalábbis a jog szerint nem gonosz, de nem is jó (ha Bentham haszonelvűségében és a Panopticon ideájában⁷ hiszünk); de mégis: a korábban leírt, megcáfolhatatlan élmények miatt mégiscsak gonosz, vagy minimálisan semleges az emberi komfortérzet iránt (olvassuk csak el az Ivan Gyenyiszovics⁸ egy napját vagy a Gulag szigetcsoportot⁹ vagy Walter Jens Az utolsó vádlott¹⁰ és Roberto Bolaño 2666¹¹ című könyveit!). A jog azt feltételezi, hogy a társadalom olyan „akar” lenni, hogy a börtön ne legyen gonosz hely. Számos társadalomtudós cáfolta meg ezt a tézist, de mindannyian érezzük, hogy a jogban hinnünk kell, mert megmaradtunk ezen a pályán, amit úgy hívnak, hogy büntetés-végrehajtás. Egyébként maga a retribúció-tézis is azt sugallja, hogy a társadalom egyes szegmensei a börtönre olyan nyomást gyakorolnak, ami a börtönt a leggonoszabb helyé teszi a világon. Zimbardo¹², aki a szimulált börtön kísérletet vezette Stanfordban, később pedig kiállt az Abu Ghraib börtönbeli gaztettek elkövetői mellett, bizonyára helyeslően bólogatna, ha olvasná ezeket a sorokat. Teljesen relatív, hogy mi a börtön hatékonysága, illetve, hogy mikor hatékony egy börtön, és kinek a számára.

A történet során Kelvin kísérletet tesz arra, hogy a bázison tartózkodó többi emberrel is találkozzon, azonban ez nehézkesen megy, mert a többiek a szobájukban elbarikádozzák magukat, mert nem akarják, hogy más is lássa a titkukat. Ez az önszeparáció annyira erős, hogy ha a vendég velük van, valóban ki sem jönnek, önként bent maradnak a kuckójukban. Elgondolkozhatunk talán, hogy valójában

⁴ Young, Jock (2002): *Critical Criminology in the Twenty-First Century. Critique, Irony and the Always Unfinished*. In: Carrington, K. – Hogg, R. (szerk.) *Critical Criminology: Issues, Debates, Challenges*. Cullompton, Willan Publishing.

⁵ Mathiesen, Thomas (2005): *Prison on trial*. Winchester, Waterside Press.

⁶ Garland, David (2001): *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. New York, Oxford University Press.

⁷ Hume, L. J. (1972): *Bentham's Panopticon: An Administrative History* in: Parekh, B. (ed.) (1993): *Jeremy Bentham: Critical Assessments*. Taylor & Francis. 191–224. o. // Másik forrás: Hume, L. J. (1972b): *A Bentham's Panopticon: An Administrative History I*. *Australian Historical Studies*, 15, 61, 703–721. oldal – Parekh a tanulmány hosszabb változatát adta ki. [FG.]

⁸ Szolzsenyicin, Alexandr (2011): *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Budapest, Európa.

⁹ Szolzsenyicin, Alekszandr (1989): *A Gulag szigetcsoport*. Debrecen, Új idő.

¹⁰ Jens, Walter (1980): *Az utolsó vádlott*. Budapest, Magvető.

¹¹ Bolaño, Roberto (2009): *2666*. London, Picador.

¹² Zimbardo, Philip (2012): *A Lucifer-hatás*. Budapest, Ab Ovo.

mi is a vendég? Lehet, hogy az élő lelkiismeret? A lelkünknek azon oldala, amelyik megmutatja a legocsmányabb bűnünket? Talán csak Lem tudta igazán, hogy mit akart ábrázolni, azonban nekünk fel kell figyelnünk arra, hogy a bezárkózó emberek egyáltalán nem akartak kijönni, ha velük volt a vendég. Érdekes dolog ez. Az őrzés szempontjából rendkívül hatékony lehetne egy olyan börtön, ami képes lenne ezt a vendéget a fogvatartottak számára produkálni. Persze ilyen nem lehetséges, csupán egy ötlet lehet az efféle börtön, azonban maga a börtön szervezete képes arra, hogy a vendéghez nagyon hasonló képződményeket gyártson.

Egyrészt a rabtársak, a zárkán belüli és kívüli diskurzus is képes arra, hogy történet-atomokból olyan környezetet teremtsen, ami immobilizálja az egyént. Több olyan fogvatartottról lehet hallani, akik nem mennek le a sétára, mert félnek a többiektől, vagy nem is mernek velük szembesülni a szégyen miatt, amit a bűncselekményük miatt éreznek. Egyszer beszélgettem egy olyan fogvatartottal, akinek azonnal megjelentek az áldozatai, amint behunyta a szemét, ezért hosszú ideig nem tudott aludni, és ha elaludt, rémálmok gyötörték. A rivális csoport tagjai a börtönben megfenyegették, és az ő fejében egy olyan forgatókönyv állt össze, amely szerint, ha a kimegy a szabad levegőre, meg fogják ölni. Mindegy, hogy ez a narratíva igaz volt, vagy sem, a lényeg az, hogy immobilizálta a fogvatartottat.

Másrészt a kognitív terápia is képes arra, hogy a börtönben előállítsa a „vendég-helyzetet”. Ez a folyamat persze szakemberek vezérlésével folyik, és a lényeg az, hogy a fogvatartottban tudatosodjon, hogy mit követett el (leginkább szexuális bűnelkövetőknél vagy családon belüli erőszak elkövetőinél működik a módszer). Dániában láttam egy börtönben, hogy egy ilyen fogvatartottnak az intézet speciális rezsimit hozott létre, még a sétán sem találkozhatott senkivel. Teljes izolációban volt. Gondoljunk bele, hogy a magyar intézetekben kik azok a rabok, akik hasonló helyzetben vannak, kik azok, akiket a többiektől kell védeni, és kik azok, akiket a veszélyességük miatt kell izolációban tartani. Mindegy, hogy milyen státuszban vannak, szinte biztos, hogy ezek az emberek a börtönben démonokkal küzdenek, akik nagyon hasonlítanak a Lem által leírt vendégekhez. Birtokomban van több, olyan fogvatartott által készített rajz, amely egyértelműen arról árulkodik, hogy a fogvatartottak démonokkal harcolnak. Egyfajta önterápia ez, amit a börtön önmagától szül meg. Érdeemes lenne a már meglévő jelenséget összekötni a módszertannal, amit kongnitív behavior terápiának hívnak.

A testi integritás

Lem másik műve, amit érdemes megemlíteni, *A futurológiai kongresszus* címet viseli¹³. Itt sem ismertetem a mű tartalmi elemeit, mert annyira szövevényes, hogy lehetetlen feladatára vállalkoznék. Lem 1970-ben írt látomásában, 2039-ben már nincs börtön, hanem olyan ruha van, amibe láthatatlan szálakat fűznek. A szálakat gépek vezérlik, és ezek a gépek bizonyos tetteket nem engednek az elkövetőnek. Érdekes; lehet, hogy ez lesz az elektronikus felügyelet jövője, és a tényleges börtön

¹³ Stanisław Lem (1974): *Álmatlanság*. Budapest, Európa.

vége? Gondoljunk bele, hogy ez milyen mértékű és minőségű beavatkozás lenne az emberi test integritásába.

Mártöbbévtizede létezik egy ehhez hasonló módszer, az úgynevezett *olfaktórikus averzió*, ami arra sarkallja az egyébként nem is a börtönben lévő pedofil bűnelkövetőt, hogy bizonyos helyeket kerüljön el, vagy bizonyos dolgokra ne gondoljon¹⁴. A kezelés többlépcsős, és a börtönbüntetés helyetti alternatívaként ajánlhatják fel. Az első fázisban kiválogatják azokat a képeket, amelyek az önként jelentkező kliensben szexuális gerjedelmet keltenek. Az izgalmi állapotot egy fallométerrel követik nyomon, és az adatokat rögzítik. Az adatok feldolgozásából következtetnek arra, hogy milyen nem megengedett képekre asszociál az egyén kórosan, és ezekből a képekből egy profilt készítenek. A kliens nézi a megjelölt képeket, és kellemetlen szagundort társítanak a képi tartalmakhoz, olyan módon, hogy a személy orrába ammóniát vezetnek, ez a szag váltja ki az undort, ami felülírja a vonzalmat. Addig végzik az ingertársítást, amíg a fallometrikus adatok megfelelőek lesznek. Ezek után tesztelik a személyt szagundor nélkül, de a fallometria további alkalmazásával; arra kíváncsiak, hogy valóban kiütődtek-e az ingerek. A végső állomás az, hogy a szexuális bűnelkövető elhagyhatja a kezelőhelyet, de a derekára kötnek egy ammóniás pumpát, amiből az esetleg észlelt, nem megengedett inger esetén önmagának kell adagolnia a szagundort. Természetesen a módszert kognitív behavior terápiával és elektronikus felügyelettel is lehet kombinálni. Érdekes fordulat, hogy a beavatkozást jelenleg nem alkalmazzák, mert nincs olyan szituáció, amikor például egy pedofil embert nem megengedett ingerekkel lehetne elárasztani. További megfontolandó tényező, hogy a vizsgálatot és a méréseket végző személyek vajon milyen mértékben tekinthetők kockázati csoportnak, lévén ők maguk is látják a nem megengedett képeket, azaz *érintettek*. Megjegyzendő, hogy etikai szempontból a szexuális testi integritás megtörése szintén szexuális aktus, sőt ezen belül szexuális abúzus. Gondoljunk a fallométer felhelyezésére. Ebből a szempontból felmerülhet a kérdés, hogy vajon meddig lehet elmenni az állami hatalom gyakorlásában, még abban az esetben is, ha a kliens a beleegyezését adta.

Ha Lem logikáját követjük, felvázolhatunk egy még cizelláltabb folytatást: A fallometriát és mindegy egyéb emberi tényezőt robotizálnak és automatizálnak. A kezelés tényleg csak önkéntes döntéssel alapszik, technológiai fejlesztéssel megoldják, hogy más embernek ne kelljen közreműködni, illetve más embernek ne kelljen megnéznie a képeket. Az utolsó fázisban pedig az utcai, azaz kinti vagy szabad adagolást nem bíznák a véletlenre, hanem azt is egy számítógép végezné, egyenesen az orrba ültetett érzékelőkön keresztül. A metrikus eljárásokat is digitalizálnák, és például az egyén alsóneműjében lenne a miniatűr fallométer. Sőt az is elképzelhető, hogy az eljárást nanotechnológiával, és nanorobotokkal, mesterséges vírusokkal oldanák meg. Az egész kezelés láthatatlan lenne a kívülállók, sőt talán az alany számára is. A gyermekek meg tovább játszanának nyugodtan a parkokban, a szülők meg arról ismernék fel a pedofileket, hogy hirtelen az orrukhoz kapnak, és elszaladnak.

¹⁴ Marshall, W. L. – Eccles, A. (1991): Issues in Clinical Practice with Sex Offenders. Journal of Interpersonal Violence, 6 (1991): 68–93. o.

Látható, hogy *a büntetés automatizálása nem éri el a büntetés célját*, sőt rémületet kelthet; valahogy bizarr és embertelen a folyamatok végkimenetele. Az érintettség miatt az emberi tényezőt ki kellene vonni a büntetés-végrehajtásból, azonban maga a büntetés veszítene a hatékonyságából az emberi jelenlét csökkenésével.

Végszó

A két elemzett mű alapján láthatjuk, hogy a testi és a lelki integritás mennyire képlékeny, és hogy a börtön ezekbe hogyan képes beleavatkozni. Természetesen nem csak a börtön teszi ezt az emberekkel, hanem a kórház, az iskola és a közlekedés is. Hogy csak pár példát említsünk: a kórházban az orvosnak közölnie kell a rossz hírt a beteggel, valamint a kórházban a testi deformitás legsúlyosabb példáival találkozhatunk; az iskolában egy rossz tanár vagy a diáktársak életre szóló traumákat okozhatnak a gyermek lelkében; a közlekedés során szörnyű baleseteket okozhatunk, láthatunk vagy éppen az áldozatai lehetünk. Ezeket a példákat azért hoztam, hogy rávilágítsak, hogy a börtön nem lóg ki a sorból, csupán a társadalmi struktúra része. A kórházban gyermekek születnek, az iskolában kitűnő tanulók bukkannak fel, valamint az utazás által számos kellemes élményt szerezhetünk; bizonyára a börtönnek is van ilyen oldala, amit érdemes felfedezni.

Stanisław Lem művei alapján kiragadott rémségek juthatnak eszünkbe, de ha Lőrincz József előadásait hallgatjuk, megcsodálhatjuk a „börtönügy” pozitív oldalát. Úgy tűnik, minden csak nézőpont kérdése. Számomra talán ez a Professor úr legszebb tanítása.

Változó nyomvonalon

A nevelői funkció formálódása a 80-as évektől napjainkig

„Rengeteg változatát lehet látni a nevelői szerep-megvalósításnak, varázsköpeny, amit magadra öltesz, de alatta te vagy. Talán ez az oka, hogy annyira lehet szeretni. De ez a gyengesége is! Milyen a jó nevelő? Senki nem tudja (az írásos anyagok elkészítése nem mérőeszköze ennek)! Nincs leírt elvárás, és nincs jól körvonalazott szakmai felépítmény. Ezért lehet mindenki olyan nevelő, amilyen szeretne!”¹

I.

A büntetés-végrehajtási szervezet vitathatatlanul egyik leghangsúlyosabb foglalkozási szerepe a nevelőé, melynek a 60-as években elindult és napjainkig tartó metamorfózisa leképezi szakmánk újkori történelmét. Tükör, melyben az elmúlt fél évszázad ideológiai, végrehajtásunk változó felfogása megmutatkoznak. Így van ezzel az írásom kezdeti időszakául választott 80-as évek szakmai munkája, mely önnönmagába foglalva őrizte meg a megelőző 20 év „lenyomatát”.

A nevelő funkcióit vizsgálva a 60-as évek közepére vált nyilvánvalóvá az a feladat, mely a bűnelkövetők morális átalakítását vette célba a pedagógia eszközeivel. E téren az ideológiai-szakmai áttörést az 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet teremtette meg, mert az átnevelést tűzte ki célul. A szabályozásnak kétségkívül a legfontosabb üzenete az volt, hogy az elítéltet a végrehajtás mélyen alávetett tárgyából annak alanyává emelte. *„A frazeológia végig tartalmazta a büntetés céljaként a pozitív irányú változás elérését, mivel »(a) szocialista államban a bűnözés elleni küzdelemben hatalmas szerepet játszik a meggyőzés, államszerveink kulturális, nevelő hatása.(...) A feladat kettős: az elítélt elszigetelése és átnevelése.»²* A rend és fegyelem fenntartásán kívül az erkölcsi és politikai felvilágosítás, meggyőzés elemei jelentek meg a gyakorlatban, ebből következett, hogy a pedagógia köntösébe bújtatott nevelői hatásrendszer bővelkedett rendfenntartói feladatokban.

A 70-es évek derekán már nyilvánvalóvá vált a kitűzött cél elérhetetlensége. A feladatok átfogalmazása következtében a nevelés erőszakosabb átformáló jellege megenyhült, és az átnevelés helyett a fogvatartottak *nevelését* tűzték ki elsőd-

¹ Névtelen hozzászólás Fliegau G.: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése c. írásához -<http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-neveles-presztizscokkenese.html#more> [2011.12.28.]

² Huszár L.: Medikális modell. A treatment/nevelés történeti áttekintése. Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 64. p.

leges célként. „A fellendülő börtönügyi tudományosság, valamint a korszerűsítés irányába ható gyakorlati tapasztalatok felhasználásával megkezdődtek a büntetés-végrehajtás kodifikációs munkálatai, amelynek eredményeként lépett hatályba az 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet³ a büntetések és intézkedések végrehajtásáról. A jogszabály az 1966-os bv. tvr. szellemét követte, annak túlvállaló optimizmusa nélkül. Ez mindenekelőtt a szabadságvesztés végrehajtásának célmeghatározásában mutatkozott, mely már nem írta elő az elítéltek »törvénytisztelő állampolgárrá átnevelését«. Az új jogszabály a végrehajtás feladatává annak elősegítését tette, hogy »az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.«⁴

A nyugati társadalmak börtönügyében egyre inkább felerősödött az a szemlélet, miszerint különösen a pszichológia, de a szociológia és a pszichiátria is olyan eszköztárral bír, mely alkalmas megváltoztatni az embert. Az ún. *treatment* alapelve szerint a kriminális viselkedés oka a személyiségben rejlik, így arra nem büntetéssel, hanem kezeléssel kell hatni. „A *treatment* három alapvető elemet tartalmazott: a határozatlan tartamú büntetés elvét, a klasszifikációt⁵ és a különféle programokat.⁶ A szakmának egészen a 70-es évek elejéig kellett várnia arra, hogy a nevelői feladatrendszerben uralkodó pedagógiai módszerek kiegészülhessenek a pszichológia módszereivel. A *treatment* hatására – bár más ideológiai alapon – „a nyugathoz képest mintegy 10–15 év késéssel, a nevelő mellett megjelent a pszichológus is.(...), elismertté vált, hogy (...) a büntetés-végrehajtásnak nem csak az elítélt osztálytudatát, hanem a személyiségét is meg kell céloznia (...). Nagyjából ugyanazt a célt tűzte ki maga elé, mint a nyugati koncepciók főárama: a megtorló jelleg mellett nagyobb teret engedni a megjavító eljárásoknak.⁷ A nevelés, korábbi szűkebb fogalmából kilépve, gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, melyek növelték a szabadultak visszailleszkedésének esélyét. Általánosan elmondható, hogy a *treatment* jobbitó szándékú elgondolásai szinte mind megjelentek valamilyen formában a büntetés-végrehajtás fejlesztési terveiben. Bár hazánkban a nyugat-európaihoz hasonló fejlődési folyamat nem zajlott le, mégis a *treatment* egyes elemei kimutathatóak a későbbiek során. „A klasszifikáció vagy az annak megfelelő módszerek bevezetésének lehetősége a 80-as években több formában (javaslat, koncepció) is felmerült. Egyrészt egy specializált központi kivizsgáló gondolatával, másrészt azzal, hogy a nevelő tevékenységében kiemelt szerepet kapott a fogvatartott megismerése, az ún. neveltségi szintek meghatározása és a nevelési terv kidolgozása.⁸

³ A továbbiakban: Bv. Kódex.

⁴ Lőrincz J.: Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. Jogelméleti Szemle, 2003/3. <http://jesz.ajk.elte.hu/lorincz16.html> [2012.09.26.]

⁵ A büntetés-végrehajtásban működő egységes felmérési, kategorizálási rendszer.

⁶ Huszár L. i. m.: 67. p.

⁷ Huszár L.: ...és bűnhődés. A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata. Kandidátusi értekezés. MTA, 1997. 25. p.

⁸ Huszár L.: Medikális modell... 67. p.

Visszatekintve az eddig vizsgált időszakra, megállapítható, hogy a 70-es évekre jellemző friss, a gyakorlatot jobban szolgáló elméletiség nem tudott felülkerekedni a pedagógia abszolutizmusán, ezért a 60-as években kikristályosodott törekvések és elvárások domináltak a nevelő mindennapi tevékenységében. A korszak szakmai szemléletét vizsgálva Huszár az alábbi jellemzést adta: „*A treatment magyar (és általában szocialista) változatának sajátossága az volt, hogy a személyiség formálása nem elsősorban mint terápiás (tehát pszichológusi), hanem inkább mint pedagógiai (...) feladat jelentkezett.*”⁹ Míg a gyakorlati alkalmazással kapcsolatban komoly előrelépés történt, a nyugatihoz hasonló treatment programok előfeltételeivel nem rendelkezünk.

A 80-as évek nevelőjének feladata, hogy megfelelő emberi, politikai és erkölcsi értékrenddel rendelkezve, az államhatalom képviselőjeként megtanítsa a fogvatartottat a helyes magatartásra, és elfogadtassa vele a társadalmilag is megfelelő erkölcsi normákat. A fogvatartottokról alkotott emberkép még mindig peszsimista, azt feltételezi, hogy a bűncselekmény elkövetetője az alapvető udvariasági szabályoktól az absztraktabb erkölcsi normák ismeretéig, fogyatékoságokkal küzd. „*A nevelés, mint kulcsfogalom tükrözi azt a viszonyt, ami a hatalom és a bűnöző között fennállt, utalva a szülő–gyerek, illetve a tanár–diák viszonyra. A bűnözővel tehát az a probléma, hogy infantilis, valamit nem tud, vagy éretlen annak belátására. Szerencse, hogy közbelép az apa, a tanító, adott esetben a Párt és Állam, és meggyőz, tanít, nevel.*”¹⁰ Az elítéltek nevelésének alapelveiben, a nevelői bánásmód megfogalmazásában a korszakra jellemző terminológia köszön vissza, bár a gyakorlatban már egyre kevesebb jelentősége volt az ideológiai befolyásolásnak.

A nevelés addigra elmúlt 20 éve alatt nyilvánvalóvá vált ellentmondásait a 80-as években már nem lehetett az asztal alá söpörni. Ezen időszak naprakész szakirodalmát jelentő „*Módszertani füzetek*” publicistái heves vitákat folytatva, őszintén fogalmazhatták meg a korszakra jellemző legégetőbb problémákat. Egyik legtermékenyebb szakmai párbeszéd apropóját az 1979-es *modellkörlet* kezdeményezés¹¹ szolgáltatta, megoldást keresve egy mai napig is létező problémára, melynek lényege: *a szabadságvesztés végrehajtásának célja csak egységes érték- és határendszer érvényesítése esetén valósulhat meg.* Nem volt nehéz megállapítani, hogy ennek legfőbb akadálya a szakterületi elszigetelődésben, a körletélet irányítására mutató feladatok ellentmondásában, a nevelés és a biztonság eltérő prioritásaiban keresendő. A feladatokon átívelő probléma orvoslását elsősorban abban látták a szakemberek, hogy a részt vevő intézetekben az akkori „*belső őrség*”¹² kettős irányítás alá került, mely változtatástól azt remélték, hogy a körletélet szervezetsége,

⁹ Uo.

¹⁰ Huszár L.: *Medikális modell...* 65. p.

¹¹ A körletek belső életének egységes irányítására irányuló kísérletre a modellkörlet-kísérlet, a kísérletben részt vevő körletekre a modellkörlet kifejezést használok a tömörség érdekében. A kísérlet első fázisa öt intézetet érintett, és egy évig tartott.

¹² Ma a körletfelügyelők megfelelője.

a szakterületek közötti párbeszéd és az információáramlás jelentősen javul majd. A hét évre elnyúló kísérleti próbálkozások gyümölcse 1986-ban érett be, mikor is a fentiekben bemutatott kettős irányítású körletélet – az előzetes házak és öt letöltő ház kivételével – átkerült a nevelési szakterülethez. Sajnos a kezdetektől eltelt időszak sem volt elegendő ahhoz, hogy bizonyos hiányosságokat kiküszöböljenek az új struktúrában. Ezek közül kettőt emelek ki, melyek véleményem szerint még ma is jellemzik a szakterület működését:

- az egymás mellé rendeltségből hatalmi rivalizálás alakult ki a nevelők és a felügyelők között (kompetenciaharc);
- mivel a felügyelők nem kaptak a korábbiaktól eltérő feladatokat, ezért legtöbbször egyéni kezdeményezéseken múlt a szorosabb és jobb együttműködésre törekvés.

Az 1983-ban megszületett *„Büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója”* (továbbiakban: Koncepció) kidolgozását az 1979. július 1-jén hatályba lépett Bv. Kódex és az ehhez kapcsolódó utasítások készítették elő. A jogszabály legfőbb nívója volt, hogy a *„társadalom védelme, a bűnözés csökkentése érdekében egyértelműen a nevelést tette a büntetés-végrehajtás fő feladatává, leglényegesebb tartalmi elemévé”*¹³ Ebből a tényből adódóan jogos elvárásként fogalmazódott meg, hogy a nevelési tevékenységet átvilágítsák és a továbbfejlődés irányát meghatározzák. A Koncepció *a nevelés feltételrendszerének* szisztematikus és minden körülményre kiterjedő értékelését tartalmazza. Kiemelésre érdemes néhány máig helytálló megállapítás: az *elhelyezés feltételei* elégségesek, de nem megfelelően szolgálják a szabadságvesztés célját; a *személyi feltételek* nincsenek összhangban a nevelőmunka követelményeivel, ezért szükséges a nevelői létszám emelése¹⁴ és a körletélet átalakítása. A *munkáltatási feltételek* tekintetében a teljes körű foglalkoztatásra törekvés igényét összhangba kell hozni az elérendő nevelési célokkal, *„ki kell dolgozni (...) a konkrét munkatevékenységnek a személyiségre gyakorolt hatása fejlesztésének lehetőségeit.”*¹⁵ A megfelelő *szervezeti feltételrendszer* megteremtéséhez a Koncepció lényeges hiányosságokat tárt fel: a nevelés mint komplex feladat és a szakszolgálatokra tagolódó szervezet között ellentmondások keletkeztek, mivel nem alakult ki nevelőközösség a felügyelők és nevelők között, ezért az elítélteket nem érik egységes hatások. A feladatok differenciáltsága szükségessé tenné az intézetek profiltisztítását és egy központi kivizsgáló létesítését. Összességében megfogalmazódott az a lényeges megállapítás, hogy *„a büntetés-végrehajtás szervezete – sajátos irányítási és magatartásszabályozási formák miatt – csak mérsékelten segíti elő a szabadulás utáni beilleszkedést.”*¹⁶

¹³ Módos T.: A koncepció kiinduló alapjai. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 34. p.

¹⁴ A jelzett időszakra jellemző fogvatartott-nevelő arány szerint átlagosan 80-100 fogvatartottra jutott egy nevelő. Forrás: Vincze T.: Az elítéltek nevelésének helyzete, a továbblépés lehetőségei. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 6. p.

¹⁵ Vincze T. i. m.: 12. p.

¹⁶ A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 4. p.

II.

A 90-es évek elejére a büntetés-végrehajtás ideológiai muníciója elfogyott. Erre az időszakra tehető egy újabb hangsúly-áthelyeződés, melyet bizonyít, hogy a nemzetközi tudományos tanácskozások alapkérdéseiben a *Mi működik?, Hogyan tudhatjuk meg?, Hogyan mérhetjük?* kérdések kapcsán a treatment gyakorlati elemei bukkannak fel újra. Magyarországon az Európa Tanács börtönügyi ajánlásaihoz csatlakozva új fogalmak jelentek meg: a rehabilitáció, a normalizáció¹⁷, nyitottság¹⁸ és felelősség¹⁹ elve. Az új elvekkel összhangban az 1993. évi XXXII. törvény – amely a Bv. Kódex első átfogó módosítása volt – bevezette az *enyhébb végrehajtási szabályok* (EVSZ) jogintézményét. A szabadságvesztés feladatának az elítélt önbecsülésének fenntartását és felelősségérzetének fejlesztését határozták meg, melyhez „... fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit.”²⁰ A paradigmaváltás következményeként az elítélt személyiségi jogai kerültek előtérbe. Megfogalmazódott a garanciális büntetés-végrehajtás gondolata, melynek lényege, hogy az alapvető jogok gyakorlása mellett, az elítélt kötelességeinek teljesítése fejében többletjogokat (szabadabb életkörülményeket) élvezhet. Nagyobb hangsúlyt kapott a fogvatartott saját sorsával kapcsolatos döntési felelőssége, mind a börtönbéli életkörülményei alakulása, mind a szabadidejének eltöltése tekintetében.

Mindebből következik, hogy a 90-es évek első felében a demográfiai, szakmapolitikai és jogszabályi változások komplex módon éreztették hatásukat a szakterületen, ami a nevelőket gyors és jelentős változások elé állította. A 90-es évek „garanciális büntetés-végrehajtása” nagyon sok adminisztratív feladattal nehezítette a mindennapi munkavégzést. Mindemellett szakmai problémaként jelentkezett a civil szféra felé történő – az addig elképzelhetetlennek tűnő és sokak szerint kevésbé átgondolt – nyitás. Végh idejekorán megkongatta a vészharangokat: „A közelmúlt történései és a várható jövő a büntetés-végrehajtáson belül is sok bizonytalanságot okoz. (...) Egyrészt lerakjuk fegyvereinket, másrészt a legkülönbözőbb csatornákat nyitjuk ki a fogvatartottaknak, hogy – reméljük csak képletesen – felfegyverkezzenek ellenünk! Aztán ha megszűnik a munkakényszer és a tanulási kötelezettség, még idejük is lesz kellemetlenkedni. Mi pedig nem győzzük majd kivizsgálni az ügyeket, járhatunk tárgyalásról tárgyalásra magyarázkodni. Ebben az eszköztelen kiszolgáltatottságban, a társadalmi ellenőrzés megannyi fórumán csak azzal igazolhatjuk tevékenységünket, ha az eddiginél nagyobb hangsúlyt fektetünk a reszocializációra”²¹

¹⁷ A fogvatartott csak a szabadságától van megfosztva, ezért joga van egyéb emberi jogainak gyakorlásához, vagyis a börtönön belül is a normálshoz hasonló életkörülményekhez.

¹⁸ A börtönöknek nyitottakká kell válniuk, a teljes elszigeteltségnek csak különleges biztonsági okai lehetnek.

¹⁹ A fogvatartottnak éreznie kell, hogy a börtönön belül is felelős az életének alakulásáért.

²⁰ Bv. Kódex 38. § (2) bek. A szövegbe beemelte a 1993. évi XXXII. tv.

²¹ Végh J.: Gondolatok a büntetés-végrehajtási nevelés jövőjéről. Börtönügyi Szemle, 1990. 4. 9. p.

Az új szemlélettel azonosulni nem tudó munkatársak pályaelhagyással és döm-pingszerű nyugdíjba vonulással reagáltak az előttük álló új feladatokra. Többek között ennek tudható be, hogy a korszak közepére lezajlott egy olyan generáció-váltás, melynek tagjai már különösebb aggályok nélkül el tudták fogadni azokat az új szellemiségű jogintézményeket, amelyek alapjaiban változtatták meg a büntetés-végrehajtás fejlődésének irányát. A jövő nevelője elképzelhetetlen a jelenlegi attitűdrendszer átértékelése és megváltoztatása nélkül – *Garami*²² szerint, aki azon az állásponton volt, hogy a paternalista szemléletet szükségszerűen fel kell, hogy váltsa a partnerség, az autokrata szemlélet helyébe kell, hogy lépjen a segítő együttműködés. A fogvatartotti problémák átvállalása helyett a nevelő feladatának mindinkább a tanácsadás irányába kell elmozdulnia.

Ruzsonyi és *Módos*²³ a büntetés-végrehajtási pedagógia irányából közelítette meg a nevelő változó szerepét. Módos szerint a nevelés egyfajta cselekvésszabályozás, a felfogás és meggyőzés alakítására irányul, és a fogvatartott egész életrendjére kihat, meghagyva annak önállóságát. Véleményük szerint a büntetés-végrehajtásban zajló nevelés leginkább korrekciós nevelésként értelmezhető, melynek célja a konstruktív életvezetés kialakítása. A korabeli tanulmányokat egybevetve az látható, hogy a büntetés-végrehajtási szakemberek egymástól két jól elkülöníthető irányvonalat képviseltek. *Garami* a *szociális munka* irányába képzelte a nevelői feladatrendszer továbbfejlődését, míg *Módos* és *Ruzsonyi* a *korrekciós nevelés* szerepét hangsúlyozta. Álláspontjuk szerint a pedagógiai tények arra utalnak, hogy a nevelési folyamat elképzelhetetlen a magatartás- és tevékenységformálás nélkül; újfajta, komparatív szakmai látásmódra van szükség, mely egyesíti és felhasználja a pedagógiában, a szociális munkában és a pszichológiában leírt módszereket.

Röviden értékelve az időszakot megállapítható, hogy a nevelés nem változott abba az irányba, melyet a témával foglalkozó szakemberek korábban prognosztizáltak. Talán senki nem sejtette, hogy a magyar büntetés-végrehajtás legnagyobb sajtóvisszhangot kapott eseménye, Döcher György elítélt halála 1999-ben²⁴ több évtizedre veti majd vissza a természetes szakmai evolúciót. Ahhoz hogy az ún. Döcher-ügy máig érezhető törésvonalként létezzen, jelentősen hozzájárult az esemény utáni jogszabály- és intézkedésmódosítási hullám is, mely a nevelők kompetenciavesztésével járt együtt. A rendszer természetes reakciójának következményeként elindult egy folyamat, melynek eredményeként a döntési szintek egyre feljebb tolódtak, és a nevelő meglévő szakmai önállósága lassan szertefoszlott. Az ezredforduló az áhított modern, minden részében megújult nevelés helyett, egy

²² Garami L.: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról.) *Börtönügyi Szemle*, 1997. 3. 71–80. p.

²³ Módos T.: Az elfelejtett tudomány. (A kriminálpedagógia időszerűségéről.) *Börtönügyi Szemle*, 2000. 2. 47–58.; Ruzsonyi P.: Javíthatatlanok? (A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje.) *Börtönügyi Szemle*, 1999. 4. 24–45.; Ruzsonyi P.: A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelési tansegédlet. Budapest, 2003, BVOP. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2003/2.)

²⁴ Döcher György elítéltet 1999-ben gyilkolták meg, miközben külső munkáltatásban vett részt. Az ügy vizsgálata sorozatos szakmai hibákat tárt fel.

szakmailag megrekedt gyakorlatot talált. Kifejezetten kedvezőtlen tendenciaként jelent meg, hogy a korszerű elvek szellemisége és a napi gyakorlatban testet öltő tevékenység egyre távolabb került egymástól. Az informatikai rendszer teljes kiépülésével az ún. hivatalnoki szerepkör vált leginkább hangsúlyossá, a nevelői tevékenység legfőbb mércéjévé téve a feljegyzések számának gyakoriságát és a határidők betartását, mindeközben elsorvasztva a minőségi csoportképzés és egyéni foglalkozás szerepét. A nevelői tevékenységét napjainkban is az „alibi tevékenységek” sokasága jellemzi, munkája során – kipipálandó – mennyiségi és nem minőségi feladatok várnak rá. A fentieket támasztják alá utóbbi évek nevelésről/a nevelői szerep változásairól írt dolgozatainak megállapításai: „... a nevelők erőfeszítését, munkáját kívülállók feleslegesnek, sőt károsnak tekintik (...), [a nevelő] pedagógiai törekvéseivel egyedül marad, igyekezetét a kollégák részéről meg nem értés, ellenszenv övezi...”²⁵

A nevelői munkával kapcsolatban megfogalmazódott félelem, hogy a nevelésben évtizedeken keresztül felhalmozódott tapasztalatot „az új típusú büntetés-végrehajtás nem tudja kellőképpen adaptálni, hasznosítani”.²⁶

Módos az eddigieknél is karakteresebben fogalmaz, amikor a 2002-ben lezajlott vizsgálatának²⁷ eredményeit elemzi. Az általa megkérdezettek megállapításai között szerepel:

- a pedagógiai akciók a jövőnek szólnak, ezért a napi gyakorlat során a munkatársak folytonos elutasításába ütköznek;
- csekély az eredménye a fogvatartottak pedagógiai befolyásolásának;
- a jelenlegi „kétarcú” gyakorlat káros, mivel a nevelők tényleges feladata (adminisztráció, felügyeleti kisegítő tevékenység) nem egyezik meg a deklarált célokkal (személyiségfejlesztés, segítő támogatás), s ez negatívan hat a személyi állományra;
- a nevelők „a múlt becsontosodott kövületei”, nincs valós funkciójuk, „lebegnek a struktúrában”, ezért meg kell szüntetni beosztásukat.²⁸

Módos a vizsgálat eredményeinek értelmezésénél nem kerülte meg a „nevelői munka hatékonyságának” problémakörét sem. Utalva a BVOP által a 80-as évek elején végzett kutatásra²⁹, megállapította, hogy a nevelés eredményességének kritériumait nem ismerjük, nem foglalmaztuk meg azokat a normatívákat, melyek teljesülése esetén a nevelést sikeresnek tekinthetjük, s hozzátette: a „visszaesési mutatók egyértelműen alkalmatlanok erre a feladatra”.³⁰

²⁵ Módos T.: Összetett folyamat. (A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan.) Börtönügyi Szemle, 2000. 3. 75. p.

²⁶ Garami L.: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról). Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71. p.

²⁷ A büntetés-végrehajtási személyzet szubkultúrájának elemzése

²⁸ Módos: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. 62–63. p.

²⁹ A kutatás a fogvatartottak neveltségi szintjének mérésére irányult. Ezzel összefüggésben vizsgálták a nevelés eredményességét, a nevelők munkájának hatékonyságát.

³⁰ Módos: A személyi állomány beállítódása... 65. p.

Az utóbbi néhány év nevelésről szóló diskurzusa a Börtönügyi Szemle hasábjairól áttevődött az elektronikus média világába. Több – börtönüggyel is foglalkozó – szakember fogalmazta meg személyes véleményét, kritikáját a neveléssel kapcsolatban. *Kovács Mihály* – elismert gyakorlati szakemberként – blogjában³¹ a fogvatartás alapvető problémájának tekinti a biztonsági és a nevelési szakterület között feszülő ellentétet. Véleménye szerint a biztonsági szakterület képviselői az intézkedéseik és ellenőrzéseik számának növelésére törekszenek, a hatékonyabb kontroll gyakorlását abban látják, hogy a fogvatartottak tevékenysége leginkább a zárka területére korlátozódjon. A neveléssel foglalkozó szakemberek stratégiája ezzel merőben ellentétes: törekvésük arra irányul, hogy növeljék a zárkán kívüli fogvatartotti programok idejét és gyakoriságát. A nevelők lényeges feladata tehát nemcsak a fogvatartottak motivációja, hanem a többi szakterület érdekeltté tétele a nevelési szakterület és az intézet vezetése által képviselt reintegrációs stratégia végrehajtásában.

Fliegauf Gergely főiskolai docens élesebb kritikát fogalmaz meg blogjában³²: „... meg vagyok döbbenne a nevelés presztízisének csökkenése láttán, [...] ez egy trend, ami úgy fog végződni, hogy a nevelés el fog tűnni a magyar börtönökből. Legalábbis abban a formában, ahogy jelenleg még éppen él.” Több olyan tényezőt is azonosít, mely a jelenlegi helyzet kialakulásáért megítélése szerint felelős, közülük néhány fontosabbat kiemelve:

- a nevelők anyagi megbecsültsége alacsonyabb a biztonsági tiszti beosztásban dolgozó tiszteknél, ezért a nevelői beosztás nem vonzó a fiatalok számára;
- a börtönökre jellemző a nevelőnélküliség állapota (munkaidő utáni időszak, hétvége), azaz a börtön többnyire a nevelők nélkül működik;
- a nevelő segítő és a hatalomból adódó jutalmazó-fenyítő szerepének ketóssége azt eredményezi, hogy a fogvatartottak nem bíznak a nevelőkben;
- a nevelők „tolerancia meghasonulásban” élnek: segítséget kell nyújtaniuk a fogvatartottaknak a velük való azonosulás nélkül.

Fliegauf szerint a nevelői munka az utóbbi 10–15 évben folyamatosan vesztett jelentőségéből, melyet súlyosbít az is, hogy nincsen módszerspecifikus börtönnevelői képzés Magyarországon.

A nevelés egyszemélyes – a nevelő által képviselt – intézményként működve az elmúlt 15 évben nem fejlődött a korábban prognosztizált irányba, sőt a pedagógia eszmerendszerére épülő, annak alapjait képező elvek egyre kevésbé szolgálják a büntetés-végrehajtási szervezet mindennapi működését. A nevelő komplex feladatrendszerét formális tevékenységek sokasága uralja, mely a mindennapi gyakorlattal (és elvárással) ellentétben áll, ezért munkáját esetenként súlytalanak és feleslegesnek érezheti. A 60-as évek *paternalista szemlélete* a pedagógia hatásrendszerével kiegészülve a mai napig megtalálható a büntetés-végrehajtási

³¹ Kovács M.: Biztonság vs. nevelés. – http://prisonunited.blogspot.com/2011_02_01_archive.html [2011.12.28.]

³² Fliegauf G.: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése. – <http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-neveles-presztizscsokkenese.html#more> [2011.12.28.]

nevelés értelmezésében. Szintén ezen időszak szellemiségére utal az a tény, hogy heves viták és egyéb, alternatív javaslatok ellenére a 60-as évek eleje óta az orosz „voszpítátyel” magyar fordítását – nevelő – használjuk e tevékenység megjelölésére, mely feladatkörét tekintve is a szovjet minta alkalmazását követi.

A treatment ideológia gyakorlati elemeinek hatásaként a nevelő feladataiba beépült egyfajta *terápiás irányultság*, pontosabban az erre ható elvárás. A nevelőnek kiemelt szerepe van a fogvatartott megismerésében, a problémák kezelésében, melyek főképp a bezártságból, megfosztottságból adódó krízisszerű helyzetek megelőzését és megoldását jelentik. A nevelői megismeréshez szorosan kapcsolódik az írásos véleményalkotás, az egyéni vélemények elkészítése, a nevelő tanácsot adhat családi viszályokban, zárkán belüli problémák, feszültségek megoldásában. A pedagógiai hagyományokra épülve a nevelő bizonyos szempontból *pedagógus* is, hiszen gyakran használja a pedagógia eszköztrendszerét a csoportjába tartozó elítéltek magatartásának befolyásolására, szükség esetén jutalmaz, fenyít. A jó nevelő csoportot épít, műsort szervez, gondozza a faliújságot, könyvtárba viszi az elítélteket, ellenőrzi a zárka tisztaságát, az egyéni ápoltságot, kapcsolatot tart a munkáltatókkal. A nevelő tevékenységi körének része egyfajta *szociális munka* is: önkormányzatokkal levelezik, hajléktalanoknak szállást keres, társadalombiztosítási ügyeket intéz; a fogvatartott pártfogójával építhet kapcsolatot, szabadulás utáni rabsegélyt intéz; megkeresi az ismeretlen helyre szállított anyát, apát, terhes feleséget; felhívja a gyámügyi hatóságot, láthatást intéz a fogvatartott intézetben nevelkedő gyermekeivel. A börtönön belül a nevelő kér tájékoztatást a fogvatartottak pénzügyeit, újabb büntetőügyeit illetően, és intézkedik a kapcsolattartásra (látogatás, csomagküldés, telefonálás stb.) vonatkozóan. Sajnálatos, hogy még mára sem fogalmazódtak meg azon értékek, melyek mentén a nevelői tevékenységet sikeresnek tekinthetjük, ezért a nevelő munkájának egyik legfontosabb mércéje a jogszabályok és az ahhoz köthető határidők maximális betartása maradt. Ez a fajta szemlélet teremtette meg annak igényét, hogy a nevelő büntetvégrehajtási *hivatalnokként* is működjön, melyről leginkább a fogvatartottakról készült feljegyzések tanúskodnak. A tipikus nevelői feljegyzések évtizedek óta hasonló mondatokat, kifejezéseket tartalmaznak, mögöttük nincs valós vélemény, és nem szolgálnak bizonyítékkul arra vonatkozóan, hogy írójuk valóban megismerte a fogvatartottat.

Fel kell ismernünk, hogy jelenlegi rendszerünk a szükséges eszközök birtokában sem képes meggyőzően ellátni vállalt feladatát. Ennek legfőbb oka a szakterületek széttagoltságában, a köztük áramló információ megrekedésében keresendő. Az oktatásban-képzésben részt vevő szakemberek, a munkáltatás felelősei, a körleten szolgálatot teljesítő felügyelők és nevelők információcseréje egyéni döntéseken alapul, ezért az elítéltről készült vélemények szakmai sablonokat igen, de valós megismerésen alapuló szakmai megállapításokat nem tartalmaznak. A szakterületek széttagoltságának velejárója a fogvatartotttról kialakuló hiányos kép, mely alkalmatlan arra, hogy prognosztizáljuk, majd megelőzzünk az intézetben belüli eseményeket, a legmegfelelőbb módszerekkel és programokkal támogassuk

a sikeres visszailleszkedést. A konkrét nevelési tevékenység vizsgálatakor hasonló problémába ütközünk: a megismerés kiemelten fontos időszakában alkalmazott módszereink esetlegesek (legtöbbször intézet-, szakember- és helyzetfüggőek), a befogadás során megszerzett információ felhasználása strukturálatlan, a megállapított szükségletekre – igen gyakran – semmilyen választ nem adunk.

2013: szakmatörténeti fordulópont

A közelmúltban elfogadott és 2015. január 1-jén hatályba lépő új kódexünk³³ alulról építkezve, gyakorlati szempontokat preferálva, a szakma és a társadalom által is egyaránt elfogadható alapot nyújt a nevelői tevékenység jövőbeni megújulásához. Az új Bv. Kódex tálcán kínálja annak lehetőségét, hogy az elítéltek magatartására vonatkozó szakmai szemléletet átértelmezzük, mivel a későbbiek során már nem elégedhetünk meg azzal, hogy a fogvatartott megtartja az intézet szabályait, hanem el kell várnunk a hathatós együttműködését a kötelező és a szabadon választható reintegrációs programokban. Az új Bv. Kódex kapcsán egyik legfontosabb feladatunk a *biztonság és a nevelés között feszülő ellentét feloldása, vagy legalábbis közelítése*, mely leginkább a munkafeladatok és kompetenciák újraosztásával, a jelenlegi struktúra átértelmezésével lehetséges. A továbbiakban elkerülhetetlen a szervezeti struktúra átfogó reformja, mely jobban illeszkedik majd az új típusú feladatok végrehajtásához. Ehhez kapcsolódva elengedhetetlené válik majd egy új kompetenciaterkép kidolgozása³⁴ is. Elérkezett az idő arra, hogy a több mint fél évszázados *nevelés* fogalmát elhagyjuk, és elkezdjünk egy új fogalmi rendszerben gondolkodni. A tevékenységünket jelölő új fogalomban (leginkább a reintegráció) már mindenki számára érthető módon szintetizálódik a fogvatartáshoz köthető speciális szaktudás: jelesül, hogy a büntetés-végrehajtás alaptevékenysége a fogvatartás alapját képező *kezelésre és biztonsági tevékenységre* irányul.

Az előttünk álló időszakban legfontosabb feladatunk egy olyan gyakorlat támogatása, mely a régi hagyományainkat nem elfeledve, de kritikusan átértelmezve és új rendszerbe átültetve, sokkal elfogadhatóbb, igazabb és élhetőbb valóságot nyújt a mindennapi munkavégzés során.

³³ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

³⁴ A körletfelügyelők és a szociális segédelőadók egy munkacsoportba sorolása, melynek feladata 50–60 fős fogvatartotti csoport fogvatartási ügyeinek intézése, kezelése, s amelyek vezetőjeként a fogvatartási csoportvezető (jelenlegi nevelő) van kijelölve.

Felhasznált irodalom

- A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Módszertani Füzetek, 1984. 1. 1-20.
- A büntetés-végrehajtási nevelés fejlesztési koncepciója. Budapest, 1986, BVOP Nevelési Osztály. (Nevelői szakkönyvtár 1986/1.)
- Borics Gyula: Tendenciák és törekvések a nevelésben – a büntetés-végrehajtás során. Módszertani Füzetek, 1989. 4. 1-13.
- Fliegauf Gergely: Börtönbeli nevelés presztízscsökkenése. <http://bortonblog2.blogspot.com/2011/12/bortonbeli-neveles-presztizscsokkenese.html#more> [2011.12. 28.]
- Forgács Judit: Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata. Börtönügyi Szemle, 2012. 1. 63-72.
- Forgács Judit: Miért beteg a magyar büntetés-végrehajtási nevelés? Börtönügyi Szemle, 2013. 2. 1-16.
- Frank Tibor – Módos Tamás: Bízató tapasztalatok a körletek egységes irányításában. Módszertani Füzetek, 1987. 2. 9-12.
- Garami Lajos: Támogató háttér. (A nevelői funkció változásáról.) Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 71-80.
- Huszár László : ... és bűnhődés. A magyar börtönlakók szociológiai vizsgálata. Kandidátusi értekezés. MTA, 1997.
- Huszár László: Medikális modell. A treatment /nevelés történeti áttekintése. Börtönügyi Szemle, 1997. 3. 63-70.
- Kiszely Pál: A körletek belső életének egységes irányítása. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 18-23.
- Kovács Mihály: Biztonság vs. nevelés. http://prisonunited.blogspot.com/2011_02_01_archive.html (2011.12.28.)
- Lőrincz József : Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. Jogelméleti Szemle, 2003/3.
- Lőrincz József: A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogász szemmel. Börtönügyi Szemle, 2006. 3. 1-20.
- Módos Tamás: A koncepció kiinduló alapjai. Módszertani füzetek, 1984. 1. 33--35.
- Módos Tamás: Az elfelejtett tudomány. (A kriminálpedagógia időszerűségéről.) Börtönügyi Szemle, 2000. 2. 47--58.

- Módos Tamás: Összetett folyamat. (A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétábban.) Börtönügyi Szemle, 2000. 3. 63–76.
- Módos Tamás: A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. Börtönügyi Szemle, 2003. 3. 55–72.
- Ruzsonyi Péter: Javíthatatlanok? (A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje.) Börtönügyi Szemle, 1999. 4. 24–45.
- Ruzsonyi Péter: A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai. Nevelési tansegédlet. Budapest, BVOP, 2003. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 2003/2.)
- Ruzsonyi Péter (2012): Kriminálpedagógia és a büntetés-végrehajtás. In: Rendészeti szakvizsga. Büntetés-végrehajtási igazgatás. Rendészeti Szakvizsga Bizottság, 2012. 120–143.
- Végh József: Gondolatok a büntetés-végrehajtási nevelés jövőjéről. Börtönügyi Szemle, 1990. 4. 8–11.
- Vincze Tamás: Az elítéltek nevelésének helyzete, a továbblépés lehetőségei. Módszertani Füzetek, 1982. 2. 3–13.
- Zeller István: A biztonság és a nevelés problémája. Módszertani Füzetek, 1985. 3. 23–26.

Néhány gondolat a külföldi fogvatartottokról

A globalizáció, a migráció, a nemzetközi bűnözés, az immáron egyre könnyebbé váló közlekedés egyaránt magyarázatául szolgálhat annak a ténynek, hogy világviszonylatban, illetve az európai szintéren is nő a külföldi fogvatartottak¹ száma és börtönnépességen belüli aránya. Az Európai Parlament 2011. december 15-i állásfoglalása az EU-n belüli börtönkörülményekről² például a külföldi fogvatartottak uniós átlagát 21,7%-ban jelölte meg, a legmagasabb arányt ekkor Luxemburg képviselte 69,5%-kal. Ugyancsak magas külföldi fogvatartotti populációt tudhatott magának Ciprus (59,6%), Ausztria (45,8%), Görögország (43,9%) és Belgium (41,1%) is. Az Európa Tanács 2011-es felmérésén alapuló éves bűnügyi statisztikája ugyancsak 21% körül határozta meg a külföldi fogvatartottak európai átlagát. A felmérés alapján alacsony arányszámban voltak jelen külföldiek a kelet-európai országokban, míg a nyugat-európai országokra általában a 30%-ot meghaladó külföldi fogvatartotti populáció volt jellemző.³

A helyzet azóta sem változott számottevően, így az Európai Unión belül a fogvatartott külföldi állampolgárok számának további emelkedése figyelhető meg például Luxemburgban, ahol a 2013. szeptember 1-jére vonatkozó adatok már 72,2%-ban⁴ jelölik meg a külföldi fogvatartottak arányát. De megemlíthető Görögország is, ahol 2012-ben számarányuk már 63,2%⁵ volt.

Egy szélesebb európai kitekintést alapul véve a külföldi fogvatartottak aránya 2012-ben Svájcban volt a legmagasabb (73,8%), míg a legalacsonyabb mutatót 2013. szeptemberi adatok szerint Lengyelország és Románia képviselte 0,6%-kal.⁶

¹ A legáltalánosabb megfogalmazás szerint külföldi fogvatartott az, aki nem rendelkezik a fogva tartó állam állampolgárságával. Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalának 2009-es kiadványa három fő kategóriába sorolja a külföldi fogvatartottakat. Egyrészt ide tartoznak azok a külföldiek, akik bűncselekmény elkövetése céljából (például emberkereskedelem, kábítószer-kereskedelem) utaznak egyik országból a másikba. A második kategória magában foglalja az adott tagállamban huzamosabb ideje tartózkodó személyeket, akik valamilyen oknál fogva nem szereztek állampolgárságot. A harmadik csoport tagjai csak rövid ideje vannak az adott országban (például migráns munkaerőként), ott legalísan tartózkodnak, de bűncselekményt követtek el. A gyakorlatban emellett egyes országokban az illegális bevándorlás is bűncselekmény, így az illegális bevándorlók elítélhetők és bebörtönözhetőek. UNODC: Handbook on Prisoners with special needs. Criminal Justice Handbook Series, New York, 2009. 81. p.

² 2011/2897 (RSP)

³ Council of Europe: Annual Penal Statistics, Space I. Strasbourg, 2013. [PC-CP (2013)5] 2. p.

⁴ www.prisonstudies.org/info/woldbrief/

⁵ www.prisonstudies.org/info/woldbrief/

⁶ Mindhárom adat forrása: www.prisonstudies.org/info/woldbrief/

Ezen igen széles spektrumon belül hazánk az alacsony külföldi népességgel rendelkező országok sorába tartozik 3,5%-os mutatójával.⁷

A külföldi fogvatartottak felülreprezentáltsága egyébiránt különösen azon országokban hangsúlyos, ahol a népesség soraiban is nagyobb arányt képviselnek. Ezen túlmenően négy elmélet említhető arányaik nagyságának igazolására. Az egyik úgy véli, hogy az eltérő nemzeteket eltérő módú és szintű bünelkövetés jellemzi. A másik a büntető igazságszolgáltatási rendszeren belüli megkülönböztetett eljárásokkal érvel. A harmadik elmélet társadalmi-gazdasági faktorokkal magyarázza magas számarányukat, míg az utolsó szerint a társadalmi-gazdasági faktorok és a büntető igazságszolgáltatási eljárás kölcsönhatása eredményezi a fennálló helyzetet. A társadalmi-gazdasági faktorok közül kiemelendő, hogy az erős gazdasági háttérrel rendelkező országok igen hamar megtapasztalhatták a tömeges bevándorlási hullám hatásait. A bevándorló külföldiek egy része nem rendelkezett tartózkodási, vagy munkavállalási engedéllyel, illetőleg illegális státuszukkal összefüggésben kényszerültek jellemzően vagyon elleni bűncselekmények elkövetésére.⁸

A fentiekből is kitűnik, hogy a külföldi fogvatartottak számbeli növekedése egyre több ország számára jelent igen jelentős kihívást. Svédországban 2004-ben a börtönnépesség 26%-a volt külföldi,⁹ közülük az egyéb skandináv országok lakói 6%-ban voltak jelen, míg a fennmaradó 20%-ot 66 másik ország polgárai tették ki.¹⁰ 2013. első félévében a Svéd Börtönszolgálat adatai szerint a külföldiek aránya ugyanakkor már 35%-ra emelkedett. Az előállt helyzetben a kormányzat egy jogi bizottságot bízott meg azzal a feladattal, hogy vizsgálják meg, miként lehetséges ezen növekvő számú külföldi fogvatartott visszaküldése és büntetésének saját hazájában való letöltése. A szakértők szerint a jelenlegi rendszer nehézkes és felülvizsgálatra szorul, hiszen éves szinten átlagban csupán 50 személy büntetésé végrehajtásának átadására kerül sor skandináv országon kívül.¹¹

További példaként említhető Anglia és Wales, ahol 2002 és 2012 között a külföldi börtönlakók létszáma 41%-kal nőtt. A külföldi fogvatartottak jelenleg a tel-

⁷ Az adat a 2013. június 13-i állapotot tükrözi, forrása: www.prisonstudies.org/info/woldbrief/

⁸ CEP: Foreigners in European Prisons. From 'good practices' to 'good policy'. Report 16th -17th October 2008 Nieuwersluis, The Netherlands. 23-24. pp.

⁹ A skandináv büntetés-végrehajtás Janus-arcáról olvashatunk Vanessa, Barker: Nordic exceptionalism revisited: explaining the paradox of a Janus-faced penal regime. *Theoretical Criminology* 2012. 17 (1) 5-25. pp. A tanulmány rávilágít arra, hogy az egyébként jóindulatáról, nyitottságáról ismert svéd börtönügy saját polgáraival szemben mutat viszonylagos engedékenységet, és sokkal inkább punitív a fellépése a külföldiekkel szemben.

¹⁰ Agneta K. Johnson: Foreign Prisoners in European Penitentiary Institutions. National Report Sweden. 7. p. <http://www.kriminalvarlden.se/upload/Informationsmaterial/Forein%20prisoners%20in%20Sweden.pdf>

¹¹ <http://www.scancomark.com/Scandinavia-today/Massive-growth-in-the-population-of-foreign-prisoners-in-Swedish-095323082013>

jes fogvatartotti népesség 13%-át alkotják.¹² Noha ez utóbbi adat a bevándorlási törvény hatálya alá tartozókat is magában foglalja, akik fogvatartására nem büntetőítélet miatt került sor, őket leszámítva a külföldi (bűncselekmény elkövetése miatt) fogvatartottak mégis a börtönnépesség 12%-át tették ki. A 159 országból érkező fogvatartotti populáció több mint felét 9 ország lakói alkották: Lengyelország, az Ír Köztársaság, Jamaica, Románia, Nigéria, Pakisztán, India, Litvánia és Szomália lakosai.¹³

Anglia és Wales börtöneiben minden hetedik fogvatartott nő külföldi, így a külföldi nők aránya (15%) magasabb, mint a férfiaké. Az Igazságügyi Minisztérium statisztikája alapján az elmúlt évtizedben a női börtönnépesség 27%-kal emelkedett, ugyanakkor a külföldi női populáció esetében a növekedés már 49%-ot tett ki.¹⁴

Az Egyesült Királyságnak több mint 100 országgal van megállapodása a fogvatartottak átszállítására vonatkozóan, de azok többsége nem kötelező érvényű, így mindkét állam jóváhagyása szükséges a fogvatartott beleegyezése mellett.¹⁵ Ugyancsak fontos adalék, hogy 2009. január 1-jén lépett hatályba az Egyesült Királyság határellenőrzési törvénye, amely kimondja, hogy minden Nem-európai Gazdasági Térség polgárát, akit 12 hónap, vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélnék, a szabadságvesztés letöltését követően automatikusan ki kell utasítani az országból, kivéve, ha bizonyítja, hogy ez sérti az Emberi Jogokról szóló törvényben szereplő valamely jogát.¹⁶

Fontosabb nemzetközi instrumentumok

Az európai börtönügy számára zsinórmértékül szolgáló R (2006) 2. számú Európa Tanácsi ajánlás,¹⁷ azaz az ún. Európai Börtönszabályok a külföldi fogvatartottakkal összefüggésben elvi szinten fogalmazza meg, hogy a fogvatartotti kör kiemelten igényt tarthat támogatásra, tekintettel arra, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának országa nem azonos a saját államával. Ennek megfelelően például késelem nélkül tájékoztatni kell őket azon jogokról, hogy kérelmezhetik a kapcsolatfelvételt országuk diplomáciai és konzuli képviselőivel, illetve biztosítani kell számukra a megfelelő kapcsolattartás lehetőségét, valamint el kell őket látni azon információkkal, melyek az igénybe vehető jogi támogatásra vonatkoznak (37.1–37.4.). Ugyancsak fontos a külföldi-

¹² 2013. június végére vonatkozó adat. www.prisonreformtrust.org.uk

¹³ Prison Reform Trust: Bromley Briefings Prison Factfile Autumn 2013. 39. p.

¹⁴ Prison Reform Trust: No way out. A briefing paper on foreign national women in prison in England and Wales. January 2012. 2. p.

¹⁵ Prison Reform Trust (2013): i. m. 40. p.

¹⁶ Prisoners Advice Service: Information Sheet. Updated september 2013.

¹⁷ Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules

di fogvatartottak tájékoztatása arra vonatkozóan, hogy az Elítélt személyek átszállítására vonatkozó Európai Konvenció,¹⁸ vagy bilaterális szerződés alapján kérelmezhetik büntetésük más országban történő végrehajtását (37.5.). Az ajánlás ezen túlmenően szorgalmazza a végrehajtási hatóság és a diplomáciai vagy konzuli szervek közötti együttműködést azon esetekben, amikor az érintett fogvatartottnak egyéb speciális szükségletei lennének, mindezt összhangban a külföldi fogvatartottakra vonatkozó Európa Tanácsi ajánlással (37.3.).

Az imént hivatkozott külföldi fogvatartottokról szóló Európa Tanácsi ajánlást a Miniszteri Bizottság 1984-ben, R (84) 12. számon fogadta el. A büntetőpolitikában, az ítélkezési gyakorlatban és a büntetés-végrehajtás területén időközben végbement változásokra, fejlődésre reagálva hívta életre az Európa Tanács az 1984-es ajánlást felváltó CM/Rec (2012) 12. számú ajánlását.¹⁹

A dokumentum egyrésztől megfogalmazza azokat a nehézségeket, amelyekkel az eltérő nyelvi, kulturális háttérre, szokásokra, vallási meggyőződésre, a külvilággal való kapcsolattartásra tekintettel szembesülnek a külföldi fogvatartottak, másrésztől felvázolja azokat a lépéseket, amelyek a külföldi börtönépesség létszámának csökkentését célozzák, illetve amelyek ahhoz szükségesek, hogy az érintett fogvatartotti kör speciális társadalmi és személyes szükségletei kielégítést nyerjenek. E nemzetközi instrumentum gyakorlatilag felöleli az igazságszolgáltatás teljes folyamatát: így többek között szól a külföldiek őrizetbe vételéről (III. fejezet), a bíróság ítélkező tevékenységéről (IV. fejezet), a szabadságvesztés végrehajtásának feltételeiről (V. fejezet), a szabadításról (VI. fejezet).

A szabályanyag legerjedelmesebb része a végrehajtási feltételeket taglalja. Ebben kitér a befogadási eljárásra, a külföldi fogvatartottak elhelyezésére, a ruházattal, higiéniával, étellel összefüggő rendelkezésekre, a jogi tanácsadásra, a külvilággal és a konzuli képviseletekkel való kapcsolattartásra, a börtönrezsimre, az elítéltek foglalkoztatásának elemeire, a vallás, az egészségügyi ellátás, a végrehajtás biztonságának kérdéseire, valamint külön tárgyalja a külföldi nők és kisgyermek helyzetét. Az ajánlás nagyban támaszkodik a Kínzás Elleni Európai Bizottság (CPT) látogatásai során tapasztaltakra,²⁰ illetve az Általános Jelentésekben foglaltakra,²¹ a releváns Európa Tanácsi ajánlásokra²² és Unió joganyagára, ahogy épít az Emberi Jogok Európai Bíróságának kapcsolódó döntéseire is.

¹⁸ A Strasbourgban, 1983. március 23-án kelt egyezményt hazánk az 1994. évi XX. törvénnyel hirdette ki.

¹⁹ Recommendation of the Committee of Ministers to member States concerning foreign prisoners

²⁰ Lásd például a 2009-es svédországi, a 2005-ös németországi, a 2008-as Egyesült Királysági látogatást.

²¹ Például a 2. számú [CPT/Inf (92)3] jelentésre, a 10. számú [CPT/Inf (2000)13] jelentésre, a 11. számú [CPT/Inf (2001)16] jelentésre.

²² Például az R (92) 16. számú ajánlásra, az R (92) 17 számú ajánlásra, az R (2003) 22. számú ajánlásra.

A téma szempontjából ugyancsak fontos dokumentum a konzuli kapcsolatokról szóló Bécsi Egyezmény,²³ melynek 36. Cikke rögzíti, hogy a fogadó állam illetékes hatóságai kötelesek kérelem nélkül értesíteni a küldő állam konzuli képviselőjét, ha annak konzuli kerületében a küldő állam honosságával rendelkező valamely személyt letartóztattak, bebörtönöztek, előzetes letartóztatásba helyeztek vagy bármely más módon feltartóztattak. Ezen személyek részéről a konzuli képviselőhöz intézett mindenfajta közlést, a fogadó állam illetékes hatóságai ugyancsak kérelem nélkül kötelesek továbbítani. Az egyezmény alapján a konzuli tisztviselőknek joguk van ahhoz, hogy a küldő állam letartóztatott, bebörtönzött, előzetes letartóztatásba helyezett vagy bármely más módon feltartóztatott honosát felkeressék, vele személyesen beszéljenek, illetve levelezzenek és ellássák a jogi képviselőt. A konzuli tisztviselőknek azonban tartózkodniuk kell a bebörtönzött, előzetes letartóztatásba helyezett vagy bármely más módon feltartóztatott személy érdekében való fellépéstől, ha az illető ezt kifejezetten ellenzi.

Az elítélt személyek átszállításáról szóló európai egyezmény²⁴ preambuluma hangsúlyozza annak fontosságát, hogy az elítélt külföldiek lehetőséget kapjanak büntetésük saját hazájukban való letöltésére, lévén átszállításukkal a társadalomba visszailleszkedésük jobban elérhető. Az átszállítás lehetséges az egyezményt aláíró országok között, másrésztől a multilaterális megállapodások mellett bilaterális szerződések keretében is. Az átszállítás alapvető feltétele az elítélt személy hozzájárulása. Ez akkor nem szükséges, ha az elítélt személlyel szemben kiutasítást vagy kitiltást szabtak ki, azaz szabadulása után az ítélező ország területét el kell hagynia.²⁵ Az elítélt átszállításra vonatkozó kérelme esetén az ítélet jogerőre emelkedését követő legrövidebb időn belül kell a megkeresést előterjeszteni, amelyre a megkeresett állam ugyancsak haladéktalanul köteles reagálni. Az átszállítást követően a végrehajtó állam köteles folytatni a végrehajtást vagy – meghatározott keretek között – lehetősége van az ítélet átalakítására.

A külföldi fogvatartottak hátrányos helyzete

A külföldi elkövetők igazságszolgáltatási rendszeren belüli hátrányos megkülönböztetése már tetten érhető az előzetes letartóztatás alkalmazásánál. A tartózkodási engedély hiánya nyomatékul esik latba a szökés kockázatánál, emellett a munka(engedély) hiánya az óvadék alkalmazásánál, a szegényes társadalmi-gazdasági erőforrások, a helyi közösséggel való kapcsolatok hiánya ugyancsak a kényszerintézkedés elrendelése mellett szóló érvek lehetnek.²⁶ Ugyanezen okok

²³ Az egyezményt hazánk az 1987. évi 13. sz. tvr.-rel hirdette ki.

²⁴ Council of Europe Convention on the transfer of sentenced persons, Strasbourg, 23. III. 1983.

²⁵ Az egyezmény 1997. december 18-án kelt Kiegészítő jegyzőkönyvének 3. cikke. Magyarországon kihirdette a 2001. évi LXVII. törvény.

²⁶ Az Európa Tanács legfrissebb statisztikája alapján a külföldi fogvatartottakon belül az előzetes letartóztatásban lévők a legnagyobb arányt Albániában képviselték (76.8%), míg

alapján történik általában a szabadságelvonó büntetés kiszabása is, amely tehát elsőbbséget élvez az alternatív büntetésekkel szemben.²⁷ Wacquant 2006-os munkája²⁸ arra mutatott rá, hogy Hollandiában ugyanazon bűncselekményért nagyobb a valószínűsége a végrehajtandó (azaz nem felfüggesztett) büntetésnek, ha az elkövető külföldi.

A külföldi személyek hátrányos megkülönböztetése pedig nem ér véget a büntetés kiszabás területén, lévén a végrehajtási intézetek külföldi fogvatartottjai is számtalan hátránnyal találják szembe magukat. A diszkriminatív szemlélet megfigyelhető többek között a biztonsági fokozatba sorolásnál, elhelyezésüknél, oktatási, szakképzési programokban való részvételüknél, munkavégzésüknél, feltételes szabadságra bocsátásuknál, a szabadításra való felkészítésüknél. Így például ha a fogvatartott nem beszéli a fogva tartó ország nyelvét, a nyelvi nehézségekre, korlátokra tekintettel kizorul az oktatásból, szakképzési lehetőségekből. Tekintettel arra, hogy a külföldi fogvatartottak esetén a család pénzügyi támogatása jellemzően a többi fogvatartotthoz viszonyítva is korlátozottabb, így a munkavégzés, az abból befolyó összeg nagy segítséget jelenthetne számukra. A szökés, illetve az ország elhagyásának veszélyére tekintettel pedig ugyancsak kérdésessé válhat a feltételes szabadításuk is. A fentiekre tekintettel a CPT 2006-os bulgáriai látogatása²⁹ során javasolta, hogy az ország tegyen jogi és adminisztratív lépéseket az olyan diszkriminatív intézkedésekkel szemben, melyek kizárták a külföldi fogvatartottakat például a nyitottabb végrehajtási feltételekből, a hazautazási szabadságból és a feltételes szabadságra bocsátásból.

A külföldi fogvatartottakkal szemben megnyilvánuló diszkrimináció készítette az Európa Tanács Miniszteri Bizottságát arra, hogy a külföldi fogvatartottakról szóló ajánlásában³⁰ alapelveként fogalmazza meg a külföldi fogvatartottakkal szembeni diszkrimináció megszüntetésének szükségességét. Az ajánlás alapján a büntető igazságszolgáltatás egész folyamata során (a jogkövetkezmények kiszabásakor, a büntetés végrehajtása során, a fogvatartott személy átszállítása, és szabadulása után is) keresni kell a külföldi fogvatartottakra nehezedő problémák megoldásának módzatait (II.7.). Státuszukra tekintettel nem zárhatók ki a személyi szabadság elvonásával nem járó büntetések és intézkedések alkalmazásából, ezen jogkövetkezményeket a többi elkövetőhöz hasonlóan kell figyelembe venni a büntetés kiszabá-

a legalacsonyabb mutató Ukrajnánál (8.5%) volt. Council of Europe: Annual Penal Statistics, Space I. Strasbourg, 2013. [PC-CP (2013)5] 82. p.

²⁷ CEP: Foreigners in European Prisons. From 'good practices' to good policy' Report 16th -17th October 2008 Nieuwersluis, The Netherlands 23–24. pp.

²⁸ Wacquant, Loïc: Penalization, depoliticization, racialization: On the over-incarceration of Immigrants in the European Union. In: Contexts of control: New Perspectives on punishment and society. Oxford. 2006. 89. p. <http://www.scribd.com/doc/127382321/Loic-Wacquant-Penalization-Depoliticization-Racialization-On-the-Over-incarceration-of-Immigrants-in-the-European-Union>

²⁹ CPT visit to Bulgaria. 2006. [CPT/Inf (2008) 11], 105.

³⁰ Recommendation CM/Rec (2012) 12 of the Committee of Ministers to member states concerning foreign prisoners

sakor (II.4.). Ezzel párhuzamosan, esetükben ugyancsak érvényesíteni kell az elvet, miszerint a személyi szabadság elvonása csak végső eszköz lehet, azaz bebörtönzésükre csak akkor kerüljön sor, ha az feltétlenül szükséges (II.5.). Amennyiben pedig a szabadságvesztés kiszabása elkerülhetetlen, a külföldi fogvatartottak esetében is figyelembe kell venni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét (II.6.). Figyelemmel a külföldi fogvatartottak nyelvi, kulturális és vallási nehézségeire, a szociális támogatás hiányára, olyan speciális jóléti intézkedéseket kell foganatosítani, melyek ezen problémák leküzdését célozzák (II.9.). A büntetés-végrehajtás igen fontos és speciális feladata a külföldi fogvatartottak szabadításra való felkészítése és társadalomba való reintegrálása is. Ezzel összefüggésben azt is figyelembe kell venni, hogy a szabadulás után a fogvatartott a végrehajtó államban marad-e vagy az adott országot el kell hagynia (II.9.).

A külföldi fogvatartottak speciális szükségletei

A végrehajtási intézetbe történő befogadást követően azonnal tájékoztatni kell a fogvatartott külföldit arról a jogáról, hogy felveheti a kapcsolatot hazája konzuli képviselőjével. A családdal való kapcsolatfelvételt, illetve kapcsolattartást ugyancsak elő kell segíteni. Amennyiben a távolságra tekintettel a kapcsolattartás nehézségeibe ütközik, azt megfelelőképpen (például rugalmas telefonálási lehetőséggel, hosszabb látogatásokkal) kompenzálni kell.

Számos probléma forrása a külföldi fogvatartottak nyelvismeretének hiánya. A fogvatartotti jogok és kötelezettségek, a végrehajtási intézet házi rendjének, rendelkezéseinek írásos formában történő biztosítása elengedhetetlenül szükséges legalább azon nyelveken, amelyeket a börtönben leginkább reprezentált nemzetiségek beszélnek. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy önmagában az írásos anyagok nem elégségesek, azok tartalmának elmagyarázása is szükséges lehet. Ez azt is feltételezi, hogy lehetőség szerint a befogadási eljárást végző személyeknek is rendelkezniük kell egy meghatározott szintű nyelvismerettel. A kommunikációs korlátok ugyancsak hangsúlyosak lehetnek orvosi ellátás igénybevétele esetén. Az orvos – beteg közötti bizalmi viszonyt ugyanis a fordítók alkalmazása alááshatja.

A nyelvismeret hiánya megfelelő segítség nélkül gondot jelenthet a legkülönbözőbb írásbeli kérelmek előterjesztése esetén is. Az izoláció érzetének csökkentése szempontjából – amennyiben a biztonsági követelmények lehetővé teszik – éppen ezért törekedni kell az azonos nemzetiségű, illetve azonos nyelvet beszélő fogvatartottak együttes, avagy egymáshoz közeli elhelyezésére. Az anyanyelv használatát segítheti elő idegen nyelvű könyvek, periodikák, újságok rendelkezésre bocsátása, ugyanakkor különösen a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték esetén a fogva tartó ország nyelvének elsajátítását is lehetővé kellene tenni.³¹

³¹ UNODC (2009): i. m. 93–94. pp.

Figyelemre méltó példák

Angliában és Walesben a nagyszámú nemzetiségre, vallási, kulturális különbözőségekre is tekintettel számos büntetés-végrehajtási intézetben szerveznek rendszeres összejöveleteket a fogvatartottak és a személyi állomány tagjai számára, annak megvitatására, hogy milyen nehézségekkel, kihívásokkal találják szembe magukat a külföldi fogvatartottak a szigetországban. 22 nyelvre lefordított külön információk kiadvány segíti a külföldi fogvatartottakat például magával a börtönrezsimmel, a különféle segítő szervezetekkel, a családdal való kapcsolattartással összefüggésben és nem utolsósorban a fogvatartotti jogokkal és kötelezettségekkel kapcsolatban.³²

Emellett egy speciálisan képzett, több nyelvet beszélő külföldi fogvatartottakból álló szolgálatot is működtetnek abból a célból, hogy ők ismerjék meg az új fogvatartottakkal a börtönbeli életet, segítsenek az elszigeteltség csökkentésében.³³

Svédországban a börtönszolgálat létrehozott egy közel 130 főt számláló hálózatot a különféle vallási felekezetek képviselőiből, akik rendszeresen látogatják a külföldi fogvatartottakat. Emellett a fogvatartottakkal közvetlenül dolgozó személyi állomány számára egyetemi szintű képzéseket szerveznek „*Interkulturális megértés*”, illetve „*Diverzitás és párbeszéd*” címmel.

Anglia és Wales börtönszolgálatának két évente találkozókat szervez a diplomáciai képviseleteknek, abból a célból, hogy tájékoztassa a konzuli képviselőket a börtönrezsimmről, illetve a bebörtönzött fogvatartottak helyzetéről.

A Cseh Köztársaságban és Máltán civil szervezetek nyújtanak ingyenes jogi segítséget a külföldi fogvatartottaknak. Spanyolországban pedig hasonló szervezetek segítenek ingyen bélyegek és telefonkártyák biztosításával, emellett biztonságos szálláshelyet és hálótermeket nyújtanak a végrehajtási intézmények elhagyásakor.

Utógondozás keretében nyújtott támogatással találkozhatunk Portugáliában és Angliában (Walesben).³⁴

Néhány belga börtönben jogászok bevonásával segítenek a külföldi fogvatartottaknak annak érdekében, hogy jobban kiismerjék magukat a jogi eljárásokban.³⁵

A családdal való kapcsolattartás megkönnyítése érdekében Lengyelországban a kelet-európai országokból érkező fogvatartottakat olyan börtönökben helyezik el, melyek a keleti határhoz közel találhatók.³⁶

³² <http://www.justice.gov.uk/offenders/types-of-offender/foreign>

³³ UN and EU recommendations on the treatment of foreigners in prison. 7. p.
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/PCCP%20documents%202010/ICPPC_report_on_foreign_prisoners_english.pdf

³⁴ UN and EU recommendations on the treatment of foreigners in prison. 8–10. pp.
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/prisons/PCCP%20documents%202010/ICPPC_report_on_foreign_prisoners_english.pdf

³⁵ UNODC (2009): i. m. 92. p.

³⁶ UNODC (2009): i. m. 93. p.

Dániában egy mentor-programot hívtak életre fiatal külföldi fogvatartottaknak. A mentor olyan felnőtt, aki nem része a végrehajtási szervezetnek, és feladata a fiatal támogatása a szabadulást megelőzően, illetve azt követően.

Hollandiában a pártfogó felügyelői szolgálat irodát hozott létre a külföldön fogva tartott hollandok megsegítésére a visszaesés csökkentése és a társadalomba való sikeres visszatérés érdekében. Az iroda tevékenysége három fő területre irányul. Egyrésztől külföldön élő és dolgozó holland önkéntesek bevonásával látogatják négy, illetve hat hetente a fogvatartottakat, másrésztől tanácsadással és információkkal segítik honfitársaikat a szabadságvesztés tartama alatt. Harmadsorban anyagilag is hozzájárulnak a szabadulás utáni élethez.³⁷

³⁷ UNODC (2009): i. m. 98. p.

Mezey Barna

A börtön európai kezdetei

(Adalékok a szabadságvesztés történetéhez)

A jogtudomány közhelye, hogy a római magánjog a kontinentális jogfejlődés alapja, annak intézményei napjainkig az európai jogrendszer alkotóelemei. Bár kisebb hatóerővel és halványabb kontúrokkal, de igaz ez a tétel a közjogra és a büntetőjogra is. Ha tehát európai jogi konstrukcióink és praktikus megoldásaink előzményeit keressük, aligha mellőzhetjük a római jogi praxis befolyásának vizsgálatát. Ez így van a börtön esetében is. Az ókor bőséges információkkal szolgál a fogva tartó megoldások és intézmények történetéről, köztük a szabadságvesztés-büntetést foganatosító helyek történetéről. E kötet s benne tanulmányunk műfaja ugyan nem engedi, hogy a maga szükséges mélységében foglalkozzunk a kérdés részleteivel, de az alcím adta szabadság mégis lehetőséget ad arra, hogy néhány tollvonás erejéig tárgyaljuk az egy megkövült büntetés-végrehajtási toposznak legalább elbizonytalanítását eredményező tényeket.

Azon feltehetően már senki sem polemizál a pönológia tudományában, hogy a börtön maga történeti jelenség, hiszen már a legősibb feljegyzések is tanúskodnak létéről. Kevésbé egyértelmű azonban a válasz arra a kérdésre, vajon funkcionáltak-e a korai börtönépületek szabadságvesztés-büntetés végrehajtására vagy csupán ítéletre, illetve a halál- és testi büntetésre várakozók átmeneti őrzésére. A korábbi tudományosság meglehetősen sommás választ adott erre a kérdésre. Részben eleve vitatta a börtönök büntető funkcióját, és abban többnyire kizárólag eljárásintézményt akart látni, részben pedig egyszerűen a legújabb kor termékeként, mint a modern büntetőjog eszközét kommunikálta. Pedig a büntetőjog történeti jellegzetes bizonyítékokkal szolgál az ellenkezőjére.

Róma és a barbárok

Az i. e. 5. században megindul az észak-déli germán népvándorlás, a kimber, teuton és ambron törzsek új szállásterületek keresése okán történő déli nyomulása, a bastarnák és skirek az i. e. 3. és 2. század fordulóján regisztrált al-dunai mozgása, majd a keleti-germánok mai közép-németországi hódításai, a vandálok és rugiak támadásai, előbb védekezésre majd egy új szövetségi politikára kényszerítették a Római Birodalom vezetőit. Amellett, hogy be kellett rendezkedniük a harcra, és a germán világgal szemben erős határvédelmet kellett kiépíteni, a római politikának fontos elemét képezte a határok védelmére rendelt „szövetséges” törzsek, népcsoportok befogadása és megtelepítése. A foedust, a szerződést vállaló barbárokat az impérium saját katonáinak, majd polgárainak tekintette. Ez az időszámításunk kezdetére bevett megoldássá váló konstrukció történelmi jelentőségű összeolvadási

folyamatot alapozott meg. Arra ugyan alkalmatlannak mutatkozott, hogy a 160 és 310 közötti germán törzsi mozgásoknak gátat vessen, azt pedig végképp nem tudta megakadályozni, hogy a hunok nyomása alatt megmozduló barbár Európa népeit megállítsa határain, de az évszázados együttélés kiformalta azokat a csatornákat, melyen keresztül a római társadalom, a római közjog, illetve a számunkra különös figyelmet érdemlő büntető gyakorlat intézményei átszivároghattak az új európai államalakulatok keretei közé.

A barbár törzsek hódító hadjáratait szenvedő birodalom mindjobban megrendült, előbb 395-ben kettészakadt, majd nyugati utódállama 476-ban elbukott. Romjain új államok születtek meg (Aquitánia királyság, a burgund állam [Worms székhellyel], Theoderik keleti-gót birodalma, a frank állam, a longobárd királyság stb.), melyek hatékony katalizátorként segítették az antik értékek átmentését és a barbár törzsi világ tradícióival történő összeötvözését. A germán politikai elit jól ismerte, sőt becsülte a római intézményeket, erényeket. Azokat elsősorban nem lerombolni, hanem magukévá tenni szerették volna. A valamikori római állam maradványain éledő új társadalmak azonban nem a római modellt másolták. Az új minta a germán törzsek politikai fejlődéséből bontakozott ki, melyek fő jellemzői az impérium bukásakor már kialakultak. A keret a barbár és az antik világ egyesülésének demonstrációja lett. Az európai alkotmány e két elem találkozásán és kapcsolatán nyugodott. Az egybeötvöződés akkor vált lehetségessé, amikor az antik világ összeomlott, s a 'sötét' középkor germán királyai új uralmat építettek a római birodalom romjaiból, azokat mintegy építőkövekként használva.¹

A szimbiózis, melynek során jól-rosszul, de összeforrott a sok közjogi, politikai, társadalmi töredék; a római hagyományok és a germán törzsi tradíciók időről időre módosuló egyensúlyán át vezényelt folyamat volt. Eredményeképpen elvek, gyakorlatok, konstrukciók kerültek át az új európai alkotmány keretei közé. Köztük a börtöné.

A szabadságbüntetések rendszere az Impériumban

Abban a társadalomban, ahol a társadalom alsó rétegeit a teljesen jogfosztottak alkották, a szabadságnak széles értelme volt. A polgárjog elvesztésének (capitis deminutio) különböző fokozatai mellett a rabszolgaság, mint a polgári szabadságokat teljesen nélkülöző állapot, önmagában is szolgálhatott és szolgált is büntetésként a rómaiak büntetőjogában (servitus poenae).² A teljes jog- és vagyonesztésre ítélt szerves összefüggésben állott a munkáltatással. Sajátos „állami” változata volt a bányamunkára ítéltetés, így a bányamunka (ad metalla [bányamunka megvasalva], ad opus metalli [bányamunka vas nélkül]).³ ezt kiegészítette a kifejezetten nők

¹ Kroeschell, Karl: Deutsche Rechtsgeschichte Bd. 1-3. Opladen, 1992-1993, Westdeutscher Verlag. I. 29. o.

² Weiske, Julius (Red.) Rechtslexikon für Juristen aller deutschen Staaten enthaltend gesamte Rechtswissenschaft. Leipzig, 1839-1861, Verlag von Otto Wigand, 1856. 590. o.

³ Rein, Wilhelm: Das Criminalrecht der Römer von Romulus bis Justinianus. Leipzig, 1844, Verlag von K.F. Köhler. 914. o.

számára szervezett bányamunkával („ministerium metallicorum”). Ezeket olyan személyek ügyeiben szabták ki, akik nem rendelkeztek római polgárjoggal. A büntetés szabály szerint életfogytig tartott.⁴ Mommsen úgy vélte, a kényszermunka-büntetést Rómában 23-ban intézményesítették, Tiberius uralkodása idején, méghozzá a deportáció intézményével összefüggésben.⁵ Mások (köztük Splate) azon az állásponton vannak, hogy a kényszermunka-büntetés megjelenése a római büntetőjogban ennél jóval korábbra datálható.⁶ A legkülönbözőbb bűncselekményekre szabták ki egyébként, így emberölésért, súlyosabb jogsértésért, megrontásért, emberrablásért, szerelmi bájjal keverésért, sírgyalázásért, végrendelet felbontásért az örökhagyó életében, hamisított okiratok használatáért, szabadság bitorlásáért, templomrablásért, ökörtolvajlásért, vidéki gyűjtogatásért stb.⁷

A büntető rabszolgaság további válfaja volt a „damnatio ad ludum venatorium vel galdiatorium”, az állatokkal, gladiátorokkal folytatott harcra ítélet. Győzelem esetén ebben a végrehajtási fajtában kegyelmi kilátással bírt az elítélt, ha megszerezte hozzá a nép szimpátiáját és kegyét.⁸ (Amúgy ez a büntetés-végrehajtási mód Justinianus korában még létezett.)⁹ A rabszolgaság különféle formáinak és a történelmi időszakhoz igazodó kiteljesedettségének megfelelően szoros összefüggésben kellett lenniük a fizikai mozgást korlátozó ellenőrzési és fogvatartási rendszerekkel.

Hasonlóképpen tekinthetünk a Rómában oly elterjedt és általánosan alkalmazott közmunkára (ad opera publica), mely a rabszolgává süllyesztésnél enyhébb, szabadokra alkalmazható szankció-nemként volt használatban.¹⁰ A közmunkára ítélet (condemnatio ad opus publicum) esetében a delikvens nem veszítette el polgárjogát, azt kizárólag „personae humiliores” számára tartották fenn,¹¹ ugyanakkor a büntetést vagyonvesztéssel összeköthették. A közmunka jelenthetett különféle kiegészítő és szolgáltató munkát, valamint foglalkoztatást a középítkezéseken.¹² Az opus publicumra ítélt többnyire olyan foglalkoztatásra köteleztettek, melyeket egyébként a nem szabadok, a szolgák teljesítettek: házak, utcák tisztítását, vízvezetékek, csatornák, fürdők takarítását, kloakaürítést, nyilvános fürdőkben szivattyúműködtető szolgálatokat teljesítettek. Később a császárkori büntetőjog a köz-

⁴ Weiske 1856. 590. o.

⁵ Mommsen, Theodor: Römische Strafrecht (Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft; Abt. 1, T. 4) Leipzig, 1899, Duncker & Humblot. 949. o.

⁶ Pauly's Realenzyklopädie, neue Bearbeitung von Wissowa/Kroll. Bd. XVIII.1. Stuttgart, 1939. 828. o. és Fumasoli, Georg: Ursprünge und Anfänge der Schellenwerke. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Zuchthauswesens. Zürich, 1981, Schulthess Polygraphischer Verlag. 10. o.

⁷ Mommsen 1899. 1045. o.

⁸ Zlinszky János: Római büntetőjog. Budapest 1991, Tankönyvkiadó. 94. o.

⁹ Weiske 1856. 590.o.

¹⁰ Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapul vételével. Budapest, 1996, Tankönyvkiadó. 566. o.

¹¹ Weiske 1856. 590 o.

¹² Rein 1844. 914. o.

pékségekben, illetve nők esetében a császári szövőműhelyekben végzett büntető munkát favorizálta.¹³ Az *opus publicum temporarium*ot vagyis a meghatározott időre szóló munkabüntetést az elítéltek fogvatartása kísérte, melynek biztosítására megfelelő intézményes formákat kellett fenntartani.¹⁴

Ha el is tekintenénk az eljárási és biztonsági intézkedések igényelte fogva tartó helyek magától értetődőségétől, akkor is nyilvánvaló lenne, hogy a rabszolgák és az *opera public*ára ítélték biztonságos őrzésére, büntetésük végrehajtására megfelelő intézményhálózat működtetésére volt szükség.

Ezt a szabadsággal összefüggő szankciórendszert egészítette ki Rómában a szabadságvesztés-büntetés.¹⁵ A karcerbe, vagyis az ún. egyszerű börtönbe kezdetben szabály szerint legfeljebb rabszolgákat, s azokat sem életfogytig vetettek. A gyakorlat az idők folyamán kitágította alkalmazhatóságát.¹⁶ Laubenthal két börtöntípust különböztetett meg a büntetés-végrehajtás szempontjából: a rabszolgák büntetésére szolgáló börtönt és Mommsen nyomán a halálbüntetésről átváltoztatott kegyelmi büntetés gyanánt működő börtönt.¹⁷ Zlinszky János a carcerban részben rabszolgák által elkövetett büntetendő cselekmények szankcionálására szolgáló büntetést látott, a szabadok vonatkozásában inkább adóssági fogságot, illetve a *coercitio* fegyelmező eszközét látta.¹⁸ Nótári a szabadságmegvonás további formájaként említi a büntetésként kiszabott házi őrizetet.¹⁹ Hamza Gábor és Földi András a börtönbüntetést a deliktuális felelősség köréből kibontakozó állami büntetőjog, a büntetőhatalmat gyakorló hatóságokkal szemben álló elkövető büntetőjogi felelősségére alapozott közjogi jogviszonyra bevettnek tekintik.²⁰ Molnár Imre említi, hogy Ulpianus fellépett azon gyakorlattal szemben, hogy ti. a provinciai helytartók börtönre szóló ítéleteket hoztak. *Callistratus* pedig a provinciák ítélező gyakorlatában bevett életfogytiglani börtönbüntetéseket tilalmazó császári rendeletekről szólt.²¹

A negyedik szabadságkorlátozó szankciónem-csoport nem követelt sem fogva tartó intézményt sem intézkedést. A kezdeti exilium (egyhelyben maradási parancs) és kitiltás (*interdictio*) helyébe a klasszikus korban belépett a *relegatio in insulam*, vagyis az életfogytiglani száműzés kényszerlakhelyként megjelölt szigetre, illetve a visszatérést tilalmazó *aquae et ignis interdictio*.²² Ezt az idők folyamán fölváltotta a *deportatio* (a polgári jog elvesztésével, kényszerlakhely kijelölésével és őrizettel együtt járó száműzés) és a *relegatio* (amikor is a száműzött vagyonát,

¹³ Kleinschrod, Gallus Alois: *Abhandlungen aus dem peinlichen Rechte und peinlichen Prozesse*. Erlangen, 1797, Bei Johann Jakob Palm. 240. o.

¹⁴ Rein 1844. 914. o.

¹⁵ Weiske 1856. 590. o.

¹⁶ Weiske 1856. 591. o.

¹⁷ Laubenthal, Klaus: *Strafvollzug*. Berlin / Heidelberg / New York, 1995., Springer. 25. o.

¹⁸ Zlinszky 1991. 91–92. o.

¹⁹ Nótári Tamás: *Római köz-és magánjog*. Kolozsvár, 2011, Scientia Kiadó. 433. o.

²⁰ Földi – Hamza 1996. 525. o.

²¹ Molnár Imre: *A császárkori Róma büntetési rendszere*. In: *Ius Criminale Romanum – Tanulmányok a római jog köréből*. Szeged, 2013, Pólay Elemér Alapítvány. 78. o.

²² Zlinszky 1991. 93. o.

polgári jogát megtarthatta, csupán távol kellett maradnia Rómától).²³ A kitiltás legkülönfélébb formái voltak divatban, mint például a városból, vagy provinciából (interdictio certorum locorum) és bellebbezés (interdictio omnium locorum praeter certum) egy meghatározott kényszerlakhelyre.²⁴

Vagyis aligha téved, aki úgy véli, a szabadság-büntetéseknek a Római Birodalomban kidolgozott rendszerét hozták létre, melynek nagyobb része a munkavégzéssel szoros összefüggésben fejlődött; a becsület- és jogvesztés pedig a különféle fokozatok képzésében és árnyalásában hatottak közre. S ebben a rendszerben ott találjuk a börtönt is.

A kora középkor: a börtön átmeneti kora

A kérdés immáron az volt, hogy a szétporladó római közszervezet és a közigazgatással meglehetősen hiányosan rendelkező germán törzsi szerkezet találkozási pontjain sikerül-e túlélni a börtön intézményének azt az átmeneti időt, mely a közjogi gépezetek konszolidációjához szükséges. A börtönök működtetése (irányítása, felügyelete, őrizete, ellátása, rákötése az igazságügyi apparátusra) viszonylag jól szervezett állami főhatalmat igényel. Még ha a hűbéri rendszer szét is forgácsolta a közjogi jogosítványokat, s a tartományok, földbirtokok szintjére delegálta is az igazságszolgáltatás nagyobbik hányadát, e feltétel elengedhetetlen volt a börtön általános működéséhez.

Sok tényező hatott a börtön ellen. Ezek között talán leglényegesebb volt a törzsi jog ereje és a korabeli akkuzatórius processzus gyakorlata. A barbár népjogok hosszú ideig fontosabbnak tartották az elégtételt, a kárpótlást, a váltságot, legrosszabb esetben a bosszút a sérelem fejében, mint valamiféle elvont szenvedést, amit a börtön jelenthetett. A bírósági eljárásoknak és az ítéletek végrehajtásának nyilvánossága is ellent mondott a zárt tömlöcnek, miként a sértett vagy rokonainak végrehajtási kötelezettsége, a „személyes” bosszúállás általános elvárása is. Nem is szólva a rendszerint hivatkozni szokott olyan problémákról, mint a tömlöc épületigénye, őrzésbiztonsági problémái, bonyolultsága, költségessége. És mégis. A börtönt folyamatosan ott látjuk a gyakorlatban.

A vizigót törvények római jogi hatás alatt álltak, ezért élesen elkülönítették a magánjogi jogsértéseket a bűncselekményektől. Így alaposan kimunkált büntető perjogi szabályok szerint az ügyek megítélését királyi bírók végezték. A vizigót bírák ismerték a római praxisban kifinomultan alkalmazott tortúrát és egyéb kényszerítő eszközöket, a vizigót törvények lehetővé tették a vizsgálati fogságot és a letartóztatást a végső ítélet meghozataláig, és arról is szó van bennük, hogy a fogvatartottak őreinek milyen díjazás jár.²⁵

²³ Rein 1844. 914. o.

²⁴ Weiske 1856. 591. o.

²⁵ Peters, Edward M.: Prison before Prison. The Ancient and Medieval Worlds. In: The Oxford History of the Prison. Edited by Norval Morris and David J. Rothman. New York, Oxford, 1998, Oxford University Press. 23. o.

Theoderik, aki magát a keleti gótok királyának és Itália katonai parancsnokának nevezte, birodalmában uralmát sohasem tudta megszilárdítani, bármennyire üldözte is a vélt vagy valós összeesküvőket. 524-ben árulás miatt még „római” tanácsadóját, a professzor, diplomata és teológusi feladatokat is ellátó Boethiust is bebörtönöztette, aki végül is tömlöcztetése, megkínzása és végül kivégzése révén a régi világ utolsó keresztény mártírjává vált.²⁶ Pál diakónus a nyolcadik század végén írott, „*A lombardok története*” című munkájában, említést tesz arról, hogy amikor 570-ben a longobárdok Galliában jártak, egy lezárt (lepecsételt) ajtajú toronyban egy megláncolt embert találtak. Ugyan Pál szerint a zárka lakója a vezeklő Szt. Hospitius lett volna, a feljegyzések szerint ez a fajta szabadságvesztő szankció a gyilkosság büntetése volt a korabeli praxisban.²⁷

A nyolcadik századi longobárd jog a lopás bűncselekményét (szemben a burgund és szász joggal, mely halált mondott rá) határozott tartamú szabadságvesztés-büntetéssel büntette, ami a korábban megkövetelt kártérítést és vagyombüntetést (azaz a lopott dolog értéke valahányszorosának a megfizetését) kísérte.²⁸ Luitprand 726. évi ediktumában²⁹ 2–3 esztendő (föld alatti tömlöcbe végrehajtott!³⁰) börtönbüntetésben jelölte meg a tolvajlás szankcióját.³¹ Az „időcsináló” varázslók a nyolcadik századi nyugati gót jog szerint „bőrre és hajra” szóló ítéletekre, vagy a bírók által meghatározott tartamú szabadságvesztés-büntetésre számíthattak.³² A bajor népjog szerint a veszélyes kuruzslók büntetése 12 soldius, mely mellett a kedvezőtlen jelenség előidézőjét tömlöcbe lehetett vetni carcerban vagy tulajdon házában.³³ Kis Pippin 754–755. évi kapituláréja a vagyontalan, vérfertőző személyeket (ellentétben a büntető szolgálattal operáló bajor és alemann népjogokkal)³⁴ börtönbüntetéssel fenyegette.³⁵ Nagy Károly rendelkezése szerint az

²⁶ Peters 1998. 23. o.

²⁷ Peters 1998. 22. o.

²⁸ Schröder, Richard – Künßberg, Eberhard Frh.von : Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. Berlin und Leipzig, 1932, Verlag Walter de Gruyter and Co. 385. o.

²⁹ Hippel, Robert van: Die geschichtliche Entwicklung der Freiheitsstrafe. In: Bumke, Erwin: Deutsche Gefängniswesen. Ein Handbuch. Berlin, 1928, Verlag von Franz Vahlen. 9. o.

³⁰ Conrad, Hermann: Deutsche Rechtsgeschichte I-II. Karlsruhe, 1962, Verlag C. F. Müller. I. 171. o., és Fumasoli 1981. 7. o.

³¹ Peters 1998. 22. o..

³² Brunner, Heinrich: Deutsche Rechtsgeschichte (Neu bearbeitet von Claudius Freiherrn von Schwerin) Bd. I-II. Berlin, 1958, Verlag von Duncker & Humblot. 875. o., His, Rudolf: Geschichte des deutschen Strafrechts bis zur Carolina. München und Berlin, 1928, Unveränderter reprographischer Nachdruck. München, 1967, Druck und Verlag von R. Oldenbourg. 91.o., Lieberwirth, R(olf): Freiheitsstrafe. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte Band I. Herausgegeben von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann und phililogischer Mitarbeiter von Ruth Schmidt Wiegand. Mitbegründet von Wolfgang Stammler. Redaktion: Dieter Werkmüller. Berlin, 1971, Erich Schmidt Verlag. 1239. o.

³³ Brunner 1958., 875. o.

³⁴ Brunner 1958., 875. o.

³⁵ Hippel 1928., 9. o.

istenkáromlókat „ósi szokásjog” alapján fogságba kell vetni.³⁶ Remediusnak, Chur püspökének a 9. század végén kelt rendeleteiben (Capitula Remedii) azon bűncselekményekre vonatkozóan, melyekben vallási komponensek is találhatóak (mint varázslás vagy vérfertőzés, a hamis eskü vagy a házasságtörés), úgyszintén börtönt találunk szankcióként.³⁷ A nők fajtalankodásának első ízbeni büntetése vesszőzés és 12 soldius bírság. Második alkalommal a vesszőzés mellé börtönbüntetés is jár, s harmadik elkövetéskor is börtönbe kell vetni, nem megfélemlítve a bírságról és a testi büntetésről sem.³⁸ Az angolszászok büntetőjogában³⁹ is felbukkant a bebörtönzés, mint büntetés, melyet a tolvajlás és a boszorkányság bűncselekményére alkalmaztak. Alfréd (875–901) a fiatalkorúakra kiszabandó súlyos büntetések helyett börtönt rendelt.⁴⁰

Az I. Ottó (936–973) korából származó bajor törvény és a Henrik (985–995) uralkodása idején kibocsátott ún. ranshofer-dekrétumok⁴¹ egyaránt szabadságvesztés-büntetést határoztak meg az előkelőkre, olyan esetekre, amikor a közsabadok, a köznép „bőrre és hajra” szóló ítéleteket kapott volna. A börtönbüntetés formája kolostorfogság.⁴² Tudjuk, a 10. századra már kialakult formájában működött a kolostorokban rendszeresített tömlöcbüntetés világiakra és egyháziakra egyaránt.⁴³ A Consilium Germanicum 742-ben büntetésként határozta meg kolostorfogságot a fegyelmezhetetlen szerzetesekkel szemben.⁴⁴ A 817-ben ülésző aacheni zsinat negyvenedik kánonjában megismételte a Consilium Germanicum határozatát, és szabadságvesztéssel rendelte büntetni a bűnös szerzeteseket.⁴⁵ Az is közzismert, hogy a frank korszakban természetes volt a világi processusban elítélt, világi bűnelkövetők kolostorbörtönbe utalása.⁴⁶ A kolostorfogság, a világiak kolostortömlöcökre ítéltése és bebörtönzése törvényben szabályozott szabadságvesztés-büntetés-

³⁶ Schröder-Künßberg 1932. 400. o.

³⁷ Seggelke, Günter: Die Entstehung der Freiheitsstrafe. Breslau, 1928, Schletter'sche Buchhandlung (Franck und Weigert)., 24. o., Dolsperg, Franz Doleisch von: Die Entstehung der Freiheitsstrafe unter besauberer Berücksichtigung des Auftretens moderner Freiheitsstrafe in England. Strafrechtliche Abhandlungen 244. Breslau, 1928, Schletter'sche Buchhandlung (Franck & Weigert). 35. o.

³⁸ Brunner 1958. 852. o.

³⁹ Horváth Pál (szerk.): A világ főbb jogrendszerei (Jogcsoportok). Budapest, 1991, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Egyetemes Jogtörténeti Tan-
széke. 151. o.

⁴⁰ His 1928. 91. o., Lieberwirth 1971. 1239. o.

⁴¹ Hoppel 1928. 9. o.

⁴² Fumasoli 1981. 7. o.

⁴³ Laubenthal 1995. 25. o.

⁴⁴ Eisenhardt, Tilo: Strafvollzug, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, 1978, Verlag W. Kohlhammer., 1978. 20. o.

⁴⁵ Eisenhardt 1978. 20. o.

⁴⁶ Holtzendorff, Franz von: Einleitung in das Strafrecht. In: Handbuch des deutschen Strafrechts. Herausgegeben von Franz von Holtzendorff. Bd. I. Berlin, 1871, C. G. Lüberis'sche Verlagsbuchhandlung Carl Hobel., 1871. 41. o.

ként jelentkezett így a kilencedik század kezdetén.⁴⁷ Ennek a folyamatnak természetes hátteret adott az egyház törekvése a halálbüntetések visszaszorítására, melyhez az asylumjog mellett a kolostorbörtönök szabadságvesztést támogató hálózata is rendelkezésre állott.⁴⁸ A bajor rendelkezés és a Ranshofer Dekreten egyaránt arra utaltak, hogy a kolostorokban intézményes végrehajtás működik. Mindkét forrás szerint a kolostorfogság határozatlan időtartamú, ugyanis „visszavonásig” szabattott ki.⁴⁹

A szabadságvesztés-büntetést tehát szórványosan bár, de szerte Európában élő formában találjuk a kiformalódó szankciórendszerben, az anyagi büntetőjog intézményeként. Ez az örökség kevéssé vitathatóan az impérium hagyatéka, még ha kuriózumként hat is a barbár jogi praxisban. Ami ezzel párhuzamosan szintén nagy jelentőségű esemény, hogy az uralkodók nem csupán a büntetőjogi ediktumaikban és kapitulárikban gondoskodtak a börtönbüntetés fennmaradásáról, de rendeleteikben a hatóságokat a fogvatartás intézményrendszerének kiépítésére is utasították. Luitprand rendelete szerint a végrehajtás céljára szolgáló építmények szüksége okán a tömlöchelyiségek építésére minden longobárd bíróság mellett sort kellett keríteni (!).⁵⁰ Nagy Károly 813-ban kibocsátott, a börtönökről szóló kapitulárája⁵¹ minden grófságban börtön létesítését rendelte el a jó családokból származó törvénszegők megjavulásának elősegítésére.⁵² Laubenthal vélekedése szerint ez az első bizonyíték a szabadságvesztés-büntetés és a javítás eszméjének találkozására, miután a jogszabály szerint a börtön „boni generis” alkalmazandó büntetés a bűnelkövetők megjavítására.⁵³

Némi bizonyítékot szolgáltat a börtönbüntetés léte és a büntetés-végrehajtásra az a hatásköri villongás is a frank birodalomban, mely a thunkin (a nép által választott bíró) és a klodvigi időszakban felbukkant, a végrehajtó hatalom szerveként működő gróf között kialakult. A harc eredményeképpen utóbbiak megtarthatták ugyan a börtönök és ítéletvégrehajtás fölötti felügyeleti jogait, de a végrehajtást magát a Schultheißeneknek származtatták. Ami ebből izgalmas: az 5. században már börtönök és börtönfelügyelet létezett, mely szabályozási igényt támasztott.⁵⁴

A frank birodalomban tehát *„kezdétét vette a szabadságfosztásnak olyan alkalmazása, mely már nem csak mint kényszerítő eszköz, és nem csak mint*

⁴⁷ His, Rudolf: Das Strafrecht des deutschen Mittelalters. I. Die Verbrechen und ihre Folgen im Allgemeinen. Weimar, 1920, Verlag Hermann Böhlhaus Nachf. – Neudruck 1964. Aalen, Scientia Verlag. I., 559. o.

⁴⁸ Themme, J. D. H.: Lehrbuch des gemeinen Strafrechts. Stuttgart, 1876, Verlag von Ferdinand Enke., 163. o.

⁴⁹ Fumasoli 1981. 7. o.

⁵⁰ Peters 1998. 22. o.

⁵¹ Hippel 1928., 9. o.

⁵² Krauß Karl: Im Kerker vor und nach Christus. Freiburg–Leipzig, 1895, Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr. 128. o., és Doleisch von Dolsperg 1928. 25. o.

⁵³ Laubenthal 1995. 25. o.

⁵⁴ Schröder-Künßberg 1932. 176–177. o.

király által a halálbüntetés helyett száműzés helyének kijelölésével járó kegyelmi büntetés jelent meg. Rudolf His a fentiek ismeretének birtokában bizonyítottan látta a börtönbüntetés létét, határozottan állította, hogy a szabadságvesztés-büntetés saját jogú eleme volt a büntetési gyakorlatnak.⁵⁵ A szabadságvesztés-büntetés kezdeteit Kaiser is a longobárdok 8. századi történelmére helyezte (Luitprand), illetve Nagy Károly 813. évi rendeletéhez kötötte, ugyanis első ízben itt datálható a szabadságvesztés-büntetésben a javító cél.⁵⁶

A legtöbb germán népnél ismert volt a büntető szolgaság intézménye is. A frank jog eltávolodott ettől a gyakorlattól, és helyébe a büntető fogságot állította, arbitratius tartalommal.⁵⁷ A frank forrásokban a száműzés mellett gyakran szerepelt az exilium intézménye, melyet a lehető legszélesebb értelemben alkalmaztak. Így használták a tartományból kitiltás, az internálás, a kolostorba zárás vagy a büntető fogság esetére is.⁵⁸

Merre tovább? A börtönbüntetés újjászületése

Sajátos jogtörténelmi kalandozásunk vége felé egy valami biztosnak látszik: legyen a börtön bármily nehézkes, költséges és veszélyes, a hatóságok ragaszkodtak a tömlöcök fenntartásához, melyen belül bizonyíthatóan alkalmazták a szabadságvesztés-büntetést is. Igaz, a 10–11. században ritkulni kezdenek az információk. A frank birodalom felbomlása magával sodorta a Karoling reneszánszot is, gyengülni kezdtek a római impérium impressziói, s a törzsi alkotmányok karakteresebben határozták meg az új európai állammodell képletét. A római jog recepciójáig a barbár népjogok, helyi szokásjogok domináltak a jogfejlődésben, a büntetőjog magánjogias vonásai némi gátat vetettek az állami büntetőjog törekvéseinek. Nem csoda, hogy az alkotott jogból hiányzott a törvényi szabadságvesztés-büntetés. A széthulló birodalom, majd az utódkirályságokban építkező új korszak amúgy is forrásszegény⁵⁹, a királyi akarat jogszabályi demonstrációjára még várni kellett. A büntetési rendszer megváltozása, a szaporodó büntetési arzenál is gátolta a szabadságvesztés-büntetés széleskörű alkalmazását.

Ott azonban, ahol megerősödött a királyi hatalom, egyértelműen tapasztalható a börtön intézménynek törvényi felbukkanása. Az ibériai félsziget keresztény királyságainak jogában például a börtönbüntetésről szóló források a 11–12. században arra az esetre nevesítik ezt a szankciót. A barcelonai Usatgets lehetővé teszi a börtönbüntetés kiszabását, IX. Alfonz kasztíliai törvényei pedig, a király által kijelölt szakértő bírák számára a 12. század végén megerősítették azt az uralkodói privilégiumot, hogy bizonyos büntetésekről, köztük a börtönbüntetések egyes

⁵⁵ His 1920. I. 559. o.

⁵⁶ Kaiser, Günther – Kerne, Hans Jürgen – Schöch Heinz: Strafvollzug. Eine Einführung in die Grundlagen. Heidelberg–Karlsruhe, 1982, C. F. Müller juristischer Verlag. 43. o.

⁵⁷ Brunner 1958. 774. o.

⁵⁸ Brunner 1958. 772. o.

⁵⁹ Hippel 1928. 9. o.

típusairól maguk dönthessenek a büntetéskiszabás során.⁶⁰ Bohne határozottan állította, hogy az olasz városjogokban a szabadságvesztés-büntetés már a 12. században ismert volt. Akkor is igaz ez, ha Hippel igazolta, a közel nyolcvan város felének városjogában intézményesült a börtönbüntetés, s külsőségeiben nem különbözött az általános európai tömlöcképtől.⁶¹

Az írásba foglalt normann szokásjog (1248–1270) már lehetővé tette a börtönbüntetést. A Philippe de Beaumanoir (1247–1296) által összeállított, Clermont és Beauvais jogát rögzítő jogkönyv a halálbüntetés, a vagyonvesztés mellett nevesítette a büntető elzárás intézményét. Beaumanoir az angol joghoz hasonlóan az adósok, összeesküvők, vagy a hamisan tanúzóok esetében is megengedhetőnek tartotta a börtönt.⁶² X. Alfonz Las Siete Partidas 1265-ben részletesen tárgyalta az uralkodói börtönökre vonatkozó szabályozást,⁶³ s ezzel megszületett az első általunk ismert középkori állami házszabály.

A 13. század a börtönbüntetés általános elterjedésének kora. A kezdetben főleg városjogokban felbukkanó szabályozás azután előkészítette a talajt a büntetésvégrehajtás nagy átalakulásához. Brünn joggyakorlata 1243-tól, a Lübecker Stadtrecht 1240-től, az erfurti jog 1306-tól ismerte a tömlöcöztetést, mint szabadságvesztés-büntetést,⁶⁴ Hamburgban 1270, Nürnbergben 1300, Dortmundban 1350 az első feljegyzés éve.⁶⁵ A *Britannia Régi Szokásjoga* c. 14. századi szokásjogi gyűjtemény ismerte alacsony státuszú bűnelkövetők esetében a börtönbüntetést. Sassocerrato Bartolus pedig elkészítette a büntetőjog és a büntetésvégrehajtási jog első specifikus összefoglalóját.⁶⁶

Nem gondoljuk, hogy a fenti rövid szemlézéssel érdemben új információkat bocsátottunk volna közre. Az adatok összecsengése azonban azt látszik igazolni, hogy a szabadságvesztés-büntetés és a börtön büntetés-végrehajtási funkciója az európai jogfejlődésből soha nem kopott ki. A szabadságvesztés-büntetés és a börtön (persze eltérő célokkal, funkcióval, rezsimmel és filozófiával, de) a modern büntetés-végrehajtás megjelenéséig állandó eleme volt az európai jogtörténelemnek.

⁶⁰ Peters 1998, 37. o.

⁶¹ Hippel 1928, 6. o.

⁶² Peters 1998, 35. o.

⁶³ Peters 1998, 37. o.

⁶⁴ Hippel 1928, 8. o.

⁶⁵ His 1928, 91. o., Lieberwirth 1971., 1239. o.

⁶⁶ Peters 1998, 35 o., 38. o.

Mihály Attila

A börtönök társadalmi felügyelete, avagy szükségünk van-e a nyilvánosságra?

„Sötét, elhanyagolt terület volna a börtön?
*Nem bizonyítja-e az ellenkezőjét már maga a puszta tény is,
hogyan ezt két évszázada emlegetik szüntelen?”*

(Michel Foucault)

Igen, vágjuk rá szinte ösztönösen a választ a kérdésre. Azt gondoljuk, és hiszünk is benne, hogy a mai magyar büntetés-végrehajtás előttünk, az átlagember előtt „mint egy nyitott könyv” látja el feladatát, és ezáltal nyeri el legitimitását. Pedig ez nincs így, mivel az elképzelt egység gyakran hiányzik a börtön és az őt létrehozó társadalom kapcsolatából. Valamit rosszul értelmezhattünk, hiszen a témában többen és többször állást foglaltak már, azonban egységes irányvonal ennek ellenére nem született. Ezekről a dilemmákról szeretnék szólni, felelevenítve a rendszer-váltás óta eltelt két évtizedet, és megvilágítva a felvetett kérdés meggyőződésem szerinti aktualitását.

Az 1990-es évek elején a magyar börtönügyet az európai értékrend hazai integrálása határozta meg. A jelenleg is hatályos 1979. évi 11. számú törvényerejű rendeletet 1993-ban módosította az akkori XXXII. törvény, amely oly sok új jogintézmény mellett egy dolgot elfelejtett visszaállítani, a börtönök társadalmi felügyeletének régi modelljét. Pedig megvolt a lehetőségük a tisztánlátásra a témában mind a szakmában dolgozóknak, mind a döntéshozóknak. A Börtönügyi Szemle akkori számaiban *Lőrincz Józseftől* remek írások jelentek meg, melyek mind időben, mind térben feltárták a börtönök társadalmi felügyeletének értelmét, jelentőségét és fejlesztésének hazai lehetőségeit. Ez a kezdeményezés akkor és azóta is megválaszolatlan maradt, és a mai napig nem került elő a polcra.

Sokszor ringatjuk magunkat abban a tévhitben, hogy a börtöneinkben zajló szakmai munka a társadalom, az állampolgárok által átláthatóan, mintegy „felügyelve” zajlik, azonban rá kell jöjjünk végre, hogy ma már a börtön puszta léte sem igen foglalkoztatja az önmaga problémáival küszködő társadalmunkat. Ha mégis az érdeklődés középpontjába kerülünk, az is csak a szélsőséges esetekről szóló, könnyen emészthető, figyelemfelkeltő híradásokban nyilvánul meg. Ennél többre nincs igény. Egyszerűen lemaradunk a saját társadalmunk mögött, és magunk bolyongunk a megválaszolatlan kérdések között.

Úgy vélem, nincs más lehetőségünk, mint az előremenekülés, a társadalom érdeklődésének felkeltése és az objektív értékítélet kialakítása iránti igény felébresztése. Ez pedig csak a nyitás révén lehetséges, bepillantást engedve a börtönök világába azoknak az érdeklődő laikusoknak is, akik a ráció útján és a

tisztánlátás igényével érdeklődnek munkánk iránt. Nyissunk feléjük, adjunk nyilvánosságot munkánkunknak, mutassunk meg belőle többet és mást, mint amit ma értenek alatta! Valahogy úgy, ahogyan elődeink tették azt 100–200 évvel ezelőtt. Olvassuk el az ő történetüket, értelmezzük jelentőségüket, elemezzük, hogy mit jelent napjainkban a börtönök társadalmi felügyelete, és cselekedjünk! Erre invitálom Önöket is, egyben ajánlom írásomat *Lőrincz Józsefnek*, a hazai börtönügyi tudományosság egyik legavatottabb mai képviselőjének.

Előzmények

Az intézményesített börtönt a társadalmi fejlődés egy bizonyos fokán, a sötét és véres középkor lezárásaként, annak humanista és felvilágosult meghaladásának pillanatában, a társadalom önmaga hozta létre. Óriási előrelépés volt ez az akkori viszonyok között, máig ható eredményeit mindannyian érezzük. Azért nem írtam azt, hogy ismerjük is, mivel sok olyan természetesnek tűnő gyakorlat, intézmény, eszme vesz bennünket körül, melyek keletkezéséről szinte semmit nem tudunk. Így vagyunk esetünkben a börtönnel is, melyről sokszor csak az jut eszünkbe, hogy a bűnt büntetésnek kell követnie. De hogy ez a büntetés milyen természetű, hogyan viszonyul a bűnhöz, a bűnöshöz, a közeghez, ahol az született, arról fogalmunk sincs. Pedig a válasz előttünk hever. Foucault szerint ezen a fejlődési szinten *„nincsenek többé látványos, de haszontalan büntetések. Titkos büntetések sincsenek, a bűnhődések olyan megtorlásnak tekinthetők, amelyet a bűnös minden egyes állampolgártól kiérdemelt azért a bűncselekményért, amellyel valamennyiüket megsértette.”*¹

Az idézett, egyben alapirodalomnak számító könyvében Foucault több fontos dologra is felhívja a figyelmünket. Leginkább a társadalmi fejlődésnek azon sajátosságát hangsúlyozza, miszerint a büntetést a középkorhoz hasonlóan továbbra is egyfajta társadalmi érdeklődésnek és figyelemnek kell kísérnie, e nélkül nincs értelme a változtatásnak. Le Peletiert idézi, aki *„azt javasolta, hogy a nép havonta egyszer látogassa meg az elítélteket» fájdalmas vackukban, a zárka ajtaja fölött olvassa el a bűnös nagybetűkkel bevéselt nevét, büntetést és ítéletét»*.²

Ugyancsak tőle tudjuk, hogy ezen társadalmi változások közepette a közmunka és a szabadságvesztés végrehajtására szolgáló börtön sokáig egymással versengett azon, hogy melyikük lesz az új forma, mely jelentős változásokat hoz majd a büntetések terén az előző korokhoz képest. Ezt a viadalt akkor a börtön nyerte, melynek beilleszkedése a társadalmi intézményrendszerekbe – a kaszárnyák, kórházak, kollégiumok mellé – zökkenőmentesen megtörtént, megteremtve a mindent felügyelő panoptikum korának megszületését. *„A panoptikus berendezés térbeli egységeket hoz létre, amelyek lehetővé teszik, hogy szüntelenül lássák, és azonnal megkülönböztessék őket. Vagyis megfordítják a tömlöc elvét;*

¹ Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Ford. Fázsy Anikó, Csűrös Klára. Budapest, 1990, Gondolat. 149. o.

² Foucault: i. m. 152. o.

*illetve három funkciójából – bezárás, sötétség és elrejtés – csak az elsőt tartják meg és megszüntetik a másik kettőt. A teljes megvilágítás és a felügyelő tekintete jobban befog, mint a sötétség, amely végül is védelmet nyújtott. A láthatóság csapda.”*³

Foucault helyesen mutat rá arra is, hogy az emberek elzárásának gondolata, majd gyakorlata már akkor feltételezte a nyilvánosság jelenlétét, kihangsúlyozva annak a hatalom kontrolljára irányuló visszatartó hatását. *„Valójában minden panoptikus intézmény, legyen bár, mint a fegyház, gondosan elzárva, könnyűszerrel alávethető a véletlenszerű és szakadatlan ellenőrzésnek: s nem csupán a kijelölt ellenőrök, hanem a közönség részéről is; a társadalom bármelyik tagjának joga lesz eljönni és saját szemével látni, hogyan működnek az iskolák, a kórházak, az üzemek, a börtönök. Következésképpen nem kell félni, hogy a hatalom megnövekedése, amely a panoptikus gépezetnek köszönhető, zsarnoksággá fajuljon: a fegyelmező eljárást demokratikusan ellenőrzik majd, hiszen szüntelenül hozzáférhető lesz a »világ nagy ítélőszéki bizottsága számára«*⁴ – írja Foucault, majd így folytatja: *„A panoptikum, amely elmésen úgy van elrendezve, hogy egy felügyelő egyetlen szempillantással ellenőrizze a különböző egyéneket, lehetővé teszi mindenkinek, hogy a legjelentéktelenebb felügyelőt is ellenőrizze. A nézésre szolgáló gép, az egyének megjelenésére szolgáló sötétkamraszerűség átlátszó épület lesz, ahol az egész társadalom ellenőrizheti a hatalom gyakorlását.”*⁵

Ez a fejlődés akkor magával hozta a büntetések humanizálódását, egyben a börtönrendszer kiépülését is. A kontroll szerepéről világos elgondolások fogalmazódtak meg, a börtönök esetében ezt a formát a társadalmi felügyelet rendszere valószínűsítette meg, melynek gyökerei a korábbi évszázadokra nyúltak vissza, és egyfajta vallásos világszemlélettel is átszövédték. Lőrincz József írja, hogy *„a börtönök belső életének ellenőrzésében először a polgárosuló Németalföldön vettek rész laikusok. Az 1595-ben létesített amszterdami fenyítőház házszabályának 13. pontja leszögezi: »a ház felügyeletét négy előkelő és jóhírű polgár lássa el, akik a ház vezetését figyelemmel kísérve, hetente ülészenek «Eme érdemdús polgárokat, akik munkájukat megtisztelő megbízatásként, ellenszolgáltatás nélkül végezték, a polgármester javaslatára a város tanácsa választotta meg.»*⁶

Ugyancsak ő világít rá arra is, hogy az addigi európai börtönügyi fejlődés a XVIII. század végére áthelyeződött az észak-amerikai kontinensre, ahol a társadalmi kontroll mellett a börtönök világában a segélyezés, a patronázs is megjelent már.⁷ A későbbi fejlődés a börtönöket felügyelő bizottságok széles körű elterjedését hozta, mely 1885-ben a Rómában megtartott III. Nemzetközi Börtönügyi

³ Uo. 273. o.

⁴ Uo. 282. o.

⁵ Uo. 282. o.

⁶ Lőrincz József: *A büntetés-végrehajtás társadalmi felügyelete*. Börtönügyi Szemle, 1991. évi 2. szám, 11. o.

⁷ Lőrincz: i. m. 12. o.

kongresszuson központi témává lépett elő. Ott akkor konklúzióként állapították meg, hogy *„a társadalomtól elszigetelt börtönök egy független bizottság általi felügyelete garantálja mind az elítéltek védelmét, mind pedig a társadalmi nyilvánosságot..., a laikusok részvétele javíthatja a börtönök kapcsolatát a nyilvánossággal, sőt, meg is akadályozhatja a börtönökről kialakított hamis nézetek elterjedését.”*⁸

Magyarországon a kiegyezést követően alakult ki a börtönök társadalmi felügyeletének jogi keretrendszere. Az 1876. évi VI. törvénycikk a törvényhatóságokon belül létrehozott közigazgatási bizottságok hatáskörét a börtönökre is kiterjesztette. Az 1878-ban hatályba lépő Csemegi-kódex már a világ számos részén alkalmazott felügyelőbizottságok felállításáról rendelkezett.⁹ Innentől kezdve indulhatott el az az építő jellegű folyamat, mely a börtönök világát közelebb vitte a társadalom érdeklődést tanúsító rétegei felé. A felügyelőbizottságok eljárásrendjéről szóló rendelet előírta, hogy *„minden királyi törvényszékhelyen felügyelőbizottságokat kell alakítani. Ennek tagja lehet a királyi törvényszék elnöke, akadályoztatása esetén annak helyettese, a királyi ügyészség főnöke vagy helyettese, a letartóztató intézet közvetlen igazgatásával megbízott vezető, vagyis a fegyház-, illetve a börtönigazgató, a letartóztató intézet állományában lévő lelkész és tanító, végül az illetékes törvényhatóság közigazgatási bizottságának két szakembere.”*¹⁰

Szóllósy Oszkár feljegyzése szerint az I. világháború befejezésig tizennyolc felügyelőbizottság működött Magyarországon, nem kevesebb mint 7 000 taggal. A két világháború között ezek száma hétre csökkent.¹¹

A felügyelet hanyatlásának okozati összefüggéseit Lőrincz József sokat idézett megállapításában foglalja össze: *„a két világháború között a társadalmi nyilvánosságtól fokozatosan elszigetelődő, az állami büntetőpolitika intim szférájává váló magyar börtönügy nem kínált megfelelő mozgásteret egy társadalmi kontrollszerepet képviselni kívánó felügyeleti tevékenységnek. Az igazságügyi kormányzatnak sem fűződött érdeke ahhoz, hogy az élesedő politikai csatározások légkörében, az egyre súlyosabb szakmai gondokkal küszködő büntetés-végrehajtás szemérmes visszahúzódását rosszallja, hogy belső ellentmondásait nyilvánosság elé tárja.”*¹²

Az 1940-es évek végén bekövetkezett kommunista hatalomátvétel, majd az azt követő bezárkózás évtizedei, végérvényesen felszámolták a felügyeleti elemeket megalósító bizottságok munkáját a börtönök vonatkozásában. Ezt tetőzte még az egyházak és a vallás intézményesített üldözése, a lelkészek börtönökből történő kitiltása, illetve a Rákosi-éra átpolitizált büntető intézkedései is. A Kádár-korszak ezen a területen egyfajta konszolidációt hozott, azonban a börtönök korábbi társadalmi felügyelete már nem állt vissza, társadalmi elszigetelődésük tovább folyta-

⁸ Uo. 13. o.

⁹ Uo. 14. o.

¹⁰ Uo. 14. o.

¹¹ Uo. 15. o.

¹² Uo. 15. o.

tódott, melynek máig ható következményei vannak. A jelenleg hatályos Bv. tvr. is csak a rendszerváltás után, az európai értékrendnek való megfelelés által vált alkalmassá arra, hogy a börtönökbe ismét segítő szervezetek és személyek léphessenek be, egyfajta társadalmi nyilvánosságot biztosítva szakmai munkánknak. Az 1990-es évek elejéig sajnos erőteljesen érvényesült a társadalmi érdeklődést folyamatosan kizáró marginalizálódás, ennek megfelelően a börtönök társadalmi felügyelete kérdésében a diskurzus csakis szűk szakmai berkeken belül folyhatott.

A közelmúlt történései és mai lehetőségeink

Már szóltam arról, hogy a 90-es évek elején Lőrincz Józseftől megszülettek azok az írások, melyek alapját képezhatték volna a világ számos pontján ma is jól és hatékonyan működő társadalmi felügyeleti modellek visszaállításának. A döntéshozók viszont nem így gondolták, ők elegendőnek tartották a börtönök civil kontrolljának sajátos megjelenését, illetve a társadalmi felügyelet új elemeinek vizsgálatát. A Bv. tvr.-t a rendszerváltás után első alkalommal 1993-ban módosították, majd a bv. kódexbe a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. tv. által bekerült a következő rész is: *„A büntetés-végrehajtási feladatok teljesítésében – jogszabályban meghatározottak szerint – az állami szervek közreműködnek. A bv. szervezet a büntetés-végrehajtás feladatainak segítése érdekében más, nem állami szervezetekkel és magánszemélyekkel együttműködik.”*¹³

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló törvény külön is érintette az együttműködő társadalmi szervezeteket: *„A bv. szervezet a jogszabályok keretei között együttműködik a fogvatartás körülményeinek a figyelemmel kísérésére, a szabaddulás után a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére, a karitatív tevékenység végzésére, továbbá az egyéb büntetés-végrehajtási feladatok segítésére alakult börtönmissziókkal és egyesületekkel, az ilyen tevékenységet ellátó vallási közösségekkel, alapítványokkal és személyekkel.”*¹⁴

Ugyancsak ennek a logikai sornak volt folytatása a Bv. Szabályzat néven ismert 6/1996. IM rendelet egyik paragrafusában is: *„A büntetés-végrehajtási feladatok teljesítését segítő börtönmissziók, egyházi jogi személyek, társadalmi szervezetek, alapítványok, illetve személyek e tevékenységüket a vonatkozó jogszabályok és a bv. szervezettel kötött együttműködési megállapodás keretében végzik.”*¹⁵

Nem lehetett véletlen a döntéshozók ezen irányultsága, hiszen az 1993. évi LIX. törvény megalkotta az országgyűlési biztosok intézményrendszerét. Ez a rendszer volt ugyanis hivatott arra, hogy az ombudsman, mai hivatalos nevén az alapvető jogok biztosa az állami intézményrendszertől mintegy függetlenül felügyeletet gyakorolhasson a büntetés-végrehajtás fölött. Így vált teljessé az a szereplői kör,

¹³ A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 20. § (2) bekezdése

¹⁴ A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 13. § (1) bekezdése

¹⁵ A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 5. § (1) bekezdése

amelynek a rendszerváltás után közvetlenül feladatot szántak: egyrészt – indirekt módon – a nem állami szervezetek, másrészt a független ombudsmani rendszer együtt szolgálták immár a börtönök társadalmi felügyeletét.

Később további változások is bekövetkeztek, melyek nem feltétlenül a társadalom nagyobb rálátását voltak hivatottak szolgálni, azonban rejtett hatásként mégis a börtönök sajátos nyilvánosságát teremtették meg. Az első ilyen jellegű központi intézkedés a bűnmegelőzési célú börtönlátogatások bevezetése volt a 90-es évek végén. Kezdetben 13 éves kortól jöhettek be tanulók szervezett formában a börtönökbe, ahol felkészült szakemberek, a büntetés-végrehajtás dolgozói adták át azokat az ismereteket, tapasztalatokat, melyek az életkori sajátosságokra figyelemmel mintegy kivonatosan, de a börtön miliójében mégis életre szólóan adtak útravalót ennek a korosztálynak. Később komoly kritika érte ezt a börtönlátogatási formát, melynek következtében 18 éves korra emelték a beléptetéshez szükséges korhatárt. Mára ez a korhatár ismét 14 évre csökkent, azonban a kezdeti lelkesedés már a múlté. A bevezetés utáni néhány évben börtöneinket közel 40 000 tanuló és hallgató látogatta meg, akik mára társadalmunk meghatározó korosztályává váltak.¹⁶ Elgondolkodtató, hogy a börtönlátogatások célja miért csak a bűnmegelőzés volt, hogy megvalósításuk miatt csak erre a korosztályra korlátozódott, de ezek a látogatások a bűnmegelőzésen kívül mindenestre kiválóan támogatták börtöneink nyilvánosságát is.

A következő nagy változás az intézményesített börtönlelkészi szolgálat visszaállítása volt.¹⁷ Ezt megelőzően már a rendszerváltással egy időben megjelentek a börtönmissziók a bv. intézetekben, amellyel olyan értékrend tért vissza a börtönök világába, amely 1949-ig természetes velejárója a sűrke falaknak. A börtönlelkészi szolgálat visszaállítása a négy történelmi egyháznak adta meg ismét azt a lehetőséget, hogy szervezett formában legyen jelen a börtöneinkben. Meghatározó döntés volt, amely megmutatta, hogy ha valami régi, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy el is vetendő. Azóta számos esetben beigazolódott már, hogy a börtönökről az egyházak és azok szereplői is informálják a társadalmat, egyfajta nyilvánosságot teremtve ezen a csatornán keresztül is a börtönöknek.

Hasonló jelentőséggel bírt az önkéntesek megjelenése is a hazai börtönökben. A felsőoktatási intézményekben tanuló hallgatók előszeretettel választják erre a célra a börtönöket, amennyiben erre együttműködési megállapodás keretében lehetőségük nyílik. Sok bv. intézet vezetése gondolja úgy, hogy a helyi nyilvánosság megteremtésének kiváló lehetősége ez a forma, melyről Lőrincz József írásából tudjuk, hogy Európában a mai napig komoly szerepet szánnak.¹⁸

¹⁶ A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által összeállított napi jelentések adatai szerint 2001 márciusa és 2008 júniusa között 6 365 általános iskolai, 26 851 középiskolai diák és 4 037, a felsőoktatásban tanuló hallgató vett részt bűnmegelőzési börtönlátogatáson.

¹⁷ 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet a Börtönlelkészi Szolgálatról

¹⁸ Lőrincz József: *Nyilvánosság. A büntetés-végrehajtás és a társadalom kapcsolata Németországban*. Börtönügyi Szemle, 1996. évi 1. szám, 105. o.

Egy el nem fogadott törvénytervezet jelenti az újabb lépcsőfokot a börtönök társadalmi felügyeletének kérdésében. A Bv. tvr. kiváltására 2009-ben egy olyan anyagot állítottak össze a jogszabály akkori előkészítői, melyben a társadalmi kontroll szerepét a „Független Rendészeti Panasztestület Fogvatartás-vizsgálati Bizottsága” gyakorolta volna. Az elképzelés szerint a rendőrségi törvény által létrehozott Független Rendészeti Panasztestület mellett működő és nyilván azzal egyfajta egyezőséget mutató forma jönne létre, melynek létjogosultságát már akkor is a büntetés-végrehajtási szervezet sajátosságai és igazságügyi beágyazódottsága kérdőjelezték meg. A tervezetet az ombudsman sem támogatta, rámutatva arra, hogy a civil kontrollt csakis a klasszikus társadalmi szerveződési formák, vagyis az egyesületek, alapítványok, missziók biztosítják, amelyek kifejezésre juttatják a mindenkori politikai hatalom, a gazdasági erők és szűk csoportjaik önérdekeivel szemben a társadalom véleményét. Az ombudsmani kritika logikájából kitűnik, hogy például a Magyar Helsinki Bizottság vagy a Társaság a Szabadságjogokért civil szervezetek jelenléte ma is garantálja és biztosítja a civil kontrollt a börtönökben.

Végül szólnom kell a jelenkorról is, amikor az új büntetés-végrehajtási kódexet elfogadta az országgyűlés.¹⁹ E törvényben nem szerepel a társadalmi felügyelet, mint jogintézmény, melynek miértje talán kikövetkeztethető az elmúlt évtizedek eseményeiből és változásaiból. Ez viszont nem tántoríthat el bennünket attól, hogy a témát szem előtt tartsuk, és a tisztánlátás érdekében feltárjuk és kimondjuk az összefüggéseket, melyek kihatnak mindennapjainkra, börtöneink közmegejtésére.

Összegzés

A börtönök társadalmi ellenőrzéséről – mint a büntetés-végrehajtást körülvevő garanciarendszer egyik eleméről – Lajtár István írt a témát tudományos alaposággal feldolgozó könyvében.²⁰ E kötetben a szerző részletesen tárgyalja a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó szervezetek – az ügyészségek, a bíróságok és az ombudsmani rendszer – szerepét, a társadalmi ellenőrzésről szóló rész viszont csak a hatályos jogi környezet ismertetéséből áll.

Az ombudsman állásfoglalásából is látható – melyet a Független Rendészeti Panasztestület hatáskörének a börtönökre vonatkozó kiterjesztése kapcsán fogalmazott meg –, hogy a civil kontroll és a börtönök feletti társadalmi kontroll nem minden esetben különül el határozottan egymástól. Választott témánk szempontjából fontos lenne a társadalmi felügyelet, a társadalmi kontroll és a társadalmi nyilvánosság kategóriák szétválasztása és pontosítása. A hazai szakirodalom számos helyen használja ezeket a kifejezéseket, azonban értelmezésüknél, főleg a jelenkor problémáira adott jogi válaszok előkészítésénél, a tisztánlátás nem mindig érhető tetten.

¹⁹ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. Magyar Közlöny, 2013. évi 218. szám

²⁰ Lajtár István: *A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon*. Budapest, 2010, HVG-ORAC Kft. 148. o.

Ahogy az irányadó írásokból kiderül, a börtönök társadalmi felügyelete egy olyan intézményesült forma, amely a nagyvilágban közel 200 éve a mai napig sikeresen funkcionál, míg Magyarországon csak szűk 80 évig lehetett a börtönügy egyik meghatározó eleme. A rendszerváltás utáni években ez a formai meghatározottság már nem tért vissza többé hibernált állapotából, helyette inkább a társadalmi kontroll mint definíció fogadtatott el.

Klasszikus értelemben és a hatályos jogi környezetből kiindulva a társadalmi kontroll letéteményesei alatt a társadalmi szervezeteket, alapítványokat, börtönmissziókat, egyházi, jogi személyeket és egyéb támogatókat értjük, akik mintegy a társadalmat képviselve és annak kontrollfunkcióját magukra vállalva látják el feladataikat. Ez önmagában is kérdéseket vethet fel, még ha egy-egy civil vagy társadalmi szervezet kimondottan a büntetés-végrehajtás monitoringjával is foglalkozik. A civil és társadalmi kontroll közötti különbséget úgy is értelmezhetjük, hogy előbbi egy szűkebb keresztmetszetű tevékenység, míg utóbbi egy szélesebb körű szempontrendszer alapján megvalósuló vizsgálódó feladatellátás. Viszont azt is érezzük, gondoljuk, hogy a börtön társadalmi kontrolljának mindannyian részesei kell legyünk. Ennek elemei természetesen az általunk – a társadalom tagjai által – működtetett parlamenti demokrácia és ugyanolyan természetességgel az általunk és bennünk kialakított kép a büntetések végrehajtásáról. Ennek a képnek az objektív formálásában segíthet minden olyan alkalom, amikor laikusok léphetnek át a bv. intézetek kapuin, és nyerhetnek bepillantást a börtönök elzárt intézményrendszerébe.

Foucault már felhívta a figyelmünket arra, hogy a kórházak, kaszárnyák és börtönök létrehozásánál a nyilvánosság volt az egyik garanciális elem az állami szervek és funkciók túlburjánzása ellen, melyben a börtönöknek kiemelt figyelem jutott, hiszen az elzárttsággal szöges ellentétben áll a nyilvánosság. Itt van az a neuralgikus pont is, melynek megértésével végre újból elindulhat az a diskurzus a társadalmi felügyelet visszaállításáról, melyet modern korunkban eddig nemes egyszerűséggel elvetettünk. „De miért is?” – tehetjük fel a kérdést. Talán megint olyan időszakot élünk, amikor a büntetés-végrehajtás visszahúzódása elvárás a társadalmunk részéről? Szerencsére erről nincs szó, a tapasztalatok azt mutatják, hogy igenis van érdeklődés a munkánk, az eredményeink, a büntetések mai hatékonysága iránt.

Itt jutottunk el a börtönök társadalmi nyilvánosságához, mely a mai eszközpalettán belül szintén mozgásteret biztosít a büntetés-végrehajtás vezetésének, szervezeti és helyi szinteken egyaránt. A börtönökről valamilyen kép minden ember fejében él, e kép objektívizálásához minden törvényes és jó szándékú megoldás elfogadott. Ahogy már céloztam rá, a börtönökről sok mindenki véleményt alkot. A legnépesebb szereplői ennek a történetnek a fogvatartottak és a hozzátartozóik. A közvélemény sokszor kifejti és hangsúlyozza, hogy ennek a rétegnek a véleménye ne számítson a döntések meghozatalánál, pedig fontos volna ezzel is számolni, legalább a nyilvánosság kategóriáján belül. Ott vannak a személyi állomány tagjai, akik testközelből tapasztalják meg a mai börtönök hatékonyságát, a

bűnre adott intézményesített társadalmi retorzió néha kérdéses időszerűségét. Az ő kapcsolatrendszereik szintén autentikus forrásnak számítanak, hiszen a kapu átlépése nélkül ennyire közel senki nem kerülhet egy ma működő börtönhöz, mint az általuk informált személyek. Szintén feltérképezendő az a kapcsolatrendszer, melyet egy-egy börtön a napi feladatainak ellátása során fenntart és működtet. Nemcsak a fegyveres vagy más rendvédelmi szervekre vagy az igazságszolgáltatás egyéb intézményeire gondolok itt, hanem például az árubeszállítókra, a karbantartókra, a szolgáltatók munkatársaira, a fogvatartotti munkáltatásban közreműködő partnerekre vagy éppen egy-egy látogatócsoport tagjaira. Ez már nyomon követhetetlen mennyiségű embert és – ahogyan tudom – eddig nem is kalkulált kategóriát jelent. Pedig rólunk szereznek tapasztalatot, a hazai börtöneinkről viszik a hírt családtagjaiknak, barátaiknak, tágabb környezetüknek.

Egy szintén idevonatkozó változást külön is hangsúlyoznák. A jelenlegi kormányzati ciklus alatt a korábban a megyei közgyűlések fennhatósága alá tartozó államigazgatási kollégiumok immár a Kormányhivatalok alá kerültek, ahol az illetékességi területen működő büntetés-végrehajtási intézetek mint szereplők vannak jelen a megyék állam- és közigazgatási kapcsolatrendszerében. Kérdezhetjük, hogy mi volt az oka a börtönök ilyen jellegű integrálásának, azonban egy biztos: ezzel újabb lehetőséget kapott a büntetés-végrehajtási szervezet a nyilvánosság megteremtéséért tett erőfeszítéseiben, ráadásul a történelmi hagyományok felelevenítése, visszaköszönése is csak a mi pozíciónkat erősítette.

A társadalmi nyilvánosság legújabb kori megfelelőjének sokan a médiában történő megjelenést tartják. Ez igaz a börtönök, de sok más intézmény életében is. Ugyancsak a marketing eszközrendszereinek használata az, mely sok szervezet, cég életében meghatározó a nyilvánosság befolyásolásában és a cégről, intézményről kialakult kép formálásában. A fegyveres, rendvédelmi szervek ilyen irányú felméréseket, kutatásokat csak ritkán alkalmaznak, ha akad egy-egy munka, az is a hivatalos irányítás és vezetés részéről általában visszhang nélkül marad.²¹ A médiaszereplések számának növekedése egyfajta piaci alapú, de a börtönök iránt megnyilvánuló társadalmi érdeklődést mutat. Ez jó jel, hiszen sokszor a társadalmi érdeklődés hiányában véljük felfedezni a társadalmi nyilvánosságunk sajátos egyoldalúságát. Ennek a tapasztalatnak a birtokában kell megfogalmazni az előttünk álló feladatokat a további fejlesztések terén is.

Az érvelések logikájából nyilván kiderül, hogy a társadalmi nyilvánosság szélesítése érdekében a társadalmi kontrollt tovább kell bővítenünk, és ha a döntéshozók nem elég bátrak ahhoz, hogy a börtönök társadalmi felügyeletének egy régi alapokon nyugvó, de a mai kornak megfelelő új modelljét felállítsák, akkor nem marad más hátra, mint annak a nyitási folyamatnak a folytatása, melyben egyre több börtönünk vesz részt.

Az önkéntesek, a társadalmi szervezetek, a civilek bevonása, az egyházak és börtönmissziók munkájának szélesítése mind-mind a börtön falain belül lejátszódó élethelyzetet, tapasztalatot jelent. De itt vannak a börtön falain kívül történő

²¹ Fenyvesi Csaba: *Rendőrség és marketing*. Pécs, 1994, Carbocomp Kft.

események is, a resztoratív, jóvátételi programok, melyek mind-mind az adott börtön és a működésének életteret biztosító település, annak intézményei és lakói közötti interakció részévé is válhatnak. 2007-től egyre több börtön él ezzel a lehetőséggel, pedig a 90-es évek végén elkezdett, a közösség előtt végzett munkáltatás már akkor ugyanezt a pozitív eredményt hozta. A jóvátételi programok a büntetés-végrehajtási szervezetet jó irányba pozicionálják, objektív következtetések levonását segítik elő, és kihatnak a rólunk kialakult társadalmi kép formálására is.

A börtönök nyitási folyamata alatt, az eddig leírtak konklúziójaként, a börtönben közvetlenül kapcsolatba kerülő törvénytisztelő állampolgárok számának növelése értendő. Ez a mai jogi keretrendszerben kivitelezhető: mind a börtönökön belül, mind a börtönökön kívül egyre több személy vonható be. Az érdeklődés adott, a lépést a szervezetünknek kell megtennie, vagyis megszólítani mindazokat, akik hajlandóak figyelmet tanúsítani munkánk, eredményeink, illetve nehézségeink iránt. Ahogyan a társadalmi nyilvánosság kiszélesítésének eszköze, ugyanúgy egy később még visszatérő társadalmi felügyeletnek is az alapját képezheti a nyitás folyamata. Más megoldás nincs, hiszen 1885-ben, az akkor már közel 100 éves tapasztalatokat összegezve állapították meg a szakértők, miszerint a börtönöknek laikus állampolgárok nélkül nincs társadalmi nyilvánossága, vagy ha tovább megyünk: nincs társadalmi felügyelete.

Módos Tamás

Visszatekintés a büntetés-végrehajtási nevelés elmúlt negyven évére

A visszaemlékezés elkerülhetetlenül valamiféle értékelés. Az értékelést ítélet követi. S hogy az ítélet megalapozott legyen, ahhoz az szükséges, hogy maga az értékelés ne csak szubjektív emlékekre épüljön, hanem a valóság tényeire. Ha emlékezésünk tárgya olyan szociális tevékenység, melynek kereteit a pedagógia, szociológia, pszichológia, a büntetőjog és érintőlegesen számos más tudomány képezi, akkor az értékelés szempontjai multifaktorálisak, amik egy rövid tanulmányban kizárják az objektivitás mindenekfelettségét.

S ha az emlékezés tárgyát képező tevékenység a mindenkori társadalmak legvitatottabb intézményében zajlik, akkor az ideológiai, politikai beszűrődések még a legkitartóbb és legmegalapozottabb objektivitásra törekvést is megkérdőjelezik. Nem marad más hátra, mint egy szubjektív visszaemlékezés, ami folyamatosan objektív tényekre támaszkodik. S ahol az ellentmondás égbekiáltó, ott – legalább kegyeleti okokból – a szubjektivitás élvez primátust!

A megjavítás-nevelés eszménye

A 70-es évek elejétől van személyes élményem a fogvatartottakkal való mindenfajta tevékenységről, nevelésről. Akkoriban ezt kevés tapasztalattal úgy gondoltam, hogy lineáris lefolyású: behozzák az elítéltet, mi őrizzük, neveljük. A büntetés lejártával törvénytisztelő állampolgár lép ki a büntetés-végrehajtási intézet kapuján. Nem sokkal bv.-s pályafutásom megkezdése után erről írtam első "tudományos" értekezésemet, egy akkoriban meghirdetett Alkotó Ifjúság pályázatra. Munkahelyi környezetemben akkor fel sem merült az a később sokat hallott közhely, hogy a rabok nevelhetetlenek. Pedig a nehezen kezelhető, komplexusokkal, szorongásokkal küzdő, agresszív, sokszor fékezhetetlen fiatalok között, talán lett volna létjogosultsága a kétkedésnek, egy élet- és bv.-s tapasztalatokkal nem rendelkező kezdő nevelő esetében.

Csak később, elmélyültebb pedagógiai tanulmányaim kapcsán merült fel a nevelhetőség kérdése. S nem csak a fogvatartottakkal kapcsolatban. A nevelhetőség más vonatkozásban időről időre előkerült a pedagógiában, elsősorban a társadalom változásaival összefüggésben. Rá kellett jönnöm, hogy a gyermeklélektan és a pedagógia nagy problémája a „nevelhető-e az ember?” problematika. A nativizmus-empirizmus, érés-tanulás antagonisztikusan szembeállított fogalompárok okán folyik a pedagógiai optimizmus és pedagógiai pesszimizmus évszázados vitája.

Ez a vita először a polgárságnak a feudális arisztokrácia ellen vívott harcában vált élessé és európai méretűvé. Az ókori és a középkori uralkodó osztályok sértetlen művelődési monopóliuma idején ennek a vitának még nincsenek meg a

társadalmi meghatározói. Senkinek sem kell azt bizonygatnia, hogy a hatalom birtokosainak gyermekei között akad művelődésre alkalmatlan, azaz nem nevelhető, nem tanítható. Később, különösen a reformáció idején kiderül, hogy a jobbágy gyermeke is – ha részesül a kulturális, művelődési javakból – pappá nevelhető.

A XVIII. században azonban hatalmas és szenvedélyes vita bontakozott ki a nevelhetőségről, mikor a polgárság a feudális hatalom bástyait ostromolta. A fel-törekvő polgárság korlátlan tanulási lehetőséget követelt gyermekei részére, hogy azok ezáltal a hatalom birtoklására alkalmassá váljanak. Ezért a polgárság a pedagógiai optimizmust képviselte. Locke, Helvétius egymástól függetlenül dolgozza ki a „tabula rasa” elméletét, növelve a polgárság önbizalmát, a hatalomhoz való jogának tudatát.

A polgárság győzelmével elcsendesedtek a viták a nevelhetőség kérdésével kapcsolatban, s csak a XX. században, a proletariátus polgársággal szemben vívott harca hozta újra felszínre, s törvényszerűen a polgárság kerül a másik oldalra, a nativizmus, a pedagógiai pesszimizmus vonalára, ahol a szerzők úgy fogalmazzak: „...az ember lényegében nem változik, nem lehetséges alapvetően megváltoztatni, mint személyiség befolyásolhatatlan. Tehát tulajdonképpen a személyiség nem hathat a másik személyiségre. Minden embernek azzá kell lennie, amilyen lényegénél fogva lett”.

Ilyen történelmi léptékkal mérve a válasz talán egyértelmű. Azóta azt is jól megtanultam, hogy a nevelőbüntetés szülője nem a XIX. század volt, mint ahogy laikusként, felületes ismereteim alapján képzeltem. A nevelés gondolata már az időszámítás előtt feltűnt egyes ókori bölcselők tanításában. Protagorész szerint „értelmes lény nem a múltra, hanem a jövőre tekintettel büntet.” A jövőre vonatkozó szempontok között említette a bűnös megjavítását. Az ókorban felmerült nevelés gondolata nem merült teljesen feledésbe a középkor és újkor teoretikusainál sem.

A korszerűnek vélt büntetésfelfogásnak hazánkban is megvoltak a veretes hagyományai. A reformkor nagyjai Eötvös József vezetésével megálmodták a hazai börtönügy reformját, melynek alapeszméi nagyrészt máig helytállóak.

A nevelést a büntetőjog-tudomány képviselőinek azonban a mai napig nem sikerült maradéktalanul, túlzások és ellentmondások nélkül beépíteniük elméleti konstrukcióikba. Van, aki kérdésesnek tartja, hogy a felnőtteket a büntetésen túl nevelőintézkedéseknek vethessék alá. Véleményük szerint a tettes arra kötelezett, hogy a büntetés szankcióját elviselje, nem tehető ki a nevelés procedúrájának is. E felfogással szemben áll az a nézet, mely szerint a nevelés a büntetés alkalmazásának önálló céljaként értelmezhető.

A neveléssel kapcsolatos mindkét vélemény túlzó, szélsőséges. Az előbbi a neveléstudomány és -módszertan teljes félreértésén, míg az utóbbi a pedagógiai optimizmus irrealisztikus felfogásán alapul. Az elméletek fejlődése és a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a szabadságvesztés-büntetés során a pedagógiai módszerek alkalmazása, a nevelői attitűd megfér a büntetéssel, s a pedagógia a maga eszközrendszerével hozzájárulhat a büntetési cél eléréséhez. A feltételes mód ez esetben nem bizonytalan kimenetelű lehetőséget jelent, hanem azt, hogy az eszmei áramlatok és a hagyományokban gyökerező gyakorlat kiszámíthatatlan feltételeket hoznak létre.

Büntetési cél – nevelési cél

A büntetés-végrehajtás számára alapkérdés a cél meghatározása. A büntetés célját törvény rögzíti. Ez a cél általában a társadalom elvárását fogalmazza meg a bűnözéssel kapcsolatban, s bár a konkrét törvényszöveg a társadalom változásait, prioritásait követve változik, lényegében azonban egy reszocializációs program teljesítését követeli meg. A büntetés-végrehajtás tevékenysége e program megvalósítására irányul. Ehhez kapcsolódik a nevelés, melynek célja a törvényben meghatározott reszocializációs program megvalósításának elősegítése. Ezen belül az elítéltek szellemi és fizikai állapotának szinten tartása, vagy lehetőség szerint fejlesztése.

Gyakori probléma, hogy a büntetés-végrehajtási célt összemoszák a nevelési céllal, mely tágabb, illetve szűkebb, mint a büntetés-végrehajtás célja. Tágabb, mert a nevelés – bárki neveléséről legyen is szó – soha nem zárja ki a személyiség fejlesztését. Valamilyen területen, ha kis mértékben is, mindenki fejleszthető. A fogyatékos egyéneknél is elérhető kedvező változás az elsajátított ismeretek mennyiségében, vagy a meglévő ismeretek alkalmazásában, esetleg más területen a mozgás koordináltságában. Minden kis lépés hozzájárul a teljes személyiség tökéletesedéséhez, még akkor is, ha ezek az apró sikerek nem jelentik az adott személy helyzetének, státusának megváltozását.

A büntetés-végrehajtás nem tűzi ki célként a személyiség fejlesztését, számára elegendő a szabadulói sikeres reintegrációja, bekapcsolódása a társadalmi munkamegosztásba, s tartózkodása az ismételt bűnelkövetéstől. Nem lényeges, hogy mi motiválja, illetve biztosítja tartósan a szociálisan elfogadható magatartást. A nevelés ezzel szemben minden esetben a belső meggyőződéstől irányított magatartás kialakítását tűzi ki célul, mert csak ez biztosíthatja a külső hatásoktól viszonylag független, konsekvens viselkedést. Hiányában a magatartás instabil, előre nem prognosztizálható, s elsősorban az egyént érő különböző külső környezeti hatások által befolyásolt.

Ugyanakkor a szabadságvesztés időtartama alatt megfogalmazható részcélok a fogvatartott körülményeinek, fogvatartása időtartamának, feltételeinek, a nevelés lehetőségének ismeretében általában a szinten tartást, a kondíció megőrzését, esetleg a mérsékelt előrelépést fogalmazzák meg. A célok és a hozzájuk kapcsolódó feladatok között jelentős aránytalanság érzékelhető. Nagyon aprónak tűnő eredmények eléréséhez következetes, céltudatos, szakszerű és sok erőfeszítést igénylő munka szükséges. (Büntetés-végrehajtási nevelés. Főiskolai jegyzet. 1998.)

A nevelés eszméje és a klasszikus őrszolgálati feladatokra dresszírozott személyzet beállítódása azóta is élesen szemben áll, és ez a szembenállás feloldhatatlannak tűnik, még ha azt nem is az ésszerű reagálások indukálják, hanem valami – csak a csoportlélektan által magyarázható – mesterséges hatáskeltés. Mindenesetre a hazai büntetés-végrehajtás ezzel az ellentmondással mindeddig nem tudott mit kezdeni.

Tapasztalatom szerint az ambivalencia feloldásához hozzájárulhatna a fogalmak tartalmának megismerése, megértése, vagy legalább az erre való törekvés. Ezek a tartalmak a gyakorlati tapasztalatokkal, az elmélet fejlődésével folyamatosan változtak. Egy szemléletes példa: A közösségfogalom átalakulása. A közösség

mint célkategória volt jelen a fogvatartottak nevelésében, amikor én a szakmát elkezdtem. A hatályos szabályozókban szó szerint az alábbi megfogalmazás szerepelt: „a nevelés célja... elítélt csoportok közösséggé alakítása”. Ez később úgy változott, hogy a közösség az egyén nevelésének legfontosabb színtere és eszköze. Tehát a közösségfogalom mint eszközkategória szerepelt a felfogásunkban. A rendszerváltás környékén a közösség kiszorult az eszköztárból. Érthető módon az individuuum szerepe az aktuális ideológiának megfelelő primátushoz jutott, és az elmélet ehhez igazodva az egyén érdekérvényesítő képességét hangsúlyozta. A szakterület specifikumának megfelelően az érdekérvényesítés törvényes, legális formáira fókuszálva. Ma már újfent találkozunk a közösségfogalommal, elsősorban a hitéleti programokkal összefüggésben.

A szervezet

Ahhoz, hogy az elítéltek kedvező irányú befolyásolása megvalósuljon, a feladat ellátására kialakított szervezeti egység szükséges. A magyar büntetés-végrehajtásban – a hagyományos szakterületi tagolódásnak megfelelően – a hatvanas évektől kialakult és formálódott az az önálló szakterületi egység, melynek deklarált feladata az elítéltek nevelése. A nevelési szolgálat – szakterület – létrejött pillanatától ambivalens érzelmeket keltett. Szervezetszociológiai oldalról jól érzékelhető a fogvatartottakkal közvetlenül kapcsolatban álló elkülönült, s eltérő identitású szervezeti egységek folyamatos konfliktusa. Ezeket átélve soha nem volt érthető, hogy miből erednek, milyen valós okokra vezethetők vissza, illetve miért nem szüntethetők meg? Kívülről, felülről látva ma már úgy vélem, a valódi okok a vezetéselmélet tudományából vezethetők le. (A neveléstudománytól nem áll messze a vezetéselmélet!)

Tapasztalhattuk a hetvenes évek végétől az egyes speciális céllal kialakított elítéltsocsoportok (gyógyító-nevelő csoport) működtetésénél a szakmai testületi egység létrehozására való törekvést. A nevelő, a pszichológus, pszichiáter és a felügyelő mint szakmai team irányítja ezeket a speciális csoportokat. Valamennyi szakág képviselője autonóm módon végzi feladatát, laza szövetségben, a nevelő formális vezetésével. Az így létrejött team kivételesen jó eredményeket produkált, ami a gyógyító-nevelő csoportok működésében, miliójében, a csoporttagok közötti harmonikus viszonyban, az egzakt mutatók közül pedig a fegyelmi adatokban voltak jól érzékelhetők.

A nevelés eredményessége megkövetelte a személyi feltételek mind teljesebb körű biztosítását. A képzési követelmények rögzítésével, a továbbképzések rendszerének létrehozásával javult a szakterületen dolgozók szakmai műveltségének színvonala. A büntetés-végrehajtás elméletének fejlődésével gazdagodott eszköztárunk, bővült módszertani repertoárjuk.

Egy szubjektív indíttatású tanulmányféle megenged illusztrációként egy rövid anekdotát a személyzet humán tudományos ismereteiről. Tököl a Csepel-szigeten fekszik, a Duna két ága öleli, ezért viszonylag gyakori a ködös, párá

idő, gyakran rosszak a látási viszonyok. Egy ilyen éjszakán az intézetben járőröző páros felfigyelt a szökőkúttól nem messze egy mozdulatlanul álló alakra. Azonnal felszólította a járőr: „Állj! Ki vagy?!” Mivel nem jött válasz, a tájékozottabb megszólalt: „Ugyan hagyd, ez a Makaró!” Ez maradt emlékül a 70-es évek elejéről az intézet eszmeiségét jelképező Makarenko-szoborról.

Az elmúlt több mint harminc év fejlődése ellenére azonban a személyi feltételek nem voltak összhangban a nevelőmunka követelményeivel. Ez elsősorban a nevelők túlterhelésében, a speciálisan képzett szakemberek hiányában, a nevelés integráló szerepének kiérleletlenségében nyilvánult meg.

Kellő anyagi források híján a személyi feltételek javítása elsősorban a büntetés-végrehajtási intézetek belső életének, szervezettségének javításával lehetett volna elérhető. Ezt az elképzelést több dokumentum is tartalmazta, kiegészítve egy elméleti megfontolással. A nevelés eredményessége szorosan összefügg a fogvatartottakat érő hatások intenzitásával, minőségével és irányával. Az egységes hatásrendszer szükségessége nem csak nevelési, hanem biztonsági és egyéb szempontokból is fontos. A fogvatartottakkal különböző szakemberek – munkáltatók, felügyelők, nevelők stb. – kerülnek kapcsolatba. Valamennyien saját szakterületük elvárásait, érdekeit kívánják érvényesíteni. Tevékenységük során maguk is hatnak, befolyást gyakorolnak az elítéltekre.

A büntetés-végrehajtás szervezetével és irányításával szemben alapvető követelmény, hogy az egyes szervezeti egységek képviselői céljaikat, követelményeiket, elvárásait, az elítéltekkel kapcsolatos beállítódásukat összehangolják annak érdekében, hogy a fogvatartottat együttműködésre készítsék, rá egy irányba hassanak, befolyásukkal ne rombolják, hanem erősítsék a fogvatartottakkal szemben támasztott egységes követelményrendszert. Ezt fogalmazta meg az 1983-ban megjelent nevelésfejlesztési koncepció: „... az egész rendszer, ezen belül az egyes szervezeti egységek összehangolt tevékenysége az elítéltek nevelését szolgálja.”

Ezt a követelményt a büntetés-végrehajtásra jellemző funkcionális tagolódás nem elégítette ki maradéktalanul. A nevelés mint komplex feladat és a mereven elkülönülő szolgálatokra tagolódo szervezet ellentmondásokat, működési zavarokat eredményezett.

Az egyes szervezeti egységek tagjai nem az egységes követelményrendszer érdekeit jelenítették meg a fogvatartottakkal szemben. Ebben sem érdekeltségük, sem szakmai elvárások nem ösztönözték őket. Szubjektív véleményük, beállítódásuk motiválta a fogvatartottakkal szembeni megnyilvánulásait. Ennek következtében az elítélteket életük különböző színterein esetenként a személyzet felől is ellentmondásos hatások érték.

Az eltérő, sok esetben egymásnak ellentmondó követelmények nemcsak az egységes hatásrendszer érvényesülését akadályozták, hanem fokozott lehetőséget adtak a spontán szerveződo, nehezen ellenőrizhető, úgynevezett informális elítéltecsoportok kialakulására, működésére.

Ezek a negatívumok szükségessé tették a büntetés-végrehajtás szervezetének átalakítását, korszerűsítését. Ennek lényege, hogy azok a szervezeti egységek, melyek azonos területen, egymással együttműködve teljesítették szakmai feladataikat, egységes irányítás alá kerüljenek. Így a fogvatartottak elhelyezési körletein a nevelési és biztonsági szakemberek egységes szervezetben végezték munkájukat, szem előtt tartva a közös érdekeket, elvárásokat. Ez a szervezeti átalakítás majdnem az összes intézetet érintette. Néhány év múlva különböző érvek következtében fokozatosan, apránként helyreállt az „eredeti” szervezeti felállás. A körleten dolgozó felügyelői állomány visszarendeződött a biztonsági osztályok alá.

Az elmúlt 40 évben számtalan átszervezést éltem meg. Nem volt feladatom ezeknek a hatását, eredményességét vizsgálni, ezért megint csak a szubjektív emlékezetre hagyatkozva állítom, hogy az átszervezés az esetek döntő többségében pótcselekvés, a valós problémák megkerülése. Alátámasztja ezt a megérzésemet talán, hogy amit egyik évben összevontunk, azt néhány év múlva hasonló megfontolásból elválasztottuk, vagy fordítva.

Így vált érthetővé számomra a nevelő kollégák többségének immunitása a szervezeti változásokkal kapcsolatban. Függetlenül attól, hogyan alakult a függelmi rendszer a körleten, azt tették, amit idősebb kollégájuktól tanultak, akár egy évtizeddel korábban.

Különösen érdekes bizonyos szervezeti elképzelések reinkarnációja. A 80-as évek elején, közepén merült fel egy szakmailag (akkor pszichológiai-terápiás) differenciáltabb intézményrendszer kialakítása. Ennek első fázisa egy központi kivizsgáló és diagnosztikai intézet létrehozása, majd a diagnózis alapján felállított kategóriáknak megfelelő intézménytípusok kialakítása lett volna. A program részletes kidolgozásra került, majd hosszantartó elemzések és viták után lekerült napirendről. Ha jók az információim, ez a program ismét napirenden van. Érdemes lenne az egykori jegyzőkönyveket előkeresni, s a mellette és ellene szóló érveket tanulmányozni.

A nevelési tevékenység nem öncélú, hanem a büntetés-végrehajtási intézetek élet- és napirendi feladatainak végrehajtásában teste töltő tevékenység. Szorosan kapcsolódik a biztonsági követelményekhez, a szociális, egészségügyi és higiénés feladatokhoz. Ezek egymást segítő, kiegészítő programok. Szinte minden élethelyzet és tevékenységi forma színteret, metodikai terepet, példát, mintát szolgáltat a nevelés számára, s a pedagógiai tartalom érthetővé, elfogadhatóvá, tapasztalati úton meggyőzővé teheti az intézeti követelményeket. Talán ez a sajátosság biztosítja a nevelő és munkája nélkülözhetetlenségét.

Éppen ezért nem kizárólag a nevelő feladata és lehetősége a követelmények és tevékenységek értelmezése, a konfliktusok szocializált megoldása, a bennük rejlő fejlesztő hatások kihasználása, hanem valamennyi, a fogvatartottakkal kapcsolatba kerülő testületi tagtól, személytől elvárt ez a felfogás. (Büntetés-végrehajtási nevelés. Főiskolai jegyzet. 1998.)

A nevelő

A magyar büntetés-végrehajtásban több mint ötven éve dolgoznak önálló szervezeti keretek közt nevelők. Munkájuk sosem volt oly mértékben elfogadott, elismert, mint ahogy az sokuk hozzáértése, állhatatossága, elhivatottsága alapján elvárható lett volna. Az elítéltek nevelésének sajátossága, hogy a velük foglalkozó szakemberektől azonnali viselkedésváltozást várnak, s nem a nevelőmunka hatására hosszú idő alatt kialakuló, a magatartást tartósan és következetesen befolyásoló belső meggyőződés-alakulást. A két dolog – bár nem zárja ki egymást – mégis gyakorta szembeállítható, s a nevelő munkájának, eredményességének hibás megítélését eredményezi.

Sokszor, sokféle szempontból próbálták a büntetés-végrehajtási nevelés sajátosságát, lényegét megragadni, akár a célok kitűzése, az alapelvek megfogalmazása, a nevelőtestület képzettségi színvonala, a büntetés-végrehajtási szervezetben elfoglalt helye, vagy éppen létszamarányuk változása alapján. Mégis azt kell mondanunk, hogy túl sok a bizonytalanság, a megválaszolatlan kérdés, mint ahogy a pedagógia vagy éppen a szabadságvesztés-büntetés sok kérdésére sem tudunk objektív választ adni. Mindezek ellenére azt vártuk a büntetés-végrehajtásban dolgozó nevelőktől, hogy számtalan tisztázatlan elméleti felvetés, és bonyolult emberi kapcsolatrendszer ellenére eredményt érjenek el egy olyan folyamatban, melyre befolyásuk meglehetősen csekély. S hogy mi módon tegyék mindezt, arra bizony nem kaptak, nem kaphattak eligazítást. Tevékenységüket inkább korlátok, semmint támpontok, biztos kapaszkodók övezték. (A reszocializáció módszertana. Evokáció. 2003.)

Az elmúlt másfél évtizedben a személyi állomány hagyományos kötődése és dinasztikus összetétele radikálisan megváltozott, az átlagéletkor szintje jelentősen csökkent, az átlagos szolgálatban eltöltött idő úgyszintén. Emelkedett a fluktuáció, elsősorban az intézeti állományon belül, különösen a tiszthelyettesi állományban. Mindez törvényszerűen eredményezte, hogy a testület tagjai felületesebb ismeretekkel, kevesebb tapasztalattal és érezhetően kisebb emocionális kötődéssel, elkötelezettséggel vesznek részt a büntetés-végrehajtási munkában.

Önmagában bizonyos tradicionális elemek kiiktatódása is indokolná a büntetés-végrehajtás személyi állománya és a büntetés-végrehajtási feladatok viszonyának a vizsgálatát, ám az Európai Unióhoz való közeledésünk, majd tagságunk, a büntetéssel kapcsolatos uniós elvek és szabályok a hazai végrehajtási feladatok folyamatos értékelését, egyes szakmai tradíciók felülvizsgálatát, átértékelését vagy újrafogalmazását igényelték. Ez a feladat nem lehetett a szűk szakmai vezetőtestület kompetenciája, ebből részt kellett vállalni a gyakorlati terepen, a börtönökben dolgozó szakembereknek is, megalapozott szakmai ismeretekre épülő tapasztalati tényekkel. (Szubkultúra kutatás. 2005.)

Neurotikusnak tűnik a személyzet reagálása a büntetés-végrehajtással kapcsolatos negatív társadalmi megítélésre. A rendszerváltást követő évtizedek megélése azt a tapasztalatot erősítette, hogy minden, szakmai alapon helyes törekvés más

- esetleg politikai - aspektusból vizsgálva támadható. A büntetés-végrehajtást ért támadások eszköze a tömegkommunikáció, a sajtó, s a kritika tárgya a büntetés-végrehajtás, mint az aktuális hatalom egyik jól körülírható, a laikus közvélemény számára megjeleníthető eleme, gyakran kerül a társadalmi véleményt megjelenítő, közvetítő sajtó kritikai célkeresztjébe. (Szubkultúra kutatás. 2005.)

Pedagógiai módszerek és eszközök

Én minden esetben az általános pedagógiából vezettem le a rabnevelés módszertanát, aminek kiindulópontja a rabnevelés céljának és feladatainak elméleti tisztázása. E nélkül a módszertannal való foglalkozás csak tapogatózás lenne a homályban, a módszereket, a másik személy tudatos, fejlesztő célú befolyásolásának lehetőségeit csak esetlegesen, a pillanatnyi helyzetnek megfelelő célzatossággal lehetne bemutatni, elemezni. A teljesség, az összefüggések objektív feltárása és magyarázata az elfogadott, deklarált célokból vezethető le számomra elfogadható módon.

Ugyanakkor szeretnék túlmutatni a pusztán pedagógiai metodikán, ugyanis a fogvatartottak nevelése a normál pedagógiai színterektől eltérő, sajátos, különösen bonyolult viszonyrendszerben realizálódik. Nyilvánvalóan a nevelési elveknek (vagy bizonyos nevelési elveknek) a végrehajtás egész rendszerében érvényesülnie kell. Pedagógiai aspektusból érthető és elfogadható, hogy az elvi kérdéseket a nevelés oldaláról közelítjük meg, s azt mondjuk, hogy a biztonsági, foglalkoztatási elveket a nevelési elvekhez kell közelíteni, annál is inkább, mert ezek többsége nem áll ellentétben egymással, nem zárja ki, sőt feltételezi egymást. (A reszocializáció módszertana. Evokáció. 2003.)

A módszertani kérdések összetettségük miatt e munka területi lehetőségét jelentősen meghaladó helyigényük okán nem részletezhetők, de érzékeltetni szeretném, hogy bizonyos, szakmai körökben jól ismert ellentmondások, dogmák tovább bonyolítják a problémát:

A kényszer és az önkéntesség

A fogvatartott nem önként vonul a börtönbe, viszont az egyes - a személyiség fejlődése, a sikeres reszocializáció érdekében szervezett - programokban az önkéntességnek fontos szerepe van. (Az önkéntességnek azonban több szintje van: érdeklődés, érdek, haszonelvűség, értékrend, meggyőződés stb. alapján történő választás, döntés.)

A pedagógiában a kényszer, hasonló dilemmákat okoz, mint a büntetés. A feladat ugyanis a mindennapok gyakorlatában az, hogy meglévő szükségletek frusztrációjával új, társadalmilag értékes szükségleteket alakítsunk ki. A megoldás a neveltek tevékenységének szervezése, aktivizálása a kívánt programban (kényszer), az érdeklődésen, az érdekeltségen, (motiváció) keresztül. Így nem sérül a nevelő-nevelt kapcsolata, fennmarad, sőt erősödik a nevelő kompetenciája, tehát további lehetősége van a kötelezőt kényszerítés nélkül érvényesíteni.

Függőség és önállóság

Az általános pedagógiában tekinthetjük a nevelési folyamat két végpontjának. A magatartás-szabályozás jellege változik a nevelés során, halad a heteronom (külső) felől az autonóm (belső) felé. Formálisan a nevelt függése csökken, a nevelő szerepe pedig változik. (Gondoljunk a szülő-gyerek kapcsolatra csecsemőkortól a felnőttkorig!)

A fogvatartottak esetében a függőség nem kizárólag a nevelőhöz köthető viszony (mint ahogy az általános pedagógiában sem egy nevelő van a nevelttel kapcsolatban), a probléma azonban onnan ered, hogy az elítélt esetében a dependencia (függőség) nem elsősorban pedagógiai, hanem adminisztratív, karhatalmi stb. eszközökkel fenntartott helyzet.

A rabnevelésben ugyanígy értelmezhető folyamatról van szó. aki teljesítménye alapján megérdemli, az a folyamat során kedvezőbb, nagyobb autonómiát biztosító feltételek közé kerülhet. Kérdés, hogy a gyakorlatban mennyire vagyunk képesek alkalmazni ezt a motivációs lehetőséget. A törvényi feltételei adottak egy olyan differenciált rendszer kialakításának egy büntetés-végrehajtási intézetben belül, amelyik az egyéni teljesítményhez kötött eltérő feltételrendszerével hatékonyan motiválja a fogvatartottakat a követelmények teljesítésére, kiváltva ezzel a kényszerítő elemek egy részét.

Rab-státusz és önbecsülés

A gyakorló büntetés-végrehajtási szakember más aspektusból közelíti a két fogalmat, mint az elméleti pszichológus. Nem önmagában az önbecsülés, önértékelés a fontos, hanem az, hogy mire épít, milyen értékekre alapoz a fogvatartott saját megítélése. Ha ennek alapja a bűnözői karrier, a normakövető életvitel lebecsülése – valamiféle öngazolása a bűnözői létnek –, akkor ez az önbecsülés vajmi keveset ér a reszocializáció sikere szempontjából.

Ha a személyiség tisztelete, a megalázás tilalma fogalmazódik meg az önbecsülés megőrzése, erősítése fogalmakban, akkor az ellentétpárban – rab-státusz – azt feltételezhetjük, hogy annak lényege a személyiség rombolása, a megalázás stb. Felfogásunk szerint ez a státusz félreértelmezése, mivel az elítélt nevelésre – reszocializációra – szoruló ember, akit szabadságvesztés-büntetése során többek között éppen a pedagógia társadalmiasult eszközrendszerével kívánunk alkalmassá tenni a társadalmi adaptációra.

Ha a rab státuszt generálisan értelmezve minden negatív megnyilvánulást és attitűdöt feltételezünk, ami ismereteink, tapasztalataink szerint ide kapcsolódik, akkor a rabok egymással szembeni egoisztikus, gyakran erőszakos, brutális megnyilvánulásaira is gondolnunk kell. Ebben az esetben az elítélt-társ részéről okozott sérelmek, megaláztatások megakadályozása segíti az önbecsülés fennmaradását, erősödését.

Tekintélyuralmi rendszer és emberi elfogadás (nevelői konfliktus)

A fogvatartottak esetében státuszukból eredően szembenállással, az általunk közvetített társadalmi értékek elutasításával találkozunk. Ezt a szembenállást a követ-

kezetes szigor, a merev korlátok és a személyes autonómiától való teljes megfosztás nem képes felszámolni. Ezért a büntetés-végrehajtás kizárólagos biztonsági elvű megszervezése – amely elmélyíti a fogvatartottak és a személyzet közötti ellenséges attitűdöt – ellenpontozásaként nagyon fontos a humán értékeket, az emberi méltóságot, a megértést és elfogadást, együttműködést kínáló nevelői attitűd. A pedagógiai módszerek segítségével a tekintély a személyiségben rejlő értékek mentén jelenik meg, s válik/válhat elfogadhatóvá, követhetővé az elítéltek számára is.

Sokan nem értettek velem egyet, de a gyakorlat minden esetben igazolta, hogy a tevékenység, mely önkéntességen, érdeklődésen vagy akár pillanatnyi érdeken, együttműködésen alapul, fizikai vagy szellemi erőfeszítést igényel, a fogvatartott azonosulni képes vele, oldja az egysíkú függőségi viszonyt. Ha van tevékenységi lehetőség, együttműködés, partnerség, akkor a személyes kapcsolat – legalább a tevékenység idejére – más síkra terelődik. Nevelő és elítélt között törvényszerűen létrejön az emberi kapcsolat egy más aspektusa, mely megalapozza a nevelő személyiségének hatását, befolyásolási lehetőségének intenzitását. Így irányíthatóvá válik az egyén vagy a csoport. Ez javítja a nevelő hitelességét, tevékenységét. Sokszor hallottam fogvatartottól nevelőjéről úgy nyilatkozni, hogy: “ő nem csak dumál, tesz is értünk valamit”. Ez a kijelentés ebben a viszonyrendszerben komoly elismerést jelent!

Zártság és nyitottság

A fogvatartottak személyiségében, a szabadságvesztés során kialakuló nem kívánt változások elsősorban a börtön totalitásának köszönhetőek. A börtönélet a legtöbb vonatkozásban formálisan szervezett. A rögzített napirend, a formális és informális szabályok, a monotónia, a folyamatos ellenőrzés nem a sikeres társadalmi adaptációt elősegítő tényezők. A zártságot addig és olyan mértékben célszerű alkalmazni, amíg az ki nem váltható más, az izolációt csökkentő, helyettesítő és a személyiség egészséges fejlődését segítő eszközökkel.

A fogvatartott cselekvési autonómiája sokkal nagyobb fegyelmező erő sok esetben, mint a külső kényszer. Az elítéltek többsége belátja, hogy a viszonylag szabad környezetben maradás előnyösebb a zárt rezsimbe történő áthelyezéssel szemben.

Mesterséges élettér és szabad viszonyokhoz közelítés

A sikeres társadalmi adaptáció érdekében, amennyire lehetséges, a külvilág körülményeihez kell közelítenünk az elítéltek életfeltételeit a börtönben. A büntetés-végrehajtási intézet mindennapi életére vetítve ez az elv – normalizálás elve – azt jelenti: Annak eldöntésekor, hogy mi a helyes, illetve megfelelő mindig összehasonlítást kell tennünk a külvilágra jellemző körülményekkel. Ha nem így járunk el, akkor a hagyomány és a szokásjog alakítja ki a körülményeket, vagy az a szempont a döntő, ami a „legpraktikusabb” – a börtönrendszer és a személyzet számára.

Az ellentmondás-párok a szélsőségeket jelölik meg. Bizonyos síkon ezek antagonisztikusak, más megközelítésben ambivalens viszonyban állnak, esetleg a

folyamat két szélső pontját foglalják el, és lehetnek egymást kiegészítő, kiegyenlítő komponensek, egy folyamat kezdő és végpontjai.

A nagyon szűkszavú értelmezések talán érzékeltetnek két számunkra fontos szempontot. Az egyik, hogy a fogvatartást folyamatként fogjuk fel, melyben a változás lehetősége, sőt szükségessége benne rejlik. S hogy a változás milyen irányú, az jelentős mértékben függ tőlünk. A másik szempont a hogyanra vonatkozik. Mi módon tudunk eredményesebben befolyást gyakorolni? Mi az a tartalom és forma, ami az eredményességet a büntetés-végrehajtási intézet sajátos körülményi között javíthatják? A kérdések megválaszolására tett kísérlet során jutottunk el a differenciált rezsim elvi és gyakorlati kidolgozásához a Váci Fegyház és Börtönben.

A differenciált végrehajtásnak az a feladata, hogy a különböző szempontok alapján elkülönített fogvatartott csoportok esetében eltérő bánásmódot alkalmazva jobb eredményt érhessünk el a rehabilitációs munkában. Itt nem csak a végső cél – a sikeres társadalmi adaptáció mind több szabaduló esetében – jelezhető meg, hanem a biztonságosabb, zavarmentesebb működés, a gazdaságos üzemeltetés, illetve a humán erőforrásokkal, az állománnyal való gazdálkodás, melyek indirekt módon maguk is befolyásolhatják az eredményességet.

Az indoklások során több esetben az Európai börtön szabályokra hivatkoztunk. A valós indok azonban a praktikum, a célszerűség. Ha a fogvatartott szabadul, akkor a társadalom védelmét az biztosítja legjobban, hogy a civil élet feltételeihez igazodó, elvárásainak megfelelni kívánó és képes személyként hagyja el a börtönt. Ehhez a társadalmi lét feltételeihez szükséges szocializáció – és tudatos nevelőmunka – segítségével juthatunk közelebb, amely feltételezi a fogvatartott aktivitását, együttműködési szándékát, helyes ítélőképességét és cselekvőképességét. Ellenkező esetben a beilleszkedés sikere bizonytalan és kontrollálhatatlan külső tényezőktől függ elsősorban.

Az ellentmondások statikusan szemlélve feloldhatatlanok. Ha azonban a szabadságvesztés- büntetés folyamatában szemléljük őket, akkor az elítéltekkel folytatott munka eredményeként fokozatosan nyílik lehetőség egyik végállapotból elmozdulni, s haladni az ellentétpár irányába. Nem minden elítélt esetében van erre lehetőség, s különösen nem azonos ütemben. Ezért a célszerű tevékenység sikere érdekében megfelelő differenciáltsággal kell tervezni és végrehajtani a szabadságvesztés-büntetést. (Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben. 2010.)

Beilleszkedés, reszocializáció, reintegráció

Mindenekelőtt legalább a két fogalom – reszocializáció, reintegráció – tartalmának tisztázását volna célszerű megejteni. Ugyanis mint sztereotípiák, gyakran szerepelnek közbeszédben, tudományos előadásokban, akár egymás szinonímáiként. A különböző szakterületek más-más tartalmi elemüket emelik ki. Felfogásom szerint tartalmilag nagyon is különböző két fogalom, a szabadságvesztés folyamatában nem azonos helyen és nem azonos intenzitással kapnak szerepet. A reszocializáció

a fogvatartott személyiségére irányuló fejlesztő tevékenység, melynek alapvető funkciója a hibás személyiségtartalmak korrekciója, s a hiányzó szocializációs elemek pótlása. Alapvetően nevelési funkciót jelent. Ezzel szemben a reintegráció inkább a szabaduláshoz közelítő és az azt követő időszakban jut szerephez, amikor az egyén és a szabadulás utáni környezete közötti kapcsolatok rendezését – köztük nagyon sok technikai feladat – megoldását jelenti.

A fogvatartottak számára szervezett iskolai oktatásnak, a szakképzésnek, a széleskörű közművelődési tevékenységnek az a célja, hogy a műveltség fejlesztésével növelje a visszailleszkedés lehetőségeit. A társadalmilag hasznos, értelmes, értéket teremtő munkával történő foglalkoztatás a munkavégző képesség kialakításával, fenntartásával, fejlesztésével az eredményesebb pályavitel, az önálló létfenntartás lehetőségét javítja. Az erkölcsi nevelés feladata a beilleszkedésre irányuló tartós törekvések, a beilleszkedés szubjektív feltételeinek kialakítása. Az önismeret javításával, a reális életterv kialakításával a harmonikusabb életvezetés lehetőségét teremthetjük meg.

Fontos feladat az elítéltekben is tudatosá tenni ezt, és elérni tevékeny közreműködésüket a szabadulásra való felkészülésben, családi kapcsolataik, lakáshelyzetük, elhelyezkedési lehetőségük, egész jövőjük reális felmérésében és rendezésében.

A szabadulás utáni beilleszkedésre irányultság azt is jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek körülményeit, ezen belül az elítéltek élet- és munkafeltételeit a lehetséges mértékben közelíteni kell a társadalomban általában szokásos viszonyokhoz, hogy azokat az élethelyzeteket ismerhessék meg, élhessék át és gyakorolhassák, melybe a szabadulást követően kerülhetnek, s mely elvárásainak majdan meg kell felelniük. Erre különösen a munkáltatás, a szabadidős tevékenységek kínálnak jó lehetőségeket.

Mennyivel egyszerűbbnek tűnt mindez a rendszerváltás előtt. A fogvatartottak többsége a szocialista nagyüzem mintájára működő büntetés-végrehajtási vállalatoknál volt foglalkoztatva, és az újonnan épített intézetek építészeti megjelenésükben hasonlítottak a vállalatok munkásszállóira. A szabadulók egy részének – más lehetőség nem lévén – a szocialista nagyvállalatok egyike biztosított munkahelyet, s vállalat munkásszállásán jutott lakhatási lehetőség.

A büntetés-végrehajtási intézetek zárt élettere, a kötött napirend, a magatartás szabályozottsága, a kötelezettségek merev rendszere, a tevékenységi formák uniformizáltsága a nevelés korlátai. A parancsokkal szabályozott autokratikus rendszerben, a szűk fizikai mozgástérben, az egyöntetűséget ösztönző elvárások kevés személyiségfejlesztő lehetőséget teremtettek. Éppen ezért minden foglalkozás, az elítéltekre irányított szervezett hatás azon túl, hogy a közvetlen cél elérése érdekében realizál különböző nevelési feladatokat, közvetlenül vagy közvetve a szabadulást követő sikeres beilleszkedést kell, hogy segítse.

A büntetés, a megfosztás, a korlátozás önmagában nem vezet az elvárt magatartáshoz. Ezért a büntetés-végrehajtási intézetek zártságát, merev struktúráját, a szembenállásra készítő körülményeket oldani kell, hogy feladatukat, az elítéltek társadalmi beilleszkedésre alkalmassá tételét teljesíteni tudják. A megoldásra váró

feladatok nem valósíthatók meg a társadalomtól elszigetelten. A beilleszkedés, visszavezetés feltétele a társadalommal való folyamatos és élő kapcsolat. A különböző társadalmi, elsősorban oktatási és kulturális intézményekkel, illetve karitatív szervezetekkel való együttműködés különösen indokolt az elítéltek oktatása, képzése során, valamint az utógondozás előkészítésében. A reszocializáció gyakorlata nem nélkülözheti a társadalomban jelenlévő, működő és ható szerveződések bekapcsolódását az elítéltekkel való foglalkozásba. Ők jelenítik meg és teszik hitelessé azokat az elvárásokat, morális követelményeket, melyek a szabad társadalom polgárai közötti együttélést, együttműködést meghatározzák. (Büntetés-végrehajtási nevelés. Főiskolai jegyzet. 1998.)

A társadalmi beilleszkedés előkészítése, segítése talán a legneuralgikusabb szakasza a szabadságvesztés-büntetésnek. Az ok prózai, itt lehet a leglátványosabb akciókat végrehajtani, harsány konferenciákat rendezni, vendégül látni a civil szféra képviselőit, elkölteni pályázati pénzeket. Ugyanakkor, ha a szabaduló kilép a börtön kapuján, nem talál segítő kezet, segítő szervezetet. Pályafutásom alatt számtalan kezdeményezéssel, próbálkozással találkoztam, mégis Németországban tapasztalhattam meg igazán hatékonyan működő, segítő szervezetet, belülről ismerve meg életüket, mindazokat a szociálpszichológiai és pedagógiai módszereket, melyeket elméleti tanulmányainkból valamennyien jól ismerhetünk, működtetni mégsem tudunk.

Ismertem nagyon sok kiváló szakembert, akik önzetlenül segítettek, igazán hasznosan kapcsolódtak a büntetés-végrehajtáshoz, ám intézményi támogatás nélkül kikoptak, lemorzsolódtak, vagy inkább felőrlődtek. Az esetek többségében ma már a szociális ellátórendszer más területein dolgoznak.

Ezen a helyzeten az 1989-ben bekövetkezett nyitás a civil szervezetek, egyházak felé sem változtatott lényegesen. Előfordul, hogy protokolláris céllal finanszírozzák, adminisztratív tömegfeladatként kezelik az ebben érdekelt fenntartók, pedig ez a munka a személyes kapcsolaton, a segítő személy – legyen az civil vagy hivatásos – kompetenciáján áll vagy bukik. A sokféle szakmai, állami, laikus szervezet működésébe nem látunk bele, elhivatottságukat nem kérdőjelezhetjük meg. A szakértelemmel már adódnak problémák, amit esetenként érzékelhetünk. Az eredményesség azonban szembeűnő. És ebben az esetben nem a statisztikák mutatói a döntők, hanem az érintettek, a munkában résztvevők személyes tapasztalatai. Ahogy egy szabadult elítélt mondta találóan: „a fogaskerekek valahogy nem illeszkednek”.

Zárszó

Egyszer, egy beszélgetés alkalmával egyik fiatal kollégám azt kérdezte, hogy meg tudnám-e mondani, eddigi tapasztalataim alapján mi a legfontosabb a nevelőmunkában. Nehéz egy mondatban megfogalmazni, de azt hiszem, hogy a legfontosabb, hogy mindig a társadalmi adaptációra törekedjünk, ne a börtönadaptációt segítjük elő.

Negyven évet ölelt át ez a kis tanulmány. A pedagógiai eszme tudományosan megalapozott gyakorlati meghonosításának igényétől, programjának kidolgozásán, a gyakorlat buktatóin, útkeresésein, kísérletein keresztül egészen a gondolat kimúlásáig, tartalmának kiürüléséig, szervezeti egységeinek felszámolásáig.

Más az ideológia, a politika, a feltételrendszer. A cél talán ugyanaz: küzdeni a bűnözés ellen. A módszerek, az eszközrendszer azonban alapjaiban megváltoztak, mint ahogy a büntetés-végrehajtási intézeteket működtető állam, a társadalmi környezet is átalakult. Akik szakmájukat gyakorló hivatásos állományú testületi tagokként részt vettek ebben a munkában, többnyire már nyugállományúként, kívülről szemlélik a történéseket. Azok a civil segítők, akik önzetlenül segítették ezt a munkát, szintén átadták a helyüket a fiataloknak. Számukra egy fontos értékelési szempont maradt: munkájukat nem hiába végezték, erőfeszítéseik eredménye sok-sok helyes útra térített lélek, számtalan helyrehozott kapcsolat, és az általuk szolgáltatott értékes társadalmi minta.

Nagy Anita

A büntetés-végrehajtási bíró és a büntetőeljárás különleges eljárásának kapcsolata

A 2013. évi CCXL. törvény (továbbiakban: új Bv. kódex) újonnan beiktatott 71. §-ának rendelkezései adták az ötletet eme tanulmány megírására. Az említett új Bv. kódex 71. §-a szerint, „*a büntetés-végrehajtási bíró [továbbiakban: bv. bíró] hivatalból, az ügyész indítványára vagy az elítélt kérelmére, illetve a végrehajtásért felelős szerv jelzése alapján utólag – a Be.¹ XXIX. Fejezetében írt szabályok alapján*”, azaz a büntetőeljárás különleges eljárási szabályai szerint folytatja le a hatáskörébe utalt eljárásokat, ha a határozatában nem a törvénynek megfelelően rendelkezett.

Az ebben a bekezdésben foglaltakat, ha összevetjük a bv. bíró általános eljárására vonatkozó előírással, azaz az új Bv. kódex 50. § (6) bekezdésével, amely szerint „*ha e törvény, vagy más törvény eltérően nem rendelkezik, a büntetés-végrehajtási bíró eljárására a büntetőeljárás szabályait kell alkalmazni*”, akkor nem teljesen világos, hogy a bv. bíró alapeljárására a büntetőeljárási törvény mely részét kell alkalmazni. Hiszen abban az esetben, ha az új Bv. kódex 71. §-ában a jogalkotó nevesítette a különleges eljárás szabályait a bv. bíró **utólagos** eljárására, akkor az is feltételezhető, hogy a bv. bíró alapeljárásában a büntetőeljárás általános szabályait kellene alkalmazni, amelyet azonban a gyakorlat nem követ.

A jelenleg még hatályos 1979. évi 11. tvr. (továbbiakban: Bv. kódex) 6. § (7) bekezdése tartalmazza a bv. bíró eljárását, amely szerint: „*Amennyiben e törvényerejű rendelet vagy más jogszabály eltérően nem rendelkezik, a büntetés-végrehajtási bíró eljárására a büntető eljárás szabályai irányadók.*”

Eme kérdéskörrel behatóbban foglalkozó Berkes György² részletesen kifejtette, hogy a különleges eljárások és a bv. bírói eljárások történetileg az egymáshoz legközelebb eső eljárások. Kijelenthetjük, hogy a különleges eljárásokra általában, míg a bv. bírói eljárásokra minden esetben az alapeljárás jogerős befejezése után kerül sor. A két eljárás hasonló jellegét alapul véve a Bv. kódex 6. § (7) bekezdését úgy kell érteni, hogy a bv. bírói eljárásban a Be.-nek mindenekelőtt a különleges eljárásokra vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni, az egyéb rendelkezéseket csak annyiban, amennyiben a különleges eljárás szabályaiból más nem következik.³

Vókó György – aki egyetértett a Berkes György által képviselt jogértelmezéssel – azt is hangsúlyozta, hogy a két eljárás hasonló jellegét emelte ki a Kúria BH

¹ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

² BERKES GYÖRGY: *Viták kérdések a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban* (I. rész). Magyar Jog, 1981. évi 2. szám 117.

³ BERKES GYÖRGY: i. m. 117.

1984. évi 12. számában 486.szám alatt közzétett B.törv.II.211/1984 számú határozatának indokolásában.⁴

Mindezek fényében véleményem szerint az új Bv. kódex 50. § (6) bekezdésére, mind a 71. §-ára – azaz a bv. bíró utólagos eljárására – is a büntetőeljárás kódex különleges eljárásainak a szabályait szükséges alkalmazni.

A következőkben tekintsük át milyen **főbb különbségeket** jelent a bv. bíró eljárásában a különleges eljárások alkalmazása az „általános” büntetőeljárás szabályokhoz képest, így először is határozzuk meg:

1. a különleges eljárások, majd a bv. bíró rendszertani jellemzőit;
2. milyen különbségeket eredményezne, ha a büntetés-végrehajtási bíró eljárására nem a különleges eljárásokat, hanem a büntetőeljárás törvény általános rendelkezéseit kellene alkalmazni.

1. A különleges eljárások és a büntetés-végrehajtási bíró rendszertani jellemzői

Előzetesként találó az a megfogalmazás, amely szerint a különleges eljárások „csonka” eljárások, amelyek funkcionálhatnak a bírói felelősség sajátos reparációs fórumaiként is.⁵ A különleges eljárások rendeltetése az, hogy abban az esetben, ha a jogerősen befejezett ítéletben valamely anyagi jogi rendelkezésben a bíróság nem, vagy nem a törvénynek megfelelően rendelkezett, az eljárás megismétlése nélkül utólagosan lehessen orvosolni az anyagi jogi szabálysértéseket. Sajátosságuk, hogy az így hozott határozatok sohasem olyan komplexek, mint az ügydöntő érdemi határozatok, hiszen csupán egy-egy részletkérdés elbírálására kerül sor.⁶ Rendszertanilag azt is mondhatnánk, hogy a különleges eljárások kategóriájába tartoznak mindazon eljárások, amelyek tárgyukra, az eljárási jogviszonyok tartalmára, a lefolytatott eljárás céljaira tekintettel eltérnek a büntető eljárásjogi törvényben meghatározott általános és külön eljárásoktól.

A jogirodalomban számtalan helyen és időben próbálták meg a különleges eljárások rendszerét definiálni, így Móra Mihály, aki szerint a „*a különleges eljárások a rendestől eltérő eljárásoknak azt a csoportját jelenti, amelyet a bíróságok nem a büntetőjogi főkérdések eldöntése végett, hanem egyéb, a határozathoz vagy annak végrehajtásához kapcsolódó, illetőleg a büntető igazságszolgáltatás lefolytatásával más módon összefüggő jogi kérdések eldöntése végett folytatnak.*”⁷

⁴ „Minthogy a feltételes szabadság megszüntetése iránti eljárás a Be. XVIII. fejezetében foglalt különleges eljárásokhoz hasonló jellegű, nincs ok arra, hogy az ott kialakított ítélkezési gyakorlatól eltérő álláspontot foglaljon el a bíróság.”

⁵ TÓTH MIHÁLY: *Büntető eljárásjog*, In: Bánáti J. et al: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2003. 510.

⁶ FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA: *Büntetőeljárás*. Complex Kiadó, Budapest, 2012. 479.

⁷ MÓRA MIHÁLY – KOCIS MIHÁLY: *A magyar büntető eljárási jog. Egyetemi tankönyv*. Budapest. 1961. 75.

Amennyiben terminológiailag csoportosítani⁸ szeretnénk a különleges eljárások fajtáit, akkor egyrészt mondhatjuk, hogy vannak a különleges eljárásokban hozott olyan határozatok, amelyek részben módosíthatják az alapeljárásban hozott ügydöntő határozatot. Ilyenek például azok a rendelkezések, amelyekről az alapeljárásban hozott határozatban a bíróságnak rendelkeznie kellett volna, de azt elmulasztották (pl. a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának utólagos megállapítása, közérdekű munka utólagos meghatározása stb.). A másik kört azok a kérdések jelentik, amelyek az alapügyben eljárt bíróság előtt fel sem merülhettek (pl. pénzbüntetés átváltoztatása szabadságvesztésre stb.). Harmadik körbe azon eljárások tartoznak, amelyek e két alaptípusba nem sorolhatók, tehát sem jogorvoslati, sem az alapeljárásban eljáró bíróság mulasztását kiküszöbölő jellegük nincs. Így a fenti két csoport egyikébe sem sorolható a kényszergyógykezelés felülvizsgálata – amely a határozat végrehajtásához tapad –, a bírósági mentesítésre vonatkozó eljárás, a kártalanítás és a visszatérítés, valamint a biztosíték.⁹

Király Tibor¹⁰ arra hívja fel a figyelmet, hogy a „különleges” jelző alkalmazása az eljárás szó mellett utal arra, hogy itt a rendes (általános, illetőleg külön) eljárástól valamiben különböző, netán rendkívüli eljárásokról van szó.

Most pedig tekintsük át a bv. bíró jellemzőit. A büntetés-végrehajtói bírói jogvédelem fontos garancia, hiszen fokozott követelménnyé válik az elítéltek jogainak és kötelezettségeinek a végrehajtó hatalomtól független bírói védelme, ugyanis az elítéltek jogai részben szünetelnek, részben korlátozottak a büntetés-végrehajtás folyamata alatt.¹¹ Történetileg a bv. bíró intézménye Plawsky összehasonlító tanulmánya¹² szerint római jogi gyökerekkel rendelkezik. Érdekességként megjegyezhető, hogy a mediterrán civilizáció is közrehatott az intézmény mai, modern arculatának kialakulásában. Franciaországban, Olaszországban, Portugáliában, s továbbélve Brazíliában, a francia hatás révén Lengyelországban is bv. bíró látja el a végrehajtás összetett feladatkörű bírói kontrollját.

A szakirodalom a bv. bírói funkció jól elkülöníthető modelljeit különbözteti meg. A Kabódi Csaba nevéhez fűződő csoportosítás szerint a bv. bírói modell két fő- és két alcsoportra különül el.¹³ Az egyikben az ítélkező bíróság és a büntetés-végrehajtás „klasszikus” függetlensége áll, míg a másik szélén a bíróság felügyelete, irányítása alá vonja a büntetés-végrehajtás működését. Az osztályozás szempontjai:

⁸ Részletesen csoportosította még a külön eljárásokat lásd: TREMMEL FLÓRIÁN: *Magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2001. 589., 597.

⁹ FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA: i. m. 479.

¹⁰ KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 657.

¹¹ SZÜCS ANDRÁS: *Jogállami kritériumok a bv. bíró eljárásában*. Rendészeti Szemle, 2010/1, 57.

¹² PLAWSKI, STANISLAW: *Le contrôle judiciaire de l'application des peines en droit comparé* 1973. 375–386. In: JÓJÁRT BORBÁLA GYÖNGYIKE: *A büntetés-végrehajtási bírói eljárásjogi szabályai nemzetközi kitekintésben*. PhD-disszertáció. 2012. 25.

¹³ KABÓDI CSABA: *Emberi jogok a börtönben, Kandidátusi értekezés*, Budapest, 1994.

- az államhatalmi ágak szétválasztásának, ezen belül a bírói funkció meghatározása;
- az általános büntetőpolitikai – s benne a büntetés jellegéről vallott felfogás.

Jó járt Borbála Gyöngyike szerint¹⁴ a büntetés-végrehajtási bírói hatáskör három fázisban jelenik meg:

1. a bv. rezsim kijelölése és módosítása során;
2. a végrehajtási fokozat megváltoztatása, intézményi felügyelettel szabadlábra helyezés és biztonsági eszközök alkalmazása során;
3. a zárt, félszabad vagy szabad büntetés-végrehajtás ellenőrzése és ezen időtartam alatt alkalmazott biztonsági intézkedések során.

2. Különleges eljárások – büntetőeljárás általános szabályai

A következőkben azt próbáljuk meg összehasonlítani, hogy milyen különbségeket eredményezne, ha a büntetés-végrehajtási bíró eljárására nem a különleges eljárásokat, hanem a büntetőeljárási törvény általános rendelkezéseit kellene alkalmazni.

1. *A bíróság ülnökök közreműködése nélkül, egyesbíróként jár el.*

A Be. 555. § (2) bekezdés c. pontja alapján bíróságok ülnökök közreműködése nélkül, egyesbíróként járnak el, s ez igaz a törvényszékekre is. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a különleges eljárásokban elbírálendő kérdések zöme jogkérdés, mérlegelésre kevés a lehetőség, a jogszabályok pontos ismerete viszont elengedhetetlen.¹⁵ Ezzel szemben a Be. általános szabályai lehetővé teszik az egyesbíró eljárását, de ugyanúgy lehetőség van a tanácsban történő elbírálásra is.

2. *A bíróság az iratok alapján dönt, s szükség esetén ülésen meghallgatja az ügyészt, a terheltet és a védőt, bizonyítás felvétele esetén tárgyalást tart.*

A Be. a bírósági eljárás négy formáját teremti meg: a tárgyalást, a nyilvános ülést, az ülést és a tanácsülést. A különleges eljárásban ebből két forma válik lehetővé: az ülés és a tárgyalás.

Míg a különleges eljárásban a bíróság elsődlegesen iratok alapján dönt, s csak szükség esetén hallgatja meg az ügyészt, a terheltet és a védőt ülésen, s amennyiben bizonyítás felvételére is szükség van, akkor fog tárgyalást tartani, addig az általános eljárási szabályok szerint a fő elv a tárgyalás tartása, hiszen a bizonyítási eljárás lefolytatása a büntetőeljárás fő célja.

Az egyes különleges eljárások meg is nevesítik, hogy mikor kell tartani tárgyalást. Nézzünk erre egy pár példát: tárgyalást kötelező tartani pl. a feltételes szabadágra vonatkozó rendelkezés utólagos módosításánál [Be. 557. § (2) bekezdés], kényszergyógykezelés felülvizsgálatakor [Be. 566. § (1) bekezdés], pártfogó felügyelet utólagos elrendelésekor (Be. 567. §), az elkobzásra, a vagyoneklobzásra,

¹⁴ JÓJÁRT BORBÁLA GYÖNGYIKE: i. m. 25.

¹⁵ FARKAS ÁKOS –RÓTH ERIKA: i. m. 479.

illetőleg a lefoglalt dologról történő rendelkezésre irányuló eljárásban (Be. 569. §). Fontos azt megjegyeznünk, hogy a különleges eljárásokban hagyományos értelemben vett bizonyítási eljárás nem folyik (kivéve a biztosíték letétbe helyezése mellett folyó eljárást). Ha mégis bizonyítást venne fel a bíróság, akkor az rendszert csak egy kérdésre korlátozódik, ugyanakkor az okirati bizonyításnak sokkal nyomatékosabban van szerepe, mint a személy jellegű bizonyítékoknak, hiszen az általános szabályok is tartalmazzák, hogy a bíróság csak az iratok alapján és hivatalból dönt.

3. *A bíróság határozata ellen az ügyész, a terhelt és a védő fellebbezhet.*

A jogorvoslati jogosultságot a Be. 555. § (2) bekezdésének g.) pontja állapítja meg, amely szerint: „*a bíróság határozata ellen az ügyész a terhelt és a védő fellebbezhet*”. Ebben a tekintetben azt állapíthatjuk meg, hogy a fellebbezésre jogosultak köre jóval szűkebb, mint az ún. rendes vagy általános büntetőeljárásban.

4. *Harmadfokú bírósági eljárásnak nincs helye.*

A harmadfokú eljárás szabályai ezekben az ügyekben nem alkalmazhatóak, hiszen a Be. 555. § (2) bekezdésének i.) pontja kizárja a harmadfokú bírósági eljárásnak a lehetőségét. Ennek az az oka, hogy a harmadfokú eljárásnak akkor van helye, ha az első és másodfokú bíróság a bűnösség kérdésében eltérően foglalt állást, a különleges eljárásban viszont büntetőjogi főkérdések nem tartoznak, így nem is képzelhető el harmadfokú eljárásra okot adó feltétel.¹⁶

5. *Ismeretlen helyen tartózkodó terhelttel szembeni eljárás*

Ismeretlen helyen tartózkodó terhelt esetében amennyiben a bíróság tárgyalást vagy ülést kíván tartani, akkor a Be. 73. §-ában foglaltakat kell alkalmazni, azaz elfogatóparancs kibocsátásra van lehetőség. Speciális szabály érvényesül a különleges eljárásokban a kényszerintézkedések területén, mivel abban az esetben, ha a különleges eljárások során elfogatóparancsot bocsátanak ki, s az így kézre kerített terhelt őrizetbe vételére kerül sor, annak időtartama az általános 72 órától hosszabb is lehet: a tárgyalás, illetve az ülés befejezéséig, azaz a határozat meghozataláig, de legfeljebb hat napig tarthat. Elfogatóparancs kibocsátására egyébként a tárgyalás vagy az ülés megtartása, illetve azon a terhelt jelenlétének biztosítása érdekében kerülhet sor, ha ismeretlen helyen tartózkodik, és a különleges eljárás folytán szabadságelvonásra kerülhet sor.¹⁷

Mindezekre tekintettel, mindenképpen célszerű a bv. bíró eljárására továbbra is a Be. különleges eljárásait alkalmazni, de ennek kifejezett, jogszabályi szinten történő rögzítése – véleményem szerint fontos – lenne.

¹⁶ Természetesen itt is találunk kivételt, például a biztosíték letétbe helyezése mellett folytatott eljárást, amely során a bűnösség kérdésével is a különleges eljárás keretében kell foglalkozni, így itt mégis előfordulhat harmadfokú eljárás.

¹⁷ FARKAS ÁKOS – RÓTH ERIKA: *Büntetőeljárás*, Complex Kiadó, 2012. 480.

Végezetül saját állásponatomat Lajtár István szavaival foglalnám össze, aki szerint „*a Be. szerinti különleges eljárások szabályainak a büntetés-végrehajtási bírói eljárásban történő alkalmazása a jogdogmatikailag logikus jogszabályértelmezéssel összhangban lévő gyakorlat szintjén alakult, ahol e rendelkezések figyelembevételét vitathatatlanul megelőzik a Bv. tvr. sajátos szabályai.*”¹⁸

¹⁸ LAJTÁR ISTVÁN: *Jogállami biztosítékok a hazai büntetés-végrehajtásban, a garancia-és kontrollrendszer komplexitása és fejlesztésének lehetséges irányai.* PhD-értekezés. Budapest, 2008. 123.

Nagy Ferenc

A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásról

A jelen tanulmány dr. Lőrincz József kolléga 70. születésnapja tiszteletére íródó ünnepi kötet részére készül(t), és tisztelgés mindenekelőtt büntetés-végrehajtási munkássága előtt. A jubilánssal régóta tartó barátság és kölcsönös tisztelet köt össze bennünket, és mindez remélhetően még legalább 30 éven (?) át tart.

A feltételes szabadságra bocsátást érintő rövid, vázlatos európai kitekintés

Az európai országok szabályozásában az idő előtti szabadon bocsátás változatai a törvényi előfeltételek és a gyakorlat alakulásától függően eltérőek. Az európai államok többségénél a büntetési idő felének vagy kétharmadának letöltése után biztosítják az idő előtti szabadon bocsátást. Ezzel összefüggésben a vizsgált országok több csoportba oszthatók.

Az *első csoportba* sorolható országokban főszabályként a szabadságvesztés *felének* kiállítását, és *kivételesen*, speciális okok miatt a büntetés *kétharmadának* letöltését követően nyílik lehetőség a szabadságra bocsátásra. Ez a szabályozás érvényesül például *Ausztriában* a Btk. 46. § (1) és (2) bekezdése¹ értelmében, vagy *Franciaországban*, ahol a szabályozás nem az anyagi büntetőjogban, hanem a büntető eljárási kódexben (CPP 729. cikk)² található.

A *második csoportba* tartozó államok büntetőjogában főszabályként a szabadságvesztés *kétharmad* részének letöltése, kivételesen a büntetés *felének* kiállása után biztosítható a szabadon bocsátás. Ezt a megoldást követi például a *német* büntetőjog,³ ahol a Btk. 57. § (1) bekezdése szerint a kétharmados általános rendelkezés érvényesítéséhez feltételként támasztja a büntető törvény a közösség biztonsági érdekének figyelembevételét és az elítélt személy beleegyezését. A szabadságvesztés *fele részének*, de legalább hat hónapnak a kiállása után bocsáthatja feltételes szabadságra a bíróság az elítéltet, ha ezen személy először tölti szabadságvesztés-büntetését, és ez a büntetés a két évet nem haladja meg, továbbá ha az (1) bekezdésben írt feltételek megléte mellett az elítélt személy cselekményének,

¹ Jerabek, Robert: §46 Bedingte Entlassung aus einer Freiheitsstrafe. In: Höpfel Frank-Ratz Eckart (Hrsg.): Wiener Kommentar zum Strafgesetzbuch. 2. Aufl. 44. Lieferung. Manzschner Verlag, Wien, 2011. 27–35. p.

² legislationline.org/documents/section/criminal-codes

³ StGB Strafgesetzbuch. Beck-Texte im dtv 50. Aufl. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 2012. 30–31. pp.; Schönke, Adolf et al: Strafgesetzbuch. Kommentar. 28. Aufl. C. H. Beck, München, 2010. 921. és köv. p.

személyiségének és a büntetés-végrehajtás alatti fejlődésének következtében olyan speciális körülmények állnak fenn, amelyek igazolják a „feles” elbocsátást. Ilyen körülmény lehet például a bűncselekmény felderítésében történő közreműködés vagy jelentős jóvátételi teljesítés.⁴

A 2007 januárjától hatályos revideált új általános részt tartalmazó *svájci Btk.* szintén ebbe a csoportba sorolható. A svájci büntető kódex 86. cikke értelmében is az *általános a kétharmados szabály*, de *kivételesen a büntetés fele*, de legalább három hónap után az elítélt feltételesen elbocsátható, ha rendkívüli, az elítélt személyében rejlő körülmények ezt indokolják.⁵

Az európai országok közül van, ahol egységesen *kétharmad rész* a letöltendő idő, mint például *Svédországban*. A svéd szabályozás értelmében a határozott ideig tartó szabadságvesztés esetén az ítéletben meghatározott büntetés kétharmad részének kitöltését követően, de legalább egy hónap kiállása után bocsátható feltételes szabadságra az elítélt.⁶

Sajátos szabályozás érvényesül a *hollandoknál*. A feltételes szabadságra bocsátás szabályait Hollandiában a Btk. 15–15 l. cikk tartalmazza. Eszerint a határozott ideig tartó szabadságvesztésnél csak a *két évet meghaladó szabadságvesztés-büntetés* esetén érvényesül a *kétharmados szabály*. Az *egy évig terjedő szabadságvesztés* tekintetében a feltételes szabadon bocsátás *nem lehetséges*. Az egy év és két év közötti szabadságvesztésnél a letöltendő rész az egy év és a még letöltendő büntetés egyharmad részének az együttese. Így például a másfél év (18 hónapi) szabadságvesztésre ítélet esetén = 12 hó + a hat hónap egy harmada, azaz összesen 12+2=14 hó kitöltése után lehetséges az elítélt feltételes szabadon bocsátása.

A 2008 július elejétől hatályos holland szabályozás a feltételes szabadságra bocsátás korábbi kötelező rendszerét ért kritikák alapján az egyéni prognózisra épülő, de csupán az egy évet meghaladó szabadságvesztés-büntetésből történő elbocsátási rendszert vezette be. Az egy év alatti szabadságvesztés esetében pedig ez a lehetőség megszűnt.⁷

Az európai országok büntetőjogában a *kétharmados szabálynál hosszabb letöltési időpontok* (például a szabadságvesztés háromnegyed vagy négyötöd része) csak kivételként, és ilyen esetben is általában a speciális elkövetői csoportoknál, mint visszaeső elkövetőknél vagy a különösen súlyos bűncselekményeknél fordulnak elő (lásd például a korábbi magyar büntetőjogot).

⁴ Kindhäuser, Urs: Strafgesetzbuch Lehr- und Praxiskommentar. 2. Aufl. Nomos, Baden-Baden, 2005. 279–282. p.; Fischer, Thomas: Strafgesetzbuch und Nebengesetze. 55. Aufl. C.H. Beck, München, 2008. 514–529. pp.

⁵ Seelmann, Kurt: Strafrecht Allgemeiner Teil. 4. Aufl. Helbing Lichtenhahn Verlag, Basel, 2009. 193–194. p.; Niggli, Marcel Alexander (Hrsg.): StGB StPO Schweizerisches Strafgesetzbuch Strafprozessordnung und Nebenerlasse. 3. Aufl. Helbing Lichtenhahn, Basel, 2011. 45–46. pp.

⁶ A svéd szabályozást is említi Dünkel, Frieder: §57 Aussetzung des Strafrestes bei zeitiger Freiheitstrafe. In: Kindhäuser, Urs – Neumann, Ulfrid – Paeffgen, Hans-Ullrich (Hrsg.): Strafgesetzbuch. Band 1. Nomos Kommentar. 3. Aufl. Nomos, Baden-Baden, 2010. 1977. p.

⁷ Dünkel, Frieder: 2010. i. m. 1976. p.

A mindenképpen/*abszolút letöltendő minimális büntetési időtartamot* néhány ország nem írja elő, de egyébként ez rendszerint kettő és hat hónap között ingadozik. Azonban ettől eltérő szabályozások is megfigyelhetők, például a finnknél mindössze 14 nap, a svédeknel egy hónap, vagy a hollandoknál egy év.

A feltételes elbocsátás *prognosztikus feltételeit* illetően Európa országaiban *két alaptípus* különíthető el. Az egyik a pozitív egyéni prognózishoz köti a feltételes szabadon bocsátást. A másik a többé vagy kevésbé automatikus elbocsátásra épít, amely az egyéni prognózis állításáról lemond. Köztes megoldás lehet, hogy néhány ország a hiányzó negatív prognózist szabja elbocsátási feltételül.⁸

A feltételes szabadságra bocsátás hazai szabályozásának alakulásáról

A feltételes szabadságra bocsátásról már a *Csemegi-kódex* is rendelkezett. A szabályozás elve azt volt, hogy „javulás esetében a büntetés részben elengedhető”, de „csak akkor lehet helye, ha feltehető, hogy a büntetés üdvös hatása bekövetkezett”.⁹ Az *1878. évi Btk.* 48. §-a értelmében feltételesen szabadságra bocsátható volt minden fegyházra elítélt, ha

- büntetésének *háromnegyed részét* kiállotta (akár volt közvetítőintézetben, akár nem), az életfogytiglani fegyházra elítélt pedig a 15. év kitöltése után;
- jó magaviselete és szorgalma által a javulás reményét megerősítette;
- saját kérelmére;
- a felügyelő bizottság ajánlatára az igazságügy-miniszter elrendelte.

Feltételes szabadságra bocsáthatók voltak nem csupán a fegyházra elítéltek, hanem az egy évet meghaladó börtönre, vagy másnemű szabadságvesztés-büntetésre ítélték is, ha büntetésük háromnegyed részét kiállották.¹⁰ A feltételes szabadságra bocsátás lényegét Angyal abban látta, hogy az ide jutottak tartózkodási hely, viselet és életmód tekintetében rendőri szabályok alatt álltak.¹¹

Az 1945 utáni időszakban érdemben először az *1950. évi 39. sz. tvr.*¹² szabályozta ezt a jogintézményt, amely szerint az elítélt büntetésének háromnegyed része, de legalább egy év kitöltése után kerülhetett feltételes szabadságra.

⁸ Dünkel, Frieder: 2010. i. m. 1979. p.

⁹ Lőw Tobiás: A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878. V. tc.) és teljes anyaggyűjteménye. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1880. 316–317. pp.

¹⁰ Finkey Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve 4. kiadás. Grill K. K., Budapest, 1914. 415. p.

¹¹ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. I. füzet. 3. kiadás, Athenaeum, Budapest, 1920. 175. p.

¹² A büntető törvénykönyv általános részének hatálybaléptetéséről rendelkezett az említett 1950. évi 39. sz. tvr., a BtÁé. Vö. még Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona kiadó, Budapest, 2004. 389. p.; Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Második, átdolgozott kiadás. Hvg-Orac, Budapest, 2010. 292–293. pp.; Szűcs András: A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései. Börtönügyi Szemle 2009/4. 1–3. pp.

Az 1954. évi 17. sz. tvr.¹³ 33. §-a szerint a három hónapot meghaladó börtönre ítéletet a belügyminiszter feltételes szabadságra bocsáthatta, ha az elítélt a büntetésének háromnegyed részét már kitöltötte, és a büntetés-végrehajtás alatt a részére kijelölt munkát pontosan elvégezte, kifogástalan magaviseletet tanúsított, továbbá a *kedvezmény* megadása a társadalom védelme szempontjából nem mutatkozott veszélyesnek. Ezen általános szabályon túlmenően pedig a tvr. kimagasló munkateljesítmény esetében kivételesen már a büntetés felének letöltésekor kilátásba helyezte a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

A korábbi hazai jogszabályok az elítéltnak a munka végzése során elért teljesítménye jelentőségét eltúlozták, ami méltánytalan elbánást jelentett azokra nézve, akik koruknál, egészségi állapotuknál, vagy egyéb adottságaiknál fogva kimagasló teljesítményre nem voltak képesek. Ezt a méltánytalanságot felszámolta az 1961. évi Btk., amely elvi alapon, a büntetés célja szempontjából közelítette meg a kérdést.¹⁴

Az 1961. évi Btk. 39. §-a értelmében „főszabályként” a szabadságvesztés-büntetés *legalább kétharmad részének* letöltése után nyílt lehetőség az elítélt feltételes szabadságra bocsátására, amennyiben alaposan feltehető volt, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető.

Az elítéltek másik csoportjánál, akiknél már nem először hajtottak végre szabadságvesztést, a büntetés *háromnegyed részének* kiállása után volt lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra.¹⁵

Az 1961. évi Btk. büntető novellája, az 1971. évi 28. sz. tvr. a feltételes szabadságra bocsátás feltételeit szigorította. Így a szándékos bűncselekmény miatt határozott ideig tartó szabadságvesztésre ítélték, az addigi kétharmad rész helyett csak a büntetés *háromnegyed részének* kiállása után voltak feltételes szabadságra bocsáthatók. Emellett a büntetés háromnegyed részének letöltését követő későbbi időpontban is sor kerülhetett feltételes szabadságra bocsátásra. Erre utalt a normaszövegben szereplő „legalább” szó. Az 1971. évi büntető novella indokolása szerint „A büntetett előéletű és ezen belül a visszaeső elkövetőknek a bűnözés alakulásában játszott szerepe a feltételes szabadságra bocsátás feltételeinek meghatározásánál szigorúbb rendelkezéseket tesz indokolttá.” Ez a szigorító megoldás azonban nem bizonyult szerencsésnek.

Az 1978. évi büntető kódex már az elítéltek szélesebb körének biztosította a feltételes szabadon bocsátás lehetőségét. Erre akkor kerülhetett sor, ha alaposan feltehető volt, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. Ennek az általános feltételnek a megléte esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének az időpontja a végrehajtási fokozathoz igazodott. Ennek megfelelően fegyház fokozatban a büntetésnek legalább négyötöd részét, börtönben leg-

¹³ Az 1954. évi 17. sz. tvr. a büntető perrendtartás módosításáról szóló 1954. évi V. törvény hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról rendelkezett.

¹⁴ Vö. Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966. 712–713. p.

¹⁵ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. KJK, Budapest, 1962. 95–98. p.

alább háromnegyed, fogházban pedig legalább kétharmad részét kell(ett) kitölteni.¹⁶ A Btk. 1997. évi módosítása vezette be azt az új rendelkezést, amely szerint, ha három évnél nem súlyosabb szabadságvesztést szab ki a bíróság, rendelkezhet akként, hogy a feltételes szabadságra bocsátásra már a büntetés felének letöltése után sor kerülhet, különös méltánylást érdemlő esetben. Az előző Btk. vonatkozó büntetőjogi rendelkezései több alkalommal változtak ugyan, de a jogintézmény alkalmazásának alapvető törvényi feltételei változatlanok maradtak.¹⁷

Ez a korábbi magyar szabályozás európai mércével mérve is rendkívül szigorúnak, túlzottan korlátozónak volt minősíthető. Az európai standard ismert módon főszabályként a szabadságvesztés-büntetés kétharmad részének, kivételként fele részének letöltését jelentette/jelenti; avagy fordítva, a főszabály a fele rész és kivétel a kétharmad rész kiállása. Vagyis a korábbi Btk. alapján a viszonylag ritkább legenyhébb hazai változat európai viszonylatban a főszabályt jelentő vagy az attól szigorúbb szabályozás alá volt besorolható.

Az 1978. évi büntető kódexhez és az európai trendhez képest némi előrelépést mutat a 2012. évi új Btk. feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó rendelkezése. A kódex 38. §-a szerint „főszabályként” a *nem visszaeső elítélt* esetében a szabadságvesztés-büntetés *kétharmad részének*; a *visszaeső* elítélt esetében a *háromnegyed részének* letöltése után nyílik lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra, kizáró ok hiányában. Feltételezhetően, a részben felfüggesztett szabadságvesztés kiiktatásának „kompenzálásaként”, az új Btk. a szabadságvesztés-büntetés fele részének letöltése utáni szabadulás lehetőségét is biztosítja – a korábbi három év helyett – az öt évet meg nem haladó szabadságvesztés kiszabása esetén, de továbbra is csak különös méltánylást érdemlő esetben.¹⁸ A feltételes szabadságra bocsátást kizáró ok(ok) körét az anyagi jogi törvényben a Btk. 38. § (4) bekezdése határozza meg, de ilyen kizáró ok a Bv. tvr. 23/A § (1) bekezdésében is található (ha az érintett a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés letöltését önhibájából nem kezdi meg).¹⁹

¹⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény. Melléklet az Igazságügyi Közlöny 1979. évi 1. számához. 14. p.; Lőrincz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. BVOP, Budapest, 1997. 114. p.; Vö. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. 2. kiadás. Hvg-Orac, Budapest, 2010. 292–295. pp.

¹⁷ Nagy Ferenc: Hosszú tartam. In: Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. Hvg-Orac, Budapest, 2005. 229–231. pp.; Nagy Ferenc: A feltételes szabadságra bocsátásról. Belügyi Szemle 1995/1. 21–26. pp.; Juhász Zsuzsanna: A hosszú tartamú szabadságvesztés tényeréséről. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Mészáros Bence (szerk.): Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián 65. születésnapjára. PTE ÁJK, Pécs, 2006. 241–250. pp.

¹⁸ Tóth Mihály: A büntetőjogi jogkövetkezmények. In: Belovics Ervin et al: Büntetőjog I. Általános rész. A 2012. évi C. törvény alapján. Hvg-Orac, Budapest, 2012. 403–406. pp.; Juhász Zsuzsanna: 38. § In: Karsai Krisztina (szerk.): Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Complex, Budapest, 2013. 119–127. pp.

¹⁹ Vö. Juhász Zsuzsanna: 2013. i. m. 123–124. p.

A feltételes szabadságra bocsátás jogi természetéről

A Csemegi-kódex a „feltételes szabadságra bocsátást nem mint jogot, melyet az elítélt követelhet, hanem mint *kegyelmi tény*t tekinti”. Az „*nem az elítélt egyén jogából származó következmény, hanem a kegyelemnek a társadalmi szempontok által irányozott cselekménye*”.²⁰

Az újabb magyar szakirodalomban és a bírósági gyakorlatban is a „feltételes szabadságra bocsátás olyan *kedvezmény*, amely bizonyos feltételek teljesülése esetén lehetővé teszi, hogy az elítéltnak ne kelljen a teljes kiszabott szabadságvesztést letöltenie. A Btk.-ban a *kedvezmény* lehetőségének a biztosítása lényegében olyan főszabály, amely kizáró ok hiányában érvényesül.”²¹

Az új Btk. 38. § (3) bekezdésével összefüggésben a Kúria a 4. BK véleményében – egyebek mellett – azt fejti ki, „*ha a bíróság az ítéletben úgy rendelkezett, hogy az elítélt a büntetés fele részének letöltése után feltételes szabadságra bocsátható, de a bv. bíró a büntetés fele részének tényleges letöltése után nem részesíti őt ebben a kedvezményben, az elítélt nem veszíti el véglegesen a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, mert ez esetben a Btk. 38. §-ának (2) bekezdése szerint kell eljárni*”.²²

Európai, pontosabban nyugat-európai standard megítélés szerint a feltételes szabadságra bocsátás nem kedvezmény, nem jutalom, nem is kegyelmi intézkedés, hanem a *büntetés céljával összefüggésben a speciálprevenció instrumentuma*.²³ Hasonló álláspont értelmében a feltételes szabadon bocsátás a *reszocializáció eszközeként* szolgálja a köz(össég) érdekét, ezért az nem kötött az elítélt hozzájárulásához.²⁴

Német vélemény szerint a szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás a büntetés végrehajtása felfüggesztésének szükséges kiegészítője. Mindkét jogintézmény racionális kriminálpolitikai feladata azonos. A felfüggesztés esetében a büntetés végrehajtását lehet egészében megspórolni. A feltételes szabadságra bocsátás esetében pedig az elítélt személy a büntetése egy részének letöltését követően lehetőséget kap a szabad életbeni „beválásra”, így szintén a büntetés bizonyos hányadának kiállása „megtakarítható”. Míg azonban a büntetés végrehajtása felfüggesztésénél a speciálprevenatív szempont mellett a jogrend védelmét is figyelembe kell venni, addig a *feltételes szabadságra bocsátásnál egyértelműen a büntetés céljaként a speciálprevenció, a reszocializáció áll az előtérben*.²⁵

²⁰ Lőw Tobiás: 1880. i. m. 314. p.; Edvi Illés Károly: A magyar büntetőtörvénykönyv magyarázata. Harmadik kiadás. Első kötet. Révai, Budapest, 1909. 136. p.

²¹ Tóth Mihály: 2012. i. m. 404. p.

²² Kúriai Döntések. BH 2013. évi Különszám, 36. p.

²³ Baechtold, Andrea: Strafvollzug. Straf- und Massnahmenvollzug an Erwachsenen in der Schweiz. 2. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern, 2009. 231–232. p.

²⁴ Jerabek, Robert: 2011. i. m. 29. p.

²⁵ Dünkel, Frieder: 2010. i.m. 1942. p.; Schönke, Adolf – Schröder, Horst – Stree, Walter – Kinzig, Jörg: 2010. i.m. 921-922. pp.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a feltételes szabadságra bocsátásról szóló Rec. (2003) 22. számú, 2003. szeptember 24-i ajánlása szerint is a visszaesés megelőzését, így a közbiztonság megőrzését szolgáló feltételes szabadságra bocsátás jogintézményének fogalma alá sem az amnesztia, sem a kegyelemben részesítés nem vonható.²⁶

A feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó *hazai szabályozás* alakulásának *jellemzője*, hogy ezen jogintézmény egyes alapvető szabályairól – az 1950-es évtized kivételével – *anyagi jogi büntető kódexek rendelkeztek és rendelkeznek*. Vagyis a *perbíróság az ítéletében állapítja meg – az új Btk. 38. §-ára figyelemmel* – a határozott ideig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy azt, hogy ezen jogintézmény alkalmazásának lehetősége kizárt. Így a perbíróság az ítéletében a bűncselekmény jogkövetkezményeként kiszabott szabadságvesztés-büntetés tartamát lényegesen érintő kérdésben kell, hogy állást foglaljon. A feltételes szabadságra bocsátás azonban az alapvető anyagi jogi, Btk.-beli vetülete mellett lényegében végrehajtási kategória is.

A feltételes szabadságra bocsátás *végrehajtási kategóriaként* a progresszív büntetés-végrehajtás utolsó fokozata.²⁷ A progresszív jellegének megfelelően a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazása révén a szabadságvesztés-büntetés ténylegesen végrehajtandó része meghatározott tartammal csökken.

A végrehajtási intézménynek is megfelelően hazánkban a feltételes szabadságra bocsátás szabályainak jó része az anyagi jogi törvényből a 2012. évi CCXXIII. törvény nyomán átkerült a végrehajtási kódexbe. A Bv. tvr. tartalmazza többek között a feltételes szabadságra bocsátás objektív és szubjektív feltételeit, a jogintézmény végrehajtási szempontú kizárásának szabályait és a feltételes szabadság megszüntetésének speciális esetét is.²⁸

Vagyis a szabadságvesztés-büntetésből történő feltételes szabadságra bocsátás nem tekinthető csak és kizárólag anyagi büntetőjogi intézménynek, de nem tekinthető csak és kizárólag végrehajtási kategóriának sem. Így a feltételes szabadságra bocsátás jogintézményére sajátos anyagi jogi és végrehajtási kettősség, vegyes jelleg a jellemző.

A Kúria feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos BK véleményéről

A *feltételes szabadságra bocsátás* problematikája kapcsán már megszületett a Kúria 4/2013. (X. 14.) BK véleménye, amely furcsa és szokatlan módon indoko-

²⁶ Vö. Juhász Zsuzsanna: 2013. i.m. 120. p.

²⁷ Lőrincz József – Nagy Ferenc: 1997. i.m. 110. p.; Vö. Nagy Ferenc: 2010. i.m. 290. p.; Kabódi Csaba – Lőrincz József – Mezey Barna: Büntetőtani alapfogalmak. Rejtjel Kiadó, Budapest 2005. 104-105. p.; Horváth Tibor – Lévy Miklós (szerk.): Magyar Büntetőjog Általános Rész. Complex, Budapest 2012. 371. p. (A hivatkozott rész szerzője Görgényi Ilona).

²⁸ Juhász Zsuzsanna: 2013. i. m. 120-121. pp.

lás nélkül annyit mond ki –mindösszesen kétmondatos rendelkező részében – hogy „*határozott tartamú szabadságvesztés esetében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének legkorábbi, törvény erejénél fogva kötelező időpontjára vonatkozó rendelkezés a 2012. évi C. törvény (Btk.) 2. § (1)–(2) bekezdése szerinti elbírálás fogalmába tartozik. Megváltozása alapot ad – enyhébb elbírálás címén – a módosító törvény alkalmazására*”.

A Kúria említett BK véleményének egésze *formai szempontból* kifogásolható és kritizálható. Már a BK vélemény megnevezése is az átgondoltság hiányára utal, ugyanis 2013-ból a Kúriának két 4-es számú BK véleménye van, eltérő megjelöléssel: az egyik 4. BK vélemény, amely a Kúriai Döntések BH 2013. évi Különszámában jelent meg,²⁹ a másik a feltételes szabadsággal kapcsolatos 4/2013. (X. 14.) BK vélemény. Ez utóbbi Kúriai döntés megjelölése és az indokolás hiánya arra enged következtetni, hogy a joggyakorlat számára várva várt iránymutatás egyrészt jogegységi határozatnak indulhatott, amely azonban feltehetően a kívánt szavazati arány elmaradása folytán véleménnyé alakult. Másrészt az indokolás elmaradása arra utalhat, hogy a valószínűsíthető hosszas vitatkozást követően nem tudott a grémium meggyőző többségi álláspontra jutni. A BK vélemény rendelkező részének első mondatában említett „*lehetőség*” és „*kötelező*” kifejezések semmiképp sem egyeztethetők össze egymással. Egyébként is a feltételes szabadságra bocsátással összefüggésben hazai jogunkban a „*kötelező*” szó használata idegen, a jogintézmény lényegével, pontosabban kedvezménykénti felfogásával igazából nem fér össze. A második mondatban a „*módosító törvény*” kifejezés használata sem helyeselhető, mivel az új Btk. is a 2. § (2) bekezdésében „*új büntető törvény*” kitételről rendelkezik, és az új Btk. mégsem egy egyszerű módosító törvény!

A döntés tartalmi szempontból helyeselhető, azaz a feltételes szabadság kérdése nem csak és kizárólag végrehajtási kérdés, miután arra az anyagi jogi kódex is tartalmaz rendelkezéseket, továbbá arról a perbíróságnak is rendelkeznie kell (még ha a „végső szót”, tehát a tényleges korábbi szabadulást már a bv. bíró engedélyezi – bár tudjuk, hogy sokszor szinte automatikusan).

Tekintettel azonban arra, hogy a büntetőtörvény időbeli hatályára vonatkozó rendelkezések „*elbírálásról*” szólnak, önmagában az a körülmény, hogy az új Btk.-ban kedvezőbbek a feltételes szabadságra bocsátás szabályai, nem eredményeznek minden esetben enyhébb elbírálást. Ha ugyanis az új Btk. Különös Része felemelte az adott bűncselekmény büntetési tételét például a büntett korábbi büntetését (2 hónaptól) 3 évig terjedő szabadságvesztésről 1–5 évig terjedő szabadságvesztésre, nem állítható, hogy a (nem visszaeső) elkövető csupán a feltételes szabadságra bocsátás kedvezőbb szabályai (a vázolt példában a korábbi 3/4 helyett 2/3 rész kitöltése) folytán egyértelműen előnyösebb helyzetbe kerül, ha cselekményét az új törvény szerint minősítik.

Emellett azt sem szabad elfelejteni, hogy bár általánosságban enyhébbek lettek a feltételes szabadságra bocsátás szabályai, találkozhatunk az elkövetőre

²⁹ Juhász Zsuzsanna: 2013. i. m. 35–49. pp.

nézve hátrányosabb szabállyal is. Így például – a korábbiakkal ellentétben – kizárt a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményéből az a többszörös visszaeső is, akinek szabadságvesztését fegyház fokozatban kell végrehajtani. Az ő esetében tehát szintén a korábbi törvény lehet alkalmazandó.

A fentiek alapján in abstracto nem, csupán az egyes konkrét eset körülményei alapján célszerű állást foglalni abban, hogy melyik törvény kerüljön alkalmazásra, mivel önmagában a feltételes szabadságra bocsátás elviekben kedvezőbb törvényi szabályai ezt megnyugtatóan nem tudják rendezni.

A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlata a számok nyelvén

A feltételes szabadságra bocsátás gyakorlatára vonatkozó adatok táblázatba foglalt összesítését az 1985 és 2007 közötti időszakban Lőrincz József kötetéből ismerhetjük meg.³⁰

Eszerint a közölt utolsó évben, 2007-ben feltételesen szabadult 6 800 fő, a szabadulók valamivel több mint a fele (54,23%).³¹ 2008-ban feltételes szabadságra 6 226 elítéltet bocsátottak, ezt tudhatjuk meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2008. évi tevékenységének értékelése során.

2009-ben a kiadott büntetés-végrehajtási évkönyv erre vonatkozó adatot nem tartalmaz. 2010-ben feltételes szabadságra bocsátás iránti előterjesztést 7 533 esetben tettek az intézetek, engedélyező döntés 6 079 esetben született.³²

A 2011. évre vonatkozóan az állapítható meg, hogy feltételes szabadságra irányuló előterjesztést 7 598 esetben nyújtottak be a büntetés-végrehajtási intézetek, ebből 264 kérelem alapján történt. Pozitív döntés 6 037 esetben született, azaz 2011-ben 6 037 fő szabadulhatott feltételesen.³³

2012-ben feltételes szabadságra irányuló előterjesztést 7 334 alkalommal tettek a büntetés-végrehajtási szervek, és összesen 5 900 fő részére történt engedélyezés.³⁴

Az elmúlt évek adatainak rövid összesítése a következő:

2007. év – 6 800 fő

2008. év – 6 226 fő

2010. év – 6 079 fő

2011. év – 6 037 fő

2012. év – 5 900 fő szabadult feltételesen.

³⁰ Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009. 198. p.

³¹ Lőrincz József: 2009. i. m. 198. p.

³² Szalai Tímea (főszerk.): Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyv 2010. BVOP, Budapest, 2011. 20. p.

³³ Szalai Tímea (főszerk.): Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyv 2011. BVOP, Budapest, 2012. 23. p.

³⁴ Szalai Tímea (főszerk.): Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyv 2012. BVOP, Budapest, 2013. 21. p.

A fenti adatok az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátásra is vonatkozhatnak, mindenesetre nincs külön bontás. Nincs adatközlés továbbá minden évre vonatkozóan. További probléma lehet a bázisévhez viszonyítás, vagyis lehetséges, hogy az előterjesztés/kérelem az előző évben, a döntés pedig az azt követő évben születik meg. Azt is jó lenne tudni, hogy hány esetben eleve kizárt a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége, hány esetben dönt nemlegesen a bv. bíró.

A rendelkezésre álló adatok azonban egyértelműen és évről évre csökkenő tendenciát mutatnak a feltételes szabadságra bocsátások számarányát illetően. Viszont – ezzel is összefüggésben – fokozatosan és biztosan nő a hazai fogvatartotti populáció és ráta: 2013. június 13-án a fogvatartottak száma 18388 fő volt, és a fogvatartotti ráta a 186-os magaslatig jutott el.³⁵

³⁵ http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_country.php?country=143

Pallo József

„Büntetéstől menten...”

(Gondolatok a kényszergyógykezelés néhány sarokpontjáról)

I.

A kényszergyógykezelés elméleti és gyakorlati beágyazottsága

A magyar büntetőjogban igen korán megjelent a bűncselekménnyé nyilvánítás egyik kötelező elemeként az ép elmeállapot követelménye. Ezzel a kérdéssel már az 1791. évi büntető törvényjavaslat is foglalkozott. A javaslat alapelvi szinten kimondta, hogy nem büntett az, ahol az akarat szabadsága hiányzik; a cselekvés szabadsága nincs meg ott, ahol nem tudják, mit cselekszenek. Majd később: bárki-nek valamely cselekmény csak akkor számítható be, ha szabadon cselekedett, és amit cselekedett, felfogta vagy legalább felfoghatta. Ebből nyilvánvaló, hogy nemcsak az akarat szabadságát (*libertas consilii*), hanem az ítélőképességet (*libertas iudicii*) is figyelembe veszi.¹ Az eljárási rész szerint a szabad akarat hiánya a büntett beszámításától bárkit mentesít; mint ahogy teljes elmezavarodottság miatt (*ob plenam mentis emotionem*), ha a vádlott tébolyodott (*mente captus*), vagy az, akinek világos időszakai (*lucida intervalla*) vannak, a cselekményt roham alatt (*furore durante*) követte el. Ugyancsak mentesít a büntett beszámításától, ha a tett egyenes szándékon kívül esetlegesen támadt részegségben (*in ebrietate, citra intentionem directam fortuito contracta*) vagy más idült testi vagy lelki betegségben, illetve az elmebeli működések annyira heves megzavarodásában (*vehementi sensuum perturbatione*) hajtatott végre, hogy a bűnös tettének legkevésbé sem volt tudatában (*ut delinquens facti sui minime sibi fuerit conscius*).² A javaslat láthatóan előremutató elveket fogalmazott meg, bár mint az ismert, soha nem fogadták el törvényként.

A történeti fejlődésben mérőöldkövet jelentő 1843. évi törvényjavaslatban már megjelenik a *büntetéstől menten maradás*, melynek fontosabb esetei az örültség, betegség miatt a büntethetőség felfogására ideiglenesen a szükséges eszmélettel nem rendelkezés ténye, a tompaelméjűség,³ a siketnémaság, az erőszak és fenyegetés, a végszükség és a jogos védelem.⁴ Klasszikus jogi megközelítéssel találkozhatunk *Pauler Tivadarnál (1816–1886)*, aki szerint bűncselekmény alanya csak ésszel és szabadsággal bíró, büntetőhatalomnak alárendelt ember lehet, aki a kö-

¹ SZÁSZ, Béla: Az 1791-ik évi büntető törvényjavaslat törvényszéki orvosi szempontból, Pécs, 1936. 44. p.

² SZÁSZ, Béla: i. m. 345. p.

³ Amennyiben a bűnösséget kizárja.

⁴ FAYER, László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye, MTA, Budapest, 1986. 73. §.

telező szabályokat képes felfogni. Ugyanakkor rámutat arra is, hogy az őrültek és a kisdedek, valamint az állatok sérelmet okozhatnak, de ezt bünként felróni számukra nem lehet.⁵ Kiterjed figyelme a 12. életévüket be nem töltött gyermekekre is, akiket szintén nem lehet büntetni, de szüleiken, illetve felügyelőiken keresztül nem maradhat el a felelősségre vonásuk. Ennek érdekében az illetékes közhatóság feladatkörébe utalja azt, hogy a megérdemelt fenyítés ne maradjon el.⁶

Ebben az időszakban elfogadott álláspont volt, hogy az elmeegógyintézetekbe⁷ a gyógykezelésre szoruló és közveszélyes személyek vehetők fel. Magyarországon tébolydákkal első alkalommal az 1876. évi XIV. törvénycikk foglalkozik. A jogszabály érdeme, hogy humanitárius elvek alapján, a büntetés teljes mellőzésével, preventív közigazgatási intézkedésként jeleníti meg a kényszergyógykezelést.

A szabályozás elveit illetően igen beszédes a következő regula: „*az elmebeteggel szemben csak az okvetlenül jelentkező szükség estén alkalmazhatóak kényszerítő eszközök, melyek a veszély elmúltával megszüntetendők.*”⁸ Ugyanakkor az ön- és közveszélyesség fogalmát nem definiálja a jogszabály, helyette relatív értékelhetőséget biztosít, mely középpontjába nem a betegség súlyosságát állítja, hanem a körülményeket és a környezetet. A tébolyda nem tartotta feltétlenül szükségesnek⁹ a gyógyítást, megelégszik az elmebetegek külvilágtól való elzárásának biztosításával, mellyel a társadalom védelmét szolgálta. Az intézmény igazgatóját óriási felelősséggel terhelte meg a szabályozás, amikor feladatkörébe utalta annak eldöntését, hogy a beteg intézetben tartását bírósági végzés nélkül, de értesítési kötelezettség mellett meghosszabbítsa.

A jogi háttér további alakulását mozdította elő a Csemegi-kódex, mely szerint: „*nem számítható be a cselekvény annak, ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.*”¹⁰ A Csemegi-kódex tehát megkülönböztette az elmezavart és az öntudatlan állapotot, melyek azonban nem zárják ki egymást, továbbá általános formulaként határozza meg az értelmi tehetség hiányát, azonban nem sorolja fel taxatíván annak egyes formáit. A szabályozás kitért arra is, hogy a 12–16 év közötti személyek, valamint életkortól függetlenül a siketnémák esetén vizsgálni kell a bűnösségi képesség kérdéseit. Továbbra is kizárta a jogszabály a 12 év alattiak büntethetőségét.¹¹ A végrehajtás-gyógyítás szempontjából ez a jogszabály nem ad útmutatást, de a kóros elmeállapot fogalmának büntetőjogba emelésével nagyban hozzájárult a későbbi szabályozás útjának kijelöléséhez. Ez a

⁵ PAULER, Ede: Büntetőjogtan. I. Kötet, Pest, 1872. 70. p.

⁶ FAYER, László: i. m. 80. §.

⁷ Ide értve a közkórházak, klinikák zárt elmeosztályát és az elmebeteget kezelő gyógy-szatóriumot is.

⁸ A közegészségügyi rendelkezésekről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk 17. §.

⁹ A szabályozás természetesen nem zárta ki, hogy a *lehető mértékű javulást* ne segítsék elő.

¹⁰ Csemegi-kódex 76. §.

¹¹ Csemegi-kódex 89. §.

rendszer egészen 1948-ig változatlan tartalommal élt, azonban a III. Büntetőnovella hatályba lépett¹² és értékesíteni kívánta a tettes-büntetőjogi irányzat eredményeit. Ennek megfelelően a beszámíthatatlan, illetve a csökkent beszámítási képességgel rendelkező személyek kezelése érdekében próbált előremutató lépéseket tenni.

E jogszabály külön fejezetet szentel az elmebeteg bűnelkövetők biztonsági őrizetének,¹³ melyet a társadalom védelme érdekében kívánt alkalmazni azon 18. életévüket betöltött személyekkel szemben, akiknél elmebetegségük kizárta a beszámítási képességet.

A biztonsági őrizet egy évig tartott, azonban letelte előtt három hónappal a bíróság újra értékelt és szükség esetén még egy évvel hosszabbított. A processzus az elkövető gyógyulásáig, illetve közveszélyes állapota megszűnéséig tartott. A biztonsági őrizetet többen kritikával illették, így *Schäfer István*, aki arra mutatott rá, hogy az elmebetegség színlelése menekülő út a megtorlás elől szökni igyekvő elkövetőnek,¹⁴ vagy *Horányi Béla (1904–1986)*, aki orvosi szempontok alapján azt emelte ki, hogy a betegre nézve kifejezetten káros hatások érvényesülnek, ha egy rövidebb idejű gyógyulás után még egy évet intézetben kell maradnia.¹⁵

A III. Büntetőnovella megalkotását az a jogalkotói szándék vezérelte, hogy a Csemegi-kódex fogyatékoságait próbálják kiküszöbölni, azonban e szándék nem terjeszkedett túl az ártalmatlanná tételi célon, illetve a közveszélyes állapot megszüntetésén. A biztonsági őrizet bevezetését a XIX. század végének reformirányzatai óta számosan pártfogolták, de ettől függetlenül tényszerűen megállapítható, hogy a korlátozott beszámítási képességet a magyar büntetőjog még 1948-ban sem ismerte.

A sztálini-típusú jogalkotás emblematisz terméke volt a büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Bt.).¹⁶ E jogszabály nem használja a

¹² A büntető törvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvénycikk, amely értelemszerűen a Csemegi-kódex módosítását jelenti. A jogszabály korábbi novelláris módosításai voltak: az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella), illetve az 1928. évi X. törvénycikk (II. Büntetőnovella).

¹³ A kodifikáció során élénk szakmai tevékenység bontakozott ki, melynek eredményeképpen a Jogász Szakszervezet büntetőjogi bizottsága *Kádár Miklóssal (1904–1971)* az élen egy komplex javaslatot készített. Ebben az anyagban eredetileg *gyógyító őrizet* szerepelt, mely szabályozta a közveszélyes személyek kezelését és lehetőséget adott a feltételes szabadon bocsátásra is. Rendelkezett arról is, hogy a csökkent beszámítási képességűeket hogyan kell gyógyító őrizetben tartani. A jó szándékú és európai színvonalú javaslat csak töredékében valósult meg a III. Büntetőnovella keretei között.

¹⁴ SCHÄFER, István: Biztonság vagy gyógyítás?, *Jogtudományi Közlöny*, 1948. 3. szám. 34. p.

¹⁵ HORÁNYI, Béla: Az új büntetőnovella elmeorvosi szempontból, *Jogtudományi Közlöny*, 1948. 2. szám 13. p.

¹⁶ Ez a jogszabály helyezte hatályon kívül a Csemegi-kódex még életben lévő rendelkezéseit. A különös rész anyagát rendszerbe foglaló *Hatályos anyagi büntető jogszabályok hivatalos összeállítása (BHÖ)* két kiadása (1952. és 1958.) nem oldotta meg a problémákat, csak használható formában foglalta össze a joganyagot.

beszámíthatóság kifejezést, azonban a büntethetőség alól kivon minden olyan elkövetőt, aki elmebeli állapota vagy öntudatzavara miatt képtelen volt cselekménye társadalomra veszélyes következményeit felismerni, illetve akaratának megfelelő magatartást tanúsítani. Ugyancsak ezen megítélés alá tartoznak azon elkövetők, akik a büntettet kényszer vagy fenyegetés hatására hajtották végre, feltéve, hogy az akaratuknak megfelelő magatartásra ezek a körülmények őket képtelenné tették. A Btá. is szabályozta a biztonsági őrizet intézményét, azonban az 1948-as szabályozáshoz képest rugalmasabb szemléletmóddal történt mindez. Lényegét tekintve a bűnisméltés veszélyétől már nem független az intézkedés elrendelése, hanem a közveszélyes állapotú elmebetegnek kellett büntett elkövetése esetén biztonsági őrizetbe helyezni.

Ez a fajta eltérés abból látható, hogy a Btá. csak abban az esetben tette kötelezővé a biztonsági őrizet alkalmazását, ha az elkövető elmeállapota miatt feltételezhető az újabb hasonló bűncselekmény elkövetése. A biztonsági őrizetet meg kellett szüntetni, ha az elkövető közveszélyes állapota megszűnt.¹⁷ Tehát a Btá. igyekezett korrigálni a III. Büntetőnovella azon hibáját, hogy a bűnisméltés veszélyétől függetlenül elrendelte az intézkedés alkalmazását.¹⁸ Ugyanakkor arra is rá kell mutatni, hogy a büntett-vétség megkülönböztetés elvetésével megszűnt az őrizet elrendelése mellőzésének az a lehetősége is, amelyet a III. Büntetőnovella még szabályozhatott. A magyar jogfejlődésben itt jelenik meg először a büntethetőséget kizáró és megszüntető okok közti különbségtétel, mely magába foglalja a beszámítást kizáró okot is. A Btá. tíz éven keresztül alapját képezte a magyar büntetőjognak, és első alkalommal hirdette meg a rövid tartamú szabadságvesztések kiküszöbölésének programját.¹⁹ Ugyanakkor azt is jelezni kell, hogy színvonalában, fejlettségében nem léphetett a Csemegi-kódex nyomdokaiba, az aktuálpolitikával erősen átszótt és emiatt deformált jogalkotás egyik tipikus példajaként vonult be a magyar jogtörténetbe.

A büntetőjog átfogó kodifikálásának eszméje már a Btá. megalkotásának idején is napirenden volt, melyet hitelesen bizonyít, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1955. évi nagygyűlésén az egyik téma e joganyag megújítása volt. Az érdemi munka 1957-ben kezdődött meg, amikor főleg elméleti jogászokból álló szakmai csoport²⁰ foglalkozott a feladattal, akik abból indultak ki, hogy a legjelentősebb módosítás a büntetési rendszer vonatkozásában szükséges.

Az 1961. évi büntető törvénykönyv²¹ már úgy rendelkezik, hogy büntethetőséget kizáró oknak minősíti az olyan elmebetegséget, gyengeelméjűséget és

¹⁷ Btá. 49. §.

¹⁸ A Btá.1. §-a szerint ugyanis a közveszélyes állapotú (*elmeállapotánál fogva alaposan feltehető, hogy újabb büntettet követ el*) elmebetegnek kell büntett elkövetése miatt biztonsági őrizetbe helyezni.

¹⁹ GYÖRGYI, Kálmán: Büntetések és intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 58. p.

²⁰ GYÖRGYI, Kálmán: i. m. 64. p.

²¹ A Magyar Népköztársaság büntetőtörvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény

tudatzavart, amely az elkövetőt képtelenné tette cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére, vagy e felismerésnek megfelelő cselekvésre. Ebben a szabályozásban váltja fel a biztonsági őrizetet a kényszergyógykezelés megnevezés, amely egyértelműen tükrözi azt a megváltozott szemléletet, hogy a cél elsősorban a beteg gyógyítása. Ugyanakkor nem volt egyöntetű az új terminológia fölötti öröm, mert *Schulteiszt Emil (1899–1983)* arra utalt, hogy a régi jogintézmény elhagyása aggályos elemeket vet fel, melyeket a kényszergyógykezelés nem tud helyre tenni.²² *Szabó András (1928–2011)* azt fejtette ki, hogy a kényszergyógykezelés egy részben büntetőjogon kívüli eszköz, mert csak az elrendelése tartozik ide, azonban a végrehajtás egészségügyi orvosi szakfeladat.²³ A jogszabály a beszámítási képességgel nem rendelkező elkövetővel szemben rendeli alkalmazni a kényszergyógykezelést, feltéve, hogy fennáll a bűnismétlés veszélye. A végrehajtásnak két módja volt, egyrésztől lehetőség nyílt az erre a célra kijelölt egészségügyi intézetben való végrehajtásra, másrészt mód volt a gyógykezeléssel egybekötött házi gondozásra. A foganatosítás helyszínét az elkövetett cselekményhez rendelt büntetési tétel határozta meg. Annak lehetünk tanúi, hogy ez a szabályozás a Btá. *akaratainak megfelelő magatartás* kifejezést korrigálja. A törvényszövegben nem szerepel a beszámíthatóság kifejezés, ezt a tudomány művelői dolgozták ki oly módon, hogy ide sorolták az elmebetegséget, a gyengeelméjűséget és tudatzavart, továbbá a kényszert és fenyegetést. Látható, hogy a Btá.-hoz képest a gyengeelméjűség külön kategóriaként jelenik meg, és a születéstől fennálló agyi károsodást jelenti.

A kényszergyógykezelésre vonatkozó szabályokat kisebb mértékben módosította az 1971. évi novella,²⁴ mert lehetőséget teremtett az elrendelés mellőzésére vétség esetén, ha az a társadalom védelme szempontjából szükségtelen.

Az új terminológia szerinti jogintézmény (kényszergyógykezelés), illetve annak alkalmazása élénk vitákat indított meg a törvény hatályba lépése után; érdekes például a Gárdai Gyula, Vígh János szerzőpáros munkája, akik azt sürgették, hogy a kényszergyógykezelést ki kell terjeszteni a nemi aberráltság eseteire is.²⁵ A kiterjesztéssel ellentétes álláspontra helyezkedik *Farkas Sándor*, aki amellett érvel, hogy csak a súlyos, erőszakos bűncselekmények estén alkalmazható a jogintézmény.²⁶ További szűkítés melletti álláspontot képvisel *Szabóné Nagy Terézia*, mert indokolatlannak tartja a vétségek elkövetőivel szemben elrendelt kényszergyógykezelést.²⁷ Szabó András szerint a büntetőjog hatókörében kell elhe-

²² NAGY, Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankció rendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1986. 210. p.

²³ SZABÓ, András: A beszámíthatóság és korlátozott beszámíthatóság kodifikációs kérdései, Jogtudományi Közlöny, 1955. 2. szám, 36. p.

²⁴ A Büntető Törvénykönyv kiegészítéséről és módosításáról szóló 1971. évi 28. számú törvényerejű rendelet.

²⁵ GÁRDAI, Gyula – VÍGH, János: Észrevételek a büntetési rendszerünk problémáihoz, Magyar Jog, 1969. 234. p.

²⁶ FARKAS, Sándor: A büntetőjog néhány időszerű kérdése, Magyar Jog, 1969. 345. p.

²⁷ SZABÓNÉ NAGY, FERENC, Terézia: Vétség – büntett – súlyos büntett, Magyar Jog, 1977. 67. p.

lyezni a beszámíthatatlan elkövetők kezelését, azonban jogi helyzetüket a büntetés-végrehajtási jogszabályok között kell szabályozni.²⁸ A kényszergyógykezelés büntetőjogi keretek között való fenntartását *Berkes György* szerint csupán az indokolja, hogy zárt körülmények között, a büntetés-végrehajtási szervezet feladataként jelenik meg.²⁹ Érdekes és egyben elgondolkodtató álláspontot képvisel *Horváth Tibor*, mert szerinte büntetőjogi felelősség hiányában nem lehet büntetőjogi intézkedésről beszélni, sokkal inkább a büntető eljárás során kiteljesedő államigazgatási kényszerintézkedésnek tekinti a kényszergyógykezelést.³⁰

A jogfejlődésben a következő állomás az 1978. évi IV. törvényben megjelenő büntető törvénykönyv vonatkozó rendelkezése.³¹ Eszerint nem büntethető, aki a cselekményt elmeműködésének olyan kóros állapotában – így különösen elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban vagy személyiségzavarban – követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. A jogszabály a beszámítási képességet kizáró biológiai okokat a kóros elmeállapot gyűjtőfogalomba vonja össze, és egyidejűleg kinyilvánítja, hogy a beszámíthatóságnak szélesebb értelmet tulajdonít, mint a kóros elmeállapot felsorolt elemei. Elmebetegségen jellemzően tartós megbetegedést értünk, amely a magasabb rendű idegműködés súlyosabb zavarait előidézte a beteg gondolati, akarat és érzelmi világára is kihat. A Btk. leszűkítette a kényszergyógykezelés elrendelésének feltételeit, és a végrehajtás korábbi két módjához képest csak az erre kijelölt zárt intézetben lehet foganatosítani az intézkedést. Azonban a gyakorlat szerint az elrendelés kizárt, ha a cselekmény elkövetése idején még nem volt az érintett beszámítási képességet kizáró gondnokság alatt.³² A végrehajtás tekintetében a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. sz. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.), illetve a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtásáról, valamint az IMEI feladatairól és működéséről szóló 36/2003. (X. 3.) IM rendelet tartalmaz alapvető rendelkezéseket.

A 2010-től megindult büntetőjogi kodifikáció során több felvetés született a kényszergyógykezelést illetően, melyek lényegét az alábbiakban mutatom be.

Az első modus a határozatlan idő fenntartását tartja követendőnek. Ennek előnye a társadalom védelmének kiteljesedése, az átlagos kezelési idő (5 év) eltelté után pedig a civil szférában, de a beteg állapotához igazodó körülmények (zárt pszichiátriai osztály, elme szociális otthon) közötti elhelyezés. Hátránya, hogy néhány esetben a beteg a cselekményétől függetlenül hosszabb ideig kényszergyógykezelést, mintha bűncselekmény miatt elítéltként töltene szabadságvesztés büntetést.

²⁸ VÓKÓ, György: A magyar büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2001. 330. p.

²⁹ BERKES, György: A pszichopata bűnelkövetők kezelése, Magyar Jog, 1969. 23. p.

³⁰ NAGY, Ferenc: i. m. 155. p.

³¹ A büntető törvénykönyvről szóló, többször módosított 1978. évi IV. törvény (Btk.) 24. §.

³² BH1992.747.

Elképzelhető az a megoldás is, mely lehetőséget ad a kényszergyógykezelés minimális idejének korlátozására az eljáró bíróság hatáskörében. A megoldás előnye, hogy érvényre jut a társadalmi igazságosság, és nem merülnek fel a határozatlan idővel kapcsolatos humanitárius kifogások.

A harmadik megoldás a kényszergyógykezelés maximális idejének korlátozása, melynek előnye, hogy a terhelt jogbiztonsága erősödik, a cselekménye meghatározza a várható következményeket, és nincs kiszolgáltatva a pszichiáterek és a pszichiátriai igazságügyi szakértők *szabad akaratának*. Hátránya, hogy a pszichiátriai megbetegedések nem gyógyulnak úgy, hogy határozott időn belül megfelelő kompenzációt mutassanak. Ez a szakmai megfontolás azzal az eredménnyel jár, hogy olyan betegek kerülnek a törvény hatályánál fogva szabadlábra, akik a társadalomra veszélyesek. Ennek következményeként az várható, hogy a kényszergyógykezelésen átesettek bűnismétlési gyakorisága szignifikánsan növekedni fog.³³ Magyarországon közel húsz éve az IMEI kivételével nincsenek zárt pszichiátriai intézmények. Az egészségügyi ágazat fennhatósága alá tartozó pszichiátriákra az Eütv. vonatkozik. Sem a közvetett, sem a közvetlen veszélyeztető állapot nem azonos a kényszergyógykezelés feltételeként megszabott jogi követelménnyel, ezért a jelenlegi pszichiátriai ellátás a bűnismétlés veszélyét képtelen kezelni. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a kényszergyógykezelés idejének határozottá tételével eleget tudunk tenni az erre vonatkozó nemzetközi emberi jogi elvárásoknak.

Az elmeorvosok és jogi szakemberek vitájából 2009-ben még a jogászok kerültek ki győztesként, mert a Btk. módosításáról szóló 2009. évi LXXX. törvény a határozott idejű megoldást emelte be a magyar jogrendbe. Az inga azonban átlendült, mert az átfogó igazságszolgáltatási reform eredményeként³⁴ megszületett a büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, amely ismételten a határozatlan ideig tartó kényszergyógykezelést vezette be a 78. §-ában rögzített regulával. A gyakorlatban mindez azt jelenti, hogy a kezelést addig kell folytatni, amíg a szükségessége fennáll. Ez pedig addig az időpontig tart, amitől már nem kell attól tartani, hogy olyan újabb büntetendő cselekményt követ el az érintett személy, amely miatt kényszergyógykezelés elrendelésének lenne helye. Tehát itt is tetten érhető a jogintézmény egyik nagy ellentmondása, mely szerint egy alapvetően speciális orvosi szakkérdésről van szó, amelyet jogi köntösbe öltöztetve kívánunk megoldani.

Ha már szóba került az átfogó igazságszolgáltatási reform, akkor nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy megszületett a 2015. január 1-én hatályba lépő új bv. törvény. A tervezetet T/13096 számon tárgyalta az Országgyűlés, majd 2013. december 17-én fogadta azt el. A *büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény* a Magyar Közlöny 2013. évi 218. számában jelent meg december 23-án. E jogszabály

³³ A BVOP közlése alapján jelenleg ez 15 éves után-követési vizsgálat alapján 4,5 %.

³⁴ A tervezetet T/13096 számon tárgyalta az Országgyűlés, majd 2013. december 17-én fogadta azt el. A *büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény* a Magyar Közlöny 2013. évi 218. számában jelent meg december 23-án.

a kényszergyógykezelés végrehajtásának elveit megtartva több helyen az adekvát szemlélethez igazodó kisebb változásokat vezet be a praxis számára.

II.

Európai elvárások

Az európai követelményeket jórészt az Európa Tanács (ET) ajánlásai rögzítik, ám ezek a szó valódi értelmében véve nem minősülnek jogforrásoknak, legfeljebb az ún. *puha jog* (*soft law*) kategóriájába tartoznak, noha egyébként kimutatható a tagállami törvényhozásokra gyakorolt hatásuk. Külön le kell szögezni, hogy ezen ajánlások jelentős része csak a kötelező pszichiátriai kezelést szabályozza, de az egyes rendelkezéseken belül az ET *expressis verbis* kimondja, hogy mely szabályokat lehet a bünvádi eljárás során elrendelt, mentálisan zavart személyeket érintő kezeléseknél alkalmazni.³⁵

Az ajánlások mellett szólni kell az ET keretében elfogadott két, büntetés-végrehajtási jogi relevanciával is bíró, emberi jogi tárgyú nemzetközi egyezményről. Ezek az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (Egyezmény)³⁶, valamint az 1987-ben „elfogadott „A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény” (Kínzás elleni egyezmény).³⁷ Ez utóbbi az emberi méltósághoz való jog érvényesülését hivatott biztosítani azokon a helyszíneken, ahol szabadságuktól a közhatalom által megfosztott személyek vannak.³⁸ Az Egyezmény cikkei közül a 3. és az 5. cikkek azok, amelyek különös jelentőséggel bírnak a mentális rendellenességük, vagy fogyatékoságuk miatt fogva tartott, illetve kényszergyógykezelt személyeket illetően.³⁹

Az Egyezmény végrehajtását az EJEB hivatott biztosítani, melynek joghatósága kiterjed – azon államok tekintetében, amelyek ezt elismerték – az Egyezmény értelmezésére és alkalmazására. Az EJEB többször is hangsúlyozta, hogy az Egyezmény élő dokumentum, melyet a mindenkori körülmények figyelembevételével kell értelmezni, ugyanakkor a zárt pszichiátriai intézetekben való fogvatartásról pedig kimondta, hogy „az alárendeltség és tehetetlenség ama állapota, amely a pszichiátriai intézetekben fogva tartott személyeket jellemzi, fokozott figyelemre int az Egyezmény betartásának vizsgálatakor.”⁴⁰

³⁵ Ennek nyilvánvaló oka az, hogy sok országban a kényszergyógykezelés mint büntetőjogi intézkedés, nem is létezik.

³⁶ Magyarországon kihirdetve az 1993. évi XXXI. törvénnyel.

³⁷ Magyarországon kihirdetve az 1995. évi III. törvénnyel.

³⁸ Kínzás elleni egyezmény, I. fejezet, 2. cikk.

³⁹ Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni. (3. cikk.)

⁴⁰ Herczegfalvy v. Ausztria, alkalmazási szám: 10533/83, ítélet: 1992. szeptember, 24., 82. szakasz.

A Kínzás elleni egyezmény végrehajtását a CPT ellenőrzi. A CPT munkatársai időszakos vagy rendkívüli látogatásokat tehetnek a büntetés-végrehajtási intézményekben,⁴¹ de egyéni panasszal is lehet hozzájuk fordulni, különösen, ha fennáll a lehetősége, hogy az ügyben a hatóságok nem járnak el megfelelően. A CPT és a tagállami hatóságok tagjait az eljárás során együttműködési és titoktartási kötelezettség terheli.⁴² A CPT munkáját az ellenőrzött tagállam aktívan köteles segíteni. A strasbourgi székhelyű bíróság eddigi joggyakorlata során három olyan követelményt nevezett meg, amelyeknek mindenkor fenn kell állniuk, ha az egyént mentális rendellenessége miatti közveszélyessége folytán személyes szabadságától megfosztják. E három követelményt az EJEB először a Winterwerp kontra Hollandia ügyben⁴³ fogalmazta meg, és ezekre *Winterwerp kritériumok* (*Winterwerp criteria*) néven többször is hivatkozott az egyes ítéleteiben.⁴⁴ A feltételek az alábbiak:

- az intézkedés alanyának bizonyíthatóan értelmileg sérültnek kell lennie (értelmi fogyatékosnak vagy elmebetegnek), mely sürgős szükség esetén utólag is megállapítható;
- a szabadságelvonást előzetes orvosi vizsgálatnak kell megelőznie, mely valódi mentális rendellenességet mutat ki;
- a betegségnek olyan súlyúnak kell lennie, amely indokolja a szabadságelvonással járó intézkedés elrendelését.

E három követelményen túlmenően azonban a tagállamok széles mérlegelési joggal rendelkeznek a tekintetben, kit tartanak olyan elmeállapotúnak, akivel szemben a személyi szabadság korlátozása megengedett.⁴⁵

A szabadság elvonására irányuló eljárással nem céloz részletesen foglalkozni, lévén, hogy a tanulmány nem szorosan ezzel a témával foglalkozik. Szükséges azonban legalább két dolgot megemlíteni. Először is azt, hogy a kényszergyógykezelték kényszerbeutalására irányuló eljárásnak – lévén, hogy szabadság megvonással jár – szintén jogilag szabályozottnak kell lennie. Érdemes ezzel kapcsolatban felidézni az EJEB egyik döntését, amely kimondta, hogy „*amikor a szabadság megvonásáról van szó, különösen fontos, hogy a jogbiztonság követelménye érvényesüljön. Ezért lényeges, hogy a szabadságelvonás feltételeit a hazai jog világosan meghatározza, valamint hogy a jogalkalmazás kiszámítható legyen, ezzel eleget téve a törvényesség Egyezményben foglalt követelményének, amely szerint a szabályozásnak kielégítően pontosnak kell lennie*”

⁴¹ Kínzás elleni egyezmény, III. fejezet, 7-9 cikk.

⁴² Vö. LUKÁCS Krisztina: CPT látogatások Magyarországon, Collegium, 2007. 2-3. szám, 91. p.

⁴³ Winterwerp v Hollandia, alkalmazási szám: 6031/73, ítélet: 1979. október 24.

⁴⁴ Például a Kolanis-ügy indoklása során (Kolanis v. Egyesült Királyság, 67. szakasz, alkalmazási szám: 517/02, ítélet: 2005. június 21.)

⁴⁵ Az Egyezmény 1940-es években lefektetett szövege még az „elmebeteg” (*persons of unsound minds*) kifejezést használja, ám ez terminológia ma már elavult, s így napjainkban az elzárást megalapozó elmeállapotot inkább már egy bizonyos mértéket meghaladó mentális zavarként vagy fogyatékosként (*mental disabilities*) szokás meghatározni.

*ahhoz, hogy az egyén – amennyiben szükséges megfelelő jogi tanácsadás révén – az adott helyzetben, ésszerű mértékben előre láthassa magatartásának következményeit.*⁴⁶

A kényszergyógykezelés elrendelésének, mint bármely más szabadságelvonó intézkedésről való döntés meghozatalának, *gyorsnak* kell lennie. Egész pontosan az EJEB azt mondta ki, hogy „*a bíróság – az eljárás megindulását követően – kelő gyorsasággal döntsön az elzárás törvényességét, illetve – amennyiben a törvényes feltételek hiányoznak – megszüntetését illetően.*”⁴⁷ A mentális fogyatékoság valamely fajtájának pusztán diagnosztizálása önmagában még nem elegendő ahhoz, hogy valakit szabadságától megfossszanak, vagy vele szemben a szabadságelvonást fenntartsák.⁴⁸ Ennek előfeltétele ugyanis az egyén mentálisan zavart, illetve fogyatékos állapotának folyamatossága. Az EJEB kifejtette: ha már nem áll fenn a szabadságelvonást szükségessé tévő fajtájú vagy mértékű fogyatékoság, az illető személyt el kell bocsátani a fogva tartó intézményből.⁴⁹

Az Eriksen-ügyben⁵⁰ hozott döntés szerint az érintett (norvég) hatóságok nem sértették meg a fogvatartott szabadsághoz való jogát azzal, hogy a pszichiátriai állapota miatt elrendelt biztonsági őrizet időtartamának lejártá után őt még további 3 hónapra fogva tartották, tekintettel arra, hogy ezt az intézkedés meghosszabbításáról való döntés meghozataláig szükségesnek ítélték meg. Az indoklás szerint a konkrét esetben arra lehetett következtetni, hogy az illető nyomban a szabadlábra helyezése után visszaesővé fog válni (ami utóbb be is következett). Hasonló döntés született egy másik ügyben is, amelyben az EJEB kimondta, hogy nem sérti a szabadsághoz és biztonsághoz való jogot az, ha a bíróság által elrendelt kényszergyógykezelés időtartamának lejártá után, az intézkedés meghosszabbításáról való döntés meghozataláig még több mint 1 hónapig fogva tartják a kényszergyógykezelt személyt, feltéve, hogy az elzárás hatályának fenntartása megfelel a hatályos büntetőeljárás törvény rendelkezéseinek.⁵¹ Egy több mint 1 éves fogvatartást azonban már semmilyen körülmények között nem tart jogszerűnek az EJEB.⁵²

Nemcsak a kényszergyógykezelés meghosszabbításáról szóló döntés meghozatalával, hanem az annak alapjául szolgáló felülvizsgálatok lefolytatásával való késlekedés is az Egyezmény sérelmére vezethet adott esetben.⁵³ Magáról a

⁴⁶ Kawka v. Lengyelország, 49. szakasz, alkalmazási szám: 2587/94, ítélet: 2001. január 9.

⁴⁷ Musial v. Lengyelország, 43. szakasz, alkalmazási szám: 28300/06, ítélet: 1999. március 25.

⁴⁸ Winterwerp v. Hollandia, 39. szakasz

⁴⁹ Vö: Van der Leer v. Hollandia, alkalmazási szám: 11509/85, ítélet: 1990. február 21.

⁵⁰ Emberi Jogi Füzetek 1998/3. 38–40. pp. – Idézi: TÓTH Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében, KJK-Kerszöv, Budapest, 2001. 220. p.

⁵¹ Rutten v Hollandia elleni ügye, ítélet: 2001. július 24., <http://www.lb.hu/embjog/cj003201.html>

⁵² Vö. Musial v. Lengyelország ügy.

⁵³ Magalhaes Pereira v. Portugália elleni ügye, ítélet: 2002. február 26., <http://www.lb.hu/embjog/cj000902.html>

felülvizsgálat tartalmáról szólva pedig kimondták, hogy ennek „elég széleskörűnek kell lennie ahhoz, hogy mindazon körülményeket figyelembe vegye, amelyek az Egyezmény szerint elengedhetetlenek az elmezavarban szenvedő személy törvényes fogvatartásához, különös tekintettel arra, hogy azok az indokok, amelyek az efféle szabadságelvonást előzetesen igazolják, megszűnhetnek.”⁵⁴

Az EJEB álláspontja szerint, ha valaki a büntetőjogi felelősség alól kóros elmeállapota miatt mentesül, a bíróság által vele szemben elrendelt bármely szabadságelvonás csak akkor törvényes, ha azt kórházban, klinikán vagy más megfelelő intézetben hajtják végre.⁵⁵ Így például az Egyezmény 5. cikke 1. pontjának sérelmére vezet az, ha az elmebeteg elkövetőt hosszú időn keresztül a kényszergyógykezelésre alkalmatlan büntetés-végrehajtási intézet pszichiátriai részlegében tartják fogva.⁵⁶

A büntetés-végrehajtási intézet általában nem tekinthető az elmebetegek őrizetben tartására alkalmas intézménynek. Ezért is mondta ki még az 1987-es Európai Büntetőszabályzat, hogy az elmebetegnek minősített személyeket nem szabad bebörtönözni, hanem mihamarabb intézkedni kell a megfelelő elmeógyógyintézetbe történő átszállításukról.⁵⁷ Ezzel szemben az új Európai Börtönszabályok (2006) elviekben már nem zárja ki, hogy az ilyen személyeket alkalmasint büntetés-végrehajtási intézetben tartsák fogva, viszont előírja, hogy helyzetüket és szükségleteiket külön szabályokkal rendezzék.⁵⁸

Az ET ugyanakkor még mindig azt tartja a legkívánatosabbnak, hogy a mentálisan beteg személyeket, akiknek állapota összeegyeztethetetlen a börtönben történő fogvatartással, speciális, e célra kijelölt intézményekben (forenzikus klinikákon) helyezték el.⁵⁹

A szabadságvesztés végrehajtása során megzavarodott elméjű fogvatartottakat szintén elmeógyógyintézetekben vagy az intézetek szakosított részlegeiben, illetőleg szakosított büntetés-végrehajtási intézményekben kell elhelyezni.⁶⁰ A Börtönszabályok továbbá azt is kimondják, hogy a büntetés-végrehajtás közegében működő egészségügyi szolgáltatnak biztosítania kell minden olyan fogvatartott pszichiátriai kezelését, akinek ilyen terápiára van szüksége, és kiemelt figyelmet kell fordítania az öngyilkosság megelőzésére.⁶¹

A mentálisan beteg fogvatartottak speciális kezelési igényeit sem az új Börtönszabályok, sem a korábban hatályos Büntetőszabályzat nem részletezte különösebben.

⁵⁴ Wassink v. Hollandia, alkalmazási szám: 12535/86, ítélet: 1990.09.27, 58. szakasz

⁵⁵ Winterwerp v. Hollandia, 39. szakasz.

⁵⁶ Ld. Aerts Belgium elleni ügye, ítélet: 1998. július 30., <http://www.lb.hu/embjog/ej005898.html>

⁵⁷ Európai Büntetőszabályzat (Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1991.), 100. 1. pont.

⁵⁸ Vö. Új európai börtönszabályok és magyarázatuk (a továbbiakban: Börtönszabályok), összeállította: *Vókó György*, Ügyészek Országos Egyesülete, Budapest, 2007. 12. 2. Szabály.

⁵⁹ Vö. Börtönszabályok, 12. 1. Szabály.

⁶⁰ Vö. Börtönszabályok, 47. 1. Szabály.

⁶¹ Vö. Börtönszabályok, 47. 2. Szabály.

Érdemes azonban felidézni az 1987-es ajánlás kommentárját, mely szerint: „Az e kategóriába tartozó fogvatartottak kezelésével és gondozásával megbízott minden alkalmazottnak különleges képzettséggel és gyakorlattal kell rendelkeznie. Ez különösen fontos olyan intézményekben, ahol a források elégtelensége nem teszi lehetővé a szóban forgó fogvatartottak szükségleteinek kielégítését vagy a vezetésre háruló feladatok teljesítését. E terület fontossága és problematikus jellege indokoltá teszi, hogy a vezetés állandó orvosi és vezetői felügyeletet gyakoroljon a problémák és az egyéni esetek felett. Nagyon fontos, hogy a pszichiátriai kezelés a szabadon bocsátást követően is folytatódjon.”⁶²

A kényszergyógykezelés foganatosítására az ET 2004-es ajánlása⁶³ irányadó. Ennek során a beteget, illetve képviselőjét mind írásban, mind szóban tájékoztatni kell a jogairól, illetve arról, hogy milyen jogorvoslati lehetőségek állnak a beteg rendelkezésére. Rendszeresen és kielégítően kell informálni a kezelés alá vont személyt a kezelés okáról, szükségességéről, tartamáról és befejezéséről.⁶⁴

A mentálisan sérült személyt nem szabad korlátozni abban, hogy az ügyvédjével, képviselőjével, vagy a hatósággal kommunikáljon. Tilos továbbá indokolatlanul korlátozni abban, hogy egyéb látogatókat fogadjon, ám ilyen esetekben pszichiáter közreműködését is biztosítani kell.⁶⁵

A kezelés eredményességének alapfeltétele és kötelező eleme a szakképzett személyzet és a személyre szabott kezelési terv, mely elkészítésénél, ha lehetőség van rá, figyelembe kell venni az érintett véleményét is.⁶⁶ A kezelésnek lehetőleg a beteg beleegyezésén kell alapulnia, vagy ha nem rendelkezik a döntés meghozatalához szükséges belátási képességgel, akkor a törvényes képviselője által adott felhatalmazáson.⁶⁷ A magyar jogban a fentebb említett elveket az Eütv. részletesen is tartalmazza, mely alapján elmondható, hogy a hazai szabályozás megfelel az ajánlásban rögzítetteknek.

Az elmebetegek kezelésével foglalkozó rekomendasiók közül megemlítendő még az Európa Tanács 1983-as ajánlása.⁶⁸ E dokumentum rögzíti, hogy olyan kezelést, amelyet az orvostudomány még nem ismert el általánosan, vagy amely a tartós agykárosodás okozásának vagy a beteg személyisége megváltozásának komoly veszélyével jár, csak akkor lehet alkalmazni, ha az orvos feltétlenül szükségesnek tartja és a beteg – tájékoztatás után – kifejezetten beleegyezik.

⁶² [http://web.t-online.hu/barabbas/tananyag/eu-bosz/eu-bosz/magyarazatok/htm#Elmebeteg-%C3%](http://web.t-online.hu/barabbas/tananyag/eu-bosz/eu-bosz/magyarazatok/htm#Elmebeteg-%C3%9C)

⁶³ R (2004) 10 számú Ajánlás a mentális problémákkal küzdő személyek emberi jogainak és méltóságának védelméről

⁶⁴ Vö. uo. 22. számú Szabály.

⁶⁵ Vö. uo. 24. számú Szabály.

⁶⁶ Vö. uo. 12. számú Szabály.

⁶⁷ Vö. uo. 12. számú Szabály .

⁶⁸ R (83) 2 számú Ajánlás az elmebetegségben szenvedő, kényszergyógykezelt személyek jogi védelméről (Elfogadta a Miniszteri Bizottság 1983. február 22-én, a miniszteri megbíztottak 356. ülésén)

Ha a beteg nem képes megérteni a kezelés jellegét, az orvos a kérdést döntés végett törvényben meghatározott független hatóság elé terjeszti, amely kikéri a beteg jogi képviselőjének véleményét.⁶⁹ Tilos a gyógykezelt, elmebetegségben szenvedő személyeken olyan termékek és terápiák klinikai tesztelése, amelyeknek nincs pszichiátriai kezelési célzata.⁷⁰ Külön meg kell említeni az elektrosokk terápiát, melyet a CPT kiemelt figyelemmel vizsgál ellenőrzései során, hangsúlyozva azt is, hogy alkalmazása összhangban álljon a modern pszichiátria gyakorlatával, azaz mindig gyengített formában történjen a kezelés. Az EJEB egy eseti döntésében kifejtette, hogy a kórháznak képesnek kell lennie arra, hogy a beteg felett elbocsátása után bizonyos mértékű felügyeletet gyakoroljon, és ennek érdekében az intézkedés megszüntetését meghatározott feltételektől teheti függővé. Ilyen feltétel lehet, hogy a kórház gondoskodni tudjon az utódgondozásról.

Lehetőség van arra, hogy valamely ilyen jellegű feltétel teljesüléséig a kórház elhalassza a beteg elbocsátását. Megfelelő garanciáknak kell azonban rendelkezésre állnia annak érdekében, hogy a szabadon bocsátás elhalasztása összhangban álljon a szabadságelvonás céljával, és különösen, hogy az elbocsátást ne késleltessék indokolatlanul.⁷¹

Európa legtöbb országában a büntető kódexek szabályozzák az elmeállapota miatt beszámíthatatlan személyek által elkövetett jogellenes cselekmények következményeit. Ilyen esetekben biztonsági és kezelő jellegű intézkedésekre kerül sor, amely általában együtt jár elmeápolásba utalással és a börtönbüntetés alóli mentesüléssel. Az európai követelményeket összegezve megállapítható, hogy bár a kényszergyógykezelés végrehajtásának, illetőleg a mentálisan abnormis kategóriába tartozó fogvatartottak őrzésének, kezelésének és gondozásának emberi jogi vonatkozásait immár számos ET egyezmény és ajánlás érinti, ezen élethelyzetek szabályozása ugyanakkor még mindig fölvet néhány súlyos, erkölcsi jellegű kérdést. Az alapvető dilemma itt is visszaköszön, mert a kényszergyógykezelt személyek esetében hiányzik a személyes szabadság korlátozásának morális indoka: a bűnösség, ám ennek ellenére gyakran mégis egyértelműen börtönszerű, ha éppen nem rosszabb körülmények között helyezik el őket.⁷²

E probléma koncepcionális boncolgatása persze nem tartozik szorosan az európai büntetés-végrehajtási jog területére, de az már igen, hogy milyen bánásmódban részesülnek a büntetés-végrehajtás szervezetébe tartozó klinikákon (IMEI) kezelt fogvatartottak.

⁶⁹ R (83) 2 számú Ajánlás, 5. Cikk, 2. Szabály.

⁷⁰ R (83) 2 számú Ajánlás 5. Cikk, 3. Szabály.

⁷¹ PALLO, József: A kóros elmeállapotú bűnelkövetők kezelésével kapcsolatos nemzetközi elvárások, *Börtönügyi Szemle*, 2009. 4. szám, 34. p.

⁷² Arról nem is szólva, hogy ugyanezt a zárt pszichiátriai intézetekben kezelt, bűncselekményt el nem követő betegek vonatkozásában is el lehetne mondani.

III.

A kényszergyógykezelés jövője

Az elmúlt évtizedekben sokan bírálták a kényszergyógykezelést, főként amiatt, hogy egészségügyi funkciót próbál meg ellátni büntetőjogi keretek közt. Az elrendeléssel kapcsolatban kérdésként merülhet fel, hogy hogyan lehet az egyént szabadságától megfosztani, vele szemben szabadság elvonásával járó büntetőjogi intézkedést alkalmazni, amennyiben maga a büntetőjogi felelősség hiányzik?

A kérdés első részére, vagyis, hogy miként lehet az egyént ilyen körülmények közt szabadságától megfosztani, egyszerű választ adni, mert Európában a legtöbb jogrendszer, és így a magyar is elismeri, hogy ha az adott személy a társadalomra mentális állapota miatt közvetlen és súlyos veszélyt jelent, az államnak – jogszabályi keretek közt – lehetősége van arra, hogy őt a szabadságától megfoszsa kötelező pszichiátriai kezelés, illetve kényszerbeutalás keretében.

A probléma második felének megválaszolása nem ennyire egyszerű, hiszen felmerül az a kérdés is, hogy miért van szükség kényszergyógykezelésre Magyarországon, ha lehetőség van a kóros elmeállapotú közveszélyes egyéneket kötelező pszichiátriai kezelés keretében zárt intézetben elhelyezni. A két jogintézmény sok vonatkozásban hasonlít egymásra: mindkét intézkedés tartalma megegyezik, mindkettőt bíróság rendeli el és szünteti meg, továbbá mindkét intézmény jellemben dominál a kényszerjelleg, mert az intézkedés elrendelésére a beteg akarata ellenére került sor.

A kényszergyógykezelés végrehajtásának rendje eltér a kötelező pszichiátriai kezelésre vonatkozó rendelkezésektől, függetlenül attól, hogy az orvosi kezelés módszerei hasonlóak. A kényszergyógykezelés ideje átlagosan hosszabb, mely szükségessé teszi, hogy a kezelésben olyan funkciók jelenjenek meg, mint a rehabilitáció, reszocializáció, ezek a kötelező pszichiátriai kezelésre viszont nem jellemzőek. A kötelező kezelés polgári jogi intézmény, elrendelésében a más egyének, közösség védelmének szándéka mutatkozik meg, míg a kényszergyógykezelést az állami érdek, a bűnisméltés veszélye teszi szükségessé.

A különbségek indokolhatják a kényszergyógykezelés mint büntetőjogi intézkedés fenntartását, és meghatározott esetekben való alkalmazhatóságát. A kényszergyógykezelésben érvényesül az állam azon szándéka, hogy a kóros elmeállapotú bűnelkövetők közül kiválasztja azokat, akik objektív ismervek alapján a társadalomra oly mértékben veszélyt jelentenek, hogy kezelésüket a kötelező pszichiátriai kezelésben foglaltakon túlmenően kell szabályozni.

Az IMEI a büntetés-végrehajtás szervezetrendszeréhez tartozik; többen kritizálják ezt, rámutatva, hogy helyesebb lenne az Egészségügyi Minisztérium struktúrájába helyezni, mivel a jelenlegi szabályozásban az egészségügyi jelleg a meghatározó. A bírálók közül többen úgy gondolják, hogy az intézkedés igazságügyi intézményben történő végrehajtása csak arra jó, hogy hangsúlyozza az elkövető veszélyes voltát, és erősítse a beteggel szemben amúgy is megnyilvánuló megbélyegzést. Az a tény viszont tagadhatatlan, hogy az elmúlt években, évtizedek-

ben olyan folyamatok kezdődtek meg, és mentek végbe, amelyek az intézkedés egészségügyi jellegének erősödését eredményezték a büntetés-végrehajtási jelleg hátrányára.

Az IMEI a Budapesti Fegyház és Börtön falain belül helyezkedik el, ezért egyfelől embertelennek tűnhet mentálisan sérült személyeket szögesdróttal határolt területen elhelyezni, mert nyilvánvalóan nincsen biztosítva a pozitív terápiás környezet. A kényszergyógykezelés végrehajtása során a legkirívóbb gyakorlati gond a kórtermek túlszűfoaltsága. A betegeket az egészségügyi normák alapján kialakított kórtermekben kell elhelyezni. Viszont azt nem vették figyelembe a jogalkotók, hogy egy normál kórházi kezelés során előfordulhat, hogy akár 10–15 személy fekszik egy kórteremben, mivel annak időtartama viszonylag rövid; ehhez mérten azonban a kényszergyógykezeltek ilyen elhelyezése akár 4–6 évig is eltarthat, és ez már sérti az emberi méltósághoz való, alapvető szinten deklarált jogot.

Nehézséget okoz továbbá a kényszerítőeszközök alkalmazásának megítélése a betegekkel szemben. Igaz, velük kapcsolatban csak korlátozott testi kényszert lehet alkalmazni, viszont a betegektől nem várható el feltétlenül a kötelességeik teljesítése, ezért a testi kényszernek mint megtorló reakciónak nincs meg a jogszerű alapja. Probléma az is, hogy a testi kényszert csak a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjai alkalmazhatják, ezért elvileg az orvosok – akik közalkalmazottak – erre nem jogosultak.⁷³

A pszichiátriai betegek otthona az utóbbi évek tapasztalata alapján egyre gyakrabban válik bűncselekmény elkövetésének színhelyévé. A korlátozások hiánya, a betegjogok ésszerűtlen alkalmazása következtében az itt elhelyezett betegek – attól függetlenül, hogy előzőleg kényszergyógykezeltek voltak-e – egyre gyakrabban követnek el agresszív cselekményt. Mindezek alapján a kényszergyógykezelés büntetési tételtől függő maximalizálása aggályos lehet, ez az intézkedés véleményem szerint nem szolgálja a pszichiátriai betegek érdekeit, tekintettel arra, hogy az általuk elkövetett bűncselekmények a társadalmi megítélést negatív irányba mozdítják el, és ezek gyakoribbá válása a pszichiátriai betegeket még inkább stigmatizálja. Tovább bonyolítja a helyzet megítélését, hogy ez a megoldás jogfilozófiailag egyenlőségjelet tesz a büntetések és a kényszergyógykezelés mint intézkedés között.⁷⁴ A jövő kihívásai a forenzikus pszichiátria számára nem nemzeti, hanem nemzetközi kihívások. Ezek egy része morális és jogi természetű, míg más része tudományos kérdés.⁷⁵

⁷³ Ugyanakkor az Eütv. lehetőséget ad egészségügyi kényszerintézkedés alkalmazására, amely gyakorlatilag a beteg ágyhoz való rögzítését jelenti.

⁷⁴ A BVOP részére készített szakmai vélemény. (Készítette Dr. Hamula János, az IMEI pszichiátere, Bv. 23/2008.

⁷⁵ McNIEL, David, Binder, R. L.: Effectiveness of a Mental Health Court in reducing criminal recidivism and violence, *American Journal of Psychiatry*, 2007. 164. 1395–1403. pp. (Id. Kalapos Miklós Péter: Társadalmi dilemma: elmebeteg a börtönben, *Börtönügyi Szemle*, 2008. 2. szám, 79–86. p.)

A morális és jogi természetű dilemmák egymástól nem elválaszthatók, és abban ragadhatók meg, hogy miként is viszonyuljon a társadalom és a jogrend az elmebeteg elkövetőkhöz.

A felvilágosodás kora óta ez a kérdés megválaszolást nyert: az igazságszolgáltatás nem bánhat az elmebeteg bűnelkövetőkkel a nem elmebeteg bűnelkövetőkhöz hasonlóan.⁷⁶ Ennek megfelelően a civilizált világban mindenhol, jóllehet eltérő struktúrában és tartalommal, ismert a kényszergyógykezelés intézménye.

A jövő további nagy kihívása, hogy miként lehetne a forenzikus rendszer felől az egészségügyi rendszer felé terelni ezeket a betegeket. Vannak országok – például ilyen az Egyesült Királyság vagy az Amerikai Egyesült Államok – ahol speciális bíróságok⁷⁷ foglalkoznak az elmebetegekkel. Számos megválaszolásra váró tudományos kérdés is felmerül, ilyen például a kockázat becslése, az erőszak epidemiológiája és összefüggése a nagy pszichotikus kórképekkel⁷⁸; a kezelés eredményességének vizsgálata, a különböző elkövetőtípusok jellemzőinek vizsgálata, de a forenzikus ellátás minőségének javítása is komoly kutatómunkát igényelne.

A börtön és a kórház attitűdje és rezsimje más, így terápiás szempontból talán a legalapvetőbb kérdés, hogy milyen körülmények között működjön egy a büntetés-végrehajtás rendszerébe integrált elmekórház.

Hazai viszonylatban fontos ennek vizsgálata azért is, mert nyilvánvaló, hogy a bv. szervezet feladatrendszeréről a jogalkotó nem kívánja leválasztani a kényszergyógykezelést, azaz még sokáig a bv. szervezet feladatrendszerét színezi e jogintézmény végrehajtása. Ugyanakkor tényszerű, hogy elemi szakmai és morális kérdések merülnek fel, melyek közül a kezelés megtagadásának lehetősége talán a legösszetettebb probléma. Magyarországon e kérdésekkel foglalkozó kutatóbázis létrehozása nehézkes,⁷⁹ ám a nemzetközi kollaboráció lehetősége az Európai Unió keretein belül adott, illetve kimunkálható. Ennek személyi és pénzügyi feltételei kormányzati támogató szándék esetén viszonylag rövid időn belül megteremthetők.

⁷⁶ Korszakos jelentőségű volt, amikor 1795-ben a híres francia elmeorvos, *Philippe Pinel (1745–1826)* az elmeintézeti ápolatról a bilincseket leoldotta, ezzel is kifejezve, hogy betegségnek tekinti az elmebaj, melyet nem büntetni, hanem gyógyítani kell. Ez alapozta meg azon elvet is, hogy a későbbiekben a beszámíthatóság két elemét, a felismerési és az akarati képességet megkülönböztessék. Ezután, ha kóros elmeállapotú terhelt felelősségéről kellett dönten a büntető eljárás keretében, nem volt elegendő annak megállapítása, hogy a büntetendő cselekményt ő követte el (*imputatio facti*), hanem választ kellett találni arra is, hogy a kóros elmeállapot kizárta, illetve korlátozta-e az elkövető felismerési és akarati képességét (*imputatio iuris*), vagy sem.

⁷⁷ Ilyenek például a Mental Health Courts vagy a Drug Courts.

⁷⁸ Kiemelten kell utalni a skizofréniára, hiszen az IMEI-ben elhelyezett kényszergyógykezeltek túlnyomó része (78%-a) ebben a kórképben szenved.

⁷⁹ Különösen az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet bezárása után merül fel ez a probléma.

Végezetül: ha kellő távolságból szemléljük a kényszergyógykezeléshez kapcsolódó komplex (jogi, orvosi, etikai) problémahalmazt, talán a legnagyobb tanulságként a római remekjogász Ulpianus bölcsessége juthat az eszünkbe: „*Ignem gladio ne fodito!*”, azaz tüzet karddal nem lehet eloltani. Mindez azt jelenti, hogy az orvosi szakkérdéseken alapuló kényszergyógykezelés eredményességének garantálására a büntetőjog merev struktúrájának primer alkalmazása kevésbé megfelelő közeget biztosít.

Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex

Jelen tanulmányban a *2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról*¹ – továbbiakban Bv. Kódex – pedagógiai potenciálját kívánjuk bemutatni. Szerkesztési elvünk: a meglévő gondolati párhuzamok kiemelése érdekében az elemzés során a kriminálpedagógiai alapvetések, illetve a hazai törekvések összefoglalása mellé beidézzük a Bv. Kódex vonatkozó szakaszait, illetve pontjait.

I. Fogalmak tisztázása

1. A reintegráció értelmezése és fogalma

Megítélésünk szerint a Bv. Kódex megszületésével megteremtődtek a feltételei annak, hogy konszenzusos megállapodásra jussunk a büntetés-végrehajtás alaptevékenységének fogalmi szintű meghatározásában. Az elméleti szakemberek több mint két évtizedes munkája eredményeként ma már kirajzolódtak a legfontosabb irányvonalak, valamint a lényegi összefüggések. A reintegráció fogalmának széles körű bevezetése, illetve alkalmazása közelebb vihet a jelenleg még tapasztalható „fogalmi bizonytalanság” felszámolásához. (A Bv. Kódex 54 alkalommal használja a *reintegráció* kifejezést, azonban a kifejezés pontos definíciójával mindvégig adós marad.) Az új törvényi szabályozás e hiátusának kiemelése azért fontos, mert napjainkban a reintegráció fogalmának egymással párhuzamosan többféle értelmezése van. Álláspontunk szerint az egyértelmű definiálás nélkülözhetetlen a félreértésektől mentes közös gondolkodás feltételeinek megteremtéséhez.

A reintegráció fogalmának korábbi értelmezései

Gönczöl szerint a reintegráció egy tág, semleges fogalom, amely: „a társadalmi életben való újbóli részvételt elősegítő folyamatot” jelenti. Értelmezése szerint az „újbóli” arra utal, hogy egy adott személy tartós intézeti nevelés, szabadságvesztés, vagy akár közösségben végrehajtott büntetés után, a katonaság után, egy hosszabb kórházi, vagy egészségügyi intézménybeli tartózkodást követően, vagy egy hosszabb betegség után igyekszik visszatérni a „normál” életbe, de ide sorolja még a sértetté válás utáni helyzetben kialakult traumatikus állapot leküzdésének folyamatát is. (Gönczöl 2004)

A reintegráció fogalma szakspecifikus meghatározásának sorában Hornungné Rauh Edit egyedi álláspontot képvisel. A szerző a fogatékkkal élők szempontjából

¹A törvényt az Országgyűlés a 2013. december 17-i ülésnapján fogadta el. Hatálybalépésének dátuma: 2015. január 1. [Bv. Kódex: Hatályon kívül helyező rendelkezés: 435. § (1)]

elutasítja a reintegráció, mint önálló fogalom létjogosultságát. Véleménye szerint az integráció jelentése a fogyatékoságügyben a különböző tulajdonsággal rendelkező embercsoportok együttélése, a társadalmi folyamatokban való közös részvétele. A „re” szó csak a visszahelyezésre utal; miszerint pl. a fogyatékos személyek életkörülményeit úgy kell megszervezni, hogy életüket újra a többségi társadalomban élhessék. Ebből következően tehát a „re” és az „integráció” önmagukban is ugyanazt a folyamatot jelölik. (Hornungné Rauh 2004)

Hargitai Réka népegészségügyi szempontból értelmezi a fogalmat. Álláspontja szerint a társadalmi reintegráció olyan komplex folyamat, melynek célja, hogy az egészséges társadalomból kikerült személyek ismét minél teljesebb értékű, hasznos tagjai lehessenek a társadalomnak. Felhívja a figyelmet arra, hogy az egészséges társadalom szempontjából számos tényező figyelembe vétele szükséges a társadalmi reintegrációval kapcsolatban, mely magában foglalja szükség esetén a kezelést követő rehabilitációt, a hátrányos helyzet megszüntetését vagy csökkentését, valamint a pszicho-szociális reintegrációt egyaránt. (Hargitai 2004)

Henczi Lajos a társadalmi (re)integráció fogalmának értelmezését munkaerőpiaci szempontból adja meg. Értelmezése szerint a reintegráció az egyén munkaerőpiacra történő visszakерülésének foglalkoztatási, képzési támogatásokkal, munkaerő-piaci szolgáltatásokkal, programokkal történő elősegítése. Munkaerőpiaci szempontból tehát a társadalmi (re)integráció fogalma tágabb értelmezésben tartalmazza a munkaerőpiacra történő első belépést, a visszatérést, a megszerzett munkalehetőség megőrzésének elősegítését. (Henczi 2004)

Gábor Edina a szenvedélybetegek problémáján keresztül közelíti a reintegráció fogalmához. Definíciója szerint a társadalmi reintegráció nem más mint a „gyógyult, illetve gyógyulófélben lévő szenvedélybeteg” újonnan szerzett, vagy meglévő és megerősített szociális készségein, szerepein keresztül a társadalomba történő visszailleszkedése, „új” társadalmi státuszának („mint a társadalom hasznos tagja”) fokozatos kivívása, megerősítése. (Gábor 2004)

Hatvani Erzsébet már tágabb értelemben definiálja a reintegrációt. Szerinte a reintegráció az a folyamat, amikor a kiszorult vagy marginalizálódott egyén visszakерül a közösségbe, integrálódik ahhoz a közösséghez, amelyben szükségletei szocializált formában kielégíthetővé válnak, tudásával, tevékenységével, létezésével része lesz az egésznek, mely ezáltal jobban működik. Új elemként hangsúlyozza, hogy a reintegráció magában foglalja azt a társadalomban folyó intézményesített tevékenységet is, mely céljaival elősegíti a kiszorult vagy marginalizálódott egyén visszakерülését a közösségbe. Kiemeli, hogy a folyamat során a reintegrációs technikák intézményes alkalmazása szükséges, mert ezek az emberek a társadalom vagy közösség működésében nem, vagy akadályozottan tudnak részt venni, magatartásuk akadályozza a közösség (integrált) működését. E körben jelentkeznek a társadalmi reintegráció objektív és szubjektív feltételeinek biztosítását elősegítő módszerek. (Hatvani 2004)

Huszár László álláspontja van legközelebb tanulmányunk szellemiségéhez. A reintegrációt úgy értelmezi, mint minden olyan tevékenység, intézkedés összességét, amely képes: vagy a zártintézeti tartózkodás ténye által okozott pszichés, egzisztenciális ártalmakat csökkenteni; vagy hozzájárulni ahhoz, hogy az egyén a zárt intézetből való kikerülés után a társadalom által elfogadott módon élhessen. (Huszár 2004)

A reintegráció fogalmának kriminálpedagógiai meghatározása

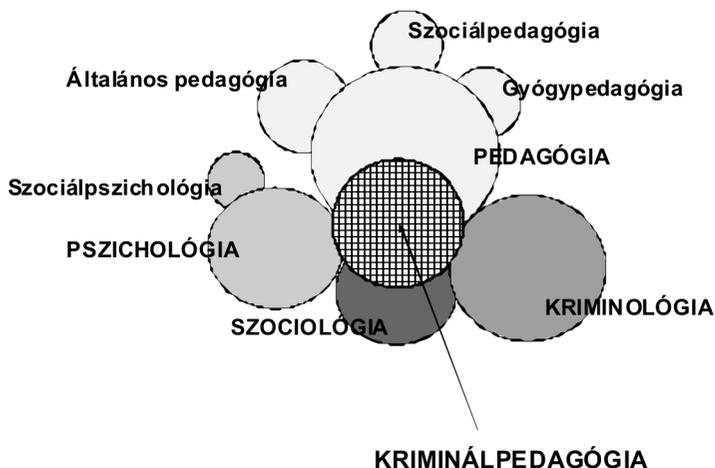
A reintegráció olyan ernyőfogalom, amely tartalmában – a különböző szakterületek tevékenységekörének megfelelően – jelentős különbségeket jelenít meg, ugyanakkor lényegi jellemzője, a kiszorult vagy marginalizálódott egyén közösségbe történő visszakерülésének elősegítése, minden esetben dominánsan érvényesül. A büntetés-végrehajtási munka teljes vertikuma (amely magában foglalja a reszocializációt, reedukációt, rehabilitációt, integrációt) a reintegrációs tevékenységrendszer szerves részeként értelmezhető. Ennek a munkának meghatározó – de nem kizárólagos – eszköze a zártintézeti korrekciós nevelés, amely a kriminálpedagógia ismeretanyagából indul ki, és annak módszereit felhasználva szervezi és irányítja a fogvatartottak intézeti életét. A reintegrációs célok eléréséhez nélkülözhetetlen a fogvatartott önkéntes és tevékeny részvétele, a börtönélet valamennyi szegmensének célirányosan összehangolt munkája, valamint a „szabad társadalom” segítő közreműködése.

A fogvatartott támogatása saját képességeinek fejlesztése, illetve új képességek, készségek kialakítása során történik. A büntetés-végrehajtási intézményrendszer felelőssége továbbá a közvélemény korrekt tájékoztatása, a társadalom igényeinek, szükségleteinek figyelembe vétele, valamint a segítő, támogató, illetve karitatív szervezetek közreműködésének elősegítése. A büntetés-végrehajtásnak ezért ki kell alakítania sajátos tevékenységrendszerét a megelőzés, a kezelés és az utógondozás komplex folyamatában, amelynek végső célja a társadalmi (re) integráció elősegítése. (Ruzsonyi 2012, 251)

A büntetés-végrehajtási szervezet alapvető feladata ebben a komplex rendszerben a fogvatartottak társadalmi reintegrációjának elősegítése, valamint a dezintegrációs hatások (börtönártalmak) csökkentése. A reintegrációs folyamat intézményes támogatásához pedig elengedhetetlen a fogvatartott személyiségének, a rendszerintegrációs zavarokból adódó problémáknak, továbbá a szociális integrációs zavaroknak a pontos diagnózisa.

2. A pedagógia multidiszciplináris tudomány, amely nem egyszerűen átveszi a segédtudományok adatait, elveit, törvényszerűségeit, hanem integrálja, alkalmazza azokat mind elméleti következtetéseiben, mind gyakorlati, metodológiai megoldásaiban. Dinamikus jellegéből következően a pedagógia egy-egy részterületére vonatkozóan különböző pedagógiai ágak jönnek létre. Ezekre jellemző, hogy vizsgálódásuk kiterjed más részterületek problematikájára is speciális szempontok alapján, ami biztosítja az adott kérdés sokoldalú feltárását.

A kriminálpedagógia tudományterületének helye a társtudományok rendszerében

3. A kriminálpedagógia a neveléstudomány speciális ága, amely a kriminalitás veszélyének kitett személyek, az antiszociális cselekményeket elkövető emberek, a bűnelkövetők, különösen a végrehajtandó szabadságvesztésre, javítóintézeti elhelyezésre ítélt személyiségformálásával, korrekciós nevelésével foglalkozik. A pedagógiai eljárás során a kognitív és a szociális képességek egymással összehangolt fejlesztésére törekszik. Elsődleges célja a konstruktív életvezetés megalapozása. A kriminálpedagógia egyik fontos szaktudományi területe a zártintézeti korrekciós pedagógia, amelynek legfontosabb ága a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés.

4. A zártintézeti korrekciós nevelés szélesebb tevékenységi kört jelöl, mint önmagában a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés vagy a nevelőintézeti nevelés. Generális jellemzője, hogy külső kényszer következményeként (preventív intézkedés, bírói ítélet, kötelezően előírt viselkedési szabályok) jön létre a pedagógia helyzet, amelyből a nevelési folyamat alanyai képtelenek következmények nélkül teljes egészében kilépni. A zártintézeti jelleg nem biztonsági kategóriát jelent tehát, inkább arra a presszióra utal, amely az érintettek egyes állampolgári jogait kisebb-nagyobb mértékben korlátozza (szabad mozgás, tartózkodási hely megválasztása, szólásszabadság, egyesületi jog stb.), illetve az alapvető szükségletek egy részének (pl. szexualitás) kielégítését teszi lehetetlenné vagy nehézkesé. A zártintézeti korrekciós nevelést megvalósító intézményrendszer az alternatív ambuláns formától a félnyitott intézeteken át egészen a zárt fegyházig terjed.

5. A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés célja a konstruktív életvezetés megalapozásának elősegítése bűnelkövetők körében, azaz olyan büntetés-végrehajtási reintegrációs eljárás kidolgozása, amely társadalmilag elfogadott, de egyénileg

is eredményes magatartás- és tevékenységformák kialakítására, valamint a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítására és elmélyítésére irányul. Ennek érdekében vizsgálja a kriminalizálódás folyamatának pedagógiaiilag megragadható csomópontjait. Szakmódszertana felhasználásával részt vállal a prevencióban és a rehabilitációban. Alkalmazására elsődlegesen (zárt)intézeti körülmények között kerül sor, de – preventív céllal – kiterjedhet a veszélyeztetett (élet)helyzetben lévő, illetve antiszociális magatartást tanúsító fiatalok és felnőttek intézetén kívül szervezett segítő programjaira, illetve az utógondozásra is.

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés a kriminálpedagógia által feltárt törvényszerűségek mellett felhasználja az általános és más szakpedagógiák (gyógy-
pedagógia, szociálpedagógia), a pszichológia és a kriminológia tudományos eredményeit. A tevékenység alapvetően nem gyógyító jellegű, hanem a résztvevők együttműködési szándékára alapozott korrigáló és fejlesztő pedagógiai program. A nevelésbe bevontak személyisége ugyan jellemzően sérült, esetleg szélsőségesen kialakulatlan, de alapvetően mentálisan egészséges emberek, akik képesek dönteni, ugyanakkor felelősek tetteikért.

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés az általános pedagógiától markánsan különbözik: a nevelési folyamat alanyaiban, a pedagógiai szituációban és körülményekben, valamint az alkalmazott módszerekben. A személyiségformálás olyan feltételét igyekszik megteremti, amely az elítéltek önkéntes együttműködésén és döntési felelősségén alapszik, tiszteletben tartja a fogvatartottak szuverenitását és önbecsülését, valamint kerüli az intim térbe való indokolatlan mértékű beavatkozást.

II. A kriminálpedagógiai törekvések nemzetközi tendenciái

Thyssen (2003) szerint a börtönök minőségi elemzésének két különböző módja kínálkozik. Az egyik a büntető funkció szemszögéből történik, amelynek során a rácsokra, az ajtókra (amelyeknek csupán a külső oldalán van kilincs), a biztonsági személyzetre, a napirend feszességére, a magánélet és az ellenkező neműekkel való kapcsolat hiányára koncentrálnak. A másik lehetőség a reintegrációs törekvések vizsgálata.

Jelenleg egymástól jelentősen eltérő reintegrációs elképzelések, és ennek megfelelően sokrétű gyakorlat él egymás mellett. A kialakult helyzet rendkívül dinamikusán változik, a megújulás igénye generálisan jellemzi az országokat. Az esetenként markánsan eltérő filozófiák és az ebből következő gyakorlat elemzése érdekében feltétlenül indokolt egy rendszerezési elv meghatározása.

Mi a következőkben a szankciórendszer három eltérő koncepciója mentén mutatjuk be a reintegrációs törekvéseket:

- a *represszív szankciórendszer* alapvetően a megtorlás és elrettentés funkcióit hangsúlyozza;
- a *neo-treatment szankciórendszer* az elkövető integrálásával járó reszocializációt tűzi ki céljául, amelynek folyamatát a deformálódott személyiségjegyek módosításával tartja megvalósíthatónak úgy, hogy az elítélt

maga fedezze fel személyiségének negatívumait, és találjon rá a társadalmilag is elfogadható megoldásra;

- az *intervenciós jellegű szankciórendszer* a fenti két kategória között helyezkedik el, s tipikusan azokra a végrehajtási eljárásokra utal, amelyeknél az intézményrendszer nem alakít ki ugyan tényleges partneri viszonyon alapuló együttműködést a fogvatartottal, de a merev elutasítás, a kiszolgáltatottság sem jellemzi (Ruzsonyi 1998a; 2002).

1. A represszív szankciórendszert alkalmazó végrehajtási típusok egyik legjellemzőbb példája az Egyesült Államokban elterjedt ún. csizmatábor (Ruzsonyi 2000a, 2000b). A klasszikus csizmatáborokra úgy tekinthetünk, mint a goffmani totális intézmények szélsőséges megtestesítőire, hiszen ebben a végrehajtási típusra teljességgel igaz, hogy

- a totális intézmény meghatározza és megköti a benne résztvevők helyét, körülhatárolja a teret (elég szűkösén), amelyben mozoghatnak, élhetnek;
- meghatározza a résztvevő társakat;
- pontosan meghatározza a tevékenységet, annak módját, idejét;
- körülhatárolja az időt is, amely fölött nem a totális intézetbe utalt rendelkezik, hanem az az egységes autoritás, amely hatalma alá be van sorolva (Goffman 1974).

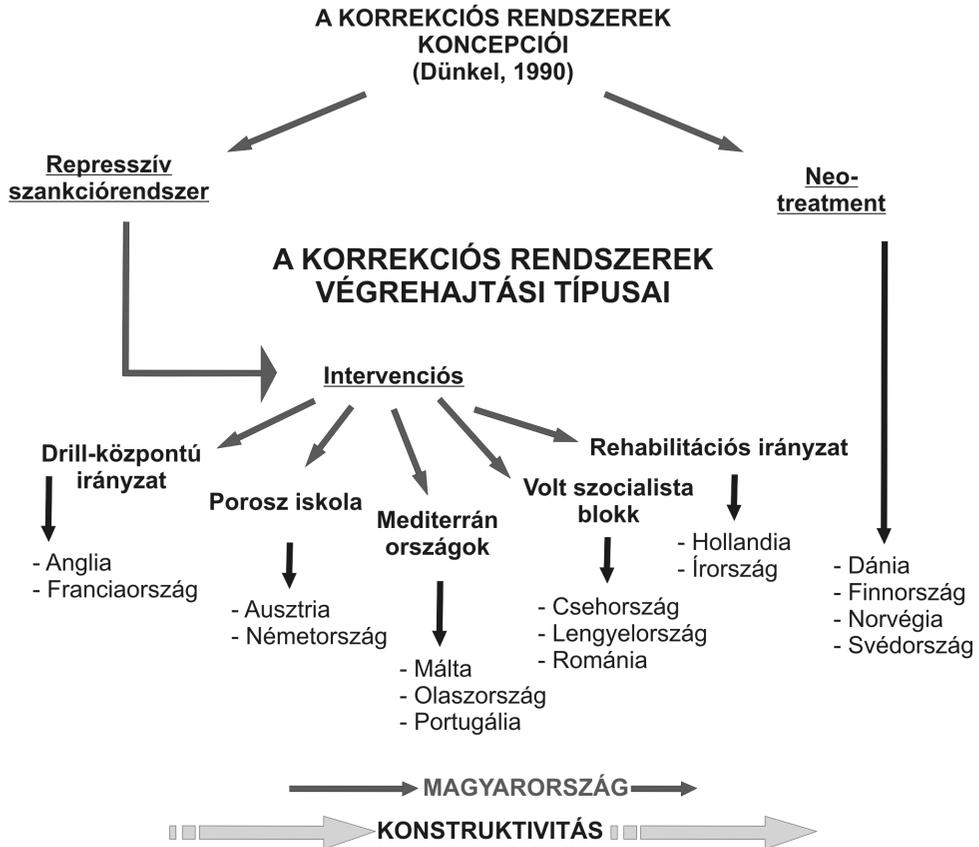
Osler (1991) csoportosítását elfogadva a csizmatábor rendszerű végrehajtási forma alapvető céljai a következők:

- *elrettetés* (a program résztvevőinek speciális, és a bűnelkövetés szándékával rendelkező szabad állampolgárok generális visszatartása);
- a fogvatartottak *rehabilitációja*;
- a bűncselekmény elkövetése miatti *büntetés*;
- a börtönök túlszűfolttságának és a fogvatartási költségeknek a csökkentése.

2. Az intervenciós irányzat a végrehajtási típusok közül az európai „börtönvilág” legáltalánosabb végrehajtási típusa. Generális jellemzője a szélsőségektől való tartózkodás, ugyanakkor Európában az intervenciós végrehajtási típuson belül is karakteres jellemzőkkel rendelkező alcsoportok alakultak ki. A következőkben ezek jellemzőit tekintjük át.

(1) **Drillközpontú irányzat** (Anglia, Franciaország) Az ide tartozó országokban érhető tetten leginkább a feszes, kiszolgáltatottságot hangsúlyozó és alkalmazó végrehajtási típus. Az intézeteik meghatározó része régen épült, befogadóképessége nagy, pavilonszerű kialakításra alig találunk példát. Az intézményeket tradicionálisan úgy alakították ki, hogy azok elszigeteljék a fogvatartottat. Kívülről nézve a börtönök elriasztó zártságot sugallnak. Már látványuk is visszatartó hatású, a falak, rácsok és pengedrót szándékosan önmérsékletet akar kiváltani az állampolgárokból, szimbolizálva egy lehetséges cselekmény lehetséges következményét. Belülről nézve mindent áthat a hivatali hatalom, az érintetteknek nincs lehetősége megválasztani a társaságukat és a napi tevékenységüket. Minden faktor abba az irányba hat, hogy a fogvatartott egy pillanatra se felejtse el, hogy valami bűnt követett el,

ha nem is a saját megítélése szerint, de a társadalom szemében feltétlenül. Büntetés-végrehajtásuk „belterjes”, nemzetközi kapcsolatokat jelentéktelen mértékben ápolnak. A szabadságvesztés-büntetés alkalmazása során a büntetési elem és az elrettentés fokozottan érvényesül.

(2) **Porosz iskola** (Ausztria, Németország) Ausztria és Németország börtöneiben egyaránt a kábítószer és a külföldi fogvatartottak magas aránya jelenti a legnagyobb problémát. Ráadásul a külföldiek részaránya lassan, de fokozatosan emelkedik, esetenként meghaladja az 50 százalékot. A fiatalok és a fiatal felnőtt fogvatartottak esetében a kialakult korrekciós rendszer a felnőtteknél lényegesen megengedőbb, központi szerepet játszik a szakképzés és a környezettel való minél szorosabb együttműködés. A munkavégzés, illetve a tanulás mindenki számára kötelező. Lehetőség van az általános iskolai tanulmányok befejezésére és a középiskola szervezett végzésére, illetve a levelező oktatásba történő bekapcsolódásra.

Az említett példák jól szemléltetik a jogalkotó szándékát és talán még jobban a „középutas” végrehajtási mód sajátosságait. A fogvatartottra önálló egyéniséggel rendelkező személyként tekintenek, azonban a szükségletek csak egy szűkebb rétegeből (kábitószer-felhasználók, szélsőségesen agresszív fogvatartottak) in-

dulnak ki a kezelési program megtervezésekor, és az érintettek tudatos, tevőleges együttműködését nem kívánják meg.

(3) **Mediterrán országok** (Málta, Olaszország, Portugália stb.) Az érintett országok büntetés-végrehajtásának elmélete és gyakorlata egyszerre mutat rokonságot a drillt megvalósító és a reszocializációt központba állító típusokkal. A végrehajtás elmélete folyamatosan újul, jelenleg is számos progresszív elemet tartalmaz. A tárgyi feltételek azonban viszonylag elmaradottak. Érdekes jelenség, hogy az intézményrendszer társadalmi elfogadottsága az európai átlagnál jobb, azonban az állomány képzési rendszere ettől jelentősen elmarad. A katolikus egyház ideológiai hatása a bűn, a büntetés és a bűnös szerepének megítélésében meghatározó.

(4) **Volt szocialista blokk országai** (Csehország, Lengyelország, Románia stb.) A II. világháborút követő időszak közös történelmi öröksége máig hatással van az érintett országok büntetés-végrehajtási munkájára. Az ideológiai gyökerek, az intézményrendszer tárgyi és – részben – személyi feltételei csak lassan változnak, illetve bizonyos mértékben még ma is nyomasztóan hatnak. A rendszerváltozást követő időszakban ezek az országok valamennyien saját egyéni útjukat kezdték járni, egyes területeken komoly eredményeket értek el, máshol még jelentősek a lemaradások. Az egyház szerepvállalása jelentőssé vált a volt szocialista blokk összes országában.

(5) **Rehabilitációs irányzat** (Hollandia, Írország stb.) Az intervenció végrehajtási típus másik pólusa a rehabilitációs irányzat. Ez a filozófiai és gyakorlati irányultság áll a legközelebb a neo-treatment típusú kategóriához. A belső büntető- és fegyelmi rendszer, a jutalmazás és a büntetés egyaránt nevelési célokat szolgál. A könyvtárak, a tantermek és a tanműhelyek egyértelmű célja a fogvatartottak személyiségformálása, oktatása és képzése. A lelkészek, a nevelők, szociális munkások és az egészségügyi személyzet, valamint a pszichológusok tevőleges szereplői a reintegrációs rendszernek. A fogvatartottak érdeklődése és igénye határozza meg a tevékenységrendszer pontos irányát. Az együttműködés az intézeti élet számtalan vonatkozásában megvalósul. Az eredményes pedagógiai eljárások egyik legfontosabb feltételének a részletesen kimunkált kategóriarendszert tartják.

Az intervenció végrehajtási típus alcsoportjainak áttekintését néhány kiragadott példa segítségével végeztük el. Reményeink szerint jól érzékelhetővé váltak a tendenciák és sajátosságok, de fontos lehet a leglényegesebb közös jegyek és a legmarkánsabb különbségek kiemelése. A lényegi azonosságok közé tartozik, hogy valamennyi ismertett integrációs típus:

- deklarált célrendszere viszonylag homogén, amelyben első helyen a reszocializáció/reintegráció áll;
- elfogadja a nyitottság, a normalizáció és a felelősség elvének fontosságát,
- büntető igazságszolgáltatási koncepciója kiforrotlan, folyamatosan változik, a megtorlás igénye időnként hangsúlyossá válik;
- a kábítószer intézeten belüli fogyasztását tényszerű helyzetként kezeli;

- állandósult túlszűfoltsággal küzd, a fogvatartottak száma folyamatosan emelkedik;
- a szakképzésnek központi szerepet szán;
- a végrehajtás során nem épít a tényleges együttműködésen alapuló személyiségformálás igényére.

Lényegi különbségeket találunk:

- a személyi és tárgyi feltételekben;
- a differenciálási elvekben;
- a külvilággal tartható kapcsolat minőségében és mennyiségében; valamint
- az utógondozói rendszer minőségében és hatáskörében. (Ruzsonyi 2012)

3. A Thyssen (2003) által kiemelt három kulcstevékenység (büntetés, reszocializáció, gondozás) a **neo-treatment végrehajtási típusban** (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország) valósul meg egységként. Az érintett országok korrekciós szakemberei és döntéshozói felismerték, hogy a börtönkörnyezet lényeges szerepet játszik a pozitív változás kialakításában és a társadalmi érdekek elfogadtatásában, amely megkönnyíti az elítéltek szabadulás utáni vissza-, illetve beilleszkedését. Elfogadottá vált az a nézet, hogy minél eredményesebben asszimilálja a börtönkörnyezet a közösségi környezet jellemzőit, annál könnyebb az átmenet a börtönbüntetésből a szabad társadalomba. A normalizált börtönirányítás alapja a kommunikáció, a választás és a felelősség biztosítása lett. Ezek az intézetek nyitottan, a társadalom jelentős kontrollja alatt működnek. Az ilyen körülmények kialakításának az a célja, hogy a társadalom „külső” szemléletmódja lassan „belsővé” váljon, és ezzel segítsen a fogvatartottban kialakítani az önmegfigyelés és önmaga mérlegelésének képességét. Az, hogy a fogvatartottat kiteszik a külső ellenőrzésnek, reményeik szerint kialakítja az érintettben az önkontrollt és feltámasztja a lelkiismeretet. Bizonyára az sem véletlen, hogy a börtönök és a társadalom valós és érdemi együttműködése azokban az országokban alakult ki, amelyekben általános a gazdasági jólét és a politikai stabilitás. A neo-treatment végrehajtási típus generális jellemzői a következők:

- szükségletalapú programok;
- támogató-segítő intézményrendszer és programok;
- valós partneri viszony;
- többszintű oktatás és szakképzés;
- az elítéltek proszociális magatartását elősegítő kognitív készségek fejlesztése;
- a döntéshozás képességének kialakítása;
- élménypedagógia;
- sport, rekreáció;
- alkohol- és kábítószer fogyasztók speciális programja;
- a szexuális jellegű bűncselekményeket elkövetettek kezelése;
- felelősségen alapuló progresszív rendszer;
- támogató társadalmi környezet.

III. Pedagógiai alapú fejlesztési elképzelések a hazai büntetés-végrehajtás intézményrendszerében

A hazai büntetés-végrehajtási intézményrendszer pedagógiai irányultságú változtatási javaslatainak áttekintésekor Vókó György (2006) csoportosításából indulunk ki. A szerző szerint a büntetés-végrehajtási intézetekben folytatott nevelési eljárások három területén kell elsődlegesen változtatni. Mindenekelőtt az elítéltek életviszonyainak alakulására kell a legnagyobb hangsúlyt fektetni, azaz a reintegrációs céloknak a megfelelő irányú hatásokat kell keletkeztetniük. A második terület az elítéltek cselekvéseinek szabályozása, azaz olyan tevékenységformák gyakoroltatása, erősítése, vagy éppen ellenkezőleg: háttérbe szorítása, csökkentése, amelyek által lehetőségeket biztosítanak az elvárt kedvező hatás elérésére. A harmadik szempont pedig az elítéltek felfogásának alakítása, amely egyben a legnehezebb is, és amely az értékrend változását, az ismeretek bővítését, a beilleszkedésre irányuló törekvések erősítését tartalmazza.

A fenti célok elérése érdekében a hazai büntetés-végrehajtási intézményrendszer gyakorlati fejlesztésének több csomópontját határozhatjuk meg. A legátfogóbb a fogvatartottakkal történő foglalkozások európai sodorvonalba történő beillesztése. (A Bv. Kódex preambuluma hangsúlyozza, hogy a törvény „*az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogainak védelme, kiemelten az elítéltek és az egyéb jogcímen fogvatartottak emberi méltóságának a tiszteletben tartása érdekében, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmának és az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülése céljából, Magyarország nemzetközi jogi és európai uniós kötelezettségeinek figyelembevételével...*”² kíván szabályozni.)

1. A magyar büntetés-végrehajtás hosszú, kitérőktől sem mentes utat megtéve érkezett el napjainkra egy új fejlődési szakaszhoz (Bökönyi 2004). A korábbi időszakoktól eltérően a jelenlegi átalakulás iránya **nemzetközi szinten** determinált. Tudomásul kell vennünk, hogy az európai sodrásból tartósan kimaradni nem lehet és nem érdemes. A változás azonban nem jelentheti a hagyományok feladását, a hazai büntetés-végrehajtás eddig megteremtett értékeinek megtagadását. (A Bv. Kódex külön pontban mutat rá az Európai Unió jogának való megfelelésre.³)

Az új koncepció kialakításához olyan látásmódra van szükség, amely képes integrálni a büntetés-végrehajtási intézetekben a pedagógiai reintegrációs módszerek alkalmazását a fogvatartottak és a környezetük közötti konfliktusok megoldására irányuló szociális és pszichológiai módszerek alkalmazásával, az önálló és konstruktív életvezetés kialakításával, továbbá az általános és szakképzettséggel, valamint a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek tevékenységével.

2. Az új tevékenységek körök meghatározását követően még egy jelentős kérdést kell megválaszolnunk: kik irányítsák és koordinálják a fogvatartottakkal kapcsolatos

² Ld. a Bv. Kódex preambulumban.

³ Bv. Kódex: Az Európai Unió jogának való megfelelés; 438. § (1) - (5)

reintegrációs munkát? A jelenlegi struktúrából kiindulva egyértelműen a **nevelői állományt**⁴ tartjuk képesnek erre, hiszen a nevelők a munkával telt évtizedek során hatalmas pedagógiai tapasztalatot halmoztak fel az elítéltekkel való bánásmód, törődés, támogatás, oktatás során. Tapasztalataikra és pedagógiai beállítottságú szakmai elkötelezettségükre a jövőben is feltétlenül szükség lesz, hiszen „jól képzett, magasan motivált és magabiztos, megbízható, a börtönök mindennapi életét kezelni képes személyzet nélkül az elítélt-osztályozás önmagában nem sokat ér” (Rentzmann 2001, 144).

A megváltozó keretek között a nevelők napi munkavégzése jellegének is törvényszerűen változnia kell. Véleményünk szerint jelenleg még öncélú lenne az új felfogású nevelői munkakör részletes újraszabályozási kísérlete, de bizonyos tendenciákat már most tisztán lehet látni. Kívánatos volna, ha a nevelő a jövőben elsősorban mint a reintegrációs tevékenység szervezőjeként működne a fogvatartottak között. A sokirányú, esetleg a fogvatartottak érdeklődésével, érdekeivel egybeeső tevékenység számtalan olyan lehetőséget kínál, amelyben a nevelő segítő, támogató, korrigáló, ötletadó, esetleg alkotó együttműködő szerepben jelenik meg az elítéltek között, de az ellenőrző és irányító funkciója sem sérülhet.

3. A hazai büntetés-végrehajtási intézményrendszer fejlesztésének másik iránya egy differenciáltabb büntetés-végrehajtási rendszer létrehozása. Ennek lényeges feltétele a korszerű büntetés-végrehajtási intézetek hálózatának kialakítása. (A Bv. Kódex hangsúlyozza, hogy „*a szabadságvesztés végrehajtása során az elítélt kockázati elemzése, magatartása és a reintegrációs tevékenységben való részvétele függvényében az egyes fokozatokon belül a végrehajtás rendje, az elítélt részére adható kedvezmények az egyes fokozatokhoz kapcsolódó rezsimszabályok szerint eltérőek lehetnek*”. A rezsimek kialakításával kapcsolatban pedig kiemeli, hogy: „*az elítélt az egyes végrehajtási fokozatokhoz kapcsolódóan általános, enyhébb és szigorúbb rezsimszabályok alá sorolható be*”, valamint, hogy: „*az elítélt biztonsági besorolása önmagában nem lehet akadály annak, hogy az elítélt az egyes fokozatokhoz tartozó kedvezőbb rezsimszabályok alá kerüljön.*”⁵) A differenciált elhelyezés, foglalkozás, bánásmód szakmai igény; szervezettebbé, olcsóbbá, hatékonyabbá alakítaná a büntetés-végrehajtást. Oda irányítaná a szükséges szakembereket, erőket, ahol azokra valóban szükség van, s az adott kategóriának megfelelő feladatokra összpontosítana, nem volna szükség mindenütt mindenre (Módos 2001).

A büntetés-végrehajtási intézményrendszerének fejlesztéséhez elengedhetetlen a „**kitüntetett**” fogvatartotti csoportok meghatározása. (Bv. Kódex: „*A büntetés-végrehajtási szervezet a sajátos kezelési igényű elítéltek részére speciális részleget alakíthat ki, ahol a végrehajtás rendje elsősorban e sajátos igényekhez igazodik.*”⁶) A legfontosabb ilyen csoport a fiatakorúak, valamint az első bünté-

⁴ A Bv. Kódex már nem használja a „nevelő” kifejezést, a későbbiekben – a szakmaspecifikus törekvések hangsúlyozása és a köznyelvi félreértés elkerülése érdekében – szakmailag indokolt és elképzelhető a „reintegrációs tisztviselő” kifejezés bevezetése.

⁵ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának rendje; 97. § (3) – (4), (6)

⁶ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának rendje; 97. § (7)

nyesek kategóriája. A korrekciós munka pedagógiai jellege a fiatalkorúak nevelésében érvényesül a legmarkánsabban, hiszen „az ilyen korban lévő elítéltek személyisége még nem kiforrott. Most vannak a felnőtté válás időszakában. Azért, mert személyiségük még átalakulóban van, náluk lehet a legtöbb esély arra, hogy szakszerű nevelői beavatkozással kihasználjuk ezt az „utolsó” lehetőséget, és fejlődésüknek pozitív irányt szabjunk (Garami 1978, 2). Szabó András megfogalmazása szerint a büntetés-végrehajtási nevelés „nem pusztán edukáció, hanem a hibás személyiséget átrendező reedukáció” (Szabó 1966, 494). A nevelés ilyen típusú megközelítésének a fiatalkorú bűnelkövetők esetében van létjogosultsága, mert ez az a kör, ahol a tényleges pedagógiai ráhatás eséllyel kecsegtet (ld. még Gáfor et al. 1989; Lukács 1979).

IV. A személyiségformálás lehetőségei a fogvatartottak körében

1. A szabadságvesztés céljáról a jelenlegi szabályozás egyértelműen fogalmaz: „[a] szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltek a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől” (Bv. tv. 19. §), illetve annak elősegítése, hogy „az elítélt szabadulása után integrálódjon a társadalomba és tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől” (A szabadságvesztés végrehajtása, I. A/1). A Bv. Kódex más szavakkal, de megegyező tartalommal fogalmaz: „*A szabadságvesztés végrehajtásának célja az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.*”⁷ Pedagógiai szempontból azonban meghatározó jelentőségűnek tartjuk, hogy a Bv. Kódex a végrehajtás során kiemeli a következő tevékenységköröket: „*A szabadságvesztés végrehajtása során biztosítani kell, hogy az elítélt önbecsülése, személyisége, felelősségérzete fejlődhessen, és ezáltal felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre.*”⁸

Könnyen belátható, hogy ez a cél kizárólag akkor érhető el, ha az elítélt a szabadságvesztés-büntetés tartama alatt szellemi és fizikai állapotát, általános- és szakismereteit fenntartja és fejleszti, ha rendszeresen munkát végez, valamint önként és aktívan közreműködik élete alakításában, ha pozitív családi és társadalmi kötődéseit ápolja, amennyiben fejlődik önállósága és kialakul a felelősségérzete saját sorsa irányítása iránt, azaz ha személyisége pozitív irányú változáson megy keresztül. (A Bv. Kódex szerint: „*A szabadságvesztés végrehajtása során a végrehajtás rendjének megtartásához és a büntetés-végrehajtás feladatainak ellátásához szükséges fegyelem érvényesül. Ezt lehetőleg az elítélt önkéntes jogkövetésével, vele együttműködésben kell biztosítani.*”⁹ Hangsúlyos elvárás továbbá, hogy: „*Az elítéltet kizárólag*

⁷ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának célja és elvei; 83. § (1)

⁸ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának célja és elvei; 83. § (7)

⁹ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának célja és elvei; 83. § (5)

*a büntetés céljának eléréséhez szükséges legkisebb mértékű korlátozásoknak lehet alávetni. A szabadságvesztés végrehajtása során a büntetés-végrehajtási szervezet az elítélt életébe csak a büntetés céljának eléréséhez szükséges mértékben avatkozik be. Az elítélt szabadságvesztés alatti életvitelét – ha erre képesnek és késznek mutatkozik – vele együttműködésben kell kialakítani.”¹⁰⁾ Ez a változás azonban csak tudatosan megtervezett körülmények között, célirányos módszerek alkalmazásával, szakemberek irányítása mellett, és a fogvatartottak önkéntességére épülő tényleges együttműködés kialakításával érhető el. Ez a folyamat lényegét tekintve nem más, mint a **reintegráció**. (A Bv. Kódex megfogalmazása szerint: „Az elítéltek társadalmi beilleszkedését elősegítő reintegrációs tevékenységet a végrehajtásért felelős szerv – önállóan vagy más szervezetekkel együttműködve – az elítéltek munkáltatása, terápiás foglalkoztatása, továbbá általános iskolai, illetve középfokú iskolai oktatása, felsőfokú tanulmányok végzése, szakképzése, szakmai gyakorlat megszerzése, valamint egyéb reintegrációs programok által biztosítja. A végrehajtásért felelős szerv a reintegrációs tevékenységet az elítélt személyéhez igazodó szakmai módszerekkel végzi.”¹¹⁾)*

A speciális körülményekből (az érintettek köre, az alkalmazható módszerek, a hely jellege, az együttműködés kialakításának rendkívüli nehézsége) adódóan a neveléstudomány ilyen speciális területe a kriminálpedagógia, azon belül pedig a büntetés-végrehajtási (korrekciós) pedagógia. Alaptételként fogadjuk el továbbá, hogy a nevelés célja a konstruktív életvezetés kialakítása (Bábosik 1997), illetve a büntetés-végrehajtási (korrekciós) nevelés célja a konstruktív életvezetés kialakításának megalapozása (Ruzsonyi 1998b). A **konstruktív életvezetés kialakítása** nem más, mint a társadalmilag értékes, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformák kialakítása.

2. A törvényben foglalt célok elérése érdekében nélkülözhetetlennek tartott, és a korábban felsorolt részcélok szervesen illeszkednek ebbe a pedagógiai önmeghatározásba. Megállapításunkat azonban egy rendkívül fontos kitételrel kell pontosítani. A nevelés a büntetés-végrehajtásban sem lehet cél, hanem eszköz: a célok (a börtönadaptáció és a társadalmi reintegráció) elérésének egyik fontos, de nem kizárólagos eszköze.

A fenti tevékenységkörök és az attól elválaszthatatlan pedagógiai módszerek megválasztásában szerepe van a fogvatartott személyiségének, az őt körülvevő szociális kapcsolatrendszernek, az adott intézet nyújtotta feltételrendszernek és az aktuális pedagógiai célnak. Megítélésünk szerint a reintegrációs pedagógiai cél (konstruktív életvezetés megalapozása) meghatározásával kellő alapot biztosítunk ahhoz, hogy az érdeklődők és szakemberek átfogó képet kapjanak a büntetés-végrehajtási korrekciós pedagógia törekvéseiről. A megértéstől pedig már csak egy kicsi lépés szükséges a támogatásig.

¹⁰⁾ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának célja és elvei; 83. § (8)

¹¹⁾ Bv. Kódex: A szabadságvesztés végrehajtásának célja és elvei; 83. § (3)

Felhasznált jogszabályok

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

Felhasznált irodalom

Bábosik, István (1997): Egy optimális nevelési modell körvonalai. In: Bábosik I. (szerk.) A modern nevelés elmélete. Budapest: Telosz Kiadó, 249–263.

Bábosik, István – Nádasi, Mária (1970): Az oktatás nevelőhatásának vizsgálata. Budapest: Tankönyvkiadó

Bárd, Károly (1992): Gondolatok a büntetés-végrehajtás reformjáról, Börtönügyi Szemle, 1: 3–6.

Bökönyi, István (2004): Előszó. (Kriminálexpo 2003 – „Az uniós csatlakozás börtönügyi kérdései Magyarországon és a többi EU-tagjelölt országban” című nemzetközi konferencia anyagához). Börtönügyi Szemle, 1: 1–2.

Gábor, Edina (2004): A kábítószerügyi koordinációért felelős helyettes államtitkárság szakmai állásfoglalása. Országos Bűnmegelőzési Bizottság. Kézirat. (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)

Gáfor és mts. (1989): Büntetés-végrehajtási pedagógia. Budapest: RTF Büntetés-végrehajtási Tanszék

Garami, Lajos (1978): Fiatalkorú elítéltek differenciálásának szempontjai. Kézirat. BVOP Archívum.

Goffman, Erving (1974): Asylums. London: Penguin

Gönczöl, Katalin (2004): A reintegráció fogalmának értelmezése. Országos Bűnmegelőzési Bizottság. Kézirat. (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)

Hargitai, Réka (2004): A társadalmi reintegráció népegészségügyiszempontból. Országos Bűnmegelőzési Bizottság. Kézirat. (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)

Hatvani, Erzsébet (2004): Integráció – reintegráció. Országos Bűnmegelőzési Bizottság. Kézirat (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)

Henczi, Lajos (2004): A társadalmi (re)integráció fogalmának értelmezése munkaerő-piaci szempontból. Országos Bűnmegelőzési Bizottság. Kézirat. (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)

- Hornungné Rauh, Edit (2004): Reintegráció. Országos Büntelmegelőzési Bizottság. Kézirat. (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)
- Huszár, László (2004): Néhány megfontolás a reintegráció fogalmának értelmezéséhez. Országos Büntelmegelőzési Bizottság. Kézirat. (<http://www.bunmegelozes.hu/?pid=1155>)
- Macallair, Dan (1993): Reaffirming Rehabilitation in Juvenile Justice. *Youth & Society*, 25(1): 104–125.
- Módos, Tamás (1998): Büntetés-végrehajtási nevelés. Budapest: Rejtjel.
- Módos, Tamás (2001): Minőségbiztosítás (nem csodaszor, de számtalan félreértés forrása). *Börtönügyi Szemle*, 2: 39–54.
- Osler, Mark W. (1991): Shock Incarceration: Hard Realities and Real Possibilities, *Federal Probation*, March: 34–42.
- Rentzmann, William (2001): Alappillérek a modern elítéltkelzési filozófia fejlődésében: normalizálás, nyitottság, felelősség. *Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár* 1: 20–42.
- Ruzsonyi, Péter (1998a): A destruktív életvezetés kialakulását előidéző tényezők. In: Bábosik I. és Széchy É. (szerk.) *Új tehetségek és kutatási eredmények a hazai neveléstudományban*. Budapest: ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék, 210–219.
- Ruzsonyi, Péter (1998b): A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalokú bűnelkövetők körében zártintézeti viszonyok között. Bölcsészdoktori disszertáció. Kézirat. Budapest
- Ruzsonyi, Péter (2000a): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). *Börtönügyi Szemle*, 3: 1–14.
- Ruzsonyi, Péter (2000b): Csizmatáborok 2. (A pedagógiaileg értékelhető alkotórészek szintézise). *Börtönügyi Szemle*, 4: 1–18
- Ruzsonyi, Péter (2002): Karakteresen eltérő kezelési formák a fiatalokú fogvatartottak körében, *Börtönügyi Szemle*, 2: 23–52.
- Ruzsonyi, Péter (2009): Kriminálpedagógia és reintegráció. In: *A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II.* (Szerk.: Borbíró, Andrea és mts.) IRM, Budapest, 299–324.
- Ruzsonyi, Péter (2012): Kriminálpedagógiai alapvetések. In: *Sodorvonalon. Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére.* (Szerk.: Hautzinger Zoltán és Verhóczki János). Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 249–264.
- Szabó, András (1966): Nevelés a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során. *Jogtudományi Közlöny*, 11: 494.

Thyssen, Ole (2003): Punishment, Confinement and Care. In: The 9th EPEA International Conference on Prison Education - Conference Report. Langesund, Norway, 17-25.

Vókó, György (2006): A magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest: Dialóg-Campus

Széljegyzetek a sorsfordító kodifikációhoz

Társadalmi elvárás, hogy az együttélés szabályai ellen vétők szigorúbb büntetésben részesüljenek. A szigorúság érthető reakció akkor, amikor a biztonságérzet sérül a társadalomban. Ennek az általános igazságnak kézzelfogható jelei a büntetőjogágon belül a hatályos Büntető Törvénykönyv (továbbiakban: Btk.) beemelt szigorításai és a Btk.-n kívül a szabálysértési elzárás számának növekedése. A büntetőjogi változások következményeként fokozatosan emelkedik a szabadságvesztéssel sújtott elkövetők, illetve ezzel párhuzamosan a hosszú időre, valamint életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték száma. Az igazságszolgáltatásban részt vevő állami szervek terhei és a velük szemben támasztott elvárások is megnövekednek, ennek az ugrásszerű változásnak az állami szervek strukturális és bizonyos koncepcionális változtatással tudnak megfelelni.

A szükségszerű társadalmi és jogalkotói elvárást is kielégítő úton a bv. szervezet is elindult, melyet hatékonyan támogat egy új, tartalmát, szabályozási elveit és irányait tekintve modern büntetés-végrehajtási törvény. Mindennek egyik jelentős eseménye, hogy az Országgyűlés 2013. december 17-én elfogadta *a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról* szóló 2013. évi CCXL. törvényt (továbbiakban: Bv. tv.).

A jelenleg hatályos normarendszer 34 éves múltra tekint vissza, és formáját tekintve törvényerejű rendeletként tagolódik be a magyar jogrendszerbe. A büntetés-végrehajtási jog esetében a legfontosabb jogforrás hierarchikus szintje is kell, hogy tükrözze annak a jogrendszerben elfoglalt helyét. A büntetőjogtudományt alkotó jogágak rendszerében a büntetés-végrehajtási jog e törvénnyel foglalja el méltó helyét, egyértelműen megjelenítve, hogy a jogállami elvekhez igazodóan a büntetőjog és a büntetőeljárás jog mellett most már a jogi forma szempontjából is egyenrangú a szabályozás.

A magyar büntetés-végrehajtás mindennapjait meghatározó hatályos szabályozás nem definiálja a büntetés-végrehajtási jogviszony fogalmát, melynek következménye, hogy egy igen fontos elem hiányzik a normarendszerből, nehezítve ezzel például az elítéltek jogállásának megfelelő tartalommal való kitöltését. A Bv. tv. ezt a hiást számolja fel, amikor a büntetés-végrehajtási jogviszonyt adekvát definícióként fogalmazza meg. Meghatározza a büntetés-végrehajtási jogviszony jellegét. Egyértelművé teszi, hogy kétpólusú relációról van szó, melynek egyik oldalán az állam (delegált hatáskörben a büntetés-végrehajtási szervezet) mint a büntetőhatalom kizárólagos birtokosa helyezkedik el, míg a másik pozícióban a külön törvényekben meghatározott jogcímen fogva tartott személy áll.

A Bv. tv. értelmű rendelkezései szakmaspecifikus alapon felépített, praktikus szempontoknak megfelelően kerültek kidolgozásra, melyek a büntetés-végrehajtás szakmai nyelvezetének megújítását is támogatják. A Bv. tv. egyértelmű, egzakt

meghatározásokat ad minden jogalkalmazó számára, amikor a büntetés-végrehajtási ügy, az egyéb jogcímen fogva tartott személy, a hozzátartozói kör vagy a kapcsolattartói minőség fogalmát nevesíti.

Sokat vitatott, de elvileg és gyakorlatilag is egyaránt alapvető kérdés, milyen célt követ a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. A Bv. tv.-ben a szabadságvesztés céljának fogalmi meghatározása a Btk. rendelkezéseivel összhangban különbséget tesz a határozott idejű és az ún. tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés között, ugyanakkor komplex módon jeleníti meg a jogintézmény kettős célját. Egyértelműen rögzíti azt a primer szakmai feladatot, amely a személyiség olyan kedvező irányba való fejlesztését jelenti, amely elősegíti, hogy az elítélt szabadulása után a társadalom jogkövető tagjává váljon. Másrészt tükrözi, hogy operatív feladatként jelenik meg az elítélt biztonságos megőrzése, amely az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítésének szükségképpen velejárója. Régi hiányosságot számol fel a törvény, amikor adekvát célfogalmat határoz meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetére, amely nem lehet más, mint a társadalom védelme. A célok definiálásakor a szóhasználatban is megjelenik az új szakmai nyelvezet (reintegráció), amely pontosabban lefedi a végrehajtási gyakorlatot, mint a szabadságvesztés céljának elérési módját.

A büntetés-végrehajtási cél konkretizálásához, gyakorlati megvalósíthatóságához járul hozzá az alapvető végrehajtási elvek tisztázása és figyelembevétele. Fontos újítása a törvénynek, hogy hasonlóan a társ-jogágak törvényeihez, nevesítve jelennek meg a szakmai tevékenység morális és etikai elvei, amelyekben egyértelműen és világosan megfogalmazódnak azok a humanitárius és szakmai értékek, amelyek mentén a szabályozás felépül. Az alapelvek további kiemelkedő jelentőségét aláhúzza, hogy a bennük megfogalmazott standard követelmények lehetővé teszik a jog valóságnak megfelelő adaptálását.

A zsúfoltság okozta problémára adható válaszok közül természetesen a férőhelyek létesítése lenne a legadekvátabb. Ennek kezelése érdekében azonban olyan új jogintézményt vezet be a Bv. tv., amely az eddig is meglévő, a zsúfoltság csökkentése érdekében ható eszközeinket jól kiegészíti. A jogerős szabadságvesztésre ítélt személyek büntetés- végrehajtásának megkezdésére vonatkozó felhívását a jogszabály a BVOP feladataként jelöli meg. Ezzel a büntetés-végrehajtási szervezet hatást gyakorolhat a szabadságvesztések végrehajtásával kapcsolatos feladatok ütemezésére is. A BVOP soron kívül hívja fel az ötévi, vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítéltet, illetve a többszörös visszaesőket. A módosítás kimondottan előnyös, mivel a felhívás ezen túl nem szükségszerűen a területileg illetékes megyei (fővárosi) büntetés-végrehajtási intézetbe szól, hanem közvetlenül a szabadságvesztés végrehajtására kijelölt büntetés-végrehajtási intézetbe. Ezen információ előzetes ismeretében tervezhetőbbé válik a kapcsolattartás, a befogadási eljárás a szabadságvesztést végrehajtó bv. intézetben történik meg. Az 5 év vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztés-büntetések kiszabásával érintett személyek már bv. intézetekben tartózkodnak, vagy a büntetés kiszabásakor a bíróság – a még szabadlábban lévő terhelten szemben - azonnali kényszerintézkedést alkalmaz.

A Bv. tv. a szabadságvesztés-büntetés végrehajtási rendszerét megújítva az elítéltek besorolása körében a progresszív végrehajtást elősegítő, egyéniesítést lehetővé tevő rendszert alakított ki. A fogvatartott az egyes végrehajtási fokozatokhoz kapcsolódóan általános, enyhébb és szigorúbb rezsimszabályok alá sorolható be. Ez a hagyományos besorolásokhoz képest hatékonyabban segítheti elő az elítélt reintegrációját. Lényege, hogy a befogadáskor a személyes interjúk, kérdőívek és szelektív tesztek elvégzésével felmérik az elítélt személyi, társadalmi háttérét, egészségi, pszichológiai és pszichiátriai állapotát, intelligenciáját, és természetesen biztonsági kockázati szintjét.

A Bv. tv. vitathatatlanul legnagyobb újítása a progresszív szemléleten alapuló Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer (továbbiakban: KEKR) kialakítása és működtetése, amely megteremti az elmélet, az eszközök és a módszer szintézisét. Az elítélt szempontjából a befogadás, személyiségelemzés, az azt követő szabadságvesztés-büntetés alatti reintegrációs folyamat, annak időszakos és a szabaduláskor elvégzett értékelése egységes, szervezett, ellenőrizhető és értékelhető rendszert alkot. A KEKR által realizálható előny, hogy a büntetés-végrehajtás egységes és objektív, központilag kidolgozott, magas szakmai elvárásokat kielégítő elemzési rendszert alakít ki. Ennek eredménye, hogy reálisan várható a fogvatartás biztonsági kockázatának jelentős csökkenése, valamint a generális prevenció javulása, a visszaesési mutatók csökkenő tendenciája és a büntetés-végrehajtási szakmai megoldások, gyakorlatok egységesülése. A KEKR célja tehát a büntetés-végrehajtás hatékonyságának növelése, az eredményes reintegráció és a visszaesések számának csökkentése, minimalizálása.

A büntetés-végrehajtási szervezet eddig nem rendelkezett arra vonatkozó mérésekkel és adatokkal, hogy a szabadságvesztését megkezdő fogvatartottat milyen visszaesési kockázattal lehet jellemezni, és az sem volt mérhető, hogy a fogvatartás során milyen fejlődésen, változáson megy keresztül, azaz reintegrációs hajlandósága mely irányba változik. Az új szabályozással elérendő cél egy egységes kategorizálási és kezelési rendszer működtetése, amely a büntetés megkezdésétől a befejezéséig végigkíséri az elítéltet, már az előzetes letartóztatás szakaszában is megfelelő információt szolgáltatva a szabadságvesztés alatti és a szabadulást követő jogkövető magatartása valószínűségéről, visszaesési kockázatáról.

E rendszer előnyei abban mutatkoznak még meg, hogy egyértelmű, szakszerű és differenciált iránymutatást ad a fogvatartott veszélyességével kapcsolatban, továbbá a programok, az oktatás és a munkáltatás kiválasztásához is alapvető támpontként szolgál. Mivel a kockázati faktor változása összefüggésben van az elítélt reintegrációs hajlandóságával, ezért annak mérésével pontosabban értékelhető az egyén, és ez a körülmény hasznos információt szolgáltathat pl. a büntetés-végrehajtási bíró egyes döntéseihez. Szervezeti szinten is egy újfajta teljesítménymérési rendszernek lehet az alapja, mert plasztikus képet ad a programok hatékonyságáról.

A KEKR azt is bemutatja, hogy a rendszernek kik a résztvevői. Egyik alanya a fogvatartott, aki a kockázatelemzéssel összefüggő adatok hordozója. A másik ala-

nya és szereplője a kockázatelemzést és kezelést végző szervezet, illetve a nevében jogszerűen és szakszerűen eljáró, elemzési, kezelési hatáskörrel és illetékességgel eljáró személyi állomány. A KEKR tárgya az elítéltek diagnosztizálásában, kategorizálásában, a bv. intézetek kijelölésében, a kezelési szükségletek és igények meghatározásában, a kapcsolódó reintegrációs programok kidolgozásában nyilvánul meg, amely a büntetés megkezdésétől a befejezéséig végigkíséri az elítéltet. Megfelelő információt szolgáltat a szabadságvesztés alatti és a szabadulást követő jogkövető magatartása valószínűségére vonatkozóan. A kockázatelemzési rendszer eszközei azok a nemzetközileg is elfogadott, bevált kockázat-feltárási, elemzési, mérési, értékelési eljárások, módszerek, melyekkel a KEKR megvalósítja a mai kor követelményeinek megfelelően a rendszer tényleges működését. Ennek a szakmai alapú diagnosztikai és kezelési rendszernek a bevezetése megkövetelte egy új, speciális célkitűzésű intézet létrehozását.

A Bv. tv. szerint azon szabadságvesztésre ítélteknek, akiknek várható szabadulásáig legalább tizennyolc hónap van hátra, a bv. szakmai szempontok szerinti kivizsgálása, a kockázat csökkentéséhez szükséges egészségügyi, pszichológiai, biztonsági és reintegrációs feladatok meghatározása a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézetben (továbbiakban: KKMI) történik. Az elhelyezendő elítéltek esetén a KKMI nemcsak az elítéltek kategorizálását végzi, hanem jelentős szerepet vállal a végrehajtásban alkalmazott módszerek és eljárások kidolgozásában a pragmatizmus alapjával összhangban. Mindez azt jelenti, hogy standard módon alkalmazhatók a korszerű büntetés-végrehajtási elvek. E rendszer működtetése teszi lehetővé az elítéltek kategorizálását, melynek eredményeként a KKMI-ben történik meg az elítéltek bv. kockázati csoportba sorolása és a feltárt egyéni szükségletekhez igazított kezelési igények meghatározása. A kategorizálás többek között az elítéltek megfigyelését, a kapcsolódó iratok elemzését, a fogvatartott szakterület-specifikus szempontból történő kivizsgálását és az azt követő véleményalkotást foglalja magában. Az első kivizsgálás 30 napig tarthat, amely szakmai szempontok alapján további 30 nappal meghosszabbítható. Ezen időszakot az ún. Kockázat-értékelési összefoglaló jelentés zárja, amely meghatározza az elítélt befogadáskor mért általános (visszaesési és fogvatartási) kockázatát. Az összegző jelentés kötelezően meghatározza továbbá a kockázat csökkentéséhez szükséges egészségügyi, pszichológiai, biztonsági és reintegrációs feladatokat, amelyet a bv. intézetnek a reintegrációs tevékenységük során figyelembe kell venniük. A KKMI jelentős szerepet vállal abban is, hogy meghatározott, egyéb szakmai helyzetekben (pl. feltételes szabadságra bocsátás, a kiemelkedően magas kockázattal bíró elítéltek rezsimváltása, a fogvatartásra különös veszélyt jelentő események bekövetkezésében részt vevő elítélt vizsgálat) elvégzi az elítélt kockázatelemzését.

A Kormányzati döntésnek megfelelően a KKMI 2016. január 1-jével kezdi meg működését. Ugyanakkor a törvény hatálybalépését követően, 2015. január 1-jétől a KEKR kísérleti jelleggel, a jogintézmény teljes szakmai spektrumának előkészítése érdekében az kijelölt letöltő házak felkészítő részlegén működik. Az ehhez szükséges szakmai módszertant és protokollt az országos parancsnok bocsátja ki.

A törvényben statikus biztonsági elemek mellett dominánsan a dinamikus biztonság eszközei is érvényesülnek. Ennek megfelelően a hosszúidős speciális részleg (továbbiakban: HSR) meghatározásra került, rendszertanilag olyan speciális nevelési csoportok között, mint a gyógyító-nevelő részleg, a pszichoszociális részleg, az átmeneti és a kábítószer-prevenációs részleg. A HSR-részleg kettős funkcióval rendelkezik: egyrészt a hosszú időtartamú (életfogytig tartó, vagy legalább tizenöt év időtartamú) büntetés végrehajtásának színtere, másrészt pedig az intézettel együttműködő elítéltek elhelyezésére szolgál, akik ugyanakkor ítéleti idejük, bűncselekményük és egyéni biztonsági kockázatértékelésük alapján kiemelt figyelmet érdemelnek. A HSR-részlegen a szakmában ismertté vált „lakóbörtön vagy élhető börtön” koncepció kerül alkalmazásra, fokozottabb biztonsági szempontú elemekkel ötvözve. A HSR-részlegre történő elhelyezés azon szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek esetében szükséges, akiknek speciális kezelésük és elhelyezésük indokolt, abból a célból, hogy a közösségbe helyezésre vagy az ismételt visszahelyezésre felkészítést nyerjenek.

A törvényes végrehajtás egyik előfeltétele egy stabil, de ugyanakkor kellően rugalmas közeg kialakítása, amely a rend és a fegyelem köré szerveződik. Ennek jegyében a Bv. tv. kibővítette az elítéltek részére adható jutalmak körét és a kiszabható fenytések fajtáit. A környező országokban a kondicionáló terem igénybevételenek módoszatához különböző megoldások születtek. Amíg egyes országokban ellenszolgáltatás fejében vehető e terem igénybe, addig máshol a jutalmazásnak az egyik formája. A törvény e két megoldást ötvözte, amikor jutalomként, illetve többletjuttatás formájában szabályozza e szolgáltatást. A fegyelmezés érdekében pedig megvonható ettől a szolgáltatástól az elítélt. Ezzel széles körben alkalmazható és differenciálható fegyelmezési, illetve jutalmazási rendszer épült be a törvény szabályai körébe. A differenciáltabb és igazságosabb szankcionálást segítheti elő a fenytések eszközrendszerének kibővítése, ami érintheti az elítélteknél tartható tárgyak, illetve a szervezett programokon való részvétel korlátozását, valamint a már említett többletszolgáltatások megvonását a törvényben rögzített időtartamig. Az új elemek az egyéniesítést és az együttműködési hajlandóságot hivatottak leginkább szolgálni.

A jogorvoslat területén is szembetűnő a változás, mivel a széttagolt struktúra helyett, a sok keresztbe utalást elkerülvén, egységes jogorvoslati rendszer kialakítására került sor. A szabályozás érzékelhetően, jelentősen kibővült, eleget téve ezzel a nemzetközi elvárásoknak is. A Bv. tv. előírja az akadályozott személyek jognyilatkozatainak elősegítését, pontosítja az ügyek típusait, valamint a döntéshozó személyét. Részletesen szabályozza a túlzottan általánosító korábbi szabályokat, a hivatalból történő eljárásra egységes határidőt határoz meg. Különválasztja a kérelemből indult, illetve a hivatalból kezdeményezett eljárásokat, valamint rögzíti, hogy az ügyintézési határidőbe mely eljárási cselekmények nem számítanak be (objektív okok). A törvény teljesen új eleme a hiánypótlás intézménye. Meghatározott esetekre írja elő a határozat meghozatalát. Pontosítja a döntéshozó személyek körét, pontosítja a panasz benyújtásának szabályait, valamint a jogorvoslat egyébe

formáit. A Bv. tv. növelte az ugyanazon kérelem ismételt előterjesztésének határidejét. Nevesíti és kiszélesíti a jogorvoslati jog gyakorlására jogosultak körét, tovább szabályozza az írásbeliséget a panasz előterjesztésekor, a határidő meghosszabbítását, valamint az akadályozás szabályait. Bevezeti az igazolási kérelem intézményét és a határozatok saját hatáskörben történő javításának lehetőségét, ha az az érdemi döntést nem érinti. Pontos meghatározza a közlés, ügyintézés szabályait. Gyökeresen új szabályként rögzíti a bírósági felülvizsgálatot, meghatározott esetekben megnyitja az utat a döntés bíróság előtti felülvizsgálatára. Újdonság a felvilágosítás kérsésének joga és a jogorvoslathoz szükséges felvilágosítás megadásának kötelezettsége, amelyet a megfelelő időben kell teljesíteni.

A szabadulás idejére tartalékolandó összegről a hatályos szabályozás említés szintjén rendelkezik. A Bv. tv. ezzel szemben konkrét iránymutatást nyújt, amikor rögzíti, hogy a tartalékolás évente meghatározott összege a fogvatartás első négy évében az egy havi alapmunkadíj ötven százaléka, ezt meghaladó tartamú fogvatartás esetén évente az egy havi alapmunkadíj huszonöt százaléka. Így 1 év után: 15 500 Ft, 2 év után: 31 000 Ft, 3 év után: 46 500 Ft, 4 év után: 62 000 Ft.

A formai újításon túl eddig nem ismert elemek is felszínre kerültek, amikor a Bv. tv. a fogvatartás költségeinek a megtérítéséről rendelkezik. Kiemelendő a szándékos egészségsértés, vagy a fegyelmi ügyekben okozott sérülések miatti költségek felszámítása, a munkaalkalmassági vizsgálat díjának megtérítése, a kondicionáló terem használatáért fizetett díj és a többlétszolgáltatások ellenértékének a megtérítése. Az új kötelezettségek bevezetésével várhatóan alacsonyabb lesz az önkárosító cselekmények száma, csökkenek a fogvatartottak közötti verekedések esetei és az emiatt felmerülő célszállítási feladatok. A többlétszolgáltatások és a kondicionáló terem nyújtotta szolgáltatások a fogvatartottak esetében egyéni többletigényeket elégítenek ki, ezért is indokolt a külön költségek megtérítése. A fogvatartottak kondíciójának megtartásához az intézetek a sétaudvarokon továbbra is biztosítanak ingyenesen használható eszközöket, amelyek minden fogvatartott számára rendelkezésre állnak, ezáltal az új szabályozás nem minősíthető diszkriminatívknak.

A fogvatartottak véleménynyilvánítási szabályait – jogállami keretek között maradván – szigorúbbá teszi a Bv. tv. A jó törvény erkölcsileg és morálisan is támadhatatlan, ezért annak támogatása, hogy valaki bűncselekményének vagy a bűnöző életmódjának propagálásával anyagi előnyökhöz jusson, nem elfogadható.

A korszerűsítés jegyében ugyancsak előremutató kezdeményezés, hogy az elektronikus távfelügyelet alkalmazása is bevonul az eszköztárba, melynek használatára a legális intézetelhagyások alakalmával kerül sor. Ez összességében vonatkozik a munkáltatásba bevont személyekre, a csoportos kimaradásban, a külkórházi őrzésben és a kegyeleti jog gyakorlásában érintettekre.

Az egészséges életmód kialakítása, megerősítése és a szenvedélybetegségek elleni hatékony fellépés egyik eszköze lehet a továbbiakban, hogy a Bv. tv.-ben rögzített tizennyolcadik életévét be nem töltött fiatalokú dohányterméket nem tarthat magánál, és dohányzása még a törvényes képviselőjének a hozzájárulásával sem engedélyezett. A 18 év alatti fogvatartottak 90%-a dohányzik a büntetés-

végrehajtás adatai alapján. Fiatalkorúak részére dohánytermék árusítása jelenleg is tilos a büntetés-végrehajtás intézeteiben. Az új szabályozás alapján a fiatalkorú fogvatartott saját vagy a törvényes képviselő kérelmére és a bv. intézet engedélyével háromhavonta családi konzultáción vehet részt, amely a bv. intézetben megvalósuló kötetlen kapcsolattartási forma. A fiatalkorú – a bv. intézet lehetősége szerint – saját vagy a törvényes képviselő kérelmére és a bv. intézet engedélyével családterápiás foglalkozáson is részt vehet. Az új jogintézményeknek köszönhetően a családi kötődés erősödik, a fogvatartottak együttműködőbbé válnak.

A reintegrációs gondozás jogintézménye egy olyan koncepció zsinórmértékeként került kialakításra, mely koherensen illeszkedik a Btk. által biztosított keretekbe (feltételes szabadságra bocsátás és pártfogó felügyelet szabályai), ugyanakkor figyelembe veszi, hogy a szabadulásra felkészítés és az utógondozás hatékony megvalósítása csak abban az esetben képzelhető el, ha arra, mint egységes komplex folyamatra tekintünk.

Az elítéltek a szabadulásra felkészítés keretében már a szabadságvesztés végrehajtása alatt segítséget kapnak a társadalomba való visszailleszkedéshez és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. A gondozás keretében a bv. intézet és a bv. intézet székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelő egymással szorosan együttműködve jár el. Ezzel az új szemléletmód alapján kialakított börtönpártfogási szisztémában a reintegráció egyes szereplői közösen nyújtanak segítséget az elítélt számára.

A visszailleszkedést elősegítő további program a társadalmi kötődés program, melybe a vétség miatt szabadságvesztést töltő elítélteket lehet helyezni. Esetükben a reintegráció legfontosabb célja, hogy a rövid ítéleti időre tekintettel az elítélt ne szakadjon ki abból a családi, szociális és munkahelyi környezetből, melyben elítélését megelőzően élt. Ezen elítélteknél a reintegrációs gondozás egyéniesített, személyre szabott elemei közül a leglényegesebb a családi kötelek fenntartása, a munkáltatás és a szabad élethez közelítő fogvatartás megteremtése.

A szabadságvesztés végrehajtása során kiemelt figyelemmel kell lenni a nem magyar állampolgárságú elítéltek sajátos helyzetéből adódó szükségleteinek kielégítésére, figyelembe véve a fogvatartás alapvető érdekeit is. Képzésükkel és munkáltatásukkal elő kell segíteni a bv. intézeten belüli integrációjukat. A Bv. tv. lehetőséget biztosít a nem magyar állampolgárságú elítéltek magyar nyelvi oktatására, melyhez külső szervezetek bevonása adhat segítséget. Képzésük az alapvető ismeretek megszerzésére – például Magyarország történelmének, hagyományainak megismerésére – irányul, mindezzel azt is megcélozva, hogy tiszteljék és elfogadják azon értékrendet, amely köré a magyar társadalom szerveződik.

Már az elhelyezésnél, az elkülönítési szabályoknál nevesítve van, hogy a vallási meggyőződésből fakadó ellentéteket figyelembe kell venni, mely döntően a külföldi fogvatartottak esetében valósul meg. Korábban kizárólag a vallásgyakorlás, lelki gondozás jelent meg a szabályozásban, valamint az élelmezés során volt jelen a vallási szokások figyelembe vétele. Az új Bv. tv. már elkülönítésként is nevesíti a vallási ellentétekből fakadó nem kívánatos események elkerülését. A migráció

erősödésével nemzeti és etnikai ellentétek is előfordulhatnak az elhelyezés során, amelyet szintén kívánatos elkerülni. Szintén nevesítve van a börtönlelkészi szolgáltatás pasztorizációs, missziós tevékenysége is.

Vitathatatlanul a legnagyobb szakmai újítása a Bv. tv.-nek az elítéltek kockázatelemzési és kezelési rendszerének a megindítása, amelyre még nem volt példa a magyar börtönügy történetében. Ahhoz, hogy az új jogintézmény hatékonyan működhessen és beváltsa a hozzáfűzött szakmai és társadalmi elvárást, feltétlenül szükséges megteremteni a biztos infrastrukturális hátterét. A férőhely-bővítési program keretében a 2013. évben összesen 159 fogvatartott elhelyezését biztosító új körletrészeket állított rendszerbe a büntetés-végrehajtási szervezet. A 2014-re és 2015-re tervezett, 3 500 új fogvatartotti férőhely létesítésére irányuló beruházások egy jelentős része a meglévő intézetek területén, azok infrastrukturális adottságainak maximális kihasználásával, továbbá egy új 1 000 férőhelyes büntetés-végrehajtási intézet létesítésével valósulhat meg.

Ugyanakkor lehetőség nyílik arra is, hogy az alacsonyabb biztonsági kockázatot jelentő elítéltek – a célirányos férőhelybővítés egyidejű megvalósítása mellett – a csekélyebb veszélyességükhöz igazodó körülmények között nyerjenek elhelyezést. A kialakítandó végrehajtási rendszer „alacsony biztonsági kockázatú elhelyezés” (továbbiakban: ABE) néven azonosítható. Az ABE-környezetben tartózkodó elítéltekkel szemben egyrészt – az együttműködés elvéből levezethető módon – egyfajta és megelőlegezett állami (társadalmi) bizalom áll fenn. Másrészt az egyéniesítés elve is visszaköszön ebben az új megoldásban, mert személyre szabott végrehajtás valósul meg. A számukra megfelelő körletek költséghatékonnyabban alakíthatók ki, és a társadalomra való kisebb fokú veszélyességükhöz igazodó nyitottabb rezsimekben a foglalkoztatásuk is jobban megvalósítható.

Zárszóként elmondható, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet munkája két fő irányba hat. Egyrészt a klasszikus feladat az ítéletben foglalt joghátrány maradéktalan, jogszerű és szakszerű végrehajtása a törvényes keretek között. Másrészt ezzel egyenrangú cél az elítéltek reintegrációja, a szabadulás utáni sikeres társadalmi visszailleszkedés esélyének növelése. A két szorosan összefüggő, ám sok ponton ellentétes hatásrendszer mentén működő tevékenység elvégzése és a siker záloga nem lehet más, mint a megfelelő jogszabályi háttér biztosítása, melyet a 2010-ben indult átfogó igazságügyi reform garantál.

A börtönök körüli társadalmi szervezetek értelmezési keretei és a klasszikus civil szervezetek térnyerésének közelmúltja

Rövid írásom témaválasztása kézenfekvő, hiszen a társadalmi szervezetek, ezen belül is a társadalmi kontrollszervezetek jelentőségének, börtönök körüli szerepének feldolgozása és a téma hazai irodalmakba való bevezetése Lőrincz Tanár Úr munkásságának érdeme. A következőkben fogalmi áttekintést kívánok nyújtani a társadalmi szervezetek börtönökhöz kötődő értelmezési kereteiről és a klasszikus civil szervezetek térnyerésének közelmúltjáról.

A büntetés-végrehajtás több értelemben is zárt világ, ami leképeződik a szervezet igazgatási, működési és ellenőrzési mechanizmusaiban, valamint szervezeti kultúrájában egyaránt. Éppen ezért érdekes kutatási terület – akár történeti, jogi vagy kriminológiai szempontból – a külső, nem állami aktorok megjelenése a börtönök falain belül, és azok hatása a működésre, illetve ezzel összefüggésben a büntetőpolitika alakulásának vizsgálata.

Az elmúlt évtizedek szakpolitikai vitáiban a nem állami szereplők térnyerésének kérdése elsősorban a büntetés-végrehajtási rendszerekbe beáramló *piaci szereplőkre* fókuszált. Ennek oka a kérdés súlyos politikaelméleti, ideológiai vetülete (az erőszak monopóliumának kérdése, az állam szerepe, annak átértékelődése), és nem mellesleg az óriási pénzügyi vonzata is. Bár a piaci szereplők intenzív térnyerése (magánbörtön) elsősorban az angolszász országokra jellemző, a téma mégis fokozott nemzetközi figyelmet kapott. Részben a fentiekben említett elméleti dilemmák miatt, illetve annak okán is, hogy az ezt lehetővé tevő társadalompolitikai folyamatok, közpolitikai reformok – eltérő intenzitással ugyan – a nyugati országok mindegyikében elindultak.

A nem állami szereplők másik vizsgálati iránya a büntetés-végrehajtás körül megjelenő *társadalmi szervezetekre* összpontosít. A társadalmi szervezetek szerepe és tevékenysége sokkal szélesebb skálán mozog, mint a piaci szereplőké, történetiségük több száz évre nyúlik vissza. Az elmúlt évtizedekben azonban komoly változás figyelhető meg a szervezetek finansziális hátterében, a szervezettípusok által betöltött szerepek jelentőségében. A büntetés-végrehajtási rendszerek körül működő társadalmi szervezetek átértékelődését eredményező folyamatok ugyanabba az elméleti keretbe ágyazhatók be, mint amelyek a piaci szereplők megjelenését és fokozott térnyerését is lehetővé tették. Mindenekelőtt fontos azonban látni, hogy a „társadalmi szervezetek” egy gyűjtőfogalom, amibe beletartoznak a nonprofit szervezetek (mely szintén gyűjtőfogalom), így a klasszikus civil szervezetek, magánalapítványok, egyesületek, az érdekképviselőket, például a szakszervezetek, a szakmai munkáltatói érdekképviselőket, valamint a közalapítványok és

a nonprofit gazdasági társaságok is. De a társadalmi szervezetek fogalmába sorolhatóak még az egyházak és tágabb értelemben a politikai pártok is. A büntetés-végrehajtásban betöltött szerepük szempontjából a társadalmi kontrollszervezetek, az egyházak, a szakszervezetek és a klasszikus civil szervezetek a leginkább relevánsak.

A társadalmi szervezetek a börtönök vonatkozásában

A *társadalmi kontrollszervezetek* gyökerei a német nyelvterületeken egészen a XVI-XVII. század fordulójáig nyúlnak vissza. Széleskörű elterjedésük azonban csak a XIX. század második felére tehető, és a polgári fejlődés velejárójaként jelenik meg Európában.¹ A kontrollszervezetek jelentősége több szempontból is értelmezhető. A társadalompolitikai beágyazottságra építő modern büntetőpolitikai ideológiákban megnyilvánuló társadalmi reintegrációs feladat nem kivitelezhető társadalmi kapcsolatok és *társadalmi nyilvánosság* nélkül.² A börtön azonban a reintegrációs feladatok mellett az állam saját polgáraival szembeni erőszak alkalmazásának egyik legfontosabb megnyilvánulása és szimbóluma. A kontrollszervezetek jelentősége tehát elsősorban abban fogható meg, hogy (jogosítványok hiányában szimbolikusan is) *társadalmi felügyeletet gyakorolnak* az állami erőszakkal való visszaélés lehetőségével szemben.³ Azaz a büntető-igazságszolgáltatás intézményrendszerével szembeni bizalom fenntartásának, illetve a bizalmi deficit kezelésének és csökkentésének – így a *jogállami garanciákba vetett hit fenntartásának* egyik alapvető eszközei.

A börtönök körüli *egyházi szervezetek* fogalmi kereteit sokkal nehezebb lehatárolni, mint az elsőre látszik. A börtönök körül tevékenykedő egyházi szervezetek jelentéstartalma ugyanis a jogi szabályozás és a civil társadalom fejlődésének országonként eltérő jellege miatt széles spektrumot fed le. Magában foglalhatja a klasszikus értelemben vett történeti *egyházakat*, kiségyházakat, de az egyházaktól intézményileg független olyan civil szervezetek széles skáláját is, amelyeknek tagjai *vallási háttérű motivációval* rendelkeznek. Sokszor a szakirodalomban mindezeket a „*vallási háttérű szervezetek*” gyűjtőfogalom alá sorolják, így tehát ebbe a kategóriába a klasszikus egyházak mellett nagyon sokféle szervezet beletartozhat, akár direkt egyházi kötődés nélkül is.⁴ Fontos továbbá fogalmilag leválasztani a tág értelemben vett *vallási háttérű civil szervezetekkel* fenntartott kapcsolatot a *börtönlelkészi szolgálattól*,⁵ ami a legtöbb országban – így hazánkban is – már a XIX. századtól külön jogintézményként szerepel.

¹ Lőrincz 2002, 170.

² Lőrincz 1996, 101–108.

³ Lőrincz 2002, 177.

⁴ Az angolszász – elsősorban amerikai – irodalom is gyakran mint motivációs háttér alapján felállított kategóriaként kezeli. Lásd: Yoon – Nickel 2008, 1.

⁵ Hajdú 2006, 33–36.

Az egyház szerepe történetileg nem elválasztható a nevelésszétől, illetve a segítő szervezetek kialakulásától sem. A börtönökön belül tevékenykedő szervezetek jelentős részének ma is egyházi eredetű múltja van (főleg olyan országokban, ahol a szocialista rendszerek nem korlátozták az egyházi és alulról jövő társadalmi önszerveződést). Ezek a szervezetek a börtönök társadalmi kapcsolatainak és reintegrációs munkájának ma is nélkülözhetetlen elemei. Fontos azonban, hogy a klasszikus egyházi szervezetek, illetve a börtönlelkészség mind a hazai, mind a nemzetközi irodalmakban külön kutatási irányként jelenik meg. Ennek oka, hogy a tevékenységük hasonló jellege ellenére, valójában más – szervezeti működést meghatározó – tendenciák érvényesülnek, mint a klasszikus civil szervezeteknél. A téma irodalmi (főleg nem történeti jellegű, hanem a kortárs tevékenységre vonatkozó) feldolgozottsága még nemzetközi szinten is szerénynek tűnik, elsősorban az amerikai társadalomtudományi irodalmakban találkozhatunk kutatási eredményekkel.

A *szakszervezetek* kérdése hazai szempontból talán kevésbé releváns, de egy olyan országban (mint például Anglia), ahol a munkavállalói érdekképviseletek szerepe nem elhanyagolható, komoly közpolitikai szereplőként lehetnek jelen a büntetőpolitika alakításában. A civil és az egyházi hátterű szervezetekre irányuló kutatások elsősorban arra fókuszálnak, hogy mi a végzett tevékenység kimenete, eredménye, azaz mennyiben járulnak hozzá a fogvatartottak reintegrációjához, és csak másodsorban arra, hogy a (költség) hatékonyság szempontjából mennyire jelentenek adekvát alternatívát az állam számára (vagy azzal szemben). A szakszervezetekkel kapcsolatos „börtönkutatások” azonban a kontrollszervezetekhez hasonlóan sokkal „*közpolitikaibbak*”. A vizsgálatok elsősorban azt célozzák, hogy a szakszervezetek milyen hatással lehetnek a büntetőpolitika alakítására, illetve egyes büntetőpolitikai döntések mögött mennyiben érhetőek tetten a kormányzat és a szakszervezetek politikai, hatalmi konfliktusai.

Példaként említhető az angliai fegyőr szakszervezet (Prison Officers Association – POA) megközelítőleg 20 000 tagjának 24 órás sztrájkja 2007 augusztusában, amelyet a bértárgyalások befulladására adott válaszként kezdtek el. Ez azért is érdekes, mert 1994-től a fegyőrök sztrájkjogát törvényileg korlátozták, majd 2005-ben visszavonták a tiltó rendelkezést, helyette azonban életbe lépett a szakszervezetek részéről is elfogadott *önkéntes alapú, sztrájktól való tartózkodásra* vonatkozó megállapodás.⁶ Egy másik példa lehet az angol pártfogó felügyelők sztrájkja, amit a pártfogó szakszervezet (National Association of Probation Officers – NAPO) és a közszféra szakszervezetének (UNISON⁷) pártfogó tagjai tartottak 2013-ban a kormány privatizációs tervei elleni tiltakozásul.⁸

A két példa csak kiragadott illusztráció, de egyrészt jól látható a munkavállalói szervezetek részéről meglévő fegyvertény a büntetőpolitika alakításában. Másfelől érthetővé teszi azokat a felvetéseket, melyek arra utalnak, hogy a börtönprivatizáci-

⁶ House of Commons Justice Commitee (2009) 37.

⁷ A szervezetnek több mint 1,3 millió tagja van.

⁸ A tüntetés sajtóját lásd: végjegyzet

ós folyamatok a szakszervezetek pozíciógyengülését is célozzák.⁹ Ez egyben magyarázhatja a pártfogók heves ellenérzését is a szolgálat privatizációjával szemben.

A társadalmi szervezetek büntetés-végrehajtásban betöltött szerepének szempontjából talán a *klasszikus civil* szervezetek bírnak a legnagyobb relevanciával. Tevékenységük jellegére utalva karitás- vagy segítőszervezetként jelölik őket a szakirodalmak. A civil szervezetek ma már a nyugat-európai országok táján értelmezett büntetés-végrehajtási rendszereinek integráns részét képezik. Feladatkörüket nagyrészt az intézetek reintegrációs tevékenységéből vállalják át – így tipikusan oktatás, egészségügy, készségfejlesztés, egyéb szociális szolgáltatás stb. –, melyekben az állam bürokratikus jellegéből fakadóan nem tud (költség)hatékonyan beavatkozni. Hazai szempontból a klasszikus civil szervezetek felértékelődő szerepe lehet aktuális felvetés, így a továbbiakban elsősorban a brit adatokra támaszkodva próbálok rövid áttekintést adni a nyugat-európai folyamatokról.

A segítőszervezetek térnyerésének közelmúltja

A karitászszerzetek európai gyakorlatának kezdetét az angliai kvéker Elisabeth Fry nevéhez köthetjük, aki 1813-tól kezdte látogatni a newgate-i női börtönt. Munkássága nyomán több szervezet is létrejött, így 1816-ban a „Ladies Association for the Improvement of Female Prisoners in Newgate”.¹⁰ Kiterjedt angliai és nemzetközi karitatív tevékenységének hatására először 1819-ben Szent-Péterváron alapítottak a kvékerek mintájára börtön-egyletet. A cári kezdeményezésre alapított szervezet¹¹ azonban inkább formálisan működött, tényleges beleszólása vagy reformeredményei nem voltak az orosz börtönügy terén.¹² A későbbiekben már jelentősebb és tevékenységükben hatékonyabb egyesületek alakultak, így 1823-ban Amszterdamban, 1824-ben Koppenhágában, 1826-ban Düsseldorfban, 1846-ban Grazban.¹³ A XIX. század második felétől egyre erőteljesebben jelentek meg és terjedtek el a segítő szervezetek szerte Európában. A civil szervezetek további fejlődésében (a büntetés-végrehajtás vonatkozásában) kiemelt szerepet játszott a fogvatartottak rehabilitációját középpontba helyező kriminológiai iskolák megjelenése is, amelyek tulajdonképp a szervezetek napjainkban is meghatározó szakmai, elvi alapjait teremtették meg.

A Nyugat-Európában jelenleg is működő struktúrák kialakulása azonban paradox módon a pozitivista treatment ideológiát is támogató társadalompolitikai irány válságához köthető. Tulajdonképpen a jóléti államok válsága teremtette meg azokat a társadalmi, gazdasági, politikai feltételeket, amelyek a civil szervezetek börtönök körüli tevékenységének igazi felértékelődéséhez vezettek.

⁹ Flynn 2002. 62.; Clifton – Comín – Díaz Fuentes 2002, 49.

¹⁰ Bryans - Martin – Walker 2002, 52..

¹¹ Попечительное о тюрьмах Общество

¹² Kriukelyté 2012, 21–22.

¹³ Schöps 2007, 2.

A magas szinten működtetett szociális, jóléti rendszerek, a széles államapparátus fenntartása az 1970-es évek végére, a 80-as évek elejére finanszírozhatatlanná vált. A kihívásokra megjelenő neoliberális reformok a társadalompolitika szinte minden szegmensére, így a közigazgatás, a szociálpolitika és a büntetőpolitika intézményrendszerére is kihatással voltak.¹⁴ A társadalompolitika költségigényes intézményrendszerére reflektálva a neoliberális ideológia egyik alapvető lényege a költségvetési kiadások csökkentésének igénye, az államapparátus leépítése, a szolgáltatói szemlélet és a fokozott piaci technikák beintegrálása az állam működési mechanizmusába. Nagyon leegyszerűsítve: a neoliberális büntetőpolitika vezényszava a mindent maga mögé utasító költséghatékony működés, és ennek érdekében a piaci szemlélet fokozott átvétele.

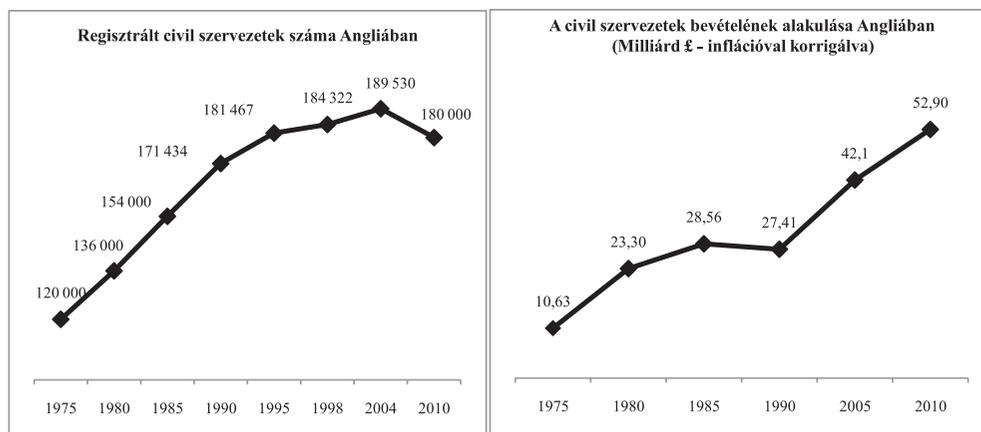
Anglia példáján keresztül szemléltetve a folyamatot, látni kell, hogy az 1980-as évek elejére a kincstári kiadások közel harmadát a társadalombiztosítás tette ki. A Thatcher-kormányzat egyik fő célkitűzése éppen ezért a jóléti szolgáltatóktól való „függőség kultúrájának” visszazorítása volt.¹⁵ Az elképzelések megvalósításában tehát kiemelt szerepet szántak a nem állami szereplőknek is, így (leginkább a szociálpolitika intézményrendszerében) alapvetően építettek a civil szféra által képviselt professzionalizmusra, és nem mellesleg az általuk megmozgatott önkéntességre egyaránt. A brit adatokon keresztül jól látható jelenség, hogy a kezdetekben filantróp szándékkal megjelent szervezetek egyre inkább egy tudatos, a szakpolitikai döntéshozatal által támogatott és irányított folyamat hatására kerülnek abba a szerepbe, amit jelenleg is betöltenek. Bár a rendszer alapvetően épít az önkéntességre, fontos látni, hogy nem pusztán alulról jövő kezdeményezésként értelmezhető folyamatokról van szó, hiszen komoly kormányzati erőforrásokat szenteltek a civil szektor fellendítésére.¹⁶ A szektor támogatását és a végrehajtásba való beintegrálását támogató intézményrendszer (például a Home Office's Voluntary Service Unit) felépítése mellett azt is látni kell, hogy a szervezetek támogatására, finanszírozására fordított kiadások is a többszörösére nőttek.¹⁷ A felmérésekből jól kiolvasható a szektor bővülése. A regisztrált civil szervezetek száma az 1970-es évek közepétől másfélszeresére nőtt, ennél azonban sokkal többet mond az az adat, hogy a bevételük összege még az inflációval korrigálva is közel ötszörösére emelkedett.

¹⁴ Ez egyrészt – a büntetőpolitika *ideológiai háttérében* megjelent szemléletváltásnak köszönhetően – egy erőteljes represszív fordulatot jelentett, így a fogvatartotti ráták meredek emelkedése, a szigorodó ítélkezési gyakorlat és a büntetőpolitika erőteljes átpolitizálódása figyelhető meg. A téma szempontjából azonban a folyamatok másik, társadalompolitikai oldala lesz relevánsabb.

¹⁵ Crowson 2011, 492.

¹⁶ Bryans – Martin – Walker 2002, 13.

¹⁷ Crowson 2011, 493.

Az adatok forrása: NGO UK Project, *Non-Governmental Organisations 1945–97*

A szektor növekedését jellemzi, hogy az Egyesült Királyság munkaerőpiacán már a kilencvenes évek közepén több mint 6%-ot tett ki a civil szervezetek fizetett alkalmazottainak száma, ami nyugat-európai összehasonlításban nem is számított különösen kirívónak.¹⁸

Az erőteljes állami ösztönző politika a büntetés-végrehajtási rendszerek terén érdekelt szervezetekre is érzékelhető hatással volt. Egy 2009-ben készített országos kiterjedésű nonprofit felmérés (National Survey of Third Sector Organisations) értékei alapján a „bűnelkövetők, néhai bűnelkövetők, illetve ezek családtagjaival való foglalkozást” fő tevékenységként 1 743 szervezet jelölte meg.¹⁹ A fogvatartottak szociális háttéréből fakadóan azonban közvetett célcsoportként nagyságrendileg több, tízennyolcezer (18 380) nonprofit szervezet foglalkozik bűnelkövetőkkel. Sokat sejtető adat, hogy az országos szinten 21 ezer drog- és kábítószer-problémákkal foglalkozó szervezetből közel 14 ezer jelölte meg közvetett célcsoportjának a bűnelkövetőket és családtagjaikat. A fentiekben már említett erős állami támogató hozzáállás a bevételi struktúrában is nyomon követhető. A felmérések alapján a bűnelkövetőkkel foglalkozó szervezetek bevételének közel 60%-át állami támogatások teszik ki. Emellett a szervezetek fele kap egyéb állami, de nem költségvetési támogatást vagy normatívát (helyi szintű hivataloktól, helyhatóságtól).²⁰

A közel harminc éve elkezdődött folyamatok ütemét és a nonprofit szektor büntetőpolitikában betöltött szerepváltozását jellemzi, hogy 2008-ban (piaci szereplőkkel konzorciumban) a civil szervezetek már komplett börtönök üzemeltetésére is sikerrel pályáztak. A nyugat-európai államokban a neoliberális gyakorlatok eltérő intenzitással jelentek meg, így nem lehet általánosítani a büntetőpolitika intézményrendszerére jellemző általános trendeket. Ennek megfelelően a civil

¹⁸ Bryans – Martin – Walker 2002, 20.

¹⁹ Gojkovic – Mills – Meek 2011

²⁰ Gojkovic – Mills – Meek, 2011

szervezetek vonatkozásában is eltérő folyamatok figyelhetőek meg. A reformok jellege nagyban függ az egyes államok politikai rendszerétől, államfelfogásától és szociálpolitikai modelljeitől. Összességében elmondható, hogy a nyugati országokban a civil szféra jelentőségének általános felértékelődése tapasztalható, főleg az oktatási és szociális rendszerek – így a börtönökön belül végzett, elsősorban reintegrációs tevékenységek – terén.

Jegyzetek

<https://www.unison.org.uk/content/conNewsArticle/4054>

<http://www.opendemocracy.net/ourkingdom/james-davies/uk-justice-workers-walk-out-in-protest-against-privatisation>

<http://www.coventrytelegraph.net/news/coventry-news/probation-officers-coventry-warwickshire-strike-6275948>

<http://www.theguardian.com/society/2013/oct/18/probation-officers-vote-strike-protest-privatisation>

<http://www.bbc.co.uk/news/uk-24814889>

Irodalom

BÖKÖNYI István (2001): *A magyar börtönlelkészség története 2000-ig, visszaállításának előkészítése, működésének tapasztalatai*. In: *Börtönügyi Szemle*, Budapest 2001/4, 73-80.

BRYANS, Shane – MARTIN, Clive – WALKER, Roma (szerk.) (2002): *Prisons and the Voluntary Sector – A Bridge into the Community*. Waterside Press, Winchester

CLIFTON, Judith – COMÍN, Francisco – DÍAZ FUENTES, Daniel (2002): *Privatisation in the European Union: Public Enterprises and Integration*, Kluwer Academic Publisher, Dordrecht

CROWSON, Nicholas Introduction: *The Voluntary Sector in 1980s Britain* In: *Contemporary British History* Volume 25, Issue 4, 2011 491-498.

FLYNN, Nick (2002): *Introduction to Prisons and Imprisonment*, Waterside Press, Winchester

GOJKOVIC, Dina – MILLS, Alice – MEEK, Rosie (2011): *Scoping the involvement of third sector organisations in the seven resettlement pathways for offenders*.

- Third Sector Research Centre Working Paper 57. University of Birmingham
- HAJDÚ Miklós (2006): *A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban*. In: Börtönügyi Szemle: 2006/1, 33-36.
- HILTON, Matthew – CROWSON, Nicholas (2011): *NGO UK Project, Non-Governmental Organisations 1945-97*, <http://www.ngo.bham.ac.uk/> (adat-táblák letöltve: 2013. december 28.)
- HOUSE OF COMMONS JUSTICE COMMITEE (2009): *Role of the Prison Officer*. <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200809/cmselect/cmjust/361/361.pdf> - [Letöltve: 2012. 12. 14.]
- KRIUKELYTÉ, Erika (2012): *The Creation of Modern Prisons in the Russian Empire*. International Institute of Social History. Research Paper 48, 2012.
- LŐRINCZ József (2002): *A büntetés-végrehajtás civil kontrollja*. In.: Börtönügyi Szemle, Budapest, 2002/2-3 167-184.
- LŐRINCZ József (1996): *Nyilvánosság- A büntetés-végrehajtás és a társadalom kapcsolata Németországban*. In: Börtönügyi Szemle, 1996/1 Budapest 101-108.
- SCHÖPS, Erich (2007): *Voluntary Prison Visitors and their Organisations in Western Europe*. 2007 http://visiteurs.prison.free.fr/1e-Intro+conclu-Eng-mars_2010.pdf [letöltve: 2013.08.01.]
- YOON, Jamie – NICKEL, Jessica (2008): *Reentry Partnerships: A Guide for States & Faith-Based and Community Organizations*. New York, Council of State Governments Justice Center

Tari Ferenc

Különleges feladatok a büntetés-végrehajtásnál: Nagy Imre és mártírtársai újratemetése*

Nagy Imre és mártírtársainak újratemetésével, annak előkészítésével kapcsolatos személyes tapasztalataimról számolok be. Tehát nem tudományos előadásról és nem politikai értékelésről van szó.

A 80-as évek közepétől a demokratikus ellenzék részéről egyre többet lehetett hallani, hogy az 1956-os forradalom után kivégzetteknek meg kellene adni a minden embernek kijáró végtisztességet. A politikai akarat hiányán túl ennek olyan akadályja is volt, hogy a kivégzetteket 1979-ig jeltelen sírba temették, és erről nyilvántartás nem vezetettek. (Meglehetősen cinikus módon néhány politikai vezető, köztük Grósz Károly is, arra hivatkozott, hogy e rendelkezést még az 50-es években maga Nagy Imre hozta.) Az persze közismert volt, hogy a Budapesten kivégzetteket többnyire az Új Köztemető 301-es parcellájába temették, de hogy kit melyik sírhelyre, azt homály fedte.

Többen, köztük Fónay Jenő, Szilágyi Júlia (Szilágyi József leánya), kérték a sírhelyek megjelölését. Halda Alíz, Gimes Miklós élettársa 1983. július 27-én írta Markója Imre igazságügy- miniszternek: „Azt remélem, hogy most már – negyed század múltán – lehetőséget kapok arra, hogy sírját [Gimes Miklós sírját] gondozzam, s rá fejfát állíthassak. Úgy vélem, a jog és az emberiség szempontjai egyaránt indokolják kérésemet.”

Hosszas minisztériumi egyeztetés, majd instrukció után a büntetés-végrehajtás parancsnoka nevében az akkori igazgatási osztály vezetőjétől a kérelmező a következő választ kapta: „Beadványára értesítem, hogy kérelme nem teljesíthető.”

Hasonló tartalmú levelet kapott Gicziné Gyenes Judit az 1983. augusztus 29-én írt levelére. Noha tudjuk, hogy a büntetés-végrehajtásnak nem volt ismerete arról, hová temették a kivégzetteket, mégsem ezt írták meg e rideg válasz helyett. 1988. június 16-án Párizsban, a Pére Lachaise temetőben Nagy Imrét és mártírtársait lánya, Nagy Erzsébet jelenlétében jelképesen eltemetik. Ez év nyarán Grósz Károly egyesült államokbeli útján egy sajtótájékoztatón feltett kérdésre, hogy az 1956. után kivégzettek mikor kapják meg a végtisztességet, kijelentette, hogy biztosítani fogják a kegyeleti jogot.

Ezt követően a sajtó folyamatos érdeklődése ellenére, egy hosszabb szünet következett, noha a Központi Bizottság Közigazgatási és adminisztratív osztálya javaslatot tett Nagy Imre és társai kegyeleti ügyének rendezésére. Az előterjesztés hangsúlyozta, hogy: „a májusi pártértekezlet után megértek annak politikai feltevélei, hogy az 1956-os események kialakulásában és az azt követő konszolidáció akadályozásában játszott szerepük miatt halálítélt Nagy Imre és társai ügyét nem

* Az írás a Börtönügyi Szemle 2007. évi 4. számában megjelent cikk bővített változata.

az akkor érvényes jogi szabályozás szerint, hanem a humanizmus szellemében a kegyeleti szempontok tiszteletben tartásával értékeljük.” A fentiek alapján megteremtődtek a politikai feltételek ahhoz, hogy a Nagy Imre-perben kivégzettek kihantolását és újratemetését előkészítsék.

Miközben a párt vezető szervei eljutottak az 1988. november 29-i ülésig és az ott elfogadott határozatig, ezalatt a Belügyminisztérium már júniustól „kutatja” Nagy Imre és társai lehetséges sírhelyét, valamint az Igazságügyi Minisztériumban munkabizottság alakul a várható újratemetéssel kapcsolatos teendők összehangolására. Tehát az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. november 29-én hoz határozatot „Nagy Imre és társai perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi események miatt halálraítéltekkel kapcsolatos kegyeleti intézkedések rendezéséről.” (Novemberben a határozat még ellenforradalmat említ.)

A határozat többek között a következőket tartalmazta: „A Politikai Bizottság tudomásul veszi a Nagy Imre és társai perében, valamint az ellenforradalmi cselekményeik miatt halálraítéltekkel és kivégzettekkel c. kegyeleti kérdések teljesítésének lehetőségéről szóló tájékoztatót. Egyetért azzal, hogy a további munka szervezését és koordinálását az igazságügyi miniszter által megbízott munkacsoport végezze a következők szerint:

- A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága a jövő év elején adja ki Nagy Imre földi maradványait a hozzátartozóknak; újratemetésének körülményeiről és az ahhoz nyújtandó támogatásról a hozzátartozókkal lefolytatott konzultáció után szülessen döntés; sírhelyet elsősorban az Új Köztemetőben, másodsorban a Farkasréti temetőben célszerű felajánlani.
- A BVOP működjön közre Maléter Pál, Gimes Miklós, dr. Szilágyi József és Losonczy Géza földi maradványainak kiadásában. Újratemetésük körülményeit a hozzátartozók – az általánosan érvényes rendelkezések keretein belül – maguk határozhassák meg.
- A Rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellájában elhelyezett más kivégzettek, valamint az ország bármely temetőjében elhantolt kivégzettek hozzátartozói részére indokolt lehetővé tenni, hogy fejfát állíthassanak volt családtagjuk emlékére. Ha az exhumálás ez utóbbiak esetében megoldható, s a hozzátartozók kérik azt, nem célszerű elzárkózni attól.
- Az igazságügyi miniszter által létrehozandó munkacsoport lássa el a Nagy Imre és társai újratemetésével kapcsolatos feladatok intézését. Vezetője kezdje meg a tárgyalást a hozzátartozókkal, készítse elő az exhumálásokat, illetve a maradványok átadását, s lássa el az újratemetéssel összefüggő segítségnyújtást is. [Ennek részben az volt az oka, hogy Nagy Erzsébet kijelentette, hogy nem tárgyal a belüggyel. – T. F.]

Számolni kell azzal, hogy a kihantolást, az azonosítást és az újratemetést különböző alternatív szervezetek – mindenekelőtt a Történelmi Igazságtételi Bizottság – saját politikai céljaira kívánják felhasználni, s demonstrációt fognak szervezni. Az ezzel kapcsolatos álláspontot a konkrét információk és a tervezett

események körülményeinek ismeretében célszerű kialakítani.”

Az igazságügy-miniszter feladatává tették a Kormány tájékoztatását, kötelezték a Kormányt, hogy döntése jelenjen meg a híradásokban. A határozatról be kellett számolni a Központi Bizottságnak, és gondoskodni kellett a párttagság megfelelő tájékoztatásáról. A várható nagy érdeklődésre tekintettel tájékoztatni kellett a Magyarországon működő követségeket, a külföldön lévő magyar követeknek pedig feladatává tették, hogy a szocialista országok pártvezetését azonnal tájékoztassák. A határozatban felhívják a figyelmet arra, hogy az említett tájékoztatások „hangsúlyozzák, hogy a kegyeleti intézkedések célja a társadalmi megbékélés előkészítése, az emberieségi szempontok megfelelő érvényre juttatása; nincs szó sem politikai, sem jogi rehabilitációról. A belföldi tájékoztatás térjen ki arra is, hogy a kivégzések időpontjában érvényes jogi rendelkezések szerint az érintetteket jeltelen sírokba temették el, ezért a hozzátartozók kérésének teljesítése – az esetek döntő többségében – csak jelképesen lehetséges.”

Ezt követően „hivatalosan” is megalakult az Igazságügyi Minisztériumban a bizottság, Borics Gyula államtitkár vezetésével, két taggal (Gráber Mária és Tari Ferenc), azzal a megbízással, hogy kezdjem el a tárgyalást a hozzátartozókkal, az egész ügyet tartsam kézben, és járjak el saját belátásom szerint.

Mielőtt a tárgyalásokról szólnék, megemlítenék még egyszer két időpontot: 1988. május –pártértekezlet; 1988. július – Grósz Károly Egyesült Államokban tett ígérete.

Közben már 1988 júniusában Pajcsics József r. ezredes (2006. október 23-ától tábornok) megbízást kap a Belügyminisztérium állambiztonsági miniszterhelyettesétől, hogy keresse meg Nagy Imre és társai sírhelyét. Nyilvánvalóan már feltételezve egy esetleges exhumálást. A megbízás akkor születik, amikor még 1988. június 16-án a 301-es parcellában békés megemlékezést végzőket a rendőrség szétkergeti. (Pajcsics József a bravúros nyomozásról részletesen beszámolt a Rendészeti Szemle 1993. októberi számában, amelynek néhány összefüggésére később én is kitérek.)

Hogy a hozzátartozók mennyire bíztak a rövidesen bekövetkező újratemetésben, azt igazolja Gimesné levele, melyben arról értesít, hogy ügyei képviselétével Vásárhelyi Miklóst bízta meg. E megbízás 1988. július 28-án (!) született, mikor még csak a belügynek volt információja az ott megkezdett „kutatásról”.

Visszatérve a tárgyalások megkezdéséhez: 1988. december 19-én valamennyi hozzátartozót, így Vésziné Nagy Erzsébetet, Halda Alizt, dr. Újhelyi Szilárdné Haraszi Máriát, Gicziné Gyenes Juditot, valamint Szilágyi Józsefnét kértem, hogy az újratemetéssel kapcsolatos kegyeleti kérdések megbeszélése végett keressenek fel az Igazságügyi Minisztériumban.

A kérésnek valamennyien eleget tettek. A megbeszélésről készült jegyzőkönyvet Kozma Béla akkori főelőadó vezette. E beszélgetések részükről egyfajta tartózkodással indultak, de már első alkalommal oldódott a feszültség, enyhült a légkör. Talán Szilágyi Júlia volt végig tartózkodóbb, de korrektül, mindenben segített, ami az elhunyt édesapja azonosításához kellett, sőt kijelentette, hogy semmilyen külön

feltételt nem támaszt édesapja földi maradványainak kiadását illetően. A megbeszélések során elmondtam a parancsnoki határozattal egyezően, hogy Nagy Imre és társai földi maradványainak kiadása sem jogi, sem politikai rehabilitációt nem jelent. Ez olyan kegyeleti intézkedés, amelynek célja a társadalmi megbékélés elősegítése és az emberiességi szempontok érvényre juttatása. Fényképeket, továbbá olyan adat, tény, ismeret átadását kértem, ami segítheti az azonosítást.

Már az első beszélgetésen, de később is sok információt kaptunk. Például korábbi sérülésekre, betegségekre, fogazatra vonatkozóan, ami sokat segített az azonosításnál. Gyenes Judit birtokában volt például Maléter Pál egy foga, vagy megvolt Nagy Imre protézise, ami az azonosításnál szinte perdöntőnek bizonyult. (Elferdült ajak, csak oda illeszthető protézis.)

A Nagy Erzsébettel folytatott első beszélgetés mind tartalmában, mind időtartamában eltért az előzőektől. A kölcsönös bemutatkozás után Nagy Erzsébet azt mondta: „Maguk nyilván tudják, hogy én ki vagyok, de maguk kicsodák?” Elmondtam pontos hivatali beosztásomat és a jegyzőkönyv vezetőjét is. (A tárgyalás alatti hangulatváltás érzékeltetésére megemlítek egy epizódot. Az első „tégylátogatás szerint” útmutatásnak és a „legteljesebb együttműködésre törekvésnek” voltak izgalmas következményei. Így a temetés előtti napon este 10 órakor csörög a telefon a lakásomon. A vonal másik végén Nagy Erzsébet, aki kétségbeesetten előadta: „Jaj, Doktor úr, csak maga tud segíteni!” Kérdeztem, mi a probléma, s ő elmonda, hogy édesapja sírhelye előtt van egy vízcsap (kút), attól tart, hogy másnap sokan onnan fogják a vizet vinni, és locspocs lesz majd. Mondtam, hogy aludjon nyugodtan, és reggelre áthelyeztettem a kutat jó 50 m-rel arrébb, ami még ma is ezen a helyen van. De legalább ilyen furcsa kérést kaptam június 8-án a POFOSZ és a TIB nevében Fónay Jenőtől, Gyenes Judittól, Göncz Árpádtól és Erdélyi Tibortól. Arra kértek, értesítem a temető igazgatóját, hogy az ismeretlen katona koporsóját Szilágyi József helyére temethessék. Kis túlzással: a temető igazgatója egy kapavágást nem tett, amit velem nem egyeztetett. Természetesen értesítettem a temető igazgatóját, de végül is az ismeretlen katona koporsója Nagy Imre sírhelye mellé került.)

Nagy Erzsébet a beszélgetés elején kijelentette, hogy ők nem kértek semmit. Nem kérték Nagy Imre földi maradványainak kiadását, utaltak ezzel a többi kérésre. Alapvetőnek tekintik, hogy Nagy Imre exhumálására és újratemetésére egy rehabilitációs eljárás után kerüljön sor. Úgy nyilatkoztak, hogy ezen túlmenően Nagy Imre és társainak teljes jogi és politikai rehabilitációját igénylik. Ezek teljesítése nélkül a helyzetet abszurdnak tekintik. Álláspontjuk szerint az 1956-os eseményeket feltétlenül újra kell értékelni, mert az olyan kérdés, amelyben az egész nemzet érdekelt. Leszögezték, hogy az 1956-ban és az azt követő években politikai okokból kivégzettek nevét meg kell tudni, és ezek névsorát a nyilvánosság elé kell tárni. Felvetették, hogy Nagy Imréről sokkal több publikációnak kellene megjelennie.

Ugyanakkor azt is elmondták, hogy ha erre nem kerül sor, azt nem tekintik olyan akadálnak, amely lehetetlenné tenné Nagy Imre földi maradványainak kihantolását és újratemetését. Kérik viszont, hogy Nagy Imrét Maléter Pállal, Gimes

Miklóssal, dr. Szilágyi Józseffel és Losonczi Gézával együtt a jelenlegi nyughelyükön temessék újra. Elmondták, hogy az újratemetés előtt még szükséges számos részkérdés tisztázása, így:

- Megítélésük szerint 1989. június hónap lenne az újratemetésre alkalmas időpont.
- A szertartást nagyobb nyilvánosság előtt képzelik el, az azzal együtt járó összes feltétel biztosításával. Így szükségesnek tartják a sajtónyilvánosságot, az újratemetés helyének és idejének kijelölését. Kérik, hogy mind a hazai, mind a külföldi tömegtájékoztatási szervek képviselői a szertartáson részt vehessenek. Kérték annak lehetőségét is, hogy az újratemetésen világi, illetve egyházi búcsúbeszéd hangozzék el, és ott hangosítás legyen. Igénylik különböző társadalmi szervezetek részvételének engedélyezését. Ezzel kapcsolatban konkrétan a Magyar Demokrata Fórumot említették. Kérték a 301-es parcellához vezető úton irányjelző táblák felállítását és a megfelelő rendfenntartó erők biztosítását. Igényelték továbbá az említett parcella és környéke rendezését, kulturáltabbá tételét.
- Szükségesnek tartanák, hogy az Új Köztemető 301-es parcellája „katonai temetők” mintájára egyfajta emlékhely lehetne, ahol a többi kivégzett személy is végtisztességben részesülhetne. Ezt azért is fontosnak tartják, mert az említett öt személy az ő megfogalmazásuk szerint kommunista volt, de a többieknek is meg kell adni a végső tiszteletet. Úgy gondolják, hogy az emlékhely létesítése nem kifejezetten állami feladat, ezért csak azt igénylik, hogy annak kialakítása elé ne gördítsenek akadályt.

A többi hozzátartozóval folytatott első találkozón is felmerült, hogy ki viseli a temetés költségeit. Esetleg síremlék állítására rendezhetnek-e gyűjtést? (Viszonylag gyorsan egyértelművé vált, hogy a temető rendbetételét és az újratemetéssel kapcsolatos, valamint a szakértői vizsgálatok költségeit az állam viseli.)

Közben 1988-ban megalakult a Történelmi Igazságtételi Bizottság (TIB) – melynek alakuló üléséről szóló jegyzőkönyvét 1989. február 20-án írták alá – is bekapcsolódott a tárgyalásokba. Göncz Árpád és Gyenes Judit 1989. január 3-án levélben kérte dr. Kulcsár Kálmán igazságügy-minisztert, hogy a hatóságok gondoskodjanak a 301-es parcella és az oda vezető út rendbehozataláról. (A 301-es parcella teljesen elvadult, gazos volt, nem vezetett járható út a parcellához, nem volt víz, hulladékgyűjtő stb., hiányoztak a normális temetés minimális feltételei is. Erről a Fővárosi Tanács elnöke is tájékoztatta az igazságügy-minisztert.)

Kérték a kivégzettek teljes névsorát, hogy egy közös síremléken örökíthessék meg a nevüket. Végül kifejtik, hogy bíznak az akadálytalan és mintaszerű további együttműködésben. (Mint minden levelüket vagy beadványukat, Göncz Árpád számomra ezt is megküldte.) Ami a kivégzettek névsorát illeti, már több lapban is megjelent, így a „Kapu”-ban is, s kértem Borics államtitkárt, hogy a rendelkezésünkre álló névsort adjuk ki, hiszen már 2–3 hónapja vizsgáltuk ezt. Mélységesen egyetértett velem, de azt mondta, ezt a pártközpont nélkül nem teheti. Jelenlétemben felhívta a pártközpont akkori egyik osztályvezetőjét, aki azt mondta, hogy

az illetékes KB-titkár engedélyezi, neki erre nincs lehetősége. Ezt követően őt is felhívta, aki eléggé emelt hangnemben elutasította a kérést. Borics államtitkár csak ennyit mondott: „Hallottad.”

Február 14-én tartottuk a következő megbeszélést Borics államtitkár hivatali szobájában, ahol a hozzátartozókon kívül részt vett Göncz Árpád, Hegedűs B. András, valamint Erdélyi Tibor is. Ezen a megbeszélésen kérték, hogy az exhumálásról a teljes nyilvánosságot zárjuk ki, kivéve egy általuk megjelölt filmest, Ember Juditot. A tárgyalásokról és az előkészületekről folyamatosan tájékoztattuk a Minisztertanácsot, így a január 3-i, 18-i, február 20-i, március 7-i ülésekre készítettünk jelentés, végül a Minisztertanács 1989. március 13-án javaslatainkkal, melyeket az igazságügy-miniszter terjesztett elő, teljesen megegyező határozatot hozott.

- a) A Nagy Imre-perben kivégzettek kihantolására és azonosítására 1989. március második felében, a nyilvánosság teljes kizárásával kerüljön sor. Az exhumálás zavartalanságát a rendőrség biztosítsa.
- b) A temetést 1989. június 16-án, Nagy Imre kivégzésének évfordulóján a 301-es parcellában kell elvégezni. A temetés rendjéről, a szertartások zavartalanságáról szintén a rendőrség gondoskodjon.
- c) A Fővárosi Tanács elnöke intézkedjék arról, hogy a Temetkezési Intézet a 301. számú parcelláról leválasztott részt vonja ki a sírhelyek értékesítési rendszeréből, s kezelje külön, mint a politikai elítéltek és kivégzettek nyughelyét. Rendelkezzék továbbá az exhumálásokkal összefüggő formaságok mellőzéséről (KÖJÁL-engedély, halotti anyakönyvi kivonat).
- d) A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága hozassa rendbe a 301-es parcella érintett részét, tegye alkalmassá arra, hogy Nagy Imre és társai véső nyugvóhelyét kijelöljék, földi maradványait oda eltemessék.
- e) Az igazságügyi miniszter tárgyalásokat folytathat arról, hogy 301-es parcellában a későbbiekben az 1956-os eseményekben való részvétel miatt, politikai okokból kivégzettek nevét feltüntető emlékoszlop kerüljön felállításra. [Végül a parcella bejáratánál lévő „táblán” található az itt eltemetettek nevei, amiről később jó néhány nevet le kellett vésni egy öttagú történész bizottság javaslata alapján. Erről Kurucz Béla számol be az Élet és Irodalom 2009. május 15-i számában. Egyébként Kurucz Béla a kihantolás és a temetés teljes menetéről rendkívül színvonalas írásban számol be. – T. F.]
- f) Az Igazságügyi Minisztérium a bírósági peranyagok áttekintése után – rövid tényállással ellátva – hozza nyilvánosságra a politikai okokból kivégzettek névsorát.

A humanitárius és politikai okok egyaránt indokolják, hogy azok, akik az 1956-os események miatt politikai okokból lettek kivégezve, azonos elbírálásban részesüljenek. Ennek figyelembevételével:

- a kérelmező családtagoknak meg kell adni az exhumálási engedélyt,
- az exhumálásokra, és újratemetésekre Nagy Imre és társai temetését követően kerüljön sor,
- valamennyi exhumálásnál mellőzni kell a formaságokat,

- az állam viselje az exhumálási és azonosítási költségeket,
- a Pénzügyminisztérium, a Fővárosi Tanács részére pótlólagos forrásként biztosítsa az exhumálások és a parcella rendbehozatalának költségeit.

Mint említettem, a belügyminiszter állambiztonsági miniszterhelyettese már 1988 júniusában szigorúan titkosan kezelendő utasítást adott Pajcsics Józsefnek, hogy derítse fel Nagy Imre és társai hová lettek eltemetve. Azt tudták, hogy Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst 1958. június 16-án végezték ki, továbbá azt, hogy Losonczi Géza még 1957. december 21-én a börtönkórházban elhunyt, illetve hogy Szilágyi Józsefet a per végét meg sem várva, 1958. április 24-én kivégezték.

A teljesen elvadult 301-es parcellában reménytelen volt minden kutatás. E tény jelentése után Pajcsics ezredes engedélyt kapott, hogy betekintsen a BM titkos irattárába, ahol megtalálta, az ún. „Darázsfszék” dossziét, amely pontosan tartalmazta a kivégzés utáni temetés, majd a későbbi (301-es parcellába történő) elhantolás leírását. Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst a kisfogház udvarán temették el rendőrök által előre kiásott sírba, majd a helyet használt bútorokkal rakták tele, hogy ne legyen feltűnő a friss földhányás. Egy 1961. február 25-i jelentés tartalmazta, hogy 1961. február 24-én 16.45-től 19.15-ig terjedő időben a kisfogház udvarán lévő „sírokat” kihantolták, majd tartalmukat elszállították a 301-es parcellába, ahol 3 koporsót két sírhelyre temettek el. Ezt egy 10 fős rendőri brigád végezte. A temetést 20.35 órakor fejezték be, ahol orvos is jelen volt, de nem tudták, kit temetnek. (Persze eléggé hihetetlen, hogy nem volt olyan rendőri vezető, aki ne tudta volna, hogy a titkos irattárban mi található. Ebben az időszakban felkerestem a Budapesti Fegyház és Börtön akkori parancsnokát, és kérdeztem, mire emlékszik. Elmondta, hogy az említett időpontban (1961. február), pontosan nem tudja milyen napon, de egyik délután a teljes őrséget lecserélték, és rendőröket vezényeltek helyettük. Nem avatták be, hogy erre miért volt szükség, ugyanakkor ez viszonylag könnyen is ment, hiszen a büntetés-végrehajtást ekkor a BM felügyelte. Nyilván a kihantolás idejére történt ez a csere.)

A már említett 1993. októberi Rendészeti Szemlében Pajcsics József részletesen leírja, hogy ezt követően hogyan sikerült az egyes sírhelyeket megtalálniuk, de a teljes bizonyosságra az exhumálásig várni kellett.

Visszatérve az előkészítéshez, Borics államtitkár még 1989 januárjában szólt, hogy a temetőben vágassam le az irdatlan gázt, szórassam fel murvával az odavezető utat. (Borics államtitkár, aki a magasabb vezetők közül talán egyedül őszintén és lelkesen bízott a sírok megtalálásában, illetve sikeres feltárásában, egy kicsit naiv is volt. Közöltem vele, hogy ez a „murvás megoldás” nem az igazi, mert ha ott tavasszal néhány autó elmegy, ugyanolyan sár lesz, mint most, továbbá június 16-án a világ jelentős televíziói itt lesznek, és milyen képet fog ez festeni majd a magyar nemzetről. Nem nagyon hitt nekem...)

Az említett temetői rendbetételre munkatársakat keresni lehetetlen volt, de elítélteket sem vezényelhettem oda. Némi fizetségért szabadnapos örök vállalták, hogy lekaszálják a füvet, és a nagyobb bokrokat kivágják. Alig kezdték meg a munkát, csörgött a telefon, a vonal végén Pajcsics ezredes volt, aki kétségbe

esve kérdezte: „Mit csináltak a temetőben Feri?” „Azt az irdatlan gazt, szemetet eltüntettem” – válaszoltam. „Az Isten áldjon meg! Hagyjátok abba – kérte Pajcsics –, mert az összes jelet eltüntetitek, amivel a lehetséges sírokat megjelöltük.” Néhány keresetlen mondattal zártam a beszélgetést, és természetesen megszüntettem a kaszálást.

Arra a kérdésre, mire volt jó ez a titkolózás, az volt a válasz, hogy „Az elején kijelentettem, úgy vállalom a feladatot, hogy amit én tudok, az mind nyilvános a sajtó részére is. Nem lett volna szerencsés, ha rossz nyomon járok, és az kerül ki.”

Végül március elején megszületett a döntés az exhumálás megkezdéséről, kijelölték a részt vevő szakértőket: Kralovánszky Alán régészt, Szabó Árpád, Harsányi László és Nemeskéry János orvosszakértőket, valamint Csillag Sándort a TIB részéről. Természetesen a többi szakértő részvételével is egyetértettek (a TIB).

Március végén a szakértők megtekintették a helyszínt, ahol Pajcsics József közölte velük, hogy másodlagos temetésre számítsanak, továbbá, hogy a három holttest maradványait két sírhely tartalmazza. Március 29-én megkezdődött a kihantolás, amit április 5-én be is fejeztek.

Az exhumálás egyedi, nem szokásos módszerrel történt, rögtön a feltételezett sírokkal kezdődött. Leírhatatlan volt az a feszültség, szorongás, amit a jelenlévőket, családtagokat, szakértőket, egyéb résztvevőket jellemezte. Pajcsics József erről az említett cikkben így ír: „Késő délután bukkantak rá a szakértők Nagy Imre földi maradványira. Megrendítő pillanatok voltak, több okból is. Vége volt egy több mint harmincéves titoknak, egy történelmi személyiség végső nyughelyre találhat, megadhatják a neki járó végtisztességet. Ugyanakkor szívszorító volt a kíméletlen brutalitás, amellyel az embert még holtában is megalázták. Ekkor derült ki, hogy a kivégzetteket arccal a föld felé, valamilyen zsákvászonba csavarva, drótkötéllal átkötve temették el.

Nem találtunk olyan bizonyítékokat, –amelyek – főleg a család számára -- első látásra is igazolhatták volna, Nagy Imrét találtuk meg. Sőt, csak a kétségeiket fokozta, hogy előkerült két aranyfog, amelyre nem emlékeztek. Számomra azonban mindennél többet mondott, hogy a szakértők jelezték, a koporsódarabokon olyan hajszálgyökér- és eltérő jellegű földmaradványokat találtak, amelyek ebben a mélységben nem lehetségesek, és más eredetű helyszínre utalnak.

A kételyek eloszlátása szempontjából döntő jelentőségűvé vált a második nap, amikor is a kettős sírra kellett bukkannunk. Mindenki úgy érezte, ha ez bekövetkezik, akkor nagy a valószínűsége, hogy komolyan lehet venni az eljárást, amelynek az eredményére egy egész ország várt.

Nyugodtan mondhatom, hogy másnap késő délután, miután Gimes Miklós földi maradványait megtaláltuk, pattanásig feszült a hangulat. Annak ellenére, hogy Gimes Miklós hozzátartozói egyértelműen úgy érezték, hogy őt találtuk meg. Az előző napról származó kételyeket fokozta, hogy Gimest az előírt, az előző napival megegyező mélységben találták meg. Szinte kizártnak érezte mindenki, hogy alatta lehetséges még egy koporsó.

Hangosan és előttem is elhangzottak azok a vádak, hogy a hatalom színjátéka

ez az egész, és ki tudja, hol vannak eltemetve azok, akiket keresnek. Már szürkület volt, amikor kértem Kralovánszkyt és Szabó Árpádot, addig folytassák a feltárást, amíg nem győződünk meg arról, hogy van-e lejjebb is temetés vagy sem. A jelenlévők közül senki sem mozdult a sír mellől. Több tucat szempár figyelte a mélyben dolgozó két szakértőt. Kb. húsz perc telt el néma csendben, amikor Kralovánszky felszólt a gödörből, hogy még egy csontvázat talált.”

A földi maradványokat az Orvosszakértői Intézetbe szállították, és az azonosítás gondos munkával ott történt. A családoktól kapott információk, tárgyak igazán ekkor segítettek sokat, többek között Nagy Imre „ferde” protézise.

A másodlagos temetés igazolására még feltárták a Nagy Imre nyughelye melletti sírt is, ahová „normális” temetés keretében helyezték el Forró Szele László holttestét, akit gyilkosságért végeztek ki.

Az exhumálás befejezését követően gőzerővel folyt a temetés előkészítése. A tárgyalásokba bekapcsolódtak a temető és a TIB képviselői mellett a Belügyminisztérium és a Televízió megbízottai is. Eredetileg a ravatalozásra a temetőben került volna sor, de a várható nagy tömegre tekintettel a Hősök terére esett a választás, amiről Németh Miklós miniszterelnököt is tájékoztatta a TIB.

Megrendeltem a 301-es és a 300-as parcella rendezésének terveit, a közmű kiépítését, valamint a parcellákhoz vezető út aszfaltozását. E munkában Reszler Béla, a Fővárosi Tanács Közműfejlesztési Főosztálya helyettes vezetője volt segítségemre, aki minden kérésemet azonnal teljesítette. Mivel a mártírok újratemetése Nagy Imre kivételével a 300-as parcellába történt, e parcelláról ún. kertészeti és burkolási tervet kellett készíteni. E tervet bemutattam Erdélyi Tibornak (aki Regéczi Lászlóval együtt a TIB részéről a temetés főrendezője volt), és elmondtam, hogy előző éjjel a feleségemmel átnéztük a terveket, és nekünk az 1. számú változat tetszik. Mire azt mondta, neki is, sőt a másik kettőt tegyem is el, mert, ha a liberálisokból álló bizottságnak megmutatjuk (Mécs Imrét említette külön is), még jövőre is azon vitatkoznak, melyik terv valósuljon meg. (A parcella burkolatát pár évvel később kicserélték.)

Április végén Borics államtitkár szólt, hogy igazam van, a parcellába vezető utat tényleg le kell aszfaltozni, nem elég a murva. Azt válaszoltam, hogy remélem, nem gondolja komolyan, hiszen ennyi idő alatt ez megoldhatatlan. Arra kértem menjünk ki a temetőbe, és nézzük meg, mit lehet tenni? Természetesen végig a frissen aszfaltozott úton mentünk. Látni kellett volna a csodálkozását és az örömet, hogy minden rendben van. Csak annyit mondott: „Nagy kópé vagy”. Mire én azt válaszoltam: „Az nem számít”, és az orra alá dugtam egy papírt, hogy írja alá a számlákat, mert eddig a büntetés-végrehajtás pénzéből fizettük a munkákat, és egyesek szerint ezért még engem becsuknak. (A PM a teljes összeget átutalta a büntetés-végrehajtásnak.)

A kihantolás, a parcella rendbehozatala, a temetés költségei 27,5 millió forintot tettek ki. (Ebben az időben sokan felhívtak telefonon, egyesek aggódva, mi lesz velem, ha nem lesz temetés. Különösen egy, a Televízióban folytatott beszélgetés után, amely a családtagokkal, Vásárhelyi Miklóssal és velem zajlott. A beszélgetést

Rózsa Péter vezette volna, de az utolsó percben Horváth János vette át. A beszélgetést délután vették fel, amit megnéztünk. Egyedül Vásárhelyi Miklós mondott utólag még 5–6 mondatot, és így került a műsor a késő esti adásba. Pár nap múlva ülésezett a Budapesti Pártbizottság, ahol többen nyíltan bíráltak. A fenyegetéseket olyan komolyan vették, hogy a temetés napján testőr kísért végig, amin vele együtt jót mosolyogtunk.)

A temetés rendkívül részletes forgatókönyvét a TIB készítette, a 30 oldalas rendőri biztosítási terv a BRFK-n készült, és Földesi Jenő altábornagy, államtitkár hagyta jóvá. A Temetkezési Vállalat nyomdájában készültek a különböző kordonnal elzárt területekre szóló behajtási engedélyek, melyekből szép számmal maradt a rendőrségnél. 1 200 engedély készült, ami közvetlen a 301-es parcellához jogosított belépni, 2200, amivel a temetőbe lehetett belépni. 400 db parkolási engedély a temető környékére szolt és 200 db a saját részére.

Pár nappal a temetés előtt vita alakult ki a TIB és az Inconnu csoport tagjai között, akik június 16-án délutánra összejövetelt terveztek a 301-es parcellába, továbbá ott kopjafákat akartak elhelyezni, amelyet még a temetés előtt fel is állítottak, s ma is ott található.

Június 16-án a Hősök teréről a temetői menettel a Köztemetőig mentünk, majd Borics államtitkárral a Budapesti Fegyház parancsnoki irodájában nyugtáztuk, hogy nagyszerű érzés, hogy a nemzet méltóságteljes tisztelettel adózott Nagy Imre és mártírtársai előtt.

Június 16-ával nem zárult le a munka, tovább folytak a kihantolások és az azonosítások, melyeket az Orvosszakértői Intézet munkatársai végeztek nagy gondossággal. Különösen Susa Éva végzett kiemelkedő munkát.

Dornbach Alajos, a TIB jogi szekciójának vezetője július 8-i levelében foglalta össze a további teendőket, végül azt írta: „Ezt az alkalmat is megragadom, hogy nagyrabecsülésemet és köszönetemet tolmácsoljam társaim nevében is azért a türelmes segítőkészségért, amivel Önök támogatták az olykor gyakorlatlanságból és sok-sok ellentétes érv nehezen összeegyeztethető voltából adódóan akadozó munkánkat. Nem vagyunk gyakorlott temetésszervezők, és nem is szeretnénk azzá válni. Kiváló tisztelettel: Dornbach Alajos”.

A külföldi sajtó sokféleképpen reagált az eseményre. Albánia és Románia élesen elítélte az újratemetést. Románia tiltakozó jegyzéket juttatott el követségünkre, melyben irredentának, sovínisztának és szocialistaellenesnek nevezte Magyarországot. Mindezt szervezett munkásgyűléseken is elmondták, amiken kellemetlen incidensnek nevezték az 56-os forradalmat. A többi szocialista ország és a nyugati sajtó tárgyilagosan számolt be a teremtésről.

Végül megemlítem, hogy munkatársaink az első pillanattól átértékelték a feladat jelentőségét, és ennek megfelelően vettek részt abban.

Tóth Tamás

A Vasvármegyei Fogháztól a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetig Szombathely börtöntörténete dióhéjban

Köszöntő – bevezetés helyett

Nem olyan régen, közel egy évvel ezelőtt Lőrincz tábornok méltatta a Börtönügyi Szemle¹ lapjain Mezey Barna professzor úr szakmai tevékenységét abból az alkalmából, hogy 60. születésnapját ünnepelte a Magyar Börtönügyi Társaság elnöke. Természetes volt, hogy egy olyan személynek kell ezt megtennie, aki maga is kiemelkedő kvalitásokkal rendelkezik a jogtudomány és a börtönügy területén, évtizedek óta oktatja, kutatja a büntetés-végrehajtás történetét, jogrendszerét és a fogvatartottak reintegrációjának lehetőségeit. Most azonban Őt köszöntjük. Hihetetlen, de Tanár Úr 70 éves! A mindennapok során lankadatlan energiával végzi a munkáját, fáradhatatlanul, mindig igazi mentorként segíti fiatalabb kollégái tevékenységét, hallgatói tanulását.

Népszerűsége a kollégái és a diákjai körében is közismert. Nyugodt, jókedvű, mindig segítőkész, tapasztalatát, tudását nagy átéléssel osztja meg hallgatóságával, munkatársaival, barátaival. A Szegedi Tudományegyetem hallgatói értékelése² magáért beszél, melyből néhány idézet: „Imádtam az óráit, nagyon jó tanár.” „Az ő kriminológia előadása után éreztem először azt, hogy de kár, hogy már vége van.”

Egy közösségi oldalon magáról ezt írja: „veterán (obsitos) porkoláb vagyok”. Bár több egyetemen oktatott, s oktat ma is, valójában bv.-s maradt. A Tökölön töltött kezdő évek meghatározták későbbi érdeklődési területeit, mindig kiemelt helyet foglalt el munkásságában a fiatalok helyzete, amelyről sok tanulmányt, több könyvet publikált.

Amikor 2012-ben felkértem a tököli intézet történetének megírására, azonnal igent mondott, és az írásos emlékek felkutatásán túl a régi kollégákat felkeresve elevenítették fel az elmúlt évtizedek eseményeit, amelyet egy szép és tartalmas, az elmúlt év végén megjelent kiadvány örökített meg.³

2013-ban újra hozzá fordultam, immár Szombathelyen, az idén 125 éves szombathelyi börtönügy múltjának feltárása okán, amikor is ugyanazzal az elszántsággal és tenni akarással vetette bele magát a munkába, mint a tököli könyv esetében.

¹ Lőrincz József: Mezey Barna köszöntése 60. születésnapján. Börtönügyi Szemle, 2013. 2. 99-102. o.

² <http://www.markmyprofessor.com/tanar/adatlap/19160.html>

³ Akiket nevelésre ítélték. Emlékkönyv a Fiatalok Büntetés-végrehajtási Intézete fennállásának 50. évfordulójára. Szerk. Lőrincz József és Csányiné Lukács Emese. Tököl, 2013, Fiatalok Bv. Intézete.

A mostani feltáró munka személyes töltését számára az adja, hogy felesége, aki legfőbb támogatója és segítője, ebből a városból származik.

E jeles ünnepen az utóbbi közös munkáinkból állítottam össze egy ízelítőt, ezzel is kívánva sok erőt, egészséget Tanár Úrnak, megköszönve mindazt a tudást, kedvességet és emberséget, melyet kaptam tőle az elmúlt években. Isten éltesse születésnapja alkalmából!

Vasvármegyei Fogház

A kiegyezést követően – a jelentős gazdasági fellendülés ellenére – az életszínvonal csökkenése, az elszegényedés, a kiszolgáltatottság jellemezte a társadalom nagy részének helyzetét az országban és ezáltal Vas vármegyében is. Ennek egyenes következménye volt a bűnözés növekedése, így az államnak egyre több bűnelkövetőt kellett börtönökben elhelyeznie, ami újabb – a mai helyzethez hasonló – problémát eredményezett: a férőhelyek száma elégtelen volt, zsúfoltakká váltak az egyébként is középkori állapotokat tükröző intézetek. A helyzet olyan súlyossá vált, hogy az Igazságügyi Minisztérium új büntetés-végrehajtási intézetek, törvényszékek építéséről döntött. Az 1878. évi V. törvény, a Csemegi-kódex hatályba lépése előtt a jogerős szabadságvesztésre ítélt börtönbüntetési formája a büntetés időtartamától függött, a szabadságvesztés végrehajtható volt országos fegyintézetekben, illetve törvényszéki börtönökben, melyek közé tartozott a Vasvármegyei Fogház is. Az akkori vármegye büntető igazságszolgáltatásának adottságait jól jellemzi egy korabeli leírás: „Kietlen sötét helyiségekben, a vármegye székházban volt eddig otthona a királyi törvényszéknek, azaz jobban mondva a törvényszék csak vendége volt a vármegyének, míg a többi igazságügyi hivatalok, mint a királyi ügyészség, a járásbírórság és a telekkönyv az egész városban szétszórva, bérházakban voltak elhelyezve. Nagy baj volt ez úgy a hivatalos rend fenntartás körül, mind pedig az ügyvédeknek és az ügyes-bajos dolgukat végző feleknek is. Volt panasz emiatt elég.”⁴

A sürgető probléma megoldására – mint sok helyen az országban – Wagner Gyula építész kérték fel 1886-ban. A kiszemelt területet ingyen bocsátotta rendelkezésre a megye közössége, kiemelten a közcél érdekében, ami a törvénykezés, illetve a fogház épületének megvalósulásához vezetett. Az akkor már nagy gyakorlattal bíró építész irányításával meghirdetett kivitelezési tendert 1887 augusztusában a Jiraszek és Krausz szegedi cég, a szegedi Csillagbörtön volt építési vállalkozója nyerte el, mely munkába bevonták alvállalkozóként Wälder Alajos helyi építész is.

Az épületegyüttes 1889. szeptember 18-ára készült el, a hivatalos átadásra 1889. október 2-án került sor. Egy, az átadást beharangozó újsághír szerint „nemcsak az igazságügyi hivataloknak lesz új otthonuk, hanem a humanizmus követelményeinek megfelelő szállójuk a büntető igazságszolgáltatás által sújtott, sajnálatra méltó azon egyéneknek is, kik a törvények ellen vétettek.”⁵ Ez a hír – a sors furcsa játéka-ként – éppen a mai büntetés-végrehajtás ünnepén, szeptember 8-án jelent meg.

⁴ Vasvármegye, 1889. május 26. 8. o.

⁵ Vasvármegye, 1889. szeptember 8. 3. o.

Az elítéltek munkáltatása már akkor is a büntetés-végrehajtás feladatát jelentette, ezért a fogház alagsorában műhelyeket alakítottak ki. A fogvatartottakat 1889. szeptember 23-án költöztették a vármegye börtönhelyiségeiből az új épületbe, mely a lakosság egy részének nemtetszését váltotta ki. „A modern humanizmus itt nem csak egészséges szobákat, de gőzfűtést, fürdőszobákat stb. is rendezett be számura, úgy hogy el lehet mondani, miszerint nem egy »becsületes« ember hiányát szenved azon kényelmi eszközöknek, amelyeket a »nem becsületesek« számára az állam nyújt.”⁶

Az új törvényszéki komplexum átadásával a kor követelményeinek, jogszabályainak megfelelő, korszerű körülményeket teremtettek az ügyészség, a bíróság, illetve a büntetés-végrehajtás számára. Az épület jelenleg is otthont ad az ügyészség, a törvényszék és a bíróság szervezeteinek, azonban 2008-tól a börtön új helyen, kibővült feladat- és hatáskörrel működik. De ne ugorjunk ennyire előre – bizonyítva, hogy az eltelt egy és negyed század nem múlt el nyomtalanul –, elevenítsük fel a legfontosabb eseményeket!

XX. századi híradó

Az 1920-as évektől a fogvatartottak munkáltatási lehetőségeit kosárfonással, üvegfonással, tollfosztással bővítették ki. Az oktatás egyházi személyek irányításával zajlott. 1944 márciusától az intézet emeleti részének felügyeletét a német katonai egységek, majd később, 1944. október 15-e után a nyilasok vették át az SS irányításával.

A II. világháborút követően, az 1950-es években a fogházat női elítéltek elhelyezésére jelölték ki, az ideszállított nők javarésze köztörvényes elkövető volt. Létszámuk átlag 300 fő volt, de emellett jelentős volt az előzetesek és elzárások száma is. Munkáltatásukat varrodában és babagyártó üzemben oldották meg. Az üzem működtetését 1954-ben a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) vette át, amelynek szombathelyi börtönrészlege „KÖMI 106. számú üzeme” néven működött.

1957-ben ismét megváltozik az intézet jellege, mert a női elítélteket férfiak váltják fel, a továbbiakban nők csak előzetesekként és szabálysértőkként vannak jelen. Az intézet neve Szombathelyi Büntetés-végrehajtási Intézet lett, a KÖMI irányítása megszűnt, az üzemet a Sopronkőhidai Szövőgyárhoz csatolták.

1960-ban vízvezetékét és csatornahálózatot építettek ki, az összes zárkát vízöblítéses WC-vel szerelték fel. 1966-ban – előbb kísérleti jelleggel, majd az intézet egészére kiterjedően – kiépítették az elektromos zárrendszert.

1972-ben ismét módosult az intézet jellege, szigorított börtön kategóriába sorolták, nevét Szombathelyi Szigorított Börtönre változtatták, és a szigorított börtön fokozatú férfi elítéltek elhelyezésére jelölték ki. Az intézetben korszerűsítési munkák zajlottak, a munkáltatás fémmegmunkáló üzemmel bővült, ahol két műszakban dolgoztak a fogvatartottak.

⁶ Vasvármegyei Lapok, 1889. szeptember 29. 2. o.

Az épület leromlott homlokzati frontját 1981-ben újították fel. Az évtized során informatikai fejlesztésekre került sor: központi tv-antenna rendszert, videostúdiót, zártláncú tv-hálózatot építettek ki.

Az 1989-ben befejeződött munkálatok során a konyha felújítására, a raktárkapacitás bővítésére és garázsblokk átadására került sor. A fogvatartottak foglalkoztatása elsősorban költségvetési keretek között zajlott.

Az 1990-es években a történelem megismételte önmagát. Egy évszázaddal az intézet átadását követően a demokratikus, a jogállamiság megalkotásán munkálkodó kormányzat ismételtén a börtönök zsúfoltságával találta szemben magát. Ezekben az években a jogszabályok változása következtében a fogvatartottak létszáma jelentősen növekedett, ami az intézetekben túltelítettséget okozott. A büntetés-végrehajtási intézetek nem tudtak eleget tenni a törvényi előírásoknak, az egészséges környezet megvalósításának, melyet a jogvédő szervezetek⁷ több hazai és nemzetközi fórumon is kifogásoltak.

Ennek a helyzetnek a megoldása új férőhelyek megteremtését szorgalmazta, mely jelentős költségvetési forrást igényelt. Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk⁸ tovább sürgette a helyzet rendezését, mert az Európai Börtönszabályok⁹ ajánlásokat fogalmazott meg a tagállamok számára a börtönök működtetésével kapcsolatosan. Az akkori kormányzat megítélése szerint a gazdasági környezet nem kedvezett az állami beruházások megvalósításának, ezért egy új megoldással, a magántőke bevonásával kívánta a helyzetet kezelni. Két új, PPP-konstrukcióban¹⁰ megvalósuló, Tiszalökön, illetve Szombathelyen létesítendő bv. intézet építéséről döntöttek.

Laktanyából börtön

A 2126/2004. (V. 28.) Korm. határozat, mely új büntetés-végrehajtási intézetek létesítéséről, valamint a beruházásokhoz kötődő forrásbevonásról szolt, adta meg a kezdő lökést az új börtön építésének Szombathelyen. Az ország nyugati régiójában – a szombathelyi volt Savaria Kiképző Központ átalakításával – 800 fő előzetesen letartóztatott és szabadságvesztésre ítélt fogvatartott befogadására alkalmas, költségvetési és költségvetésen kívüli források bevonásával megvalósuló büntetés-végrehajtási intézet létesítését irányozták elő, melynek alkalmasnak kellett lennie a Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet fogvatartottjainak befogadására.

2005. január 1-én az objektum hivatalosan is a büntetés-végrehajtás kezelésébe került. A közbeszerzési pályázat eredményének kihirdetése után 2006 augusztusában megkezdődtek a kivitelezési munkák. Határidőre – 2008. március 1-re – elkészült az intézet, amelynek elnevezése az új feladatrendszer alapján

⁷ Helsinki Bizottság, CPT, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (illetve jogelődjei)

⁸ 2004. május 1.

⁹ A Miniszteri Bizottság Európai Börtönszabályokról szóló R (2006) 2 ajánlása a tagállamok számára (illetve előzményei)

¹⁰ PPP: Public-Private Partnership, a köz- és a magánszféra partnersége

Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézetre módosult. A Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet épületét fokozatosan kiürítették, a fogvatartottakat az új objektumba telepítették át.

Az intézet három részre, az ún. „A”, „B”, illetve „C” területre oszlik. A „C” területen telephelyek, raktárak találhatóak. A „B” terület, a bástyafalon kívül található területet jelöli, itt az irodaépület, az öltözők, a konyha, az étkező, a mosoda és az üzemeltetők épületei állnak. A bástyafalon belüli „A” terület a tulajdonképpeni börtönterület. A fogvatartottak elhelyezését szolgáló komplexum 13 hektárnyi területét 10 őrtoronnyal biztosított másfél kilométer hosszú, 6 méter magas bástyafal határolja. Itt található a fogvatartottak ellátására, foglalkoztatására szolgáló épületek. A 800 fő fogvatartott elhelyezésére három épület szolgál, amelyekben egy-, négy- és ötszemélyes zárkákat alakítottak ki. Az elhelyezési épületekben egy-egy, a mozgássérült, illetve az ön- és közveszélyes fogvatartottak részére kialakított zárka található. Az intézet bástyafallal határolt területe magába foglal még több sétaudvart, valamint kilenc sportpályát; itt helyezkedik el a látogatói épület, melyben helyet kapott a könyvtár és a színházterem is. Itt található még a bírói tárgyalóterem, valamint a fogvatartottak részére üzemeltetett bolt is. A felújított tornaterem magában foglal egy parkettás kispályát, egy kondicionáló termet és a kiképzéshez szükséges tornaszobát a szükséges felszerelésekkel. Az „A” terület északi részén három, egyenként 1000 négyzetméteres munkacsarnok biztosítja az elítéltek munkáltatásához szükséges területet. A szolgálati kutyák számára a bástyafalon belül kutyatelep, a járműveknek zárt garázs létesült. Elmondhatjuk tehát, hogy korszerű, a jogszabályoknak megfelelő börtön épült és üzemel Szombathelyen, amely jogelődjeinek „szolgálati idejét” is figyelembe véve működésének 125. évébe lépett.

Az intézet történetét áttekintve remélhetjük, hogy a szombathelyi börtön újabb százhuszonöt évig biztosítja majd a szabadságvesztés végrehajtását. Ha ez így is lesz, már nem az intézet jelenlegi formájában fog megtörténni. A börtön történetének hamarosan új fejezete kezdődik; kormányzati döntés született ugyanis az intézet – költségvetési forrásból történő – bővítéséről. Az új bv. kódexhez kapcsolódó férőhely-bővítési program részeként 2014 végéig 405 férőhellyel fog növekedni az intézet befogadóképessége, de ez már egy másik tanulmány részét fogja képezni.

Felhasznált irodalom

- Bősze Dóra: A magánszféra részvétele a közfeladatokban. TDK dolgozat. NKE RTK Bv. Tanszék, 2013.
- Lőrincz József: Mezey Barna köszöntése 60. születésnapján. Börtönügyi Szemle, 2013. 2. 99–102. o.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc: Börtönügy Magyarországon. Budapest, 1997, BVOP.
- A Miniszteri Bizottság Európai Börtönszabályokról szóló R (2006) 2 ajánlása a tagállamok számára.
- Szerződés Szombathelyen, új 800 fő befogadóképességű bv. intézet "PPP" konstrukcióban történő megvalósításának tárgyában. Kézirat.
- Tömő János: 1889. Pályamű a belügyi tárca felügyelete alá tartozó szervek tudományos pályázatára. 2013.
- Vasmegyei Lapok, 1889. szeptember 29.
- Vasvármegye, 1889. május.26., szeptember 8.
- Vókó György: A büntetés-végrehajtási jog magyarázata. Budapest, 2001, HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft.
- Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, 2006, Dialóg-Campus Kiadó.

Végh Marianna

Az ügyész szerepe a büntetés-végrehajtásban a jogi szabályozás tükrében

Amikor ügyésztől hallunk vagy olvasunk, többnyire a tárgyalótermekben a vádat képviselő, a vádlott bűnösségének kimondását és megbüntetését indítványozó személyre gondolunk. Keveseknek jut eszébe, hogy ez az ügyészi tevékenységnek csupán egy kis része; szelete egy rendkívül összetett tevékenység-halmaznak.

Az ügyésznek fontos szerepe van többek között többek között a büntetés-végrehajtásban is. *„A büntetés-végrehajtás feletti ügyészi törvényességi felügyelet hazai történeti előzményeit illetően az állapítható meg, hogy e körben olyan hagyományos ügyészi feladatról van szó, amely szinte egyidős magával az ügyészséggel, az ügyészeknek ugyanis kezdettől fogva az egyik alapvető feladata a fogva tartások felügyelete és az ezzel összefüggő jogorvoslatok intézése.”*¹

*„Az emberi, az állampolgári jogok biztosítása iránti igény ott a legerősebb, ahol az állam a legsúlyosabban korlátozhatja ezeket, vagyis a büntető jogszabályok végrehajtása során, mert magának a büntetésnek törvényben meghatározott tartalma egyes jogok korlátozása, gyakorolhatóságának időleges szüneteltetése. A személyes szabadsággal összefüggő esetleges törvénysértések, mulasztások megszüntetése konkrét esetekben egy jogállamban azonnali intézkedést igényel.”*²

A felügyeleti tevékenység történetéből azonban az derül ki, hogy a fejlődés nem volt töretlen, hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy ezen ügyészi munka létjogosultságát és szükségességét szabályozás szintjén is elismerjék, megerősítsék.

Az első egységes ügyészi szervezetet az 1871. évi XXXIII. törvénycikk teremtette meg. Ez a törvénycikk rendelte a bíróságoktól függetlenül működő királyi ügyészek alá a bírósági fogházakat. Az ügyészek feladata volt többek között a jogerősen kiszabott büntetések végrehajtásának felügyelete.

*„Az 1871. évi XXXIII. tc. 25. §-a alapján az ügyésznek a fogházakra vonatkozó felügyeleti joga lényegében igen széles körű és operatív jellegű volt. A tapasztalatokról az ügyésznek évente jelentést kellett tennie. A 696/1874. I.M. rendelet III. rész, 187–188. §-a szerint a főügyész hatáskörébe tartozott a fogházörök felfogadása, a fogházőrmester kinevezése, áthelyezése; fogházfelügyelő orvos, lelkesz szabadságolása, három havi fizetési előleg engedélyezése, bizonyos fogházi szükségletek beszerzése.”*³

¹ VÓKÓ György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest, 2006, Dialóg Campus Kiadó. 414398. old.

² BELOVICS Ervin: A büntetés-végrehajtás ügyészi törvényességi felügyeletének szerepéről. Börtönügyi Szemle, 2008/1. 5. old

³ VÓKÓ György i. m.: 41. old.

Az ügyész a hatósági tevékenység mellett azonban átfogó jellegű felügyeleti tevékenységet is ellátott, hiszen a havonta kötelező intézetlátogatások mellett az időszakos vizsgálatait során utasíthatta a fogház alkalmazottait a feltárt szabálytalanságok megszüntetésére, és a hiányosságok pótlására.

„A kiegyezést követő jogi rendezés (az 1871. évi XXXIII. törvénycikk, az 1878. évi V. törvény, valamint az 1896. évi XXXIII. törvény) közel háromnegyed évszázadra kijelölte az ügyész funkcióit, illetve rögzítette az ügyészség szervezetét, amely főbb vonásait illetően egészen az 1949. évi Alkotmányig ebben a formában működött.”⁴

Az 1950-es években a büntetés végrehajtása felett gyakorolt ügyészi felügyeleti tevékenység háttérbe szorult. A Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953. évi 13. számú törvényerejű rendelet az ügyészség kötelességévé tette a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás törvényességének felügyeletét, csakhogy utóbbi felügyeleti tevékenységet megosztotta más felügyeleti tevékenységet végző szakágak között. Ez a megoldás azonban törvénytársítások táptalaja volt, amint erre Vókó György is rámutatott.

Jelentős változást hozott az 1959. évi 9. tvr., valamint az 5/1959. Legf. Ü. számú utasítás, ami a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyeletről rendelkezett. *„Ez volt az első olyan utasítás, amely 1945 után meghatározta a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti ügyészi felügyelet szervezetét, alapvető feladatait, tárgyát, a felügyelet gyakorlásának módját. Jelentős mértékben bővítette a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyelet feladatkörét, felhívta a figyelmet a visszaesés megelőzése szempontjából fontos büntetés-végrehajtási területekre. A jogszabályi változások a későbbiekben szükségessé tették a büntetés-végrehajtási felügyeleti feladatok összpontosítását.”⁵*

Igazi áttörést jelentett az 1949-es Alkotmány rendszerváltozást követő módosítása. A módosítás eredményeként ugyanis alkotmányos szinten nyert meghatározást az ügyészség büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyeleti tevékenysége [1949. évi XX. tv. 51. § (2) bek.].

A részletszabályokat az 1989. évi XLVI. törvénnyel módosított 1972. évi V. törvény tartalmazta. A módosítás eredményeként a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészek feladata lett a rendőrségi fogdáknak végrehajtott előzetes letartóztatás végrehajtásának törvényességi felügyelete is. A felügyeleti tevékenységet ellátó ügyészek kötelezettségeit a többször módosított 1/1990. Legf. Ü. utasítás foglalta össze.

„Nemzetközi jogi kötelezettségeink teljesítése során, így az Európa Tanácsba történő belépésünkkel összefüggően nagy figyelmet fordított mindenki arra, hogy a hazai büntetés-végrehajtással kapcsolatos jogszabályok megfeleljenek az Európai Jogok Európai Egyezményének. A jogállamiságból fakadó követelmények

⁴ LAJTÁR István: A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon. Budapest, 2010, HVG-ORAC. 56. old.

⁵ LAJTÁR István i. m.: A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere Magyarországon. 57. old.

teljesítése hazánkban a nemzetközi jogi egyezményekhez – köztük a „Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni egyezményhez” – történő csatlakozás szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai büntető jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését.”⁶

Ennek a folyamatnak az eredménye a Bv. tvr.-nek az 1993. évi XXXII. törvénnyel történt módosítása volt, ami figyelembe vette az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az európai büntetés-végrehajtási szabályokra vonatkozó ajánlásait, és az ENSZ Minimum Szabályait.

1995 ismét jelentős változást jelentett az ügyési törvényességi felügyelet számára. Ekkor bővült ugyanis a büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyészek feladatköre az idegenrendészeti őrizet, valamint a jogsértően Magyarországon tartózkodó külföldiek közösségi szálláshelyen történő elhelyezése végrehajtásának törvényességi felügyeletével.

1997-ig ezt a tevékenységet nemzetközi ajánlásra látta el az ügyészség; a felügyeleti tevékenység hazai jogszabályi alapját az 1997. évi LXX. törvény elfogadása teremtette meg.

1994-ben tett látogatást hazánkban a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések, vagy bánásmód megelőzésére létrehozott Európai Bizottság. A Bizottság ezen látogatása során konkrét ajánlásokat fogalmazott meg a büntetés-végrehajtás felügyeleti ügyési tevékenységgel összefüggésben, s ezzel egyidejűleg elismerte az ügyészség munkáját.

1998-ban módosult a szakági alaputasítás az állampolgári jogok országgyűlési biztosának ajánlása alapján. A módosítás eredményeként, amennyiben az ügyész a fogva tartó szervtől, vagy máshonnan a fogvatartott haláláról értesül, köteles a legrövidebb időn belül megjelenni a haláleset helyszínén, s megvizsgálni annak körülményeit. Ezen kívül kiegészült az alaputasítás a fogvatartottal szembeni löfegyverhasználat esetén követendő eljárás szabályaival.

2000. március 1. napjától a szabálysértési elzárás végrehajtásának törvényességi felügyelete, 2001. július 15-étől a nyomozó hatóságok előállító helyiségeiben fogva tartott egyének személyes szabadságkorlátozása végrehajtásának törvényességi felügyelete színesítette tovább a szakági ügyészek munkáját.

2009-ben a bűnügyi nyilvántartásra vonatkozó joganyag újraszabályozásával további feladatokat róttak az ügyészségre.

2010. december 24. napjától módosult az 1972. évi V. törvény 11. § a) pontja, melynek eredményeként ismét bővült a felügyeleti tevékenység. A módosítás eredményeként ugyanis megnyílt a lehetősége a – szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvényben, a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvényben meghatározott – őrizet, és e törvények alapján elrendelt kitoloncolások végrehajtása törvényességének ellenőrzésére.

⁶ VÓKÓ György i. m.: A magyar büntetés-végrehajtási jog. 73–74. old.

Ez az ellenőrző tevékenység kezdetben eseti, ad hoc jellegű volt, de 2013 nyarától valamennyi toloncolásra kiterjedt, tovább színesítve a szakmai tevékenység palettáját.

A 2011. évben megindult kodifikációs hullám eredményeként született meg Magyarország Alaptörvénye. Az Alaptörvény államról szóló fejezetének az ügyészségre vonatkozó 29. cikke szerint [(2) bekezdés c) pont] a legfőbb ügyész és az ügyészség felügyeletet gyakorol a büntetés-végrehajtás törvényessége felett. Tehát továbbra is alaptörvényi szinten került rögzítésre az ügyészség büntetés-végrehajtás feletti felügyeleti tevékenysége.

Ezen alaptörvényi szabályozás megerősíti az ügyészség felügyeleti tevékenységét, ami megfelelően biztosítja, hogy a magyar ügyészség a tradícióinak és a nemzetközi standardokban foglalt elvárásoknak megfelelően láthassa el tevékenységét.

Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 1. § (1) bekezdése szintén kiemeli a büntetés-végrehajtás törvényessége feletti felügyeleti tevékenységet, amelynek keretében az ügyészség a büntetések, a mellékbüntetések, az intézkedések, a személyi szabadságot elvonó és azt korlátozó eljárási kényszerintézkedések, az utógondozás, valamint a bűnügyi, a szabálysértési, a körözési nyilvántartás és a központi elektronikus hozzáférhetlenné tételi határozatok adatbázisának végrehajtásáról szóló jogszabályi rendelkezések megtartása felett lát el törvényességi felügyelet, és működik közre a büntetés-végrehajtási bíró eljárásában.

A jogszabály szövegéből is kitűnik, hogy a jelenleg hatályos törvényességi felügyelet a korábbihoz képest szélesebb területet ölel fel. Ehhez a bővüléshez természetesen az is hozzájárul, hogy 2013. július 1. napján hatályba lépett az új Büntető Törvénykönyv, ami kiszélesítette a kiszabható büntetések és az alkalmazható intézkedések körét, megteremtve ezzel a büntetés-végrehajtás tárgykörének bővülését.

Igazán új kihívást jelent majd a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyeletet ellátó ügyészek számára a 2013. december 17-én elfogadott, a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény, amely 2015. január 1-jén lép hatályba.

Ez a törvény, valamint a végrehajtása érdekében szükségszerűen megalkotandó egyéb jogszabályok teremtik meg a lehetőséget annak, hogy a büntetés-végrehajtást övező kontrollrendszer hatékonyabb és átfogó garanciát jelentsen az emberi jogok biztosításához, a törvénytértések megszüntetéséhez és megelőzéséhez.

Fogvatartotti jogokról emberi jogi követelmények tükrében

Nagyon fontos alapelv, miszerint a jogállam kötelezettsége, hogy biztosítsa a polgárai számára az emberi jogokat, a biztonságos életet, a törvények érvényesülését, az objektív igazság érvényesítésének lehetőségét. Az elkövetett cselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális prevenció szempontjait érvényesíteni. Ezt kifejezésre juttatja a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény, az új bv. törvény.

Az ember szabadságjogait az állam csak annyiban korlátozhatja és szabályozhatja, de annyiban köteles is korlátozni és szabályozni, amennyiben azt a közjó, vagyis a társadalom egysége, békessége és fejlődésének érdeke megköveteli.

A büntető határozatok végrehajtása során az alapvető jogok korlátozásáról van szó, ez adja az egyes szankciók tartalmát. A büntető végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzete az elmélet és a gyakorlat fontos kérdését képezte mindig, hiszen az állampolgári jogokban és kötelezettségekben időről időre változás áll be, sajátos jellegű jogok és kötelezettségek is keletkeznek időlegesen, átmeneti jelleggel.

Vannak olyan állampolgári jogok, amelyek a végrehajtás ideje alatt szünetelnek, továbbá amelyek csak korlátozottan érvényesülnek, módosulnak, s vannak olyanok is, amelyek teljes gyakorlását biztosítani kell a végrehajtás ideje alatt is. Éppen ezért az emberi, állampolgári jogokat csak oly mértékben szabad korlátozni, amilyen mértékben az elkerülhetetlen, s a törvényi szintű rendelkezések megengedik. Az alapvető emberi jogok, valamint a humanizmusnak a társadalom védelmével szinkronban történő érvényesülésének biztosítása a jogállamiság, a törvényesség egyik leglényesebb területe. Az állam büntetőpolitikájának lényege legvilágosabban abban jut kifejezésre, hogy meghatározásra kerül a felelősségre vonás hatálya alatt álló személy jogi helyzete. Az általános állampolgári jogi helyzet változásának mértéke attól függ, hogy éppen milyen büntetés vagy intézkedés végrehajtása történik.

A büntetés-végrehajtási tevékenység során is érvényesülniük kell az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak és követelményeknek. A közérdek védelme mellett figyelembe kell venni az egyéni jogok szükségleteit, és egyensúlyt kell tartani a követelmények között. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 29. Cikke második bekezdése kihangsúlyozza, hogy *„A jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölcse, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít”*.

A felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetében beálló változás mutatja meg az adott büntetés, büntetőjogi intézkedés, büntetőeljárás-jogi, továbbá igazgatási jogi kényszerintézkedés, igazgatási szankció tartalmát. A szankcionálási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükrözik az elítéltek és más felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések. A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése ezidáig a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete volt, amely kifejezi az egész büntetés-végrehajtási rendszer lényegét, s egyben a jogállamiság szintjelzője is. Vitathatatlan, hogy utóbbiról csak akkor beszélhetünk, ha teljes, minden hatóságra, szervre, állampolgárra, tehát a társadalom minden egyes tagjára kiterjed, így a „megbélyezettettek”, az elítéltekre is.

A fogvatartottak jogi helyzetével foglalkozó jogterület nagyon fontos szerepet tölt be az emberi jogok védelmét kiemelt helyen kezelő európai közösségben, ezért ilyen szerepet kell kapnia az ezt tartalmazó büntetés-végrehajtási jognak is.

Az emberi jogok védelmének európai gyakorlatában sokszor kerül terítékre a büntetőeljárás alá vont személy jogi helyzete, illetve a vele való bánásmód. Az egységes ítélkezésnek köszönhetően olyan standardok alakultak ki, amelyek irányadóak minden, az emberi jogi egyezményben részes állam számára. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény, az Európai Emberi Jogi Bíróság a fogvatartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek gyűjteménye, valamint a Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) által a fogvatartottakkal való bánásmódról kiadott követelményei meghatározó szerepet játszottak a fejlődésben.

Az élethez és testi épséghez való jog garantálásán túlmenően az emberi méltóság problémája különösen élesen jelentkezik a fogva tartott személyek tekintetében. A szabadságuktól megfosztott személyekkel szembeni bánásmód tökéletes mutatója annak, hogy az adott állam mennyire tartja tiszteletben az emberi méltóságot a gyakorlatban. A rendőrség által őrizetbe vett, vagy a bíróságok által jogerősen elítélt személyeket megfosztják személyes szabadságuktól, s a társadalom többi tagjától elkülönítve, fogvatartási intézményekben helyezik el őket. Az előzetes fogvatartás és a szabadságvesztés-büntetés azonban önmagában nem járhat további hátránnyal, ki kell, hogy merüljön a személyes szabadságtól történő megfosztásban.

Különösen fontos tehát, hogy a szabadságuktól megfosztott személyeket a fogvatartás ideje alatt mindvégig emberként kezeljék, emberi méltóságukat semmilyen körülmények között ne sértsék meg. S bár a legtöbb államban a belső jogszabályok garantálják mindezt, a gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a kérdéskört szükséges a független államok konszenzusán alapuló nemzetközi egyezményekkel is szabályozni. Az ilyen egyezmények gyakorlati jelentősége abban ragadható meg, hogy legitim alapot szolgáltatnak meghatározott nemzetközi szervek, ellenőrző szervezetek létrehozásához és működéséhez.

A nemzetközi együttműködés a fogvatartottak jogainak területén nagy múltú és elismerésre méltó hagyományokkal rendelkezik. Már az 1864-es Genfi Konvenció is foglalkozik a fogvatartottak egy „sajátos alcsoportjával”, a hadifoglyokkal.

Az 1949. augusztus 12-én elfogadott Genfi Konvenciók lehetővé tették, hogy a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának (ICRC) küldöttei bejuthassanak a börtönökbe, valamint az internáló és munkatáborokba. Az Európa Tanács által 1950. november 4-én Rómában életre hívott egyezménye – „*Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről*” – tartalmazza a fogvatartottak jogaival kapcsolatban az egyik legtöbbször hivatkozott és emlegetett alapelvet, a kínzás tilalmát. Az Egyezmény szerint tehát „*senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni*” (3. Cikk – Kínzás tilalma). Több nemzetközi szintű jogszabály, így

- az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (5. Cikk),
- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (7. Cikk),
- az ENSZ égisze alatt létrejött kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni Nemzetközi Egyezmény (az ENSZ Közgyűlés XXI. ülészakán, 1966. december 16-án fogadták el),
- az alkalmazhatóságot a gyakorlatban elősegítő, az ENSZ által kiadott ún. sStandard mMinimum sSzabályok (1955), a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó minimum irányelvek,
- az Európai Börtönszabályok (1973, 1987, 2006),
- a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok megelőzéséről szóló egyezményrel létrehozott Kínzás Elleni Európai Bizottság jelentései hivatalos és erkölcsi tekintélyt is nyújtanak a kérdésnek.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményokmányának 10. Cikke szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni. Mint már említettem: a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmód érzékletes mutatója annak, hogy az adott állam a gyakorlatban mennyire tartja tiszteletben az emberi méltóságot.

A hatályos európai börtönszabályok [Rec (2006) 2. ajánlás melléklete] 72.1. pontja szerint a büntetés-végrehajtási intézeteket olyan etikai környezetbe kell irányítani, amely azt a kötelezettséget hangsúlyozza, hogy minden fogvatartottat emberiséggel és az ember veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell kezelni. Az Európai Unió Alapjogi Chartája H.61. Cikke is kihangsúlyozza, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, amit tiszteletben tartani és védelmezni kell. Ezek az egyezmények jogvédő mechanizmust biztosítanak a szabadságuktól megfosztott személyek számára jogaik megsértése esetén.

A fogvatartottakhoz kapcsolódó alapelvek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából (3,5,6,9. Cikk), valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményokmányából (7,9,10. Cikk) levezethetőek, a gyakorlati alkalmazhatóságukat pedig az ENSZ minimumszabályai, ajánlásai, az Európa Tanács ajánlásai, valamint az Európai Unió határozata segíti elő.

Az Európai Unió Alapjogi Chartája megerősíti azokat a jogokat – a fogvatartottak vonatkozásában is – amelyek különösen a tagállamok közös alkotmányos hagyományáiból és nemzetközi kötelezettségeiből, az emberi jogok és alapvető szabad-

ságok védelméről szóló európai Egyezményből, az Európai Uniói és az Európa Tanács által elfogadott szociális chartákból, valamint az Európai Unió Bíróságának és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából következnek.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság a fogvatartottak alapjogainak védelméről meghozott ítéleteinek növekvő tömege, valamint a CPT által – a fogvatartottakkal való bánásmódról – hozott határozatok, illetve ajánlások meghatározó szerepet játszottak ebben a fejlődésben.

Az emberi és polgári jogok közül – a nemzetközi elvárásokra is figyelemmel – az azok biztonságát fenyegető rendkívüli helyzet esetén sem lehet eltérni a következő jogoktól: az élethez való jog, az emberi méltósághoz való jog, a kínzás, a megalázó, embertelen bánásmód és az érintett beleegyezése nélkül végzett orvosi kísérletek tilalma, a „nullum crimen sine lege” elve, illetve a „nulla poena sine lege” elve, az ártatlanság vételeme, a védelemhez való jog, az azonos cselekményért való többszöri elítélés tilalma, az igazságtalan elítélés (fogvatartás) miatti kártérítéshez való jog, a jogképesség, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, illetve az állampolgárságtól megfosztás tilalma.

A fogvatartottak jogainak elismerése; sine qua non előfeltétele, mintegy kiindulópontja minden olyan akciónak, amely megkísérli a reszocializálásukat. A felelősségre vonás hatálya alatt állók jogainak biztosításával s kötelességeik teljesítésének következetes megkövetelésével lehet tökéletes összhang a büntetés-végrehajtási rendszer tartalmi jellegzetességeit tükröző, a felelősségre vonás hatálya alatt állók jogi helyzetére vonatkozó rendelkezések, valamint az elérni kívánt büntetési célok között. A büntetés hatékonyságának is feltétele az, hogy sikerüljön a büntetéssel összefüggő negatív hatásokat – például az elítélt személyiségének károsodását, az úgynevezett prizonizációt – kizárni, vagy legalább a lehető legkisebb mértékűre korlátozni. Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalma. Jogállamban a büntetőfelelősségre-vonás hatálya alatt álló személyt illetően is tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot és mindazokat a jogokat, amelyeket a törvény, illetve büntető ítélet nem korlátoz. Nem tehető hátrányos megkülönböztetés a büntetőfelelősségre-vonás hatálya alá került személyek között nemzetiségi és etnikai hovatartozásuk, vallási vagy politikai meggyőződésük, származásuk, nemük, társadalmi, illetve vagyoni helyzetük szerint. A fogvatartás ideje alatt is tovább élnek például a polgári jogok (jogképesség, cselekvőképesség, eljárési képesség, vagyonnal kapcsolatos döntési jogosultság), továbbá mindazok a jogok, amelyek minden állampolgárt megilletnek.

A fogvatartottak jogai terjedelmével kapcsolatos értelmezés szerint a méltósághoz és az élethez való jogok mindegyike (azaz a személyi sérthetlenséghez való jog, az emberi méltósághoz és bánásmódhoz való jog, a kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód tilalma, a rabszolgaság valamint a kényszermunka tilalma) a fogvatartás ideje alatt teljes mértékben érvényesítendő. Az európai büntetés-végrehajtási jog által csoportba foglalt tizenöt szabadságból szintén ilyen módon biztosítani kell a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogot,

a személyes adatok védelmét, a házasságkötéshez és családalapításhoz való jogot, a gondolat-, lelkiismereti és vallásszabadságot, a véleménynyilvánítás és tájékozódás szabadságát, a tulajdonhoz való jogot és a tulajdon védelmét; a kitoloncolással, a kiutasítással és a kiadatással szembeni védelmet.

Az egyenlőségi jogok teljességének meg kell valósulnia a fogvatartás ideje alatt (a törvény előtti egyenlőség, a megkülönböztetés tilalma; a kulturális, vallási és nyelvi sokféleség tiszteletben tartása; a férfiak és nők közötti egyenlőség, a gyermekek jogai, az idősek jogai, a fogyatékkal élő személyek beilleszkedése).

A tizenkét legfontosabb szolidaritási jogból a fogvatartás ideje alatt is biztosítani kell a munkaközvetítói szolgáltatások igénybevételéhez való jogot, a munkából indokolatlan elbocsátással szembeni védelmet, a tisztességes és igazságos munkafeltételeket, a gyermekmunka tilalmát és a fiatalok munkahelyi védelmét, a szociális biztonságot és szociális segítségnyújtást, az egészségvédelmet, a környezetvédelmet, továbbás a fogyasztóvédelmet.

A polgári jogok csoportjából a fogvatartás ideje alatt is érvényesítendő a megfelelő ügyintézéshez való jog, a dokumentumokhoz való hozzáférés joga, a petícióhoz való jog, a bírósághoz és ombudsmanhoz való jog, a diplomáciai és konzuli védelem joga, a saját állampolgárok kiutasításának tilalma, valamint a külföldiek kollektív kiutasításának tilalma és a külföldiek kiutasításának eljárási garanciái.

Az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogok közül érvényesül a fogvatartás ideje alatt a tisztességes tárgyaláshoz való jog, a hatékony jogorvoslathoz és pártatlan bírósághoz való jog, az ártatlanság védelme és a védelemhez való jog, a büntetés törvényi rendelkezés nélküli kiszabásának tilalma, a bűncselekmények és büntetések arányosságának, törvényességének elvei, a kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma, a joggal való visszaélés tilalma, illetve a kártalanításhoz való jog.

A szabadságok közül korlátozottan érvényesül a fogvatartás alatt a szabadsághoz való jog, a gyülekezés és egyesülés szabadsága, a művészi és tudományos élet szabadsága, az oktatáshoz való jog, a foglalkozás megválasztásának szabadsága és a munkavállaláshoz való jog, illetve és a vállalkozás szabadsága. A szolidaritási jogok közül korlátozott a munkavállalók tájékozódáshoz és konzultációhoz való joga a munkáltatónál, a családdal és a munkával kapcsolatos jog, valamint az általános gazdasági érdekű szolgáltatásokhoz való hozzáférés. A polgári jogok csoportjából a közügyekben részvételt érintő jogerős bírósági ítélettel kihirdetett szankció részét képezi az aktív és passzív választójog az európai parlamenti választásokon, illetve a helyhatósági választásokon.

Nem érvényesül a szabadságok közül a szabad mozgás és tartózkodás joga.

A fogvatartás jogcímétől függően is (előzetesen fogvatartott, jogerősen elítélt vagy nem büntetőfelelősségre-vonás során fogva tartott személy) igen terjedelmes listája van azoknak a jogoknak, amelyek a fogvatartás ideje alatt élnek. Ilyenek például: a társadalmi kapcsolatok joga (látogatás, csomag, telefon, eltávozás, a hozzátartozó értesítése a fogvatartásról); a megfelelő elhelyezéshez, az egészségügyi ellátáshoz, ételmezéshez, ruházathoz és higiéniai feltételekhez való jog; továbbá a szabadulásra való felkészítéshez való jog.

Az előzetesen fogvatartott esetében a jogok sorában kiemelkedő helyen szerepelnek a büntetőeljárás jogok, a jogorvoslati jog, a védelemhez való jog biztosítása, stb.

A fogvatartás ideje alatt az általános állampolgári jogi helyzetben beálló változás tartalmi része az ezen időszak alatt fennálló kötelezettségek rendszere is. Ezek a kötelezettségek a következőképpen határozhatók meg:

- mások jogainak tiszteletben tartása (senki sem akadályozhatja, korlátozhatja vagy csorbíthatja mások jogainak érvényesítését),
- az intézeti rendszabályok betartása,
- képességeihez mértén dolgozni, tevékenykedni közössége érdekében,
- a közterhekhez hozzájárulni,
- a fogvatartott köteles tartózkodni a megalapozatlan, valótlan híresztelésekkel mások emberi méltóságának megsértésétől, társadalmi megbecsülésének csökkentésétől,
- gyermekeiről és rászoruló szüleiről gondoskodni,
- veszély, baleset, katasztrófa esetén a lehetőségekhez képest a rászorulóknak segítséget nyújtani,
- a környezet szennyezésétől tartózkodni,
- az együttélés jogi és társadalmi normáinak betartása.

A jogok ütközése, érvényesíthetetlensége esetén a fogva tartott személy sem alkalmazhat erőszakot, hanem tárgyalások, kompromisszumok vagy állami segítség útján kell érvényt szereznie jogainak.

A fogvatartottak jogainak érvényesítéséhez nélkülözhetetlen a széleskörű jogállami garanciarendszer (ügyészi törvényességi felügyelet, bírósághoz fordulás lehetősége, büntetés-végrehajtási bírói hatáskör, az eljárásban védői és ügyészi közreműködés, az ombudsmanhoz és a nemzetközi jogvédő szervezetekhez fordulási jog, a szabályozott társadalmi ellenőrzés) működtetése, ennek keretében a fogvatartási helyek rendszeres és gyakoribb látogatása, a fogvatartottak meghallgatása. Minél gazdagabb, sokrétűbb és minél dinamikusabban működő a jogállami biztosítékrendszer, a kontroll, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a fogvatartottak jogai megsértésének esetei megelőzésre kerülnek, az elszennvedett jogsérelmek pedig orvoslást nyernek. Jogállamban egy kiegyensúlyozott végrehajtási és ellenőrzési rendszert kell létrehozni, ami együtt jár azzal, hogy a fogvatartás végrehajtása keretében megfelelő ellenőrzési és megfigyelési mechanizmusokat kell működtetni. Azon személyek szabadságának elvonása, akiket akár ideiglenesen őrizetben, előzetes letartóztatásban, akár pedig elítélés folytán fogva tartanak, mindig magában hordozza azt a veszélyt, hogy zárt körülmények között a legalapvetőbb emberi jogukat megsértik.

A jogoknak nemzetközi egyezményekben, minimális szabályokban és ajánlásokban megfogalmazott terjedelmes katalógusa egyre erősebb támogatást kapott és kap a nemzetközi jog sokoldalú tartalmában, illetve az azon alapuló tevékenységben. A pozitív törvények hasonlóságának vagy különbözőségének egybevetése alkalmi összekötő kapcsolatot is képez az eltérő jogrendszerek között.

A jövőt tekintve a regionális, európai emberi jogvédelem további erősödése várható. Az újabb törekvéseket az jellemzi, hogy fokozottan magukba foglalják a szervezeti és eljárásjogi biztosítékokat a végrehajtásban alkalmazott emberi jogi jogsértések megakadályozására és ellenőrzésére.

Kihívás a jogállamokkal szemben, hogy a törvényszegőinek is meg tudják mutatni saját méltóságukat és emberségüket. Magyarországon a fogvatartottak jogi helyzetének szabályozása az új törvényben – a büntetések, az intézkedések, az egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényvr. – igyekszik ennek is megfelelni.

Az egyes szankciók tartalma a világon mindenütt jogkorlátozás vagy jogvesztés; a büntetőfelelősségre-vonás hatálya alatt álló személy mindig valamilyen jogkorlátozás alatt áll. A büntetések közül a szabadságvesztés és az elzárás jár a legsúlyosabb jogkorlátozással, amely tanulmányok és empirikus kutatások középpontjában állt, áll. Fogvatartással jár az eljárásjogi kényszerintézkedések közül az őrizet, az előzetes letartóztatás, az ideiglenes kényszergyógykezelés; a büntetőjogi intézkedések közül pedig a kényszergyógykezelés és a javítóintézeti nevelés.

Alapvető jogok korlátozásáról van szó, amelyeknek a törvényben és az ítéletben meghatározott mértékig el kell jutnia, de nem tovább; az esetleges visszaéléssel szemben is védelmet kell nyújtani, amit a gazdag garanciarendszer hivatott elősegíteni. Az új törvényben is garanciális elemként fogalmazta meg a jogalkotó, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet biztosítja, illetve elősegíti az elítélt jogainak gyakorlását. A szabadságelvonás tényéből adódóan vannak olyan jogok, amelyek csak a törvényben meghatározott korlátozásoknak megfelelően gyakorolhatók, s szintén rendszerbe foglaltak az új törvényben a szünetelő jogok is. Az új törvény miniszteri indoklásában kétszer is szerepel a következő – egyébként helyeselt – megállapítás: „A rabjogok fokozatos elismerésén keresztül vezetett az út a már általánosnak tekinthető felfogásig, amely szerint a személyi szabadság elvonása adja a büntetés tartalmát és a végrehajtását; a börtönkörülményeket úgy kell kialakítani, hogy az elítélt emberi méltósága, alapvető emberi és általában a büntetéssel össze nem függő jogai ne csorbuljanak. Az elítélt nem tárgya, hanem alanya a büntetés-végrehajtásnak” (2013. évi CCXL. törvény 119. §-ához és 122. §-ához fűzött indoklás). Megtörtént a bv. szervezet jogainak és kötelezettségeinek meghatározása is az elítéltek jogi helyzetének végrehajtás-szemponturna megközelítése alapján, még ha nem is taxatív jelleggel.

Jól sikerült az eddigi, a gyakorlatban már bevált szabályok jogszabályba történő átültetése, továbbvitele. A vallásgyakorlásra vonatkozó, eddig rendeletben található rendelkezéseket törvényi szintre emelte a jogalkotó. Azok a személyek, akik nincsenek eltiltva választójoguktól, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt is gyakorolhatják a közügyekben való részvételt.

Az elzárásra ítélt jogai megegyeznek a szabadságvesztés fogház fokozatában büntetését töltő elítélt jogaival. Eltérés ettől, hogy az elzárásra ítélt saját ruháját viselheti, csomagot hetente kaphat, havonta legalább két alkalommal fogadhat látogatót, kimaradásra heti négy óra időtartamra mehet, amely – ha az elzárás tartalma a húsz napot meghaladja – összevontan is kiadható.

A javítóintézeti nevelés alatt álló jogai közül az átlagosnál nagyobb figyelmet szükséges fordítani a fiatalok családi és egyéb szociális kapcsolatainak megőrzését garantáló jogok érvényesülésére.

A kényszergyógykezelés alatt álló személy vonatkozásában is ez mondható el, ugyanakkor jelentősen bővülnek a beteg kapcsolattartásának lehetőségei is. Hangsúlyt helyeznek továbbá azokra a jogokra, amelyek az egészségügyről szóló törvény alapján a betegeket általánosan is megilletik.

Az őrizetre az előzetes letartóztatás szabályai irányadóak eltérő rendelkezés hiányában. Az előzetesen letartóztatott jogai közül első, hogy a büntetőeljárás jogait gyakorolhatja, s igen részletesen kidolgozott a kapcsolattartási formák szabályozása.

A fogvatartottak jogainak új szabályozása jól mutatja, hogy a tudomány és a gyakorlat együttgondolkodásával lehetséges igazán előrelépés. A gyakorlat problémái generálják az elmélet kutatási irányait, az elmélet pedig – lássuk be – korlátozott hatékonysággal képes fejleszteni a gyakorlatot, amint megállapította ezt Korinek László „*Kriminológia*” című nagyszabású műve 288. oldalán. A következmények kölcsönhatásban vannak és azzal az igénnyel járnak, hogy bizonyos jelenségeket speciális elemzésnek vessünk alá. A tudományfejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmatis éleltételezettségét és kizárólag csak ebből kiindulva valós értelmezhetőségét.

Finkey Ferenc közel száz évvel ezelőtt jogos felháborodással írta: „*nem nagyítok, ha azt mondom; igen gyakran megtörténik, hogy valaki bíró, ügyész vagy ügyvéd lesz anélkül, hogy börtönügről legalább fejtegetéseket hallgatott volna, vagy addigél egy modern fegyházat látott volna. Kívánatos – írja ugyanitt – nálunk is kötelező tárggyá tenni a joghallgatók tanrendjében a börtönügrét.*”

Tisztelettel azt a tájékoztatást adhatjuk, hogy ez a XX. század végén, 1990-től – a jogállamiság kezdetétől – megtörtént; s azóta a büntetés-végrehajtási jog ismeretanyagát minden évben megújítjuk, a tudomány új eredményeivel bővítjük, szolgálva az oktatást és a gyakorlat hatékonyságát, a jogállamiságot.

Sajnos egy-két jogi karon még nem tudták megoldani ezen – a gyakorlat részéről is elvárt – jogi szakvizsgatárgy kötelező tantárgyként való oktatását, ami az ott végzettek kedvezőtlen megítélését eredményezi nemcsak a jogi szakvizsgán, hanem később a gyakorlatban is. Sajnálatos, hogy néhány jogi kari, vezető beosztású oktató is az általa vitt tárggyal foglalkozva, csak azt ismerve, annak a primátusával törődve megfélekedzik a gyakorlati igények figyelembevételéről. A tudomány köteleességének tartom – Finkey Ferencre is hivatkozással –, hogy erre felhívjam a figyelmet.

Kiemelném még, hogy a büntetés-végrehajtási jog elemzésekor mindig egy adott időpontban fennálló helyzetről kaphatunk képet, a következő időpont esetleg már egy új gyakorlati kérdést vagy jogalkotói szempontot hozhat felszínre, amelyre ugyanúgy, mint az egész összefüggésrendszerre, nyomban oda kell figyelnünk. Nem lezárt kérdéstről van szó, hanem folyamatos feladatról.

Keresni kell az előbbre jutást szolgáló jogi hátteret, biztosítani az információhoz való hozzáférést, hogy minél nagyobb bizalom alakuljon ki ezen diszciplína iránt. Mindig szem előtt kell tartanunk: a fejlődés érdekében, a még korszerűbb és hatékonyabb, a humánusot szolgáló állami és jogi intézményrendszerért – ezen belül ugyanilyen büntetés-végrehajtási rendszerért s az ezt előmozdító büntetés-végrehajtási jogért – dolgozunk.

A büntetőfelelősségre-vonás egész folyamatában, így a büntetés-végrehajtásban is társadalmi realitásként kell kezelni az emberi jogokat. A büntetés-végrehajtás akkor tudja csak betölteni a szerepét korunk Európájában, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményének. Az integráció feltételezi a mind teljesebb konformitást az európai normákhoz és követelményekhez. A büntetés-végrehajtási jog művelése során a hazai igényekre és a nemzetközi elvárásokra is figyelemmel szem előtt kell tartanunk, hogy a büntetőjogfelelősségre-vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértéséért történik.

A büntetés-végrehajtási jog új, tudományos fogalmát mindezekre, valamint a tudományos eredményekre is figyelemmel a következőképpen fogalmaznám meg: A büntetés-végrehajtási jog az az önálló jogág, amely a büntetések, a büntetőjogi intézkedések, a szabadságkorlátozást is tartalmazó igazgatási szankciók végrehajtását, annak előkészítését, megkezdését és rendjét; a kapcsolódó járulékos feladatokat, a közreműködő szervek és személyek feladatait; a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelelességeit), a társadalomba való visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit, a jogok és kötelelességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza; amelyet széleskörű jogállami biztosítérendszer (garancia) övez (ügyészi törvényességi felügyelet, bv. bírói hatáskör, bírósághoz és ombudsmanhoz fordulási jog, nemzetközi és társadalmi ellenőrzés).

A büntetés-végrehajtási jog oktatása a Rendőrtiszti Főiskolán a 70-es,- 80-as években elismerésre méltóan bontakozott ki, és egyre erősödött, majd speciális kollégium lett az egyetemek állam- és jogtudományi karain. A rendszerváltozással következett be a jogvédő diszciplína nagy áttörése, előbb jogi szakvizsga tárgy, majd egyetemi kötelező tantárgy lett, majd 1990-ben az MTA is elismerte tudományos szerepét, amit később még magasabb fokra emelt.

A jogállamisággal tudatosult szélesebb körben, hogy a büntetőfelelősségre-vonás – amelynek tartalma az állam által bírósági határozat és törvény alapján és szerint alkalmazott alapvető jogkorlátozás – a legveszélyesebb normasértéséért történik, az emberek jogi életébe történő beavatkozás itt mutatkozik meg a legélesebben, s a törvényesség kérdései is nagy súllyal esnek latba. Az esetleges visszaélésekkel, tévedésekkel szemben messzemenő védelmet kell itt nyújtani. Egy hajszállal sem léphető át az a határvonal, amely a jogok gyakorlása és a kötelelességek teljesítése között húzódik. A büntetés-végrehajtási jog nagy joganyaggal, illetve segéd- és mellékanyaggal rendelkezik, aminek ismerete – különösen a jogászok számára – nélkülözhetetlen.

A felelősségre vonás hatálya és a jogkorlátozás alatt álló személyek jogi helyzetének jogállami kidolgozása, az európai közösségi joganyagból és jogi gyakorlatból az európai büntetés-végrehajtási jog évekkel ezelőtti megalkotása, valamint egyetemi oktatása az európai normákhoz és követelményekhez történő mind teljesebb integrációt segítette, segíti elő.

Dr. Lőrincz József válogatott publikációs jegyzéke

Monográfiák, könyvek

Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában. Budapest, 1992, IM BVOP. 143. p. (Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat 1992/1.)

NAGY Ferenc társszerzőségével: *Börtönügy Magyarországon.* Budapest, 1997, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága. 260 p.

Fiatalkorúak büntetés-végrehajtása. Budapest, 1998, Citoyen Kiadó. 259 p.

Emlékkönyv a kecskeméti bv. intézet fennállásának centenáriumára. Kecskemét, 2004, Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet. 72 p.

KABÓDI Csaba és MEZEY Barna társszerzőségével: *Büntetéstan alapfogalmak.* Budapest, 2005, Rejtjel Kiadó. 223 p.

Büntetőpolitika és börtönügy. Budapest, 2009, Rejtjel Kiadó. 223 p.

Emlékkönyv a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet fennállásának 125. évfordulójára. Győr, 2011, Összefogás a Börtönügyért Egyesület. 158 p.

NAGY Anita társszerzőségével: *Büntetés-végrehajtási jogi alapfogalmak.* Miskolc, 2011, Miskolci Egyetemi Kiadó. 132 p.

Akiket nevelésre ítélték. Emlékkönyv a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete fennállásának 50. évfordulójára. Tököl, 2013, Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete. 206 p.

Könyvek, tankönyvek részletei

A büntetések végrehajtása a II. világháborút követő évtizedekben. In: *Magyar Jogtörténet.* (Szerk. Mezey Barna.) Budapest, 1996, Osiris Kiadó. 335–341. p.

KABÓDI Csaba társszerzőségével: *A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának határendszere.* In: GÖNCZÖL – KORINEK – LÉVAI (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – bűnözés-bűnözés-kontroll.* (Szerk. Gönczöl Katalin, Korinek László, Lévai Miklós.) Budapest, 1996, Corvina Kiadó. 350–370. p.

Büntetés-végrehajtási jog – a szabadságvesztéssel járó jogkövetkezmények végrehajtása. (Szerk. Horváth Tibor.) Budapest, 1999, Rendőrtiszti Főiskola – Rejtjel Kiadó. 115–139., 139–151., 161–170., 170–174., 174–178., 196–207. p.

A királyi törvényháztól a fegyház és börtönig. A Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön centenáriumi évkönyve 1905–2005. (Szerk. Estók József.) Sátoraljaújhely, 2005, Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. 364 p.

Büntetés-végrehajtási jog. 4., átdolg. kiad. (Szerk. Horváth Tibor.) Budapest, 2007, Rejtjel Kiadó. 123–158., 182–200., 216–227. p.

Tanulmányok

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása 1878-tól 1908-ig. *Módszertani Füzetek*, 1988. 2. sz. 45–53. p.

Elméleti fordulat a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában (1908–1910). *Módszertani Füzetek*, 1988. 3. sz. 49–59. p.

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának válsága 1910–1920. között. *Módszertani Füzetek*, 1988. 4. sz. 37–47. p.

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a két világháború között. *Módszertani Füzetek*, 1989. 1. sz. 52–57. p.

Kármán Elemér a fiatalkorúak bírása és pedagógusa (1876–1927). *Módszertani Füzetek*, 1989. 3. sz. 53–59. p.

A büntetés-végrehajtási nevelés történeti és jogi kérdései. *Módszertani Füzetek*, 1989. 4. sz. 33–40. p.

Megalakult a Magyar Börtönügyi Társaság. *Börtönügyi Szemle*, 1990. 3. sz. 41–48. p.

A büntetés-végrehajtás társadalmi felügyelete. *Börtönügyi Szemle*, 1991. 2. sz. 11–21. p.

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása Németországban. *Börtönügyi Szemle*, 1992. 2. sz. 38–47. p.

Társadalmi kontroll Baden-Württembergben. *Börtönügyi Szemle*, 1992. 3. sz. 69–71. p.

Alternatívák. *Börtönügyi Szemle*, 1993. 2. sz. 25–30. p.

Javaslatok a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának korszerűsítéséhez. *Börtönügyi Szemle*, 1994. 1. sz. 1–15. p.

A rendszerváltozás és a büntetés-végrehajtás. *Főiskolai Figyelő Plusz*, IV. évf. 1994. 1. sz. 49–53. p.

Fifty Years – Short History of Prison Affairs in Hungary. [Ötven év – a magyar börtönügy rövid története.] *Prison Review*, 1994. 11–21. p.

Büntetőpolitika és börtönügy a koalíciós korszakban 1945–1949. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, VI. évf. 1996. 7. sz. 52–62. p.

A büntetés-végrehajtás és a társadalom kapcsolata Németországban. *Börtönügyi Szemle*, 1996. 1. sz. 101–107. p.

A büntetés-végrehajtással kapcsolatos társadalmi elvárások. *Főiskolai Figyelő Plusz*, VI. évf. 1996. 2. sz. 27–35. p.

A hazai börtönügy elméleti művelésének fejlődésvázlata a XX. században. In: *Emlékkötet Horváth Tibor tiszteletére*. (Szerk. Lőrincz József.) Miskolc, 1997, Bíbor Kiadó. 270–287. p.

A hazai börtönügy tudományának fejlődése 1945-től napjainkig. In: *A magyar börtönügy kutatásnak alapjai*. (Szerk. Bódiné Beliznai Kinga, Mezey Barna.) Budapest, 1997, Eötvös Lóránd Tudományegyetem ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék. 103–112. p. (Jogtörténeti Értekezések 20.)

Csóti András társszerzőségével: Jogharmonizáció és nemzeti sajátosságok. *Börtönügyi Szemle*, 1997. 2. sz. 32–40. p.

A büntetés-végrehajtás civil kontrollja. *Rendvédelmi Füzetek*, 1999. 2. sz. 18–28. p.

Európai fejlődésirány a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában. *Rendvédelmi Füzetek*, 1999. 11. sz. 74–84. p.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatása Ausztriában. *Börtönügyi Szemle*, 1999. 4. sz. 96–109. p.

A rendvédelem tudományos művelésének távlatai. *Főiskolai Figyelő Plusz*, IX. évf. 1999. 4. sz. 108–111. p.

Szemere Bertalan és a börtönügy. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. 1999. 10. sz. 95–97. p.

A büntetés-végrehajtás tudománya és szerepe a hazai felsőoktatásban. *Börtönügyi Szemle*, 2001. 3. sz. 5–13. p.

Harmonizációs törekvések és problémák a magyar börtönügyben. *Börtönügyi Szemle*, 2001. 4. sz. 15–23. p.

A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. *Börtönügyi Szemle*, 2002. 2. sz. 57–66. p.

Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás a rendszerváltozáson innen és túl. *Börtönügyi Szemle*, 2003. 1. sz. 27–49. p.

Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás 1970 és 2002 között. *Jogelméleti Szemle*, 2003. 4. sz.

A magyar büntetés-végrehajtás története a kiegyezéstől a II. világháborúig. In: *A magyar polgári rendvédelem a XIX–XX. században*. (Szerk. Boda József.) Budapest, 2004, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány. 193–203. p.

Az európai börtönügyi alapelvek érvényesülése hazánkban a rendszerváltozás után. In: *A bűnözés új tendenciái, a kriminálpolitika változásai Közép- és Kelet-Európában*. (Szerk. Lőrincz József.) Miskolc, 2004, Bíbor Kiadó. 170–179. p.

Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtási konzekvenciái az ezredfordulón. In: *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. (Szerk. Geller Balázs.) Budapest, 2004, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 389–413. p. (Bibliotheca Iuridica. Az ELTE ÁJK tudományos kiadványai. Libri Amicorum 11.)

A magyar büntetőjog szankciórendszere. In: *Társadalom, politika, jogrend*. (Szerk. Bayer József, Kulcsár Kálmán.) Budapest, 2004, MTA Társadalomkutató Központ. 586–593. p. (Magyar Tudománytár 4.)

Útkeresés a fiatalok büntető igazságszolgáltatásában az ezredfordulón. In: *Wiener A. Imre ünnepi kötet*. (Szerk. Ligeti Katalin.) Budapest, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 531–542. p. (Bibliotheca Iuridica. Az ELTE ÁJK tudományos kiadványai. Libri Amicorum 16.)

A büntetés-végrehajtási szervezet vezetői elitjének szelekciója a kései Kádár-korszakban 1970-1989. *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 3. sz. 15–31. p.

A hazai büntetés-végrehajtás fejlődése a kiegyezéstől napjainkig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XI. évf. 2005. 14. sz. 57–68. p.

A magyar büntetés-végrehajtás ellentmondásos fejlődése a II. világháború után. *Börtönügyi Szemle*, 2005. 4. sz. 11–14. p.

A „nevelés-gondolat” a 20. századi hazai börtönügyben jogászi szemmel. In: *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. (Szerk. Nagy Ferenc.) Szeged, 2006, Pólay Elemér Alapítvány. 239–257. p. (Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 11.) [Lásd még: *Börtönügyi Szemle*, 2006. 3. 1–20. p.]

A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban. In: *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2007, Pólay Elemér Alapítvány. 234–244. p. (Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 13.) [Lásd még: *Börtönügyi Szemle*, 2007. 2. sz. 71–80. p.; *1956 szilánkjai. Tudományos konferencia. 2006. november 15.* Budapest, 2007, RTF. 95–106. p.]

Büntetőpolitika és börtönügy hazánkban 1985-2006 között. In: *Tanulmányok Dr. Dr. h. c. Horváth Tibor professor emeritus 80. születésnapja tiszteletére*. Miskolc, 2007, Bíbor Kiadó. 121–154. p. (Bűnügyi Tudományi Közlemények 8.)

Az elítéltek munkáltatásáról – illúziók nélkül. In: *Büntetőjog és humánium. Tanulmányok Fonyó Antal halálának 25. évfordulója alkalmából*. Szeged, 2007, Pólay Elemér Alapítvány. 125–129. p. (Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 15.)

Harmonizációs törekvések és problémák a magyar börtönügyben a rendszerváltás időszakában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XII. évf. 2007. 15. sz. 75–80. p.

Börtönügy Európában a 2006-os Európai Börtön szabályok tükrében. In: *Dolgozatok Erdei Tanár Úrnak*. (Szerk. Holé Katalin, Kabódi Csaba, Mohácsi Barbara.)

Budapest, 2009, ELTE ÁJK. 262–290. p. (Bibliotheca Iuridica. Az ELTE ÁJK tudományos kiadványai. Libri Amicorum 30.)

Visszatekintés a személyi állomány felkészítésének múltjára. *Börtönügyi Szemle*, 2011. 1. 53–57. p.

Börtönügyünk a rendszerváltás időszakában. *Börtönügyi Szemle*, 2011. 2. 67–78. p.

Lakos Zsuzsa társszerzőségével: Amikor mákos az iskolaköpeny – fiatalkorú elítéltek oktatása. *Börtönügyi Szemle*, 2011. 4. 31–40. p.

A büntetőpolitikai változások hatása a börtönnépeség alakulására. In: *Válogatás a Magyar Kriminológiai Társaság 2011. évben tartott tudományos rendezvényein elhangzott előadásokból*. (Szerk. Kadlót Erzsébet.) Budapest, 2012, Magyar Kriminológiai Társaság. 113–123. p. (Kriminológiai Közlemények 70.)

Mezey Barna köszöntése 60. születésnapján. *Börtönügyi Szemle*, 2013. 2. 99–102. p.

Lezárva: 2014. március 1.

Összeállította: Deák Ferenc

A kötet szerzői

Balázs Péter bv. ezredes
bv. főtanácsos, parancsnok
Pálhalmai Országos Bv. Intézet

Dr. Bencze Béla bv. alezredes
bv. tanácsos, parancsnokhelyettes
Baranya Megyei Bv. Intézet

Bódiné dr. Beliznai Kinga PhD
egyetemi adjunktus
ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

Dr. Budai István bv. ezredes
bv. főtanácsos, parancsnok
Balassagyarmati Fegyház és Börtön

Dr. Csernyánszky Lajos ny. bv. ezredes
az ELTE ÁKJ tb. tanára

Csóti András bv. vezérőrnagy
bv. főtanácsos, országos parancsnok
BVOP

Deák Ferenc ny. bv. alezredes
felelős szerkesztő
Börtönügyi Szemle

Dr. Estók József ny. bv. dandártábornok
a Magyar Börtönmúzeum létrehozója

Dr. Fliegauf Gergely PhD bv. alezredes
bv. tanácsos, főiskolai docens
NKE RTK Büntetés-végrehajtási Tanszék

Forgács Judit bv. alezredes
oktató
NKE RTK Büntetés-végrehajtási Tanszék

Dr. Juhász Zsuzsanna PhD
egyetemi docens
SZTE ÁJK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék

Prof. Dr. Mezey Barna

az MTA doktora – rektor, tanszékvezető egyetemi tanár
ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék

Mihály Attila bv. ezredes

bv. főtanácsos, parancsnok
Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet

Módos Tamás ny. bv. ezredes

nyugalmazott főiskolai docens

Dr. Nagy Anita PhD

egyetemi docens
ME ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete
Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék

Prof. Dr. Nagy Ferenc

egyetemi tanár
SZTE ÁJK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék

Dr. Pallo József PhD bv. ezredes

bv. főtanácsos, főosztályvezető
BVOP Titkársági és Jogi Főosztály

Prof. Dr. Ruzsonyi Péter bv. dandártábornok

bv. főtanácsos – dékán, tanszékvezető egyetemi tanár
NKE RTK

Schmehl János bv. dandártábornok

bv. főtanácsos, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese
BVOP

Somogyvári Mihály bv. főhadnagy

kiemelt főreferens
BVOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály

Dr. Tari Ferenc ny. altábornagy

tanszékvezető-helyettes
NKE RTK Büntetés-végrehajtási Tanszék

Tóth Tamás bv. ezredes

bv. tanácsos, parancsnok
Szombathelyi Országos Bv. Intézet

Dr. Végh Marianna

mb. osztályvezető ügyész

Fővárosi Főügyészség

Prof. Dr. Vókó György

Az MTA doktora, egyetemi tanár, igazgató

Országos Kriminológiai Intézet

